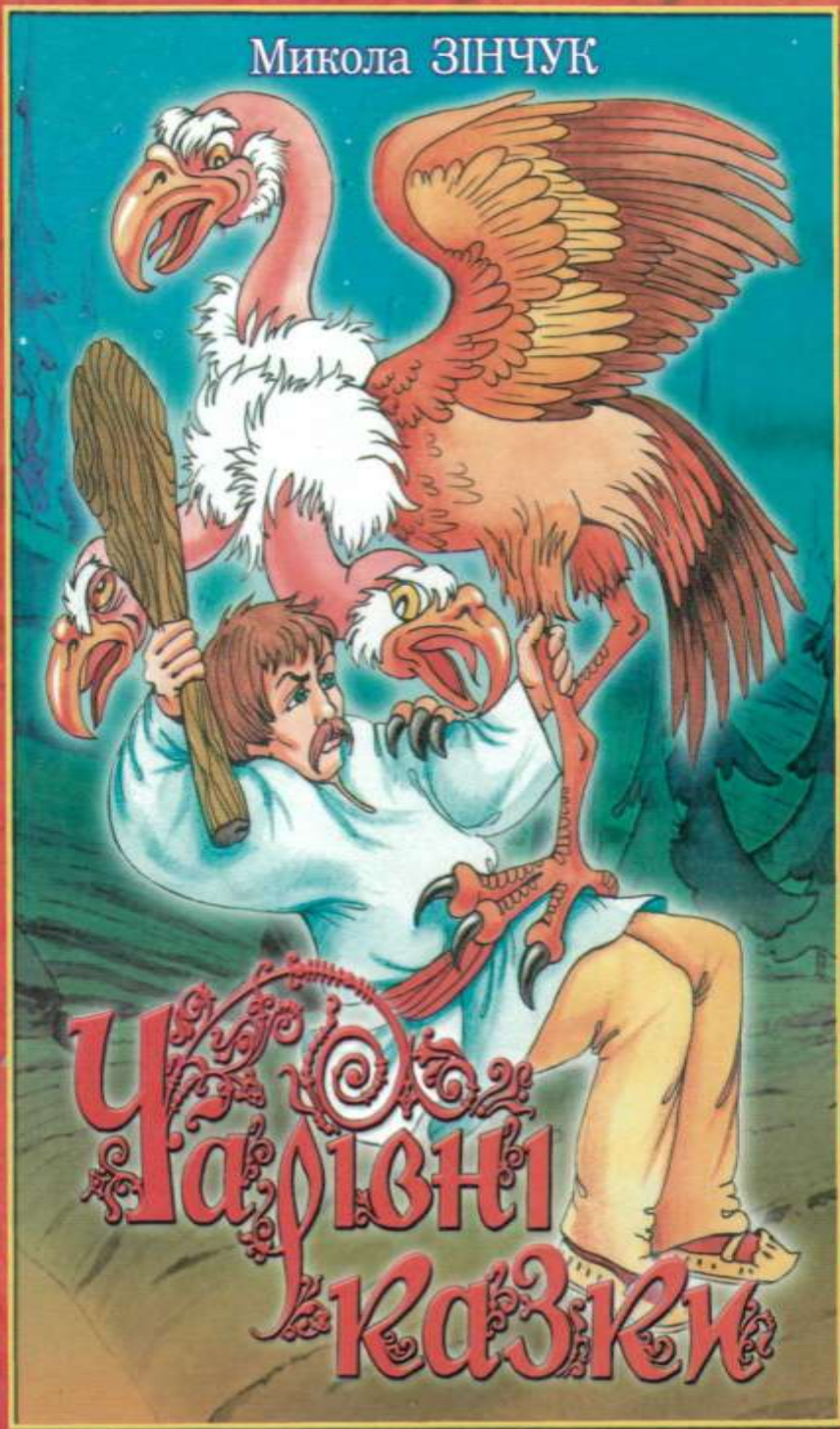


Микола ЗІНЧУК



Царівні
казки



М. З. Гусев



МИКОЛА ЗІНЧУК

Чарівні
казки

*Ілюстрації
Тетяни Савельєвої*

Львів
КАМЕНЯР



Тернопіль
БОГДАН

ББК84.4УКР 3-63

Автор цієї книги - добре знаний в Україні фольклорист-казкар. У різний час випущені його фольклорні збірки "З невичерпної криниці: Казки Українських Карпат", "Казки Сколівщини", багатотомні "Казки Гуцульщини", "Казки Буковини" спричинили велике зацікавлення читачів. У дане ж видання ввійшли авторські казки. Спершись на глибинні народні основи, відштовхуючись від пережитого, автор вибудовує свій казковий світ, який вчить добру, мудрості.

34702640001-41 Без оголошення
2007

ISBN 5-7745-1128-6 ("Каменярь")
ISBN 978-966-408-145-7 ("Навчальна книга - Богдан")

© Микола Зшчук, 2007
© Тетяна Савельєва,
ілюстрації, 2007

ДОРОГИЙ ЧИТАЧУ!

Книга, яку ти тримаєш у руках, вийшла в світ після того, як її авторові виповнилося 80 років. Випадки творчого довголіття письменників відомі, але чи був у історії людства випадок написання 80-річним автором своєї першої книги?.. Ти, читачу, запитаєш: «А що ж цей чоловік робив досі? І якщо він не займався літературною творчістю протягом усього попереднього життя, то нащо йому було братися за це у такому поважному віці?»

Усе пояснюється дуже просто. Автор цієї книги Микола Антонович Зінчук - відомий український фольклорист-збирач, і основним об'єктом його занять є народна казка. Впродовж життя побував у багатьох населених пунктах різних областей України, сховавши пішки тисячі кілометрів, здебільшого гірськими стежками, і записав з народних уст понад 3700 оповідок, щоб опісля упорядкувати з них 24 томи українських народних казок. Кілька з них уже вийшли друком.

Отож не буде перебільшенням, якщо скажемо, що Микола Зінчук живе в світі народної казки. Він сам інколи жартує, що в його уяві стираються межі між світом реальним і світом казки. Адже уява людська витворює казку, а казка заохочує і живить мрію. Вона впродовж тисячоліть прикрашувала повсякденне життя і була частиною його.

Можна твердо сказати, що авторські казки Миколи Зінчука проросли з казок народних. Але було б великою помилкою припустити, що вони якоюсь мірою народну казку копіюють. Ні, вони, як і будь-який художній твір, є насамперед самовираженням автора, який жваво відгукується на реалії недавнього й сьогочасного життя. У багатьох випадках проникливий юний (та й дорослий) читач зразу збагне, куди цілиться своїми стрілами автор.

У творах кожного письменника так чи інакше віддзеркалюється життєвий досвід автора. Це чітко проглядається і в казках Миколи Зінчука. По-перше, він півстоліття вчителював у школі, тому не дивно, що в нього багато казок на шкільну тематику. Інакше й бути не могло. По-друге, він викладав історію. Отож, історичні мотиви теж трапляються в пропонованій книзі. По-третє, у виданні Миколи Зінчука є казки з фольклорними й фольклористичними мотивами, інакше й бути не могло.

Але найголовніше - це те, що більшу частину свого життя автор жив за умов комуністичного тоталітарного режиму, сам, починаючи з дитинства, бачив жахіття "найдемократичнішої в світі" влади і в 1933 році мало не помер з голоду. Його казки - це протест проти бруталного насильства і національного гніту.

А ще знайшла відображення в казках М. Зінчука любов до природи. Він змалку мріяв про те, щоб стати натуралістом, але в гостро заідеологізованому суспільстві вирішив зайнятися справами, ближчими до ідеології. Це сталося після того, як він близько познайомився з ще одним різновидом тоталітаризму, німецько-нацистським. Навесні 1945 року був визволений американцями в нацистському концтаборі Дахау, де перебував в ув'язненні, а вже в наступному, 1946-му, пішов вчитися на історичний факультет.

Основою казки, створеної уявою Миколи Зінчука, без сумніву, є його багатющий досвід збирача фольклору. Мандруючи від села до села, від містечка до містечка, - від одного хранителя народної мудрості до іншого, - наш казкар не просто механічно записував на папір чи на магнітофонну стрічку казкові сюжети. Він, натхненний глибинністю народної фантазії, творив і свій власний

світ - світ, досить часто пов'язаний зі сьогоденням, з пережитим, і світ уявний з елементами не тільки казковості, а й фантастики, який так легко сприймається юним читачем. Але, як би там не було, головне опертя у творчості Микола Зінчук черпає з народних глибин. Тільки за останні десятиліття з-під його пера (чи то пак завдяки його збирацькій вдатності) з'явилося майже два десятки видань, які стали справжнім явищем у царині сучасної української фольклористики. "З невичерпної криниці: Казки Українських Карпат", "Чарівна скринька", "Дарунок веселки", "Казки та легенди Турківщини", "Казки та легенди Сколівщини", "Чарівна квітка: Казки з-над Дністра", "Дерево до неба: Казки та легенди на християнські теми", "Казки Буковини" (в 4-х томах), "Казки Покуття", "Казки Бойківщини", "Народні оповідання"... - цей перелік далеко не вичерпаний, та й, зрештою, він чи не щомісяця поповнюється новими книжками казкаря, які виходять у різних видавництвах країни. Воістину невичерпна сила таланту збирача народних перлин, і вочевидь ця сила має опертя саме на ту добру справу, якій присвятив своє життя Микола Зінчук. Хай же його залюбленість у народну мудрість і тобі, дорогий читачу, принесе радість від ознайомлення з творчістю небуденної людини.

Дмитро САПІГА, видавець

Від автора

Комусь може здатися дивним, що для Високої Премії разом з цією книгою подається 40 томів зібраних і впорядкованих її автором українських народних казок. Адже такого з Високою Премією ще не бувало. Причини цього криються в історії українського народу.

В середньовіччі ми, українці, мали могутню державу з центром у Києві, яка тоді звалася Русь. Але історичні обставини склалися нещасливо для нас, і ми свою незалежність втратили. Впродовж багатьох століть українці були бездержавним народом. Наша земля була розірвана і належала частинами різним державам. Основна частина входила до складу Російської імперії, спочатку царської, а потім у двадцятому столітті, до імперії комуністичної, яка претендувала на те, щоб стати всесвітньою.

А країна наша багата своїми ресурсами і прекрасна. І наші поневолювачі робили все можливе й неможливе, щоб володіти нашою землею вічно. А для того треба було денаціоналізувати й асимілювати наш народ. Сотні разів видавалися офіційні державні заборони на використання української мови у державних установах, у шкільному навчанні та науковій літературі. У 1863 році так званім «валуєвським циркуляром» Російська імперія проголосила на весь світ: «Ніякої української мови не було, нема і не може бути». А в 1876 році було заборонено завозити в Україну книги, які друкувалися на українській мові в інших державах. Навіть слово «Україна» було вилучено з офіційного вжитку і замінене словом «Малоросія».

За умов таких драконівських заборон сукупний творчий геній українського народу знайшов своє вираження насамперед у фольклорі, який розвивався незалежно від волі правителів метрополій. І на ниві фольклору створені величезні скарби народної культури нашого народу. Тільки у фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології імені М. Т. Рильського Академії Наук України зберігається 200 тисяч українських народних пісень. А це ж далеко не все, що має в цьому жанрі український народ. Таке ж саме становище і з казками та всіма іншими фольклорними жанрами. За 35 років (1975-2010) безперервної парці мені, крім народних пісень та всіх інших фольклорних матеріалів, вдалося зібрати близько восьми тисяч одиниць казок, причому багато сюжетів мають свої аналогії у фольклорі багатьох інших народів Європи і всього світу. Наш, український фольклор є невід'ємною часткою світової народної культури.

А наша українська мова, про яку наші поневолювачі віками твердили, що це не мова, а тільки діалект російської або польської, мелодійна і прекрасна. У 1906 році, коли повів короткочасний вігер свободи, викликаний російською революцією 1905 року, спеціальна комісія російської Академії наук на чолі з видатним лінгвістом Алексеем Шахматовим дійшла офіційного висновку, що українська мова – це не діалект, а самобутня мова.

У 30-их роках XIX століття відбулися всесвітні конкурси мов у Парижі, а потім у Римі, і на обох цих конкурсах авторитетне міжнародне журі присудило українській мові третє місце серед мов усіх народів світу. Цей факт говорить сам за себе і не потребує особливих коментарів.

І ще на одну обставину хочу звернути увагу. Казка – це жанр політично нейтральний і покликаний збуджувати світли емоції людей. Але коли я писав ці казки, жорстока історична правда про буття мого народу і невеселі обставини його сучасного життя спонукали мене, в ім'я святої правди, подавати й невеселі картини. Я просто не міг зображувати все тільки в світлих тонах і обминати похмурі картини життя. Я писав так, як підказувало мені моє сумління.

Микола ЗІНЧУК
14 жовтня 2010 року

ХРУК І РЯБИЙ

Хрук народився у густому лісі, де зникаються кронами старезні дуби і навіть удень панують сутінки. Його мати, стара дика свиня, виконуючи покладений на неї великою матір'ю Природою споконвічний обов'язок, усамітнілася там і народила дев'ять рудих смугастих поросяток. Одним із них і був Хрук. Мати нагодувала новонароджених малят своїм материнським молоком і спочивала разом з ними у затишній ярузі до вечора і всю наступну ніч, а вранці вивела своїх дітей з яруги і, сторожко ступаючи по вогкій землі, повела їх лісом. Вона принохувалась до розмаїтих і таких знайомих їй лісових запахів, шукала собі поживи і оберегала від небезпеки своїх поросят. Адже в лісі, ніби такому затишному і привітному, небезпеки чигали на них за кожним кущем. Поросята про це не знали. Але успадкований від предків звіриний інстинкт непомилно підказував їм, що, коли зупиняється й насторожується мати, то треба насторожуватися і собі. Будь-який незвичний звук викликав занепокоєння свині, і це занепокоєння відразу передавалось і її дітям.

Одного разу вони прийшли на маленьку галявину між густими заростями крушини і молодій осичини. Свиня по-хазяйськи обнюхала землю і хотіла вже було лягати з поросятами на короткий відпочинок і погодувати їх, як раптом з'явився вовк. А був він ще молодий і недосвідчений, і йому здалося, що без особливих зусиль зможе вполювати собі на обід смугасте поросятко.

Але свиня одразу помітила, що до її малюків підкрадається ворог, і безстрашно ступила назустріч хижаків. Така її поведінка розсердила і роздратувала вовка. Дивись, ще сміє ставати на заваді! Вовк припав до землі, примірявся, миттєво стрибнув і вчепився в масивну шию свині. Але не знав бідний вовк, кого він зачепив. Свиня різко струснулася, і вовк, випустивши з зубів її шию, упав на землю. І не встиг він схопитися, як свиня зім'яла його, притиснула рилом до землі і вхопила зубами за шкіру. І люто шарпнула спочатку вліво, потім вправо, і вирвала з вовчого боку великий шмат шкіри з сірим хутром. Вовк скористався з того, що свиня на мить відірвалася від нього, блискавично схопився і втік. А свиня сердито сопіла, порохкувала і зосереджено жувала клапоть вовчої шкіри. І злість її поволі вщухла.

Коли почався двобій свині з вовком, поросятка порснули на всі боки і поховалися у кущах. І лиш почувши заспокійливе порохкування, малюки повилазили зі своїх сховищ і попідбігали до неї. Вони не розуміли, що сталося, але своїм тваринним єством відчули, що мати для них надійний захист.

Отак блукало поволеньки свиняче сімейство весняним лісом, і поросята росли і міцніли. І не знали, що незабаром їхньому безтурботному щастю настане кінець.

Іноді вони виходили на край лісу і бачили на прилеглих до лісу полях і городах людей. Ці дивні істоти викликали у поросят великий інтерес, але їхня мати, досвідчена й бувала, спостерігала за людьми не з інтересом, а зі стурбованістю і занепокоєнням. І поросята скоро затирили собі, що людей треба боятися. Наївні поросятка не знали, що таке небезпека і смерть, але могутній інстинкт самозбереження знову підказував їм: треба робити те, що робить мати.

Іноді те, що малятам здавалося страшним і небезпечним, на матір не справляло ніякого враження, а бувало, що легенький хрускіт зламаної гілочки повергав її в страх. Одного разу, коли почалася гроза, перші удари грому дуже налякали поросяток, а свиня стояла собі під дубом і не звертала на громи уваги. Лив дощ, били й били громи, іноді зовсім близько, але поросятка вже зрозуміли, що громи не страшні для них і тікати від них не треба. Якщо мати не тікає, значить, усе гаразд.

Тварини не розуміють, що таке щастя, але для Хрука і його братиків та сестричок оті весняні дні, коли мати водила їх лісом, були щасливими днями. І так було аж до того нещасливого надвечір'я, коли безтурботному життю Хрука, цієї невинної дитини природи, було покладено край.

Вони переходили галявиною лісу: попереду мати, а за нею зграйка її діточок. І раптом зовсім поблизу різко ударив грім. Мати якось дивно підскочила, тоді впала, зразу схопилася, пробігла трохи і знову впала. На цей раз впала, щоб не піднятися ніколи. Почувши раптовий удар грому і побачивши, що впала їхня мати, поросятка від несподіванки заціпеніли, але тільки на одну мить. У мить наступну вони кинулися до кущів і поховалися. І, тікаючи, почули незнайомий і страшний запах диму. На галявину підбігцем вийшли два чоловіки. Радісно збуджені, вони підбігли до вбитої свині.

- На два центнера потягне! - вигукнув один.

А другий картинно поставив ногу і приклад рушниці на тіло вбитої тварини. Цим браконьєрам-убивцям здавалося, що вони зробили добру справу. Але вернімось до сумного для нашого Хрука надвечір'я.

- Тут десь поховалися поросята, - сказав один із браконьєрів.

І вони пішли з мішками в кущі. Малі бідолашки ще не зрозуміли своєї біди і сподівалися, що лихо їх обміне. Але марно сподівалися. Вороги познаходили причаєних маляток, і вони опинилися в мішках. Один лиш Хрук залишився непоміченим і не потрапив двоногим хижакам до рук.

Закинувши мішки з поросятами на плечі, лиходії пішли геть. Хрук вибіг зі свого сховку і побіг до матері. Вона тихо й непорушно лежала на землі. Малюк ще не розумів, що то значить смерть. Йому здавалося, що мама, як це не раз бувало, спить. Відчув, що йому хочеться їсти і припав до ще теплого соска матері. Струмись цілющого материнського молока востаннє наситив Хрука. Відчувши приємну ситість, він притулився до материнського тіла і солодко заснув.

Але сон його був недовгим. Щось підозріле потривожило його, і він схопився. Підозрілий гомін наростав і наближався. Хрук уже виразно чув тупіт і людські голоси. Він кинувся в кущі, заховався і сторожко виглядав звідти. Що ж то буде?

На галявину вийшли ті самі двоє людей. Вони вели запряженого в шлею коня. Підвели його до вбитої тварини, і кінь боязко форкнув. Один з лиходіїв залигав свиню за задню ногу, другий крикнув на коня. Кінь нап'явся і з натугою потягнув браконьєрську здобич. Вони зникли, невдовзі затих і кінський тупіт. Зовсім стемніло. Десь далеко виспівував соловей, але Хрукові було не до співу. Він тихо сидів, маленький сирітка серед темного лісу. Сидів, поки не заснув.

Вранці Хрук прокинувся і знічев'я побрів по сліду туди, куди потягли його маму. Йому ще здавалося, що він її зустріне. Бо ж як без мами жити? Отак ідучи по тому страшному сліду, він вийшов на край лісу. Під самим лісом було село. До крайньої хати зовсім близьенько. Хрук, звичайно, не розумів, що воно й до чого, але побачив коло хати людей і зразу збагнув, що тут криється велика небезпека.

Він вернувся в ліс і почав нікати попід деревами, шукаючи якоїсь поживи. Звірине чуття Хрука підказувало йому, що тільки ліс може порятувати його. Він ходив попід деревами і нюхав, і шукав, але пожитку з того було небагато. Знайшов невдачу-хруща, який упав з дерева і не встиг піднятися на крила. Кілька невеликих слимаків, чорних і слизьких, але приємних на смак. З якогось гнізда випало голе сліпе пташеня, що його вже їли мурашки. Хрук не розумів, що воно й звідки, а тільки понюхав і з'їв його разом з необачними мурашками. Ті всі знахідки сяк-так підкріпили Хрука, але його продовжував непокоїти голод. Він знову вийшов на край лісу і тоскно дивився на чужий незнаний світ.

І побачив Хрук таку цікаву й радісну, таку принадну картину, що його поросяче серце здригнулося і по всьому тілу розлилося приємне тепло. Від найближчої хати поволі йшла велика біла свиня, а за нею, обганяючи одне одного, бігли підтюпцем поросята. Вони були приблизно такі ж на зріст, як і Хрук. І всі білі-білі, тільки одне поросятко рябеньке. Усіх їх було семеро. Звичайно, Хрук не розумівся на рахунку і не знав, скільки тих поросят, але ми знаємо, що семеро.

Хрукові дуже хотілося побігти до них і приєднатися до веселого поросячого товариства, але він побоювався чужої свині. Та ось свиня зупинилася, лягла, відкинула ноги набік, і всі

поросята дружно кинулися її сосати.

Ми знаємо, що кожне поросля має свій сосок, інших материнських сосків не чіпає, але й свого не попускає нікому. Та, на щастя Хрука, того ранку двоє поросятток продали сусідам, і два соски zostалися незайнятими. Хрук здалеку помітив їх, і були вони для нього такі принадні і бажані, що він таки не втримався, прожогом кинувся до свині і почав сосати разом із іншими поросятами. І поки всі виссали по одному соску, він вправився з двома.

Нарешті свиня підвелася. Вона глипнула лівим оком на Хрука і ніби й не звернула на нього уваги, і Хрукові здалося, що він так уже й зостанеться у приємному поросячому товаристві, але раптом свині не знати що спало на думку і вона з широко роззявленою пащею кинулася на Хрука. Бідолаха Хрук ледве встиг ухилитися від наглої смерті. Тут просто безвідмовно спрацював його інстинкт самозбереження. Хрук з усіх сил пустився навітки і зупинився аж у лісі, щоб перевести дух і глянути, чи не женеться за ним свиня. Але вона вже ніби й забула про Хрука і щось винюхувала собі у траві так, ніби Хрука й на світі не було.

Хрук, нассаний і наповнений молоком, як бочечка, був у чудовому гуморі і йому більше нічого не хотілося, тільки відпочити. Малюк заліз у чагарник, ліг собі і солодко заснув. І йому снилися наповнені молоком рожеві соски чужої білої свині.

З того часу Хрук щоранку виходив на край лісу під село і, не потрапляючи нікому на очі, терпляче вичікував, поки не з'явиться свиня з поросятками. І коли вона лягала і поросята починали сосати, він тихенько підбігав і якомога швидше висмоктував свої два соски. А свиня лежала собі і сном і духом не відала, що її ссе хтось чужий. Хрук, такий ніби простенький і тупенький, чудово засвоїв свою роль. Наситившись, він зразу втікав, і поки свиня встигала піднятися, був уже в лісі.

Можна було б сказати, що життя Хрука знову було щасливим. Але на зміну кожному щастю приходить як не біда, то принаймі розчарування. Одного нещасливого ранку Хрук, як завжди, прийшов на свій, так би мовити, спостережний пункт на краю лісу, чекав, чекав, і минув день, а свиня з поросятами так і не з'явилася. Не було їх і в наступні дні, і Хрук зовсім підупав духом. Але за ті щасливі дні, коли він "позичав" молоко у свійської свині і притому "позичав" досхочу, Хрук значно підріс і змінився. Смуги на його тілі поступово згладилися і зникли, і Хрук зробився рівномірно бурим. Він уже спроможний був сам собі давати раду. Цілими днями ходив по лісі, шукав, нюшкував і потроху знаходив сяку-таку поживу. Не раз він зустрічав у лісі людей, але так спритно обминав їх і крився, що люди ніколи його не помічали. Хрук по простоті своїй уже давно забув сумну історію з загибеллю матері. Але десь на самій глибині його поросячої голови збереглася не усвідомлена, але могутня і владна пересторога, що від людей іде смертельна небезпека.

Так, він забув про свою маму, але якщо хтось думає, що в диких тварин взагалі немає пам'яті про пережите, то він глибоко помиляється. Хрук пам'ятав усе, що мало важливе значення для його власного життя. Десь на дні його пам'яті підсвідомо зберігалася і згадка про те, як було приємно сосати білу свиню.

Але, на жаль, Хрук не знав і не міг знати дійсного стану речей. Він і гадки не мав, що той день, коли біла свиня й поросята вперше не з'явилися, був неділею, що то був базарний день, і господарі повезли на базар не тільки поросят, а й свиню. Їм, господарям, дуже потрібні були гроші. Але була у всьому цьому одна деталь, яка Хрука могла втішити, і про це ми зараз розкажемо.

Одного погожого травневого дня Хрукові схотілося ще раз сходити на край лісу під село, де він з такою приємністю "позичав" молоко. Щось тягло його туди, і навіть інстинкт самозбереження не міг утримати його від такої спокуси. Він обережненько підійшов до краю лісу і виглянув. Неподалік паслися корови, а тут, під самим лісом, ходив собі, час від часу показяйськи копирсаючи рилом землю, рябенький кабанчик. Так, це був той самий кабанчик, що з ним Хрук разом ссав молоко! Правда, від того часу він значно підріс, але Хрук зразу впізнав його. Подивившись довкола, чи нема часом поблизу людей, Хрук вихопився з лісу і підбіг до свого знайомого. Підбіг і став навпроти нього. А рябий кабанчик нашорошив вушка, підняв рильце і дивився з неприхованим інтересом на Хрука. Він теж впізнав! Так вони простояли

якусь хвилинку один проти одного, а тоді Хрук грайливо підскочив і промовив: "Хру-хру!" У відповідь рябенський підскочив і собі, не так високо, як Хрук, але підскочив. І промовив: "Рох-рох!" Тоді Хрук знову підскочив і сказав: "Хру-хру!" І так вони підскакували по черзі кілька разів, а тоді рябенський запитав:

- Як тебе звати? Рох-рох!
- Хрук. Хру-хру. А тебе?
- Рябий. Рох-рох.
- А чому тебе так довго не було? Хру-хру.
- Як забрали маму і всіх, мене зачинили, рох-рох. А тепер випустили, рох-рох.
- Хру-хру! То будьмо, Рябий, друзями.
- Рох-рох! Будьмо.
- То ходи зі мною, хру-хру.

І вони пішли удвох лісом. Хрук був довгоногий, худий і прогонистий, а Рябий гладкенький і опецькуватий. Рило у Хрука було довге і зручне для риття, а в Рябого зовсім коротеньке, непорозуміння якесь, а не рило. Але попри всю їхню несхожість, обидва вони були свинячого роду і свою спорідненість добре відчували.

У селах на Поліссі молодих свиней не замикають. Вони вільні бігати все літо, і звать їх надвірняками. Таким надвірняком і був Рябий. Щоранку його випускали з хліва, а на краю лісу на нього вже чекав Хрук. Рябий, раденький і веселенький, підбігав до свого товариша. Він був акуратненький, як нова копійочка, щетина в одних місцях білосніжна, в інших - смоляно-чорна, а хвостик кільцем. Якби Хрук розумівся на ляльках, то неодмінно подумав би, що його друг схожий на лялечку.

Цілими днями блукали вони вдвох по лісі. У перший день господиня затривожилася, що ніде не видно Рябого, але коли він прибіг увечері здоровий і ситий, то заспокоїлася і в наступні дні вже не журилася за нього. А якщо говорити поправді, то вона й першого дня не за Рябого журилася, а за себе і свою сім'ю, бо на випадок втрати Рябого довелося б потрусити кишенею і купувати інше поросля. Адже їм хотілося м'яса і сала.

Добре було юним друзям-підсвинкам у лісі, ще й як добре. Там часто можна було знайти якусь смачну річ: то слимак, то равлик, то ще щось. І було те літо дуже врожайне на гриби. Приємні грибні пахощі висіли у вологому лісовому повітрі. За день друзі так наїдалися грибами, що їхні животи були тугі, як барабани. Особливо подобалися їм старі червиві гриби, такі великі, м'якенькі і такі смачні. Ну просто смакота!

Коли Рябий прибіг увечері додому, господарі дивувались, що він такий повний. Чим він так наїдається? І господиня давала йому чимраз менше їсти, але він від того аж ніяк не худнув, а гладшав дедалі більше, і це дуже радувало господарів. Ще б пак, його майже не годують, а він росте і гладшає, як на дріжджах.

За літо Рябий підріс і погладшав більше, ніж Хрук. Хрук був високий і на вигляд худий, а Рябий товстенький, кругленький, і щетина на ньому аж блищала. Якби їх тоді побачив у лісі хтось із людей, залюблених у читання книг, то неодмінно пригадав би славнозвісного лицаря Дон-Кіхота і його вірного зброєносця Санчо Пансу. Схожість була просто разючою, з тою тільки різницею, що Санчо Панса був у підлеглому до лицаря становищі, а Хрук і Рябий - рівноправні друзі.

Хтось може сказати, що не годиться порівнювати славного лицаря, героя знаменитого роману, з якимось там диким кабаном. Ми охоче визнаємо, що схожість тут чисто випадкова, але при тому нагадаємо про тих вчених людей, які стверджують: ніяке серце за своєю будовою так не схоже на людське, як свиняче.

Якщо погодитися з думкою, що й тварини прагнуть щастя, то можна з впевненістю стверджувати, що Хрук і Рябий у ті дні більшого щастя, ніж вони мали, прагнути не могли. Що може бути кращого, як, наївшись грибів і всілякої всячини, закусити соковитою лісовою зеленню, а тоді лягти в затишному місці, притулившись боками одне до одного і мирно, безтурботно відпочивати?

Хрук безпомилково чув нюхом, де є в землі соковиті смачні корені, розкопував своїм

могутнім рилом землю і ласував ними. Його наслідував Рябий і, хоч рило в нього було куценьке, теж з успіхом знаходив собі в землі поживу.

У лісі було так добре, що Хрук не раз казав Рябому:

- Не йди вже до тих людей, хру-хру. Навіщо вони тобі? Хочу бути і вночі з тобою, хру-хру.

Але Рябий, як і кожна добропорядна особина з родини свійських свиней, вважав, що він повинен ночувати вдома. У нього ж така добра господиня, щоразу поплескує і погладжує його по спині. Не знав бідний Рябий, що всі її світлі емоції і ласкаві жести зводилися до прозаїчного бажання мати побільше свинини.

Добре було друзям у лісі, і їм, мабуть, здавалося, що краще вже й бути не може, але виявилось, що може бути й краще. Прийшла осінь, і для наших поросят настало справжнє раювання. Щедро вродили опеньки. Вони росли цілими купами, щедро обліплюючи старі дубові пеньки. Їж, скільки хочеш. Та що там опеньки! У ту осінь на дубах рясно зародило жолуддя. Коли на землю впали перші нічні приморозки і з кленів почали падати жовті й багряні листки, з дубів посипалося додолу жолуддя. Досить було найменшому віперцеві хитнути дубовим гіллям, як жолуді цілими каскадами летіли вниз і встеляли землю.

Хрук вправно працював своїми крицево твердими зубами, і подроблена жолудева шкаралупа безперестану сипалася на землю, а чисті смачні жолудики самі лягали йому на кутні зуби. Та й не дивно, що Хрук так умів луцтити жолуддя, він же був мешканцем лісу. Дивно, що й Рябий, у якого багато поколінь предків були свійськими свиньми, поводився з жолуддям так само впевнено і вправно.

Друзі швидко росли й гладшали, і спина Рябого зробилася такою широкою, що на ній можна було виспатися. Господарі не могли натішитись ним. Де хто бачив, щоб отакий надвірнячок нагуляв таке сало! Та й Хрук був нівроку собі, хоч на ньому це було не так помітно.

Живучи в рідному лісі і насолоджуючись життям, Хрук забув про своє раннє дитинство. З його пам'яті геть зник напасник-вовк, якого колись перемогла і змусила до втечі його мати. Але, хоч вовк справді безслідно зник з Хрукової пам'яті, з лісу він ніде не дівся. За літо й осінь хижак підріс і зміцнів. На місці вирваного свинею клаптя нароста нові шкіра, з тою тільки різницею, що шерсть на ній була вже не сіра, як по всьому вовкові, а сніжно-біла. Ніби хтось узяв та залатав сірий вовчий бік білою латкою.

І ось вони знову зустрілися - вовк і майже дорослий Хрук. Вовк виглянув з кущів і побачив обох поросят. Особливо сподобався йому Рябий. Який гладкий! Такої ласої здобичі він ще не бачив! Вовк вийшов з кущів і попрямував до Рябого. А той собі хрускав жолуддям і не підозрював, що смертельна небезпека так близько. Але Хрук зразу помітив наближення ворога і насторожено підняв голову. Вовк, скрадаючись, наближався. Тоді Хрук заступив собою Рябого, і бура щетина його најкачилася гребенем від голови аж до самої середини спини. Чорні очиці люто дивилися на ворога, а два гострих жовтих ікла загрозливо виглядали з обох боків з-під верхньої щелепи. Хрук був готовий до бою. Вовк на віддалі кількох кроків зупинився. Його впевненість у собі, ще хвилину тому така велика, зменшилась до розмірів білої латки на його боці. Гривна постава Хрука аж ніяк не заохочувала напасника до нападу. У вовчій голові невиразно засвітився спогад: він уже ніби з таким противником зустрічався, і це для нього, вовка, погано закінчилось. І вовк обернувся і пішов геть. Хрук подивився на Рябого, а Рябий на Хрука, і вони знову взялися за жолуддя так, ніби нічого й не сталося.

Наші друзі жирували в лісі, аж поки не випав сніг. Тоді сказав Рябий:

- Нема вже чого мені тут робити. Я вже не буду приходити до тебе, рох-рох.

Хрук провів друга аж до краю лісу. Коли прийшла хвилина розставання, Рябий сказав:

- Хруче, ходи зі мною, рох-рох. Тут холодно й сніжно, рох-рох. А в хліві тепло і затишно, рох-рох. І там дають їсти, рох-рох.

Те порохкування звучало так ласкаво-прохально, як міг рохкати тільки добрий, ласкавий кабанчик. Хрук запитав:

- А з того хліва я зможу вийти, коли захочу, хру-хру?

Рябому не хотілося казати неправду, і він чесно сказав, що двері зачинені. Сказав і далі просив друга:

- Ходи, рох-рох, зі мною. Нащо їх відчиняти, ті двері, рох-рох? Добре й при замкнених дверях, тепло й сито, рох-рох.

- Не хочу я ситості при запертих дверях. Ти йди, а я зостануся тут.

І вони розсталися.

Тяжким було Хрукове життя в зимовому засніженому лісі. Щоб вижити, він рив попід дубами сніг, добирався до землі і шукав замерзле жолуддя. А його було не так то й багато. Хрук голодував і жив за рахунок накопиченого восени жиру. А снігу падало дедалі більше й більше. Дійшло до того, що Хрук вибігав на в'їжджену дорогу і хрумкав замерзлі коняки*. У ті дні зустрів Хрук у лісі своїх лісових родичів. Звідкись прибрів невеликий гурт диких свиней. Хрук приєднався до них. Йому сподобалося, що, крім старших досвідчених кабанів і маток, були в тому гурті такі молоді, як він. Вони всі разом шукали поживу, а вночі гуртом залягали спати, гріючи одні одних.

В лісі було голо і незатишно. То тут, то там чулися постріли. Рятуючись від переслідувачів-людей, доводилося дуже виснажуватися. Одного разу, коли знову почалася стрілянина, один з кабанів упав, і його кров полилась на сніг. Хрук відбіг від гурту і відтоді знову почав ходити сам. А сніг дедалі глибший і їсти нема що. Біда та й годі.

Хрук бідував, зате Рябий у ті дні розкошував. Йому почали давати їсти, скільки хочеш. Раніше господиня цикне було чого-небудь, а тепер як вивалить з відра, то мало не повне корито. Та й вранці дає, та й під вечір дає. Рябий не міг збагнути, за що добродчинство таке. Він день за днем гладшав і гладшав. Набивши черево, цілими днями лежав на брудній дощаній підлозі, як великий лантух. Тулуб його дедалі товстішав, а ноги здавалися коротшими. Він лежав, і безмежна приємність розливалася по всьому його свинячому тілі. Не хотілося ні рухатися, ні навіть уставати, а тільки лежати і відчувати, як по всьому тілі відкладається сало. Що то значить мати добрих господарів! А дурний Хрук не послунав його і зостався на свою згубу в лісі.

Не знав бідолашний Рябий, що на нього чекає.

А Хрук геть схуд, як дошка зробився. Але вже починало пригрівати сонце і танув потроху сніг. Наставала весна, і хоч Хрук не мав жодного поняття про пори року і сезонні зміни в природі, але як ставало тепліше і ліс звеселявся цвірінканням пташечок, він веселішав і в ньому пробуджувалися невиразні сподівання на краще.

А в хлівець до Рябого зайшли його господарі, чоловік і жінка, з задоволенням оглянули його, і жінка сказала чоловікові:

- До Великодня зосталось всього чотири дні. Завтра треба буде зробити з Рябим порядок.

Вони говорили собі, а Рябому й за вухом не свербіло. Що йому до тих людей? Хай собі говорять, що хочуть, аби лиш корито було повне.

Хтось може подумати: "Який же дурний той Рябий!" На це можна сказати: а хіба між нами, людьми, немає таких рябих?

Ми вже говорили, що Хрук радів наближенню весни. Але несподівано знову повалив густий сніг. Хрук ледве ступав у лісі, бо снігу було по саме черево. І зажуреному Хрукові, ніби якийсь невиразний сон, пригадалося, як запрошував його до себе в хлів Рябий. А й справді, Рябому, мабуть, добре. Чи не варто було б сходити до нього й подивитися, як він там живе? А може, й пожити з ним до кращих часів? "Піду", - вирішив Хрук.

Він уже вирішив було йти, коли раптом щось стривожило його. Йому здалося, що здалеку долинає свинячий крик, довгий і розпачливий. Хрук зупинився, нашорошив вуха. Постояв, послунав - ніби вже й нічого не чути. А може, то йому здалося, може, ніякого крику й не було? І Хрук пішов на край лісу.

Він вийшов з лісу, сторожко подивився сюди-туди - ніби ніде нічого небезпечного нема.

Садиба, в якій жив Рябий, лежала перед його очима як на долоні. І, о диво! - двері в хліві Рябого відчинені навстіж. Так і хочеться побігти в розчинену фіртку. Але Хрук був мешканцем лісу, і його ніколи не покидала обережність і настороженість. Ні, він не побіжить у фіртку, він краще зайде з боку засніженого городу і спочатку обережненько подивиться крізь пліт.

Город був відділений від лісу плотом з рідко набитих лат. Хрук легко провів між тими латами і наблизився до шпакетної огорожі, що відділяла город від подвір'я. Вздовж огорожі на краю городу був ряд порічкових кущів. Хрук підійшов і тихенько всунув між них голову. Йому було добре видно, що робиться на подвір'ї, а його самого видно не було.

Хрук побачив, що там нерухомо висів униз головою, прив'язаний за задні ноги до поперечини, його друг Рябий, а коло нього поралися двоє чоловіків. І шибонув у нїздрі Хрука страшний запах крові. На грудях Рябого, з лівого боку, була рана, і навколо неї запеклася кров. Один із чоловіків держав у руках якийсь страшний предмет, і з того предмета з шипінням виходив вогонь і безжалісно палив, палив нещасного Рябого. Хрук знав, що таке вогонь, бо сам уже попівся, коли загорівся в одному місці ліс.

Рябий дуже підріс і потворно розтовстів, але Хрук зразу впізнав свого друга. Він стояв приголомшений і його охопив жах. Ось до чого дожився Рябий! Хрук зрозумів, що ніколи вже не побачить свого друга. Він обережно висунувся з кущів, пройшов по своїх слідах назад до плоту, проліз між латами і потрюхикав у ліс.

День був сонячний і по-весняному теплий, і швидко танув сніг.

Липень 1997 року

**копяки - копячий послід (Тут і далі примітки автора).*

СВИНЯЧА ПОЗИЦІЯ, або П'ЯТЬ ХЛІБІВ НА РУБЛЯ

Була собі свиня, дуже велика свиня. Це була найбільш свиняча свиня і така гарна, що очей не відведеш - рябенька вся, що аж у очах рябіло від тої ряботи незвичайної. І не сама вона була, а в товаристві двох гладкеньких білих кабанів, які лежали поряд з нею в маленькому хлівці. І всі троє були дуже щасливі, бо черева в них були завжди туго набиті, а більше вони нічого не потребували. Кожному своє. Людині - свобода й творчість, птахів - швидкий лет у безкрайому просторі, риби - водна стихія, а свині - набите черево і повний спокій.

Ситість і спокій - це був спосіб її життя. Але одного разу воно, те спокійне життя, порушилося. Прийшли якісь чоловіки, взяли одного кабана за вуха і, підганяючи його ззаду прутом, безцеремонно потягли на двір. "Потягли, то й потягли, - думала свиня. - Добре, що не мене". Але кабан почав надворі кричати. Це вже Рябуху дратувало. І чого він кричить, порушує її свинячий спокій? Не міг би тихо посидіти? Кабан верещав так голосно й розпачливо, що кам'яне серце зрушилося б, але не зрушилися в хліві серця свинячі. Той крик їх нітрохи не засмучував, а тільки нервував. І коли він припинився, Рябуха тільки й сказала спроквола: "Нарешті замовк".

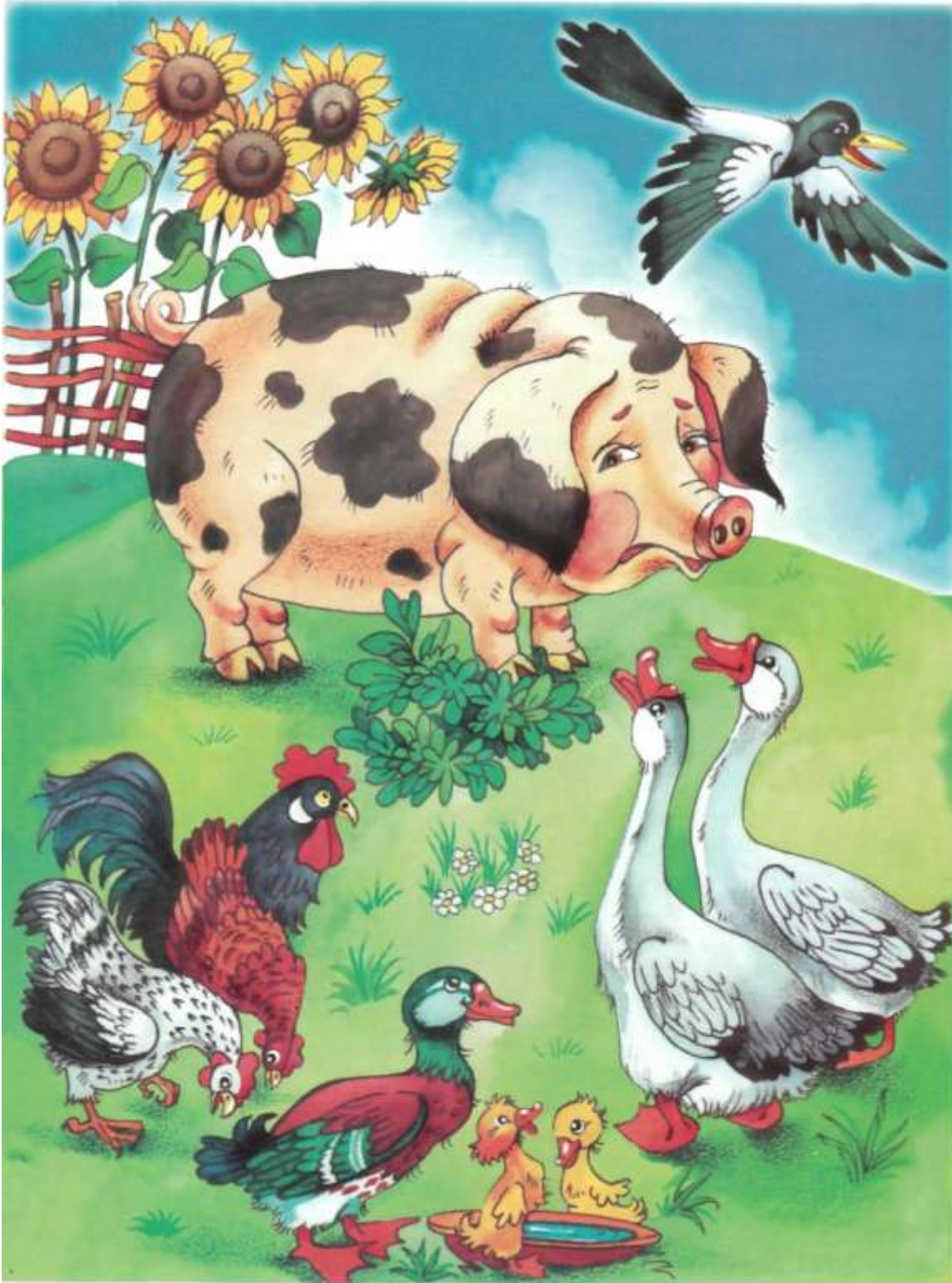
Їх лишилося у хліві двоє, і нічого в їхньому житті не змінилося. Стара господиня й далі вивалювала в корито тричі на день їжу, і свині їли, скільки їм свинячі душі бажали. Але минуло ще два місяці - і потягли надвір другого кабана. І знову кабан страшно кричав на подвір'ї. І це не викликало в Рябухи ніяких емоцій, крім роздратування. І коли кабан замовк, вона з полегшенням подумала, що тепер їй уже ніхто і ніщо не заважатиме спокійно жити.

І все ніби йшло для Рябухи якнайкраще. Правда, господиня вже не варила для неї харч, а йшла до сусідньої крамниці, купувала п'ять хлібів, розмочувала їх у теплій воді і кидала в свиняче корито. І це Рябуху влаштовувало. Вона з розмов хазяйки навіть знала, що та платить за п'ять хлібів рубля. П'ять хлібів на рубля! Ці п'ять хлібів у кориті переважували всі блага і всі премудрості світу.

Але тут сталася подія, що докорінно змінила свиняче життя Рябухи. Її господарі вирішили продати свою садибу і виїхати на проживання в іншу місцевість. Знайшовся покупець, але ніяк не погоджувався з тою ціною, на якій наполягав господар садиби. Довго вони торгувалися і не могли прийти до згоди. Тоді промовив господар:

- А що ви скажете, якщо я до цього всього додаю вам ще одну гарну річ?

І він повів покупця до хлівця і показав йому Рябуху. І покупець заплатив, скільки сказав хазяїн. А через кілька днів старі господарі спакувалися, нові



У Чернівцях

Свиняча позиція, або П'ять хлібів на рубль



Вітер Забуття

допомогли їм завантажити їхнє майно на велику вантажівку і гарно попрощалися з ними.

Так з'явилися в Рябухи нові господарі. І зразу в житті її почалися небажані для неї зміни. Їй замало давали їсти, і вона постійно почувала себе голодною. Рябуха вимогливо кувікала, але на те ніхто не звертав уваги. Вона лежала і ремствувала, згадувала про тих п'ять хлібів на рубля і поволі худнула. І вважала себе дуже нещасною.

А якби вона, свиня Рябуха, здатна була думати і зважувати обставини, то не ремствувала б, а раділа б, що живе на цьому прекрасному світі. Справа в тім, що, вирішуючи її долю, господар і його дружина навіть сперечалися. Господар хотів негайно свиню зарізати, а господиня - лишити її на розвід. Думка господині взяла гору. На терезах свинячої долі життя на цей раз узяло гору над смертю. А щоб Рябуха стала свинею-матір'ю, з неї насамперед треба було зігнати сало. Свиня всіх цих обставин не знала і не хотіла знати, а затимила собі тільки те, що її стали погано годувати.

В хлівці, де лежала Рябуха, було завжди напівтемно. Для будь-кого іншого таке приміщення було б справжньою тюрмою, а свині воно здавалось саме таким, як треба, бо сонячного світла вона вже й не пам'ятала. І великим було її здивування й занепокоєння, коли одного прекрасного ранку вона прокинулася і побачила, що двері навстіж відчинені і хлівець заливає вранішнє світло. "Що сталося?" - з тривогою подумала свиня. А все було дуже просто і ясно. Їй вирішили дати свободу, глоб вона зміцнилася на свіжому повітрі. Тепер вона могла пізнати радощі вільного життя. Але їй того не треба було. Вона пересунулася в кут, який освіплювався найменше, і далі мріяла про п'ять хлібів на рубля. Минали дні, а Рябуха й не думала вилазити зі свого кута на білий світ. І тоді з нею зробили, як колись з білими кабанами, - взяли її за вуха, дали кілька різок і випровадили надвір. Але не на смерть випровадили, а на життя.

Віяв свіжий вітерець, з високості привітно свігло сонце. Рябуха приплющила свої свинячі очиці, бо сонячне світло не до вподоби їй було. Вона хотіла забігти назад у хлівець, але господарі передбачливо зачинили двері.

На подвір'ї було, крім Рябухи, багато пташиного й звіриноного народу: кури, гуси, собака Рябко і попелястий ослик. Про ослика варто сказати окремо. Він не був схожий ні на кого: копитця, як у коника, хвіст, як у теляти, а голова непомірно велика. І два великих вуха, одне з яких стирчало вгору, а друге звисало набік.

Дехто казав про нього, що він дурний, але то була неправда.

Коли серед того пташиного і звіриноного товариства з'явилася Рябуха і почала нарікати, що її вигнали з такого затишного і милого їй свинячому серцю хлівця, усі вельми здивувалися. Як вона може віддавати перевагу неволі перед волею?

Рябкові хотілось сміятися з того, але позаяк собаки сміятися не вміють, він замість сміху кілька разів весело гавкнув. Навіть курей дивувала свиняча дурість, і вони жваво обговорювали незрозумілу їм поведенцію Рябухи. А попелястий ослик сказав:

- Ви не дивуйтеся, то в неї така свиняча позиція. Вона інакшою бути не може.

Рябуху вигнали за ворота і вона безпорадно бродила по голому городу і пробувала рити в різних місцях, але нічого путнього не вирила. А в кінці городу вже зеленіла велика грядка конюшини, і свиня побрела до неї. Понюхала, спробувала на смак і почала пастися. Це було не те, що п'ять хлібів на рубля, але їсти можна було.

Цілий день вона то паслася, то лежала на тій конюшині і весь час чулася голодною. А на вечір загнали її в хлівець, і там на неї чекала в кориті вечеря, але така бідненька, що й вечерєю не здавалася. І проковтнула її свиня, як собака муху.

Рябуха, як і всі свині, була забудькувата і швидко забувала про все, що з нею було, але про тих п'ять хлібів на рубля не могла забути ніяк.

Щодня вона паслася на конюшині і вже було звикла до того, але незабаром господарі провели весняні роботи на городі і більше їй доступу до конюшини не було. Її почали гонити на пасовище разом з коровою, осликом і двома вівцями. Таке товариство їй не подобалося, і вона тільки те й робила, що рила то тут, то там і шукала поживи в землі. Але тої поживи було як кіт наплакав.

Пасовище було під лісом, і Рябуха любила рити землю на краю лісу в затінку дерев. Або

лягти в холодку і дрімати. Одного разу з лісу вилетіла сорока-білобока, сіла на гілляку крайнього дерева і промовила до Рябухи:

- Слухай, я ряба і ти ряба. То будемо друзями?

Свиня підняла своє рило, глянула на чорно-білу птаху і байдужим голосом спитала:

- А нащо така дружба? Що мені з того буде?

- Ніколи не шкодить мати друзів! - зашебетала сорока. - І чого ти така млява й повільна? Подивись на мене. Поглянь, яка я моторна.

- Добре тобі бути моторною, як тебе досхочу годують, а мені їсти дають мало.

- Ніхто не годус мене, я сама себе прогодовую. І не тільки себе, а й своїх діточок у гнізді.

Але свиня не вірила, що хтось може прогодуватися сам.

- То будемо дружити чи ні? - спитала сорока.

- Не треба мені твоєї дружби, - відповіла свиня. - Якби ти могла дати мені щось їсти, ото було б діло. А дружба твоя ні до чого.

Сорока нахилила набік голову, подивилася на свиню чорним оком, а тоді махнула на неї хвостом і полетіла геть. "Вона така лінива, бо не знає, що то значить лігати. А лігати ж так люблю!"

Незабаром наша Рябуха обважніла, у неї почало рости черево. І так розлінувалася вона, що вже й рити не хотіла, а тільки спала на пасовищі, відкинувши ноги. Наближався той час, коли вона мала стати свинячою мамою. Тепер її й годувати стали трохи краще.

Пройшло ще трохи часу. І в Рябухи народилось дев'ять гарненьких поросяток. Були серед них і рябі, і білі, а одне було чорне, як жук. І їй було приємно, коли поросятка її ссали, але кортіло вхопити котресь і з'їсти. Знаючи такий її норов, господиня кожного разу, коли пускала до неї поросят, стояла над нею з палицею.

Відтоді життя Рябухи увійшло у звичну колію. Пасовище, народження поросят, а взимку повний спокій у темному хлівці. Нічого в її житті не змінювалося. Так сплигло кілька років, і вона вже почала забувати про тих п'ять хлібів на рубля, хоча харчів їй завжди було мало.

Але все на світі має свій початок і кінець, тільки сам світ кінця не має. Одного разу сказав господар:

- Треба вже ставити нашу Рябуху на відгодівлю.

А на ранок її на пасовище не погнали. Господиня вилила їй у корито ціле відро густого паруючого варива. І Рябуха наїлася досхочу, чого не було вже з нею кілька років. І лягла вона спати задоволена й умиропорена. В обідню пору повторилося те саме, свиня знову повністю наситилася і, лягаючи на відпочинок, чулася навіть щасливою. Бо ж для свинячого щастя зовсім небагато треба, всього лиш задовольнити свинячий апетит ситною їжею.

І не знала Рябуха, що оте її щастя - то лиш початок кінця.

Липень 2003 року

ВІТЕР ЗАБУТТЯ

У лісі пішла поміж птахами чутка, що скоро повіє страшний Вігер Забуття. І кого він обвіє, той навек забуде свій пташиний спів. Її цю чутку, принесли на своїх крилах птахи, які прилетіли з вирію. Усі про той вігер чули, але не дуже тривожилися, бо не вважали свій спів чимось важливим і значним. А деякі думали: "Може, то й неправда, може, й не буде того Вітру Забуття?" Кожна пташина відганяла від себе думку про Вігер і займалася своїми буденними справами. Одні лагодили гнізда, інші висиджували пташенят, а деякі вже й вигодовували їх. І дзвеніли по всьому лісі безтурботні пташині голоси.

Один тільки шпак занепокоївся не на жарт. Це був розумний птах. Хоч його спів і не був такий гарний, як у декого іншого, але кмітливості й пам'яті йому не бракувало. Він так звик до пташиного різноголосся, що не уявляв собі без нього життя. І дуже занепокоївся, коли почув, що прилетить Вігер Забуття і оніміють птахи. "Що ж робити?" - думав шпак. Він, як і всі інші птахи, займався своїми щоденними справами, але думки про Вігер Забуття і тривога за долю

пташиних пісень не покидали його. Що ж тут робити?

"Насамперед треба вивчити і запам'ятати всі пташині пісні", - подумав шпак. Та полетів до солов'я і сказав:

- Соловейку, заспівай мені своєї пісні, я хочу навчитися її.
- А нащо це тобі? - запитав соловей. - Піснями не нагодуєш своїх дітей.
- Але ж не їжею одною живе пташка, а й співом чарівним.
- Ну що ж, - промовив соловей, - як хочеш навчитися мого співу, то слухай.

І він затьохкав, засвистав, защебетав по-солов'їному. А шпак сидів і слухав. Коли соловей закінчив свій спів, спробував заспівати по-солов'їному шпак. Затьохкав, засвистав, але не виходило в нього до ладу.

- Соловейку, любий друже, заспівай мені ще раз, - попросив шпак.

І соловейко заспівав ще раз, і навчився солов'їного співу шпак.

Відтоді щодня звертався він до котрогось лісового птаха: "Заспівай мені, товаришу". І птахи співали, а шпак вчився їх співу, запам'ятовував його. Навіть у широкому полі, куди шпак лігав за поживою, вчився він пісень. Особливо подобалось йому жайворонкове щебетання, і шпак вивчив його і щебетав не гірше від самого жайворонка.

Шпак годував своїх пташенят і збирав пісні. Щовечора він ішов на спочинок стомлений, але задоволений собою і щасливий тим, що робить добру справу.

Минув якийсь час, і шпак вивчив голоси всіх відомих йому птахів, великих і малих. Тільки воронячого співу не вивчив і не запам'ятав. А треба сказати, що в ті далекі часи ворони співали непогано. Багатьом подобався воронячий спів. Але не шанувала ворона свого таланту і висміяла шпака, коли той звернувся до неї за піснею.

- Дурню ти, - сказала ворона, - тобі ще треба пісень? Іди шукай черв'яків для своїх шпаченят. Образився шпак, але нічого не сказав на це вороні.

Щодня, нагодувавши своїх дітей, шпак сідав на гілляку і починав співати голосами різних пташок: то кував як зозуля, то тьохкав соловейком, то виспівував іволгою або щебетав жайворонком. А всі інші птахи займалися своїми справами і не звертали на шпака уваги. Тільки ворона завше помічала його і кепкувала, і насміхалася з нього.

Все йшло, як перше, і кожен день був схожий на попередній, аж поки не приніс тривожну вістку бистрокрилий сокіл: скоро прилетить Вігер Забуття. Розказав сокіл невеселі новини про ті краї, де Вігер уже побував. Там зацікавило все, і голосу пташиного не чути в лісах.

Стривожилися птахи, але невдовзі за буденними клопотами знов забули про Вігер Забуття. Тільки шпак не забув. Він почав готуватися до зустрічі з Вігром. Власне кажучи, він не про зустріч думав, а про те, як тої зустрічі уникнути. Сокіл розказав, що Вігер Забуття проникає в будь-яке дупло. Шпак лігав сюди-туди по лісі і не міг знайти підходящого сховища.

І ось він одного разу побачив, як виглянув із своєї нори борсук, подивився в один бік, у другий і виліз. І зовсім не звертав уваги на шпака, який сидів на гілці і слідкував за ним. Коли борсук пішов поволеньки лісом, шпак злетів з гілки і заглянув у нору. Там було зовсім темно. Шпаків хотілося залізти в нору і оглянути її, та він боявся. Але ще більше боявся оніміти, коли прилетить Вігер Забуття.

І він пересилив у собі страх і поліз у ту діру. Вона була дуже глибока. На самому дні, там, де зазвичай відпочивав господар борсук, було вистелено сухою травою. Коли очі шпака привычалися до темряви, він помітив, що тьмяне світло проникає в нору з трьох боків - нора мала три виходи.

Але якщо правда те, що Вігер Забуття здатний проникати в будь-яку дірочку, то він може проникнути і в цей сховок. Що ж робити?

Шпак вибрався з борсучої нори. Дивиться, а тут і господар повертається.

- Добрий день, дядьку борсуче, - чемно привітався шпак.

Борсук підняв голову і побачив його на гілочці.

- Доброго здоров'я. Ти щось хотів мені сказати?

І шпак розповів йому про свої турботи.

- ...Мені треба десь надійно заховатися, коли повіє Вігер Забуття. Чи не допомогли б ви мені

в цьому, дядьку борсуче?

Борсук помовчав, подумав і сказав:

- Хочеться тобі допомогти, бо й сам я звик до пташиного співу і не хочу, щоб він пропав.

- Ходім у хату. Ти не бійся мене, ходи.

І борсук поліз у нору, а за ним і шпак.

Побесідували вони в борсучій норі і зійшлися на тому, що треба негайно закрити два виходи з нори і приготувати до закриття третій. І зразу взялися до роботи. Борсук збирав хмиз і бадилля і носив до своєї нори, а шпак і собі носив у дзьобу билинки, допомагав борсуку як міг. Незабаром дві діри були забиті, а в глибині нори лежала купа всілякого матеріалу, яким збиралися заткнути й третю діру, як буде наближатися Вігер Забуття.

Після того шпак полетів до своєї сім'ї, нагодував і наказав, щоб усі тихо сиділи в дуплі. І тут пішла по лісі тривога: "Летить Вігер Забуття!" Зашуміли стривожено дуби й сосни, затремтіли осики. "Летить Вігер Забуття! Летить Вігер Забуття!" - кричали на різні голоси налякані птахи.

Шпак полетів до борсучої оселі. Вони з борсуком залізли в нору і швидко закрили зсередини вхід. І тихо сиділи в темряві на дні нори. Шпак, сповнений страху й тривоги, пригорнувся до шорсткого боку свого товариша і заплющив очі. Та входи в нору були так добре закриті, що ніякі звуки ззовні не долинали сюди.

А в лісі таке робилося, що просто жах. На всю силу бушував страшний вігер. Не тільки у верхів'ях дерев шуміло, а й унизу вігер тріпав кожну билинку. Гуділо, тріщало, свистіло в кронах дерев, зірвані листочки носилися поміж стовбурами. Все живе поховалося і тремтіло від страху в своїх дуплах і норах. А ті птахи й звірята, які не мали надійного сховку, стали іграшками Вігру Забуття. Він метав їх по лісі, ударяючи то в стовбури дерев, то об землю. Деякі вже валялися непритомні під деревами, інші з розпачливими криками й писком намагалися за щось зачепитися. А вігер лютував, а вігер шаленів, і здавалося, що цьому не буде кінця.

І раптом все стихло. Запанувала мертва тиша, ніби в лісі не було нічого живого. А шпак з борсуком сиділи в глибокій норі і не відали, що робиться надворі. Коли лютував Вігер Забуття, вони нічого не чули. А тепер, коли вігер ущух, вони не могли розібрати, чи тиша надворі, чи далі віє вігер, і продовжували сидіти в норі. Нарешті борсук промовив:

- Слухай, шпаче, надворі ніби затихло.

Але шпакові здавалося, що вігер продовжує шуміти. Вони ще трохи посиділи, а тоді борсук поліз напому до виходу.

- Я вигляну надвір.

- Ой, не робіть цього, дядьку борсуче, бо біда буде.

- Я тільки трішечки-трішечки вигляну. Я дуже обережненько.

І борсук відіткнув затичку - надворі було тихо.

- Слухай, шпаче, нема вже вігру.

Шпак радісно тріснув крильцями і метнувся до виходу. Вилетів надвір, оглянувся довкола. Всюди видно було сліди страшного вігру. Деякі дерева було вивернуто з корінням, у інших зламало верхи або окремі гілки. Скрізь в'януло обірване вітром листя. "А що там з моєю сім'єю?" - подумав шпак. Він подякував борсукові, попрощався з ним і полетів до свого дупла. Надворі вже вечоріло.

Шпакова сім'я щасливо пережила вігер. Діти дуже зраділи, що повернувся тато. А шпачиха, його дружина, ніжно обійняла його крильцем. Біда була тільки в тому, що всі вони поміли.

Надворі зовсім стемніло, і вся шпакова сім'я заснула міцним сном.

На ранок шпак полетів шукати поживи для дітей. І всі пташки працювали, як завжди. Але сумним став ліс, бо всі зацікавилися і не чути було їх співу. А шпак наносив дітям їжі, сів на гіляку і спробував голос. Закував зозулею, затьохкав солов'єм, залився жайворонком - виходило!

- Вилазь, жіночко, з дупла, навчу тебе співу.

Шпачиха з великою радістю повторила за чоловіком нехитрі шпачині пісні. Той спів почули інші птахи і почали злігатися до шпака. Першою прилетіла сорока. Сіла на гілку і

прошепотіла:

- Дорогенький товаришу, забула я свій спів. Пригадай мені, якщо можеш. Вік тобі цього не забуду.

Шпак подумав, задер догори дзьобика і заторохтів:

- Стре-ке-ке! Стре-ке-ке!

Сорока з радості мало сльозу не зронила, як почула милі серцю звуки.

- Стре-ке-ке! Стре-ке-ке! - повторила вона вслід за шпаком. - Дякую тобі, дорогенький, дякую!

Сорока полетіла і по всьому лісі рознесла на хвості вістку про те, що вчитель шпак навчив її співати по-сорочому. І всі птахи, великі й малі, полетіли до шпака. Навіть сірий жайворонок, польовий пташок, не забарився прилетіти. Усі розсілися перед шпаком на гілляках, як школярі перед справжнім учителем. А він підкликав пташок по одній і кожному вчив її співу.

Цілий день ішло навчання. Шпачиха мусіла в той день сама носити поживу дітям, бо чоловік був зайнятий важливою справою. А пташки, до яких завдяки шпакові повертався дар співу, дякували, розлігалися по лісі і наповнювали його своїми піснями. І весело, і радісно стало в лісі, як перше було.

Одна лиш ворона продовжувала залишатися німою. Не хотілося їй звертатися до шпака, з якого раніше так сміялася. Але куди дінешся? І полетіла вона таки до нього. А шпак уже закінчував свій робочий день. Вона підлетіла і сіла оддалік на осикову гілляку. Коли шпак навчив цвірінкати останніх двох маленьких пташин, вона підлетіла ближче і улесливо промовила:

- Любий сусіде, не гнівайся, що колись по-бабськи наговорила тобі дурниць. Ти вибач дурній бабі. Навчи й мене мого співу.

- А звідки ж я його візьму, того співу, як ти не хотіла, щоб я його вчив? Не пам'ятаю, як ти співала.

- А ти пригадай любчику, а ти постарайся, золотенький мій.

- Добре, я щось придумаю, - сказав шпак. - Слухай і повторюй за мною.

Він набрав повне волю повітря і голосно крикнув:

- Кра! Кра! Кра!

- Ворона стрепенулася і повторила:

- Кра! Кра! Кра!

А тоді розгублено подивилась на шпака і промовила:

- Слухай, шпаче, це щось не те.

- Як не те, то бувай здорова, - сказав шпак і полетів до свого дупла. А ворона відлетіла трохи і знову спробувала голос:

- Кра! Кра! Кра!

Виходило те саме. "Ну що ж, краще що-небудь, ніж нічого", - подумала ворона і полетіла крякаючи до свого гнізда. Так вона крякає й по сьогоднішній день.

До кінця життя пригадувалось шпакові, як він збирав пісні всіх птахів. Іноді він сідав на гілку і починав співати голосами інших пташок: то солов'єм тьохкав, то дятлом викрикував, то горлицею воркував. І ніхто з пташок не дивувався, що він співає на різні голоси.

1986 рік

ДРУГ ВОВК

Одна жінка взяла з собою в поле дитину. Сама працювала, а дитина сиділа на ряднині під копою. І незогляділася мати, як підкрався вовк. Побачила тільки, що вовк біжить до лісу і

несе її дитину. Жінка з криком погналася за звіром, але наздогнати його було вже годі. Вовк з дитиною зник у лісі.

Вся в сльозах повернулася нещасна мати додому. Прийшов з роботи й батько, пригнав з пасовиська корову син Михайлик.

- Нема вже твоєї сестрички, нема Ганнусі, - сказала плачучи мама, - з'їв її бідненьку вовк.

- Мамо, я цього вовкові не подарую, я вб'ю його, - сказав Михайлик.

- Та тобі ж тільки чотирнадцять років, - промовив тато. - Який же з тебе мисливець?

- А хіба я погано стріляю з лука? Дістаньте, тату, лук і стріли, і я принесу вам вовчу шкуру.

- А як ти пізнаєш, котрий вовк забрав нашу Ганнусю?

- Я вб'ю першого, котрого зустріну.

Тато дістав Михайликові доброго лука й стріли, мама поклала в торбину хліба, і зібрався він на полювання. Мама плакала.

- Щоб ти, синочку, на вечір був удома.

- Добре, - сказав Михайлик, а коли відійшов трохи, обернувся й гукнув:

- Я не вернуся, поки не вб'ю вовка!

Михайлик зайшов у ліс. Недалеко почулося лопотіння крил. Хлопець підняв голову - на дубовій гілці сиділи дві сойки. Одна з них щось крикнула. Михайлик вчув у тому крикові слова:

- Чого сюди прийшов цей хлопець з луком?

- Не знаю. Видно, хоче когось убити. Але кого? Хлопче, кого ти хочеш застрелити?

- Вовка, - відповів Михайлик. - Вовки з'їли мою сестричку, і я хочу помститися.

Сойки затріпотіли крильми й полетіли. Але не встиг Михайлик пройти лісом і сотні кроків, як вони повернулись.

- Хлопче! - крикнула одна з сойок. - А ти знаєш, де вовки?

- Ні, не знаю, буду шукати.

- Тоді ми тобі допоможемо. Ми знайдемо вовка. Не відходь далеко від цього місця. Як знайдемо, то прилетимо й скажемо тобі.

Вони полетіли. А Михайлик сів під дубом спочити. Незабаром сойки повернулись.

- Хлопче, ми знайшли вовка, ходи за нами. Там такий великий вовк. Але в нього щось причепилося до лапи, і він дуже кульгає. Ходи.

Сойки перелітали з дерева на дерево, а Михайлик ішов попід деревами. Довго йшов, поки не привели його сойки до великого болота.

- Дивись, - сказала одна з сойок.

Михайлик глянув - краєм болота поволі йшов величезний вовк. Він підскакував на трьох лапах, бо на правій передній лапі у нього щось висіло і заважало йому йти. "Оцього я і вб'ю", - подумав Михайлик, зняв з плеча лука, дістав стрілу і, поставивши її на тятину, рушив назустріч вовкові.

Відстань між вовком і хлопцем швидко скорочувалася. Ось уже менше ста кроків розділяють їх. "Хоч би він не пустився тікати", - подумав Михайлик і зупинився. Підняв лука. Але й вовк зупинився. Він ліг, виставив уперед свою лапу з дивним предметом на ній і ніби чекав на Михайлика. Хлопець, тримаючи наготові лука, поволі рушив на вовка. Ось уже до нього залишилося не більше тридцяти кроків. Можна стріляти. Михайлик почав цілитися. І раптом вовк промовив:

- У-у-у, не стріляй. Я й так у біді.

Михайлик опустил лука. Не знав, що робити. Він прийшов, щоб убити цього вовка. Але вовк лежав, а юний мисливець добре знав, що лежачого не б'ють. Вовкові треба допомогти. Але ж це хижий звір. Може, якраз він пожер Ганнусю?

Михайлик підійшов ближче. І стільки туги побачив в вовчих очах, стільки німого благання, що твердо вирішив не стріляти.

- У-у-у, підходь, підходь, я не заподію тобі зла.

Те вовче "у-у-у" було страшне, як дрімучий праліс серед ночі. Але Михайлик намагався

нічим не виказувати свого страху. Він заховав у сагайдак стрілу, почепив на плече лука і підійшов до вовка. Це був величезний вовчисько. Його лапу міцно стискали дужки вовчої пастки.

- Як же ти попався? - здивовано запитав Михайлик. - Ти такий великий і не розібрав, що то пастка, не почув нюхом заліза?

- У-у-у, я все розкажу тобі, хлопче. Але зніми, зніми це лихо.

Михайликові було страшно, але нагнувся над вовком і оглянув пастку. Він ще ніколи не бачив такої, тільки чув про неї. Уважно обдивився і знайшов таки те місце, на яке треба було натиснути. Натиснув - і дужки з ляскотом розскочилися на боки. Вовча лапа звільнилася.

- У-у-у, дякую тобі, хлопче, - сказав вовк і почав зализувати хвору ногу. А Михайлик сів неподалік і дивився. І здавалося йому, що він знає цього вовка давно.

- У-у-у, хто ти? - запитав вовк.

- Михайлик. А ти?

- У-у-у, мене звати Вий. А тепер я розкажу тобі. У-у-у, прийшли мисливці. Забрали наших малят і понесли їх у мішку. І три дні минуло. Бачу, наш синок сидить і жалібно скавучить під кущем. Прив'язаний. У-у-у, я чув запах заліза. Страшний запах. Але не міг лишити дитину в біді. І визволив синочка, а сам... - І вовк показав свою зранену ногу. - Бачиш, які ви? Мою дитину посадили для принади. Пастку прибили кілком. Я вирвав кілок. Але звільнити ногу з пастки не міг. Дякую тобі, Михайлику.

- Вию, ти кажеш, що ми погані. А ви, вовки, добрі? Вовк ухопив мою маленьку сестричку Ганнусю. Її пожерли вовки, і я хочу помститися за неї.

Вий пильно подивився на Михайлика.

- У-у-у, то твоя сестричка була під копою?

- Так, моя. Може, то ти пожер її?

- У-у-у, не пожер. Вона жива й здорова.

Михайлик з радості аж підскочив.

- Як "жива й здорова"? Вию, рідненький, розкажи мені мерщій.

- У-у-у, розкажу. Наших дітей украли. Моя стара не могла жити без дитини. І вкрала Ганнусю. Дівчинка в нас. Ходім. Ти побачиш її.

І вони пішли лісом, старий вовк і хлопець-мисливець.

Коли вовк і Михайлик прийшли до вовчого лігва, вже вечоріло. Воно було в ямі, під корінням вивернутої віпром ялини. І так заховане, що Михайлик зовсім близько підійшов до нього і нічого не помічав.

- У-у-у, почекай тут, - сказав Вий. - Я побалакаю зі старою. Щоб не здивувалася. І не розгнівалася на тебе.

Стомлений Михайлик сів на встелену сухою хвоєю землю, а Вий зник під корінням поваленої ялини. Вовк показався з лігва.

- У-у-у, ходи.

Михайлик нагнувся й поліз услід за вовком попід коріння. На нього пахнуло незнайомим звіриним духом. У лігві панували вечірні сутінки, і очі Михайлика спочатку нічого не могли розрізнити. Але поступово в очах прояснилося, і раптом з грудей Михайлика вирвався радісний крик: "Ой!" На вистеленій сухою травицею долівці сиділа його маленька сестричка і гралася з товстомордим вовченятком. А за ним, витягнувшись уздовж сухої земляної стіни, лежала стара вовчиця. Вона не спускала з Михайлика очей. Він хотів кинутися до сестрички і взяти її на руки, але боявся вочиці.

- У-у-у, це моя жінка. Вия. Не бійся. Вона добра.

І тут Михайлик сказав те, про що думав усю дорогу, як ішов сюди з Виєм:

- Як вона добра, то хай віддасть мені мою сестричку.

Ці слова пролунали у вовчому лігві, як раптовий постріл уночі серед лісу. Запанувала тиша. На долівку впала згори, з-поміж ялинового коріння, суха грудочка землі. А сутінки все густішали, і очі Михайлика не розрізняли вже майже нічого. Тишу порушила Вия.

- Поговоримо завтра. Спати. Лягай збоку при стіні. А старий надворі при вході.

Михайлик мовчки ліг на землю. І тут він почув цмокання. То його сестричка і сіре вовченятко ссали вовчицю.

Прокинувся Михайлик, коли вже зовсім розвиднілося. Вия лежала на тому ж місці. Ганнуса і вовчик солодко спали, притулившись до її живота. Надворі щось шеберхнуло. До лігва проліз Вий.

- У-у-у, ходи, стара, снідати. І ти, Михайлику, ходи. Подивись.

Михайлик виліз услід за Виєм з лігва. На землі коло входу лежала мертва сарна, і з рани на її шиї ще текла кров.

- Нащо ти це зробив, Вию? Може, у неї залилася маленька дитина, - з докором у голосі сказав Михайлик.

Вий подивився на нього своїми розумними очима і відповів:

- У-у-у, я хочу жити. І Вия хоче жити. І наші діти хочуть жити. Я мушу вбивати. Таке життя. А ти поглянь сюди.

Михайлик глянув і побачив стрілу, яка стриміла в грудях мертвої сарни.

- Бачиш, - продовжував Вий. - Це зробили люди. Я тільки довершив. Не міг інакше, мені треба жити. А люди могли не стріляти. У них багато всього є. І цю сарну хотіли пожерти. То хто гірше зробив? Я чи вони?

Михайлик мовчав. Він повернувся до лігва, щоб не бачити, як роздирають свою здобич вовки.

- У-у-у, Михайлику, - промовив Вий. - Ми поговорили. Зі старою. Віддамо тобі сестричку. Вия не перечить. Бо врятовано одного синка. У неї вже є дитина. Ми не віддали б. Але ти допоміг мені. Плачу добром за добро. Бери сестричку й неси.

- Дякую вам обом, - сказав Михайлик. - Ніколи не забуду цього.

Він узяв сестричку на руки.

- Проведи їх, старий - сказала Вия.

- Прощай, Вия, - сказав Михайлик. - Може, ще зустрінемося колись.

- Не знаю. Прощай.

Михайлик виліз із лігва і швидко пішов лісом, несучи на руках дитину, а за ним невідступно йшов його сірий друг і оборонець. Дитина плакала, хотіла назад у лігво. Раптом хлопець почув позад себе сумовите виття. То тужила вовчиця Вия за своєю прийомною дочкою.

Вони вийшли на край лісу. Далі починалися поля.

- У-у-у, буду вертатися, - сказав Вий.

- Слухай, Вию, ходи зі мною. Подивись, як я живу. Як тобі сподобається в нас, то забереш свою сім'ю і будеш жити з нами, стерегти наш дім. Вам буде добре в нас. Будете мати сите й спокійне життя.

- Ні, - відповів Вий. - У-у-у, я не хочу спокійного життя. Ліс - мій рідний дім. Тут небезпеки й тривоги. Але таке наше вовче життя. Інакшого я не хочу. Прощай, Михайлику.

- Прощай.

І Вий вернувся в ліс. А Михайлик, пригорнувши до грудей сестричку, вийшов на польову стежку і швидко пішов до села.

1983 рік

ЧОРНИЙ ВОРОН І СТАЯ

Сто років лігав над Карпатами Чорний Ворон. Дедалі більше заселялися гори людьми,

розросталися села, меншало лісів - змінювалося лице Карпат, а він, Чорний Ворон, залишався незмінним. Не подобалося йому сусідство людей, і він залігав усе далі й далі в безлюдні гори, туди, де кінчаються ліси й починаються полонини, де віють вітри, а взимку западають глибокі сніги і тиснуть морози. Там він ширяв над горами, а весняною порою в гнізді на високій смереці вигодовував з такою, як і сам, чорною подругою своїх пташенят. Тяжко жилося йому, але це були його рідні гори, його стихія, інакшого життя він не знав.

Але як не намагався Чорний Ворон уникнути сусідства з людьми, це йому не вдавалося. Коли наставала весна, приходили в гори зі своїми стадами й отарами люди, і Чорному Ворону було дуже незатишно. Разом з людьми й отарами приходили на полонини великі собаки, і їхній гучний гавкіт особливо не подобався Воронові. За сто років свого життя він уже звик до того, що це його володіння, і мирився тільки з дикими звірями. Якщо пробігав лис, вовк або навіть проходив перевальцем ведмідь, це не тривожило Чорного Ворона, бо він знав, що вони ніякої шкоди йому не заподіють. Навпаки, часто бувало й так, що звірі допомагали Воронові. Іноді вовки загризли якусь велику здобич і не з'їдали її до кінця. Коли вони, ситі й умиротворені, відходили, Чорний Ворон кликав свою подругу і бенкетував з нею, скільки хотів, і носили вони м'ясо своїм пташеняткам у гніздо.

Тої весни, з якої починається наша розповідь, у володіння Чорного Ворона прибула велика отара овець з трьома вівчарями, двома кіньми і великою полонинською вівчаркою Стаєю. Рідкісне ім'я - Стая - собака вибрала собі сама. А сталося це так. Вівчарі, як це було повсюдно в Карпатах, мали на полонині хатину. Такі хатини звалися стаями. Молода вівчарка часто чула від своїх господарів слово "стая", і здавалося їй, що мова йде про неї, що стая - це вона сама. А вівчарі побачили, що при слові "стая" вона сторожко нашорошувала вуха, зрозуміли помилку собаки і не стали її розчаровувати, почали називати її Стаєю. Отак і причепилася до неї ця трохи дивна кличка.

Годували вівчарі собаку тим, що їли самі. Особливо добре їй було, коли вони різали на харч баранчика. В таких випадках собаці діставалися не тільки кістки, а й частина баранячих нутрощів, і тоді для собаки було справжнє свято.

Одного разу, коли Стая ласувала кишками шойно зарізаного барана, пролігав над тим місцем Чорний Ворон. Він не любив лігати поблизу людей, але того разу був дуже голодний і сподівався щось біля отари вхопити. І з висоти пташиного польоту побачив, що Стая ласує чимось смачненьким. Опустився він на суху смерекову гілляку, подивився на Стаю і крякаючим голосом промовив:

- Що ти там їси?

- А ти не бачиш? М'ясо їм. Лети собі на чотири вітри і не заважай мені.

Чорний Ворон помовчав і сказав:

- Слухай, ти дай і мені трохи, і я тобі в пригоді стану.

Стая підняла голову, подивилася на нього.

- Як же ти можеш мені в пригоді стати? Лети собі.

- Неправда твоя. Прийде такий час, що я стану в пригоді тобі. Ти дай мені.

Стая глянула понуро на ворона і промовила:

- То ходи та їж.

- Ні, - сказав Чорний Ворон, - я боюся тебе. Ти відійди, і я візьму собі щось.

Стая відійшла, і Ворон опустився на землю і попоїв.

А незабаром з овечою отарою почало творитися щось незвичайне і незрозуміле. Такого ще

ніколи не бувало. Серед Божого літа прибували на полонину якісь люди і забирали овець. І з кожним днем отара танула й танула. І до осені з сотень овець залишилася всього жменька. А як ту жменьку пригнали восени з полонини в село, то й її кудись забрали, і для Стаї настали важкі часи.

Завжди зимувала Стая на вівцефермі. Там її годували, там був її рідний дім. А тепер приміщення ферми і кошара при ньому спустіли і нікому не потрібні були. І Стаї ніде було дітися. Вона вертілася деякий час навколо приміщення колишньої вівцеферми, але ставало дедалі холодніше і голодніше. Наближалася зима. Ніхто не хотів брати її до себе, бо вона була дуже велика, потребувала багато харчів, а люди жили небагато. Їм було вигідніше тримати дрібних цуциків, і ті цуцики мало не біля кожної стайні сиділи на ланцюгах і дзявкали на Стаю, коли вона проходила вулицею.

Пройшла Стая більш ніж півсела і ніде не знаходила притулку. Нарешті побачила обійстя, де, здавалося, не було собаки. Зупинилася і з надією подивилася на те подвір'я крізь штахетну огорожу. З хати виходили люди, заходили до хати назад, і ніхто не звертав уваги на величезного рябого пса перед фірткою. Стая вже хотіла була йти далі, але тут з хати вийшов молодий хлопець, зупинився, подивився на Стаю і вернувся до хати. Стая зрозуміла, що нею зацікавилися, і чекала, що то буде далі.

А хлопець зайшов до хати і запитав:

- Що за пес навпроти нашої хати стоїть?

Його старший брат виглянув у вікно і сказав:

- Та це полонинська сука Стая. Розікрали овець, і вона зосталася без роботи й притулку.

Тоді менший брат, нікому нічого не кажучи, взяв добрий шмат хліба, вийшов надвір, відчинив фіртку, закликав Стаю на подвір'я і нагодував її. І вона зразу визнала хлопця Миколу Лісового своїм новим господарем і зосталася на тім обійсті жити. За короткий час вона познайомилася з усіма членами тої родини і розуміла, що все це свої люди, але господарем своїм вважала одного Миколу і ставилася до нього з тою собачою відданістю, яка є набагато сильнішою і тривкішою, ніж приятельські стосунки між людьми.

Родина, в якій прижилася Стая, жила бідно, і Стая на новому місці ніяких розкошів не знала, але була задоволена тим, що має Господаря і постійне місце проживання. Та ніколи не буває так, щоб усе було добре. Невдовзі Стая помітила, що в цій родині негаразд, що твориться не таке, як треба. То старий хазяїн, то його старший син часто поводитися якось дивно. Вони хиталися й падали, часто їх вели попід руки якісь люди, а вони бурмотіли щось невиразне і потім довго спали. А бувало й так, що котрогось з них привозили на возі, як трупа, зносили гуртом з воза і укладали спати. Так було раз, і другий, і десятий, і нарешті старого привезли, поклали за хатою на моріжку, щоб спав, а він узяв та й заснув навек. Під час похорону Стая сумно вила, розуміючи, що сталося непоправне лихо.

Незабаром сім'я зменшилася ще на одну людину. Вийшла заміж дочка і перейшла жити в іншу оселю. В хаті зосталося всього троє: мати й два сини. Але старшого сина дедалі частіше приводили попід руки. Потім він зовсім знесилів і ослаб. Та просидів місяць-другий під хатою на лавочці і помер. І знову сумно трубили трембіги, і вила Стая.

В хаті, де ще не так давно проживала велика гомінка сім'я, зосталося всього двоє: мати й менший син Микола. Хлопець щодня зранку йшов кудись, а Стая зоставалась вдома зі старою хазяйкою. Але й з тою творилося щось недобре. Вона за короткий час дуже погладшала, злягла і не виходила з хати, а Стая цілими днями сиділа надворі голодна. А тоді хазяйку вивели попід руки з хати і кудись повезли. І не було її багато днів, а потім її привезли додому мертвою. І знову трубили трембіги, і сумно вила Стая. Був похорон, і Стаю в той день добре нагодували, але вона все одно невесела була, бо до оселі завігала смерть. Стая, по-своєму така розумна й кмітлива, не могла зрозуміти, що причина всіх трьох смертей у цій нещасливій оселі була та сама - горілка.

Єдиним мешканцем оселі, якщо не рахувати Стаї, зостався двадцятирічний Микола. Але, поживши два тижні сам, він вирішив їхати на заробітки за кордон. Завів до сестри корівку, заніс кілька курей, які ще були на господарстві, відніс усі цінні речі, замкнув хату й поїхав. А

як від'їжджав, сказав сестрі, щоб приходила й обробляла город. І попросив, щоб давала їсти Стаї. А Стаю на прощання ніжно погладив і сказав, щоб вона стерегла хату і ждала його.

І поїхав Микола, а Стая залилася коло порожньої хати. Миколина сестра робила, як просив її брат: приносила Стаї то шматок хліба, то ще щось, але робила вона це не частіше, ніж двічі на тиждень. Стая тяжко голодувала. Для неї краще було б покинути спорожнілу оселю і шукати кращої долі деінде, але, скоряючись споконвічному інстинктові, успадкованому від багатьох поколінь своїх предків, які вірно служили людям, вона не могла цього зробити і продовжувала жити сподіваннями, що повернеться Господар. Стая чекала.

А в тім селі були два злодії, що ночами обкрадали людей. Вони змовилися і прийшли вночі до порожньої Миколиної хати. Тихенько відчинили фіртку і зайшли на подвір'я.

- Тут десь має бути ота полонинська сука, - прошепотів один.

- Та ніби нема її, - відповів інший, - десь пішла.

А Стая залягла і стежила за ними, як стежить дикий звір за своєю здобиччю. Злодії вибили вікно, залізли в хату, почали нищпорити з ліхтариком, але нічого путнього не знаходили. Та не хотіли вони йти ні з чим, позабирали деякі речі хатнього вжитку і вирішили забиратися геть. Один почав задом вилазити з вікна, і тут у гру вступила Стая. Вона з хижим гарчанням вхопила його за литку і так укусила, що злодій дико закричав і втік назад у хату.

Побачили злодії, що потрапили в пастку. Вони вирішили тікати іншим вікном, але не врахували, що хата стояла на невеликому схилі і з другого боку хати фундамент був на метр вищий. Те вікно було досить високо від землі. Злодії відчинили його зсередини, і один скочив у темряву, впав і сильно вдарився, а Стая з страшним гаркотінням почала його рвати. І той уже не про втечу думав, а про порятунок життя. Тим часом зробив спробу тікати іншим вікном той перший злодій, уже вкушений Стаєю, і це врятувало життя його товаришеві, бо Стая кинула його і напала на іншого.

І так пошматувала вона обох злодіїв, що вони більше не наважувалися підніматись на ноги. І мудра вівчарка стерегла їх до рання, поки не прибула міліція і не забрала їх. І виявилось, що злочинців треба везти не до камери, а спочатку до лікарні. Злодіїв засудили і забрали до тюрми, село полегшено зітхнуло, Стаю хвалили, дехто навіть приніс їй якесь там харчі. Але за короткий час люди, заклопотані власними справами, про неї забули, і вона дуже тяжко бідувала.

Одного разу пролігав над тим селом Чорний Ворон, побачив з високості Стаю і зразу впізнав її. Він зробив кілька кругів, дедалі нижче й нижче, і сів на гілляку найближчої до подвір'я яблуні. Воронові зразу кинулося в очі, що його давня знайома дуже худа - одна шкіра та кістки.

- Що, бідуєш? - крякнув Чорний Ворон.

- Бідую, - сумно відповіла Стая.

- А я не забуду, що ти зі мною поділилася їжею, коли я був дуже голо ден. Я тобі допоможу. Я щось зроблю.

І справді, через два дні Чорний Ворон прилетів і приніс їй половину зайця. Того зайця хтось підстрелив, і він поранений утік і до вечора у кущах сконав. А на ранок його знайшов Чорний Ворон. Стая досхочу наїлася, але тільки раз, а потім пішли один за одним голодні дні. Вона підгреблася під шахетний паркан, вийшла на вулицю і сумно дивилася на кожного перехожого, марно сподіваючись на якусь підтримку.

Ліворуч, за три хати від покинутої садиби, де отак голодувала Стая, була школа, а праворуч - рукою подати - крамниця. На перервах школярі бігали до крамниці і назад, купували різні харчі. Стая дивилася на дітей, які несли в руках різні ласощі, і ковтала слину, і все сподівалася, що хтось їй щось дасть. Але діти ніби не помічали її. Тоді вона перейшла дорогу і стала всього в двох-трьох метрах від крамниці. Діти виходили з дверей, а вона пожадливо дивилася на те, що було в їх руках.

І тут вийшов з крамниці хлопчик і дав їй надкушений пиріжок. Вона проковтнула його, майже не жуучи, і з надією дивилася на кожного нового школяра, але більше в той день їй ніхто нічого не дав. На другий день вона знову пішла під ту крамницю, і за цілий день тільки

одна дівчинка дала їй шматочок булочки. Чого ж це одне дає, а всі інші не хочуть давати? І Стаї здавалося, що це велика несправедливість, що повинні давати всі. А голод так мучив її, що годі було терпіти.

І Стая наважилася на відчайдушний крок. Коли з крамниці вийшов хлопчик з булочкою в руці, вона спритно вихопила в нього булочку, раз-два перекусила її, проковтнула і невинно облизалася. Малий спочатку ніби злякався, але через хвилику засміявся і побіг геть. Стая, заохочена так легко досягнутим успіхом, побачивши, що з крамниці вийшла бабуся з хлібиною в руці, безцеремонно відібрала ту хлібину і тут же з апетитом з'їла її всю. Та перейшла через дорогу, пролізла попід парканом і лягла собі спокійненько під хатою спати. І не снилось їй, що над її головою купчаться недобрі хмари.

Бабка, яку пограбувала Стая, у той момент не на жарт перелякалася. І справедливо вважала себе ображеною і покривдженою. Вона пішла скаржитись до сільради. Сільський голова, миршавий лисий чоловічок в окулярах, вислухав її і сказав:

- Добре, що ви звернулися. Я давно вже збирався ту суку знищити. Це бездомна собака, таких треба відстрілювати.

Жіночка-секретарка, що сиділа за іншим столом, заперечила йому:

- Та яка ж вона бездомна, як живе при Миколиній хаті і стереже її. Вона навіть злодіїв затримала. Просто треба зобов'язати сестру Миколи, щоб прив'язала її і годувала.

Але голова, впертий у дрібницях, як і більшість слабовольних людей, наполягав на своєму:

- Та хата порожня, то, значить, сука бездомна. Не знати, чи й вернеться коли сюди Микола Лісовий. Його вже три роки нема. Завтра викличемо Гицля і суку застрелимо. І нічого не говоріть, я знаю, що роблю.

Але той голова ніколи не був хазяїном свого слова. Прийшло те саме "завтра", а він нікого не викликав і про ту справу забув. І на тому закінчилося б, якби Стая не продовжувала відбирати з рук людей харчі. Дехто в селі почав ремствувати, і треба було щось робити. І голова послав хлопчаків за Гицлем.

Той Гицель упродовж десятків років відстрілював бродячих собак і за це одержував якусь там платню. Застрелених собак він вважав своєю здобиччю, здирав з них шкури, витоплював жир. У селі говорили, що він і їв їх. Мало хто пам'ятав його справжнє прізвище й ім'я, для всіх він був просто Гицель.

Але змінилися часи, і професія Гицля, як то кажуть, вийшла з моди. Бродячих собак уже не відстрілювали, хоча їх розвелось немало. Гицель зостався без роботи, але прізвище "Гицель" зосталося при ньому навек. У селі його не поважали.

Отого самого Гицля і викликав тепер голова, щоб звести зі світу Стаю. Гицель зрадів, що нарешті він знадобився, вхопив свою рушницю і почимчикував до Миколиної оселі. Підійшов туди й голова зі своєю незмінною папкою під рукою. А в той час якраз у школі закінчився останній урок і багато хлопців, які йшли зі школи, побачивши разом голову і Гицля з рушницею, зрозуміли в чім справа і зупинилися біля них. Підійшли й деякі дорослі і назбиралася чимала юрба. А юрба має властивість швидко зростати, бо кожному цікаво знати, чого то зібралось стільки людей.

Юнаки-старшокласники почали умовляти й вимагати, щоб Стаю не вбивали, але голова й Гицель були в своєму намірі непохитні.

І тут сталося несподіване. Раптом з'явився не знати звідки Чорний Ворон, сів на яблуневу гілляку і хрипко крякнув:

- Що тут? Хочете Стаю вбити? Забули, як вона вам служила?

Гицель зрозумів, що цей чорний пролетисвіт може зіпсувати всю справу, і розгнівано крякнув:

- Заткнися там, бо як вдую тобі, то лиш пір'я з тебе полетить!

- Що? - крякнув Чорний Ворон. - Вдуй мені під хвіст!

Така пташина зухвалість зовсім вивела Гицля з рівноваги. Він підняв рушницю і так гримнув, що всім присутнім заглушило вуха. А Ворон за якусь незабгненну мить до пострілу пружно підскочив, ніби підкинутий якоюсь невидимою сторонньою силою, і полетів. Усі

подумали, що він утік, а він почав робити коло за колом над школою і кожного разу пролігав, не махаючи крилами, над головами присутніх людей. За третім колом несподівано для всіх, вибачайте, напаскудив на лисину голови. А тоді вхопив з Гицля кепку і полетів. Усі хлопчачки гримнули таким сміхом, якого не чули Карпатські гори, відколи сонце на них світить.

Трудно було повірити, що птах так метко вціпив саме в того, в кого треба було. І факт залишався фактом. Видно, так мало бути. Голова мав таки дістати гідну нагороду за своє бездарне головування і дістав її. Він похапцем вийняв з кишені хустину, витер лисину, гидливо кинув хустину під пліг і розлючено крикнув Гицлю:

- Стріляй! Застрель суку!
- Та нема більше набоїв, - смиренно відповів Гицель.
- І вдома в тебе нема?
- Вдома є.
- То біжи принеси.
- Та то треба вам півгодини чекати.
- Біжи!

І Гицель дав голові в руки свою рушницю і подався за набоями, а юрба зосталася на місці, бо кожен хотів знати, чим усе це закінчиться. А Стая мовчки стояла біля хати і готова була належно зустріти кожного, хто посміє би ступити на подвір'я.

Вона не розуміла, що тут твориться, але всім своїм собачим єством збагнула, що твориться щось недобре.

Голова нетерпляче чекав Гицля. Півгодини минуло, а його все не було. Нарешті Гицель показався далеко на дорозі. Виходило, що Стаї зоставалось жити якихось п'ять хвилин.

А Чорний Ворон знову лігав колами над ними і дивився своїми зіркими очима згори вниз.

Коли Гицлю зоставалося до місця події зо двісті метрів, його обігнало гарне авто сталевого кольору. Воно під'їхало до юрби і зупинилося. З кабіни прудко вискочив господар дому, молодий Микола Лісовий, привітався і почав потискати руки не тільки всім дорослим, а й старшим школярам.

Стая відразу впізнала його, радісно гавкнула, кинулася до діри, якою завжди ходила на вулицю, пробилася крізь юрбу до свого Господаря, зіп'ялася на задні лапи, а передні поклати йому на плечі і лизнула його в лице. Це був у неї вияв найбільшої прихильності.

І тут надійшов Гицель. Він побачив Миколу і зразу зрозумів, що присутність його, Гицля, тут недоречна. Узяв з рук голови свою рушницю і тихо вшився, вслід за ним і голова. Зникли, ніби їх і не було. Хлопці розказали Миколі, що тут робилося, і юрба розтала.

Микола відчинив ворота, щоб загнати машину, і тут раптом спустився Чорний Ворон і сів на яблуневу гілку.

- А це що за гість? - іронічно запитав Микола.

І Стая несподівано відповіла людським голосом:

- Це мій друг.

Микола від несподіванки отетерів і кілька хвилин не здатний був промовити слова. А тоді сказав:

- Ти мене здивувала. Ну що ж, як друг, то приймай його як гостя.

І Микола набрав з машини різних ласощів і наклав їх цілу купу. Ста, пожадливо їсти, а Чорний Ворон безбоязно злетів з гілляки і їв разом з нею.

А Микола загнав на подвір'я машину, відімкнув хату і почав носити з до хати різні сумки й пакунки.

На вечір прийшла Миколина сестра з чоловіком, і радісною була зустріч. З комина закурився димок, з хати запахло чимось смачним-смачним, і залунали співи. Господар кілька разів виходив і виносив Стаї то те, то інше. Ще ні мала вона такого розкішного життя, як у той вечір. І такого радісного.

А через місяць у Стаї знову з'явилася нагода побенкетувати. Господар справив весілля. Він привів до хати біляву красуню, і Стая зразу вирізнила її серед людей, яких на весіллі було дуже багато, і своїм непомільним чуттям збагнула, що це буде її господиня. Стая

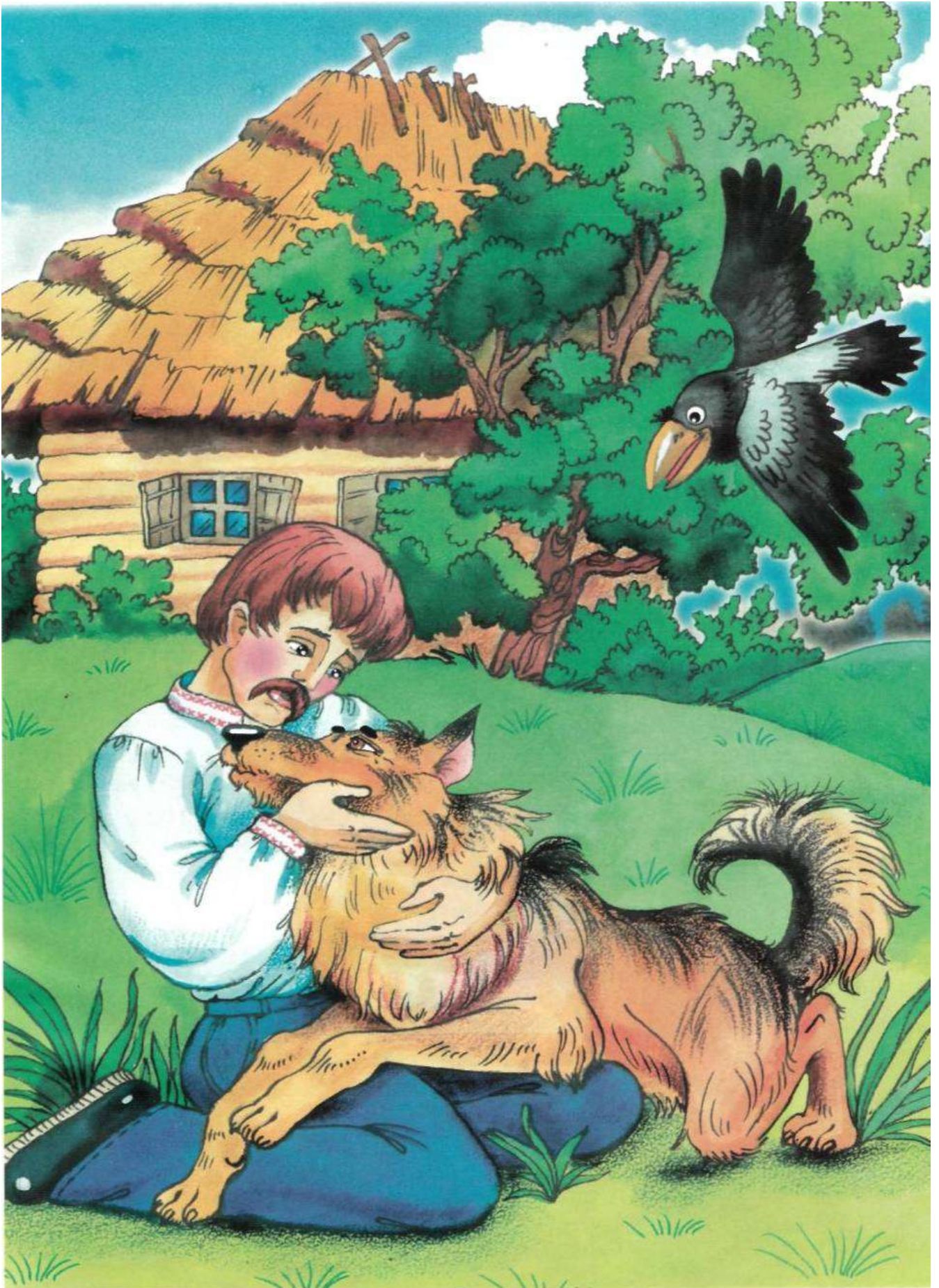
заприязнилися з нею, але найголовнішим і найріднішим з усіх людей був для неї таки Господар. Під час весілля Стаю бентежила велика кількість людей, але серед них був Господар, і це заспокоювало її.

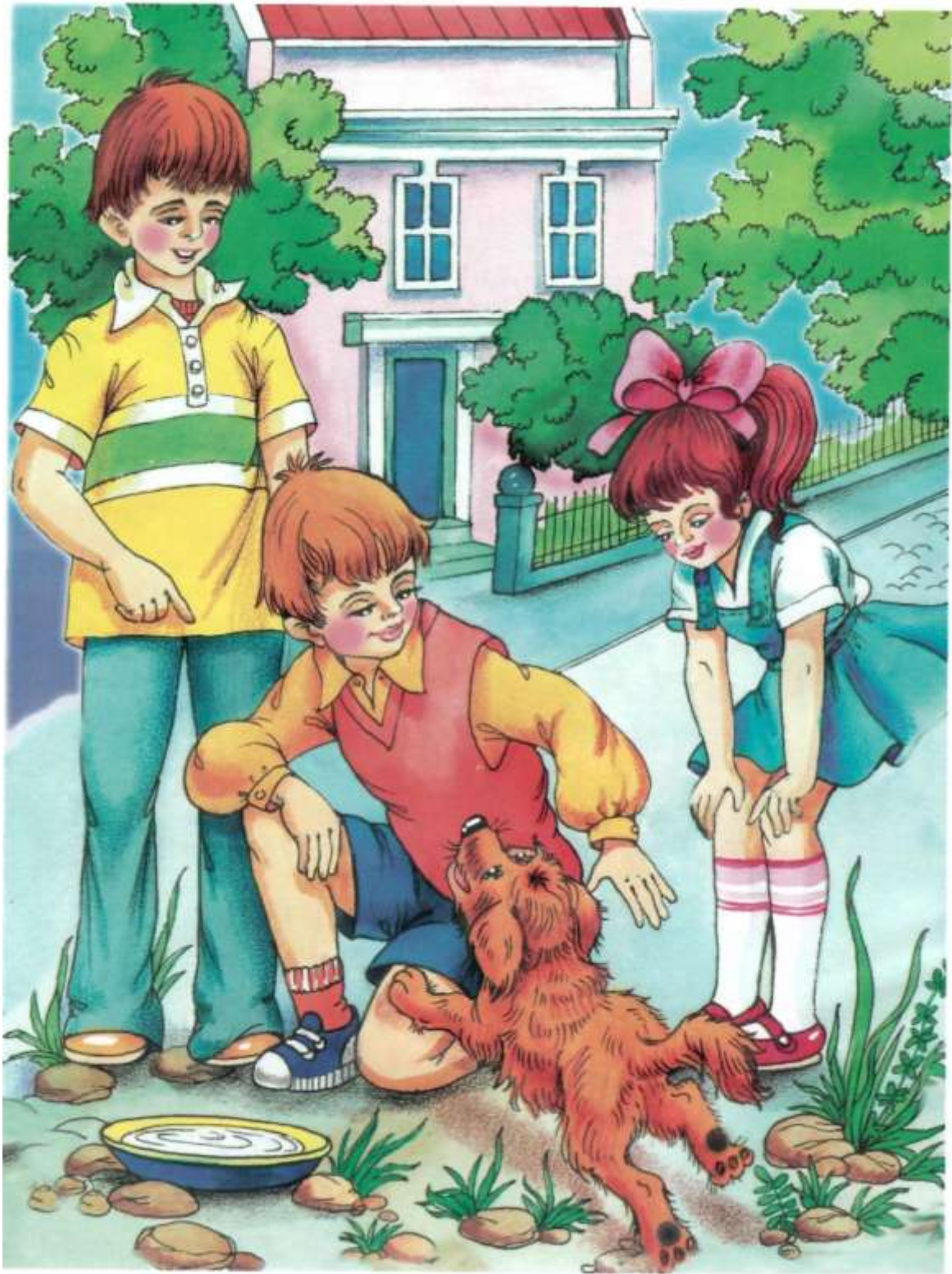
Коли молодий з молодою повернулися в супроводі дружбів, дружок і гостей з вінчання, вони побачили, що над їх оселею кружляє Чорний Ворон. І він виніс для нього частування, щоб і Ворон міг побенкетувати на його весіллі.

Життя людини, на відміну від одноманітного життя тварин, гойдається на терезах долі то вгору, то вниз, то знову вгору. Але іноді і в тварин бувають драматичні повороти долі. Історія з вівчаркою Стаєю - яскраве свідчення цього.

Наша розповідь підійшла до кінця. Зостається тільки сказати, що Стая живе на Миколиному подвір'ї і відчуває себе добре. А Чорний Ворон літає горами, як лігав. І якщо не станеться з ним якої прикрої пригоди, то з лігати ще сто років, бо ж ворони - найдовголітніші мешканці Карпат.

Листопад 2002 року





Рудик

РУДИК

X

тось підкинув під лікарню маленьке щенятко. Чергова медсестра вийшла вранці

надвір і побачила, що збоку під дверима сидить крихітний собачка, весь руденький, а вушка й мордочка чорні, ніби засмалені. Щенятко було схоже на вівчарку, але мало криві, як у такси, передні лапки.

Воно по-сирітськи сиділо під лікарняними дверима і кожного разу, коли приходив хтось з людей, привітно помахувало хвостиком і з надією дивилося на людину. Але кожен окидав його байдужим поглядом і йшов собі далі, і нікому не було діла до осиротілої тваринки.

Своїм непомильним інстинктом, успадкованим від багатьох поколінь собак, цуценятко відчувало, що шанси на виживання воно має саме тут, під цими дверима. Та уваги на нього ніхто не звертав.

Але ось бетонованою доріжкою підійшла до дверей лікарні молода жінка з трирічною дівчинкою. Жінка вела дівчинку за руку, а в другій руці несла важку сумку.

- Мамо, подивіться, який гарний собачка.

Дівчинка нагнулася над щеням і погладила його. А воно, безмежно вдячне за виявлену до нього увагу, потягнулося вгору і лизнуло дитину в лице.

- Мамо, собачка їсти хоче.

Жінка відкрила сумку, розгорнула один з пакунків, вломила половинку котлети і подала дівчинці.

- Дай йому.

Дівчинка дала песикові їжу, той пожадливо вхопив її, з'їв і, енергійно помахуючи хвостиком, дивився голодними очима на дитину: "Дай ще".

- Мамо, він ще хоче.

- Лесю, ми ж не собачкам несемо їсти, а хворому татові, - сказала мама, але таки дала песикові ще трохи.

Це була для нього, як то кажуть, перша ластівка. Серед працівників лікарні і хворих знайшлося чимало співчутливих людей, і собачці повелося непогано. Наситившись, він лягав на обігрій сонцем бетон і солодко спав.

На другий день песик уже чув себе під лікарняними дверима як удома. Він то спав на сонечку, то весело бігав по лікарняній садибі. А лікарня містилася, справді, на прекрасному місці. Навкруги росли розлогі дерева, а під ними зеленіла травиця. За два-три десятки метрів від лікарні було мальовниче озерце, де водилися величезні щуки.

Щодня заходили в лікарню і виходили з неї багато різних людей, і песик вважав, що це все свої, і кожного зустрічав і проводжав дружнім помахуванням хвостика, а деяких супроводжував аж до фіртки. Особливо радісно було йому зустрічатися з дітьми, які лікувалися в дитячому відділенні і в гарну погоду виходили надвір. Вони гралися з песиком, носили його на руках. І дали йому ім'я - Рудик.

Одного разу на Рудика звернув увагу головний лікар. Він подивився і сказав:

- Не буде з цього щеняти пуття, бо воно не відрізняє своїх від чужих і гавкатиме ні на кого, хоч би тут і сорок розбійників прийшли.

Добре було малому Рудикові. Але ніколи не буває так добре, аби не могло бути краще. Рудика перестала задовольняти широка як світ садиба лікарні. Його цікавило все незвідане, і ось одного разу він проскочив попід ногами людей, які входили до лікарні, і опинився на кам'яних сходах, що вели на верхні поверхи. Помаленьку перелазячи зі сходинки на сходинку, він виліз аж на третій поверх, де було хірургічне відділення. Неосяжно довгий коридор, люди в білому, які ходили туди-сюди незвичні пахощі медикаментів - усе це було

таке цікаве і так сподобалося Рудикові що він прийшов у велике збудження і почав голосно дзявкати. Почувши дзявкання, зі свого кабінету вийшов головний хірург, покликав чергову санітарку Василю і сказав:

- Що це ви тут собарню розвели? Це вам селянський двір чи що? Приберіть його звідси, і щоб більше такого не було.

Василина вхопила щеня, знесла його вниз, вижбурнула надвір і зачинила ним двері. Але Рудик сприйняв це як велику несправедливість і почав голосу скаржитися. Він скавучав і дзявкав під дверима так голосно, що порушив спокій усієї лікарні. Василина, не чекаючи, поки її знову будуть сварити, збігла вниз, вхопила злощасного щенюка, винесла його за межі лікарняної садиби і кинула під один із магазинів. І вернулася до лікарні з думкою, що нарешті матиме спокій.

Уже темніло. Вся лікарня поринула в сон, а десь о другій годині ночі Рудик таки вернувся під лікарняні двері і знову розпочав свій жахливий концерт. Гавкіт і скавучання побудили багатьох хворих, особливо на першому поверсі. І мала щастя санітарка Василина, що не було в хірургічному відділенні нікого з лікарів, а тільки чергова медсестра. "Ти вже не будеш більше тривожити лікарню", - сердито сказала Василина, вийшла надвір, ухопила нещасного Рудика, прив'язала йому до шиї камінь і понесла. І коли несла його, песик довірливо тулився до людини, сподіваючись біди. А вона підійшла до озера і жбурнула його в воду. Та й вернула в лікарню.

Коли щеня з каменем на шиї шубовснуло в озеро, на це зразу зреагували дві велетенські щуки. Вони блискавично метнулися до місця, де щось упало в воду, сподіваючись на якусь здобич. Але волохате щеня не зацікавило їх. І тут стало диво, яке може трапитись хіба раз на десять тисяч років. Хижі щуки вхопили втоплене щеня зубатими пащеками - одна за вухо, друга за хвіст - і, потужно працюючи своїми плавцями, припливли з ним на край озера і виштовхнули його на берег. І щенятко лежало з каменем на шиї на пологому схилі - хвостом догори, а головою вниз. І щастя його було в тому, що воно лежало саме так, а не якось інакше. В такій позі вода, якою захлинувся собачка, витекла з нього, і він ожив. Наляканий і знесилений, весь мокрий і з каменем на шиї, Рудик ще деякий час лежав нерухомо, а тоді зібрався з силами і помаленьку поволочився до лікарні, тягнучи за собою важкий камінь. Через якусь годину він уже був на своєму звичному місці під дверима лікарні. І, видно, йому вже стукнуло в голову, що тут лементувати не дозволяється, і він мовчав як риба.

На ранок вийшли люди з лікарні і побачили жалісливу картину. Під дверима трусилося на холодному бетоні мокре щенятко, а поряд з ним камінь, прив'язаний до його шиї обривком якогось кабелю. І з очей його текли сльози.

За кілька хвилин коло щеняти зібралася ціла юрба. Зі всього видно було, що собачку хтось топив. Але як він, такий маленький і кволий, вирятувався з води? Тут підійшов головний хірург.

- Хто це зробив? - запитав він.

Всі мовчали. Василина, яка була при тому, теж мовчала.

- Це не по-людськи, - сказав лікар, - відв'яжіть камінь. І нагодуйте його.

Від того часу всі працівники лікарні мовчки, але одностайно визнали Рудика за свого. А він, у свою чергу, поведився так, що ніякого незадоволення ні в кого не викликав. Настала осінь, ночі були вже прохолодні і, щоб песик не замерзав, його на ніч запроваджували до лікарняної пральні. Там було тепленько, Рудика простелили в кутку на підлозі мішок, він лягав собі і спав.

Рудик давно забув про місце, де він народився, і рідною йому була лікарняна садиба. Забув він і про те, як його топили, але інстинктивно уникав озера. Він достатньо харчувався, не знав ніяких турбот, швидко ріс і робився сильний і кмітливий, як його предки - німецькі вівчарки. Його давно вже забрав би хтось додому, бо гарні вівчарки на дорозі не валяються. Однак криві передні лапки свідчили, що не є він чистопорідною вівчаркою, і ніхто його не брав.

Коли настала зима, Рудик був уже майже дорослий. Переночувавши в теплій пральні, він бігав собі по снігу, не знаючи ні горя, ні турбот. А коли прийшло справжнє весняне тепло,

Рудик знову став ночувати під дверима лікарні. Хтось постелив для нього на бетоні ряднинку, і то було його постійне місце для снання. Всі працівники лікарні і всі хворі мали його за свого, і нічого йому не бракувало для ситого безтурботного життя. Він виріс великий і дужий.

А в той час у місті сталася жахлива подія. Серед білого дня згряя бандитів вгородила своєю машиною дорогу автомобілеві, у якому перевозилася велика сума грошей. Злочинці вбили водія й обох охоронців, забрали гроші і зникли. У сутичці було вбито й одного з бандитів. Його товариші відрубали трупові голову і забрали з собою, а безголове тіло залишили на місці злочину. Те тіло обстежили фахівці, але особу вбитого бандита встановити не вдалося.

Та виявилось, що один з охоронців не вбитий, а лиш тяжко поранений. Його в непритомному стані відвезли до лікарні, і він там лежав уже кілька днів, не приходячи до тями. Коло нього день і ніч був черговий міліціонер, бо розбійники могли прийти і вбити пораненого, щоб збутися небажаного свідка.

Всі двері лікарні на ніч замикалися. Але злочинці добре знали, що міліціонер вночі в палаті спить. А відімкнути лікарняні двері - це для них великих труднощів не становило. На третю ніч вони прийшли втрюх до лікарні, розраховуючи на те, що їм удасться тихо пройти до палати, довершити свій злочин і зникнути.

Усі три злочинці були в чорних масках. Коли вони крадучись підійшли в темряві до дверей, Рудик зразу зрозумів, що це недобрі люди. Він непомітно відсунув набік, припав до землі і напружено стежив за злочинцями, готовий у будь-яку мить скочити на них. А вони його в темноті не бачили. І коли злочинці нарешті відімкнули двері і ввійшли до лікарні, Рудик пустився за ними вслід і почав громоподібно гавкати. Уся лікарня розбудилася, тільки міліціонер далі хропів лїжку. Розбійники стривожилися, але вирішили не відступати і побігли угору сходами. А Рудик біг за ними і щосили гавкав. Біда була в тому, що бандити точно знали, в якій палаті лежить поранений.

Санітарка Василина, яка в той час була на зміні, зразу почула собачий гавкіт, схопилася і прожогом кинулася до реанімаційної палати будити міліціонера. Лиш вибігла з палати, де вона відпочивала, як побачила, що в протилежному кінці коридору з'явилися троє чоловіків у масках. Вона вскочила до реанімаційні торгнула сплячого міліціонера за плече і крикнула:

- Бандити!

Міліціонер схопився і кинувся до дверей, на ходу розстібаючи кобуру пістолета. З першим злочинцем він зіткнувся грудьми на вході до палати. Злочинець тикнув його в бік ножом, але в ту ж мить міліціонер вистрілив йому у груди; і той звалився мертвий на підлогу. Інші два бандити пустилися тікати, але Рудик вчепився одному з них за ногу і міцно тримав. Бандит раз за разом наносив йому удари ножом. Рудик від болю жалібно скімлив і таки не пустив його. І тут прискочив поранений міліціонер, скрутив бандитові руку, і ніж випав з неї. За кілька секунд на руках злочинця клацнули наручники. І в ту ж мить міліціонер упав на підлогу непритомний. А Рудик, стїкаючи кров'ю, далі тримав бандита за ногу, поки в коридор хірургічного відділення не збіглися хворі з різних палат. Затриманий бандит, як зацькований звір, стояв зі скутими руками при стїні і вже не робив спроб тікати. А ще один злочинець таки втік.

На всіх поверхах лікарні працювали телефони. За лічені хвилини з'явився наряд міліції, почали набігати лікарі. Пораненого міліціонера підняли і понесли операційну кімнату. Головний хірург зразу приступив до роботи. Але тут до нього підбігла санітарка Василина і з сльозами на очах крикнула:

- Треба рятувати Рудика! Він стїкає кров'ю!

- Іване Петровичу, - сказав головний хірург іншому лікареві, - займіться собакою. Якщо треба, оперуйте.

Коли обидві операції було успішно закінчено і стомлені лікарі мили руки, них підійшла чергова медсестра і сказала:

- Поранений прийшов до пам'яті і просить води.

Лікарі пішли до реанімаційної палати, поговорили з хворим і дійшли твердого висновку, що він буде жити. І не сказали вони йому, що дві години тому його життя хотіли брутально

обірвати бандити.

Оперованого Рудика обережно поклали на ліжко в одному з приміщень лікарні. Його доглядали, як людину, і всі зійшлися на думці, що він дуже чемний пацієнт. На другий день у газеті з'явилася стаття про нічну подію в лікарні. У ній багато писалося й про Рудика. Люди приходили до лікарні, щоб подивитися на нього, і зносили йому різні ласощі. Його гладили і говорили йому ласкаві слова. І він почував себе дуже добре, незважаючи на біль у всьому тілі.

А ще через день люди побачили перебинтованого Рудика на екрані телевізора, і його впізнала дівчинка Леся, яка рік тому першою дала йому їсти під дверима лікарні.

- Мамо, ходім до нього в лікарню.

Мама погодилася з донею. Вони набрали дарунків для Рудика і пішли до лікарні. Собака, звичайно, не впізнав дівчинку, але з радістю прийняв її дарунки і, демонструючи свою прихильність до неї, полизав її руку.

Але особливо зворушливою була зустріч Рудика з дружиною того пораненого чоловіка, якого хотіли добити злочинці. Коли молода жінка сиділа і ласкаво поглажувала собаку, який так багато зробив для неї самої, вона розчулилася і сльози текли по її лиці. Таке нечасто буває в нашому житті. А в тварин ще рідше.

Часто ми, люди, дивимося на тварин, які живуть коло нас, з почуттям зневажливої зверхності, забуваючи, що вони служать нам і страждають заради нас.

2001 рік

НЕОБАЧНИЙ ШПАЧОК

Прилетіли шпаки. Спочатку вони трималися зграйкою, а потім розділилися на пари і розсипалися хто куди. Старий Танасій, дідусь десятирічного Миколки, ще взимку змайстрував гарну шпаківню і почепив її на яблуню. На третій день після того, як прилетіли шпаки, Миколка вийшов раненько надвір, глянув, а на яблуні коло шпаківні сидять на гілочці двоє шпаків і весело щебетуть. Вони ніби й не цікавилися шпаківнею. Та то тільки так здавалося, що не цікавилися. Шпаки зразу розібрали, що то для них добре житло. Поки Миколка був у школі, вони наносили в шпаківню сухих травинок, соломи, пір'ячка і влаштували собі зручне гніздечко.

Микола любив спостерігати за життям шпаків. А вони то лігали кудись за поживою, то сиділи на яблуні і щебетали, свистіли, рипіли - цілий концерт влаштовували.

А потім один шпак десь зник. Тільки один щебетав на гілочці. А де ж другий? Миколка ніяк не міг побачити двох шпаків разом. Не знав він, що другий шпак поряд, у шпаківні. Та й не шпак то був, а шпачиха. Вона знесла п'ять маленьких зеленкуватих яечок і тепер сиділа на них, висиджувала шпаченят. А шпак, любий друг її, щебетав на гіллячці поряд, щасливий тим, що подруга тут, у шпаківні, вона робить таку велику справу. Його аж розпирало від щастя. Він стріпував крильцями і щебетав-щебетав, щоб знала вірна подруга: він тут, коло неї.

А коли шпачиху мучив голод, вона летіла шукати поживи, а шпак сідав гніздечко в шпаківні, висиджував шпаченят і почував себе дуже щасливим.

Через деякий час з'явилися на світ маленькі шпаченята. То одне, то друге продовжувало зсередини шкарлупу і тоненько пишало, даючи про себе знати: «Я з'являюся на світ». Потім напружувало своє маленьке тільце, і шкаралупа розламувалася навпіл. І вигривалося пташенятко під теплим материнським животом.

Тепер для шпачиноного подружжя настав час великої праці. Цілими днями вони лігали в поле, носили поживу для шпаченят. Підлігаючи до свого житла, вони подавали сигнал, і їхні жовтороті писклята піднімали в шпаківні радісний концерт. І кожне широко розкривало дзьобика, щоб одержати свою частку.

Для Миколки було великим задоволенням дивитися, як вигодовують своїх пташенят шпаки.

Але закінчився навчальний рік, і Миколку відвезли в лігній дитячий табір який був у

мальовничому місці, серед лісу на березі річки, тієї ж річки, над якою стояла хата його батьків. У таборі було весело й цікаво, і Миколка рідко згадував про шпачину сім'ю у своєму саду.

Тим часом шпаченята підросли, вбралися в пір'я. І недалеко був той час, коли вони мали піднятися на крила. А тут одного дня нахмарилося і почалася злива. Уся шпачина сім'я, рятуючись від негоди, зібралися в шпаківні. А коли дощ припинився і встановилася ясна сонячна погода, шпак і шпачиха знову полетіли в поле. Шпаченята сиділи в гнізді, а поблизу щось шуміло й клекотіло.

Один молодий шпачок був особливо допитливий. Він конче хотів знати, що то шумить, виліз із шпаківні і сів на полицку біля входу. Як гарно було надворі! Зелено, ясно і ластівки лігають довкола. Шпачок, ясна річ, не знав, що вони зветься ластівками, але поліг їхній йому дуже сподобався. А чому б і йому не полетіти? У нього теж добрі крила. То що, так і буде сидіти в тісному гнізді? І вирішив шпачок випробувати себе в польоті. Стріпнув крильцями, відірвався від шпаківні, проскочив між яблуневими вітами і полетів у той бік, де шуміло. Як то добре летіти!

Він летів по прямій лінії і весь час трохи знижувався. Робити в польоті повороти шпачок ще не вмів. І заслабкі крильця були, щоб піднятися вгору. Летів тільки вперед і похило вниз. І тут він побачив під собою каламутні хвилі розбурхає річки. Після дощу вода в ній різко піднялася і з шумом неслася між зеленими берегами. Ось звідки йшов той шум, що так зацікавив необачного шпачка.

Шпачок дуже злякався, але виправити своєї помилки вже не міг і летів похило вниз. До протилежного берега так далеко, а до води близенько. Ще трошки - і він ляпнеться на воду і втопиться.

Але доля зласкавилася над ним. По воді пливла широка дошка, яку дощові води знесли з гори в річку. І шпачок упав просто на ту дошку. Він зіщулювався зі страху і плив на дошці за течією. Світило сонце і лігали ластівки, але шпачкові тепер було не до них. "Як добре було сидіти в гнізді, - думав він, пливучи не знати куди. - І чого я покинув його?"

Кругом збурена вода, а на березі теж небезпеки. Тепер дошка пливла не посередині річки, а понад берегом. В одному місці сидів коло самої води чорний кіт. Чорний, а очі жовті. Шпачок ще ніколи не бачив такого страшного звіра і не знав, що це таке. Кіт побачив шпачка на дошці і весь напружився, а його хвіст заходив ходором. Готовий був скочити, але то надто далеко було. "Няв, няв! Лети сюди, шпачку, до мене лети!" Але шпачок і не хотів, і не міг летіти до кота і поплив на дошці далі. Кіт ще трохи пробіг берегом, але зрозумів, що з того нічого не вийде, і зупинився.

Край села з'явився на березі кудлатий, пелехатий пес. Шпачок і гадки не мав, що може бути на світі така потвора. "Тав-гав, лети до мене, я з тобою пограюся". Але шпачок і не думав лишати свою рятівну дошку. Та й не міг цього зробити, бо втопився б. А пес побоявся стрибати в бурхливу воду.

Закінчилося село, обабіч річки тягнувся ліс. Раптом з лісу вибігла до річки лисиця. Побачила шпачка і тонким улесливим голосом проговорила-проспівала: "Ходи сюди, мій любий, лети до мене. Я дам тобі їстоньки. Тобі буде так добре зі мною". Але шпачок, хоч і молодий та недосвідчений був, облесних лисячих слів не послухав і поплив на своїй дошці далі.

Швидка течія несла шпачка понад літнім дитячим табором. На березі гралися кілька хлопчаків.

- Дивіться, он пташка на дошці сидить! - вигукнув один з них.
- Треба зняти її з дошки! - крикнув другий.

Але хлопці розуміли що в таку бурхливу воду лізти не можна. Поряд на господарському будинку висів протипожежний гак. Двоє хлопців побігли і зняли його зі стіни. А дошка відпливла вже далеченько. Хлопчики побігли за нею, наздогнали, зачепили гаком і підтягли до берега. Хотіли взяти пташку в руки, та шпачок перелякався і полетів від них. Пролетів трохи над самою землею і впав у траву. Там і схопили його хлопчики.

- Та це шпачок! - вигукнув Миколка, який теж був у тому товаристві. – Візьмемо його, та й будемо годувати.

Хлопці зробили кліточку, посадили туди шпачка і годували його черв'ячками та комахами. А найбільше турбувався про шпачка Миколка, хоч він і не знав, що то шпаченя з його шпаківні.

Миколка чув, що шпаки навчаються людської мови.

- А що, якби й нашого шпачка навчити говорити? - сказав він одному товаришеві.

- То спробуймо. Може, навчимо.

Вони сіли біля кліточки, і Миколка запитав:

- Це ти, шпачку?

- Так, це я, - відповів товариш.

Так вони повторювали багато разів, але шпачок мовчав. Та це були наполегливі хлопці.

Вони повторювали свою розмову коло кліточки щодня, аж поки шпачок не крикнув:

- Так, це я!

Дуже зрадливі хлопці і після того навчили шпачка ще кількох слів. Маленький темно-рудий шпачок став утіхою для всіх дітей в таборі. А коли настала пора їхати додому, Миколка взяв із собою і кліточку з птахом.

Спочатку хлопчик держав шпачка в кліточці, а через два дні випустив його, і пташечка лігала по хаті. А тоді відчинив вікно і шпачок почав лігати й надворі. І неодмінно повертався в хату. Миколка питав:

- Це ти, шпачку?

- Так, це я, - відповідав шпачок.

Минуло літо, шпаки почали збиратися у зграї для відлету у вирій. Дедалі рідше з'являвся до хати Миколин шпачок. І тоді хлопчик вирішив його позначити, щоб міг його потім впізнати. І почепив йому на лапку синє кільце.

Прошло ще кілька днів, і шпаки зникли. Разом з ними полетів і позначений Миколкою шпачок. Сумно було хлопчикові без пернатого друга. Але він втягнувся у веселе шкільне життя, і спогади про руденьку пташечку дедалі рідше навідували його.

Та коли ранньою весною почав танути сніг і зацвірінькали перші пташини, Миколка сказав дідові Танасію:

- Дідику, я вас прошу, зробіть ще одну шпаківню.

- Добре, - сказав дід і зразу взявся до роботи.

Незабаром на горісі, зовсім недалеко від хати, прилаштували нову шпаківню, і Миколка почав ждати прилету птахів. Чи поселяться шпаки в новій хатці?

Одного разу Миколка вийшов з хати, щоб піти до школи, і почув щебетання шпаків. Глянув - на яблуні, коло старої шпаківні, сиділо двоє, а друга пара сиділа на горісі коло нової. У одного шпачка синіло на лапці кільце. А може, це йому тільки здається, що є кільце? І Миколка крикнув:

- Це ти, шпачку? Шпаки перестали щебетати.

- Це ти, шпачку? - повторив Миколка.

- Так, це я, - відповів шпачок, злетів з гілочки і сів йому на плече.

1990 рік

ЗОЗУЛЯСТА КУРОЧКА

Жив собі Великий Музика. Його обтяжувала суєта навколишнього життя. Не хотів Музика ні багатства, ні слави, а тільки радощів спілкування з музикою і природою. Він поселився з жінкою на відлюдді, на самому краю села під лісом. До оселі Музики прилягав старий сад. У весняну й літню пору там завжди щебетало птаство. Дружина Музики розбила прекрасні квітники. Їхня оселя й сад перетворилися у справді райський куточок.

У вільний час виходив Музика зі своїми інструментами в сад, сідав на лавку і починав

грати. То на скрипці грав, то на сопілці, то на цимбалах. І замовкали всі птахи в саду, слухали прекрасну музику. Співала скрипка, заливалася сопілка, ніжно бриніли цимбали. І слухали птахи, і слухали квіти. Музика проникала в кожний листочок, у кожную травинку. І коли замовкали інструменти Великого Музики, починали свій спів птахи. Тьохкали, щebetали солов'ї, мелодійно кликали іволги, кукали зозулі. І цвірінькали, пищали дрібненькі пташечки. Весь цей спів зливався в потужний багатоголосий хор. Прекрасний хор. І в ньому вловлював Музика кожен окремих голос.

Не подобався йому тільки спів шпака. Цей птах, як і всі, завше приєднувався до загального хору, але голос його був рипучий та різкий і не прикрашав хорового співу. Музиці хотілося сказати: "Ти краще мовчи". Але він не міг цього зробити, шануючи гідність старого і доброго птаха. І шпак старався більше за всіх, та звучання хору від того не кращало.

Жаль було Музиці шпака, але жаль було і пташиного хору, для якого спів шпака не підходив. А шпакові дедалі більше подобалась музика. Він сідав на гілочку все ближче і ближче до Музики.

Одного разу Музика відклав набік скрипку і підкликав шпака до себе. Птах злетів з гілки й довірливо сів людині на руку. Музика погладив його, тоді взяв у руку, а під руку скрипку - і пішов у ліс. Він зайшов углиб діброви, аж туди, де росла біля річки розлога калина. Обережно посадив птаха на калину, став коло нього і заграв на скрипці. Він грав тільки для нього, шпака. Грав і ждав, що станеться чудо. І раптом птах стрепенув крильцями, підняв дзьобик угору і заспівав. І не так, як завжди, а тягнув мелодію в унісон зі скрипкою. Здавалося, що десь поблизу грає хтось на маленькій скрипочці. Музика змінював мелодії, а шпак усе приєднувався і співав разом зі скрипкою.

Нарешті чоловік перестав грати. Шпак теж замовк. А тоді стріпнувся і заспівав сам. Задзвеніли ті ж пісні, які щойно гралися. Іноді шпак відхилявся від мелодії пісні, співав якось по-своєму, але спів був дуже гарний. Музика не тямив себе від радості. В той день він повірив у всесильність музики.

А в саду Великого Музики збиралося дедалі більше пташок. Він їх усіх по пір'ячку впізнавав. Особливо подобалось йому оперення зозулі.

Ішов одного разу Музика через ліс, а назустріч йому якась жінка з зозулястою курочкою під рукою. Йому зразу кинулося в очі, що пір'я на курочці геть таке, як і на зозульці.

- Куди ви несете цю курочку? - запитав Музика.

- Несу продавати, бо вона перестала нестися. Піде курочка в горщик.

Жаль йому стало курочку. Вона ж така, як зозулька, і має загинути ні за що. Подумав Музика: "Навчу її гарно співати, і хай вона буде в моєму пташиному хорі".

- Продайте цю курочку мені, - сказав Музика.

- То беріть, - сказала жінка, віддала йому курочку, взяла гроші і вернулася додому.

Музика пустив зозулясту курочку на подвір'я, виніс інструменти і почав грати. Зразу злетілося все птаство, всюди на гілляках сиділи слухачі музики. Грав Музика - вони слухали, а переставав грати - співали хором. А курочка ходила неподалік і не звертала на них ніякої уваги. Греблася собі по квітниках, щось дзьобала. Музика все поглядав на неї, сподівався, що під впливом музики поведінка її якось зміниться, але марними були його сподівання.

На другий день він зловив курочку і прив'язав її за ніжку коло себе. Знову почалася гра на різних інструментах, знову задзвенів пташиний хор, а курочка на це все не реагує. Вона хотіла звільнитися, кілька разів шарпнулася, а тоді сіла й сиділа байдужо на землі.

На третій день Музика взяв курочку, прихопив із собою скрипку і пішов у ліс. До тої калини, де навчив музики шпака. Навчився шпак гарно співати, то має навчитись й курочка.

Музика пустив її коло калини і почав грати. Ніжно заспівала скрипка, і Музика, насолоджуючись чарівними звуками, забув про все на світі. А закінчивши грати, згадав про курочку, подивився, а вона гребеться в торішньому листі під кущами. Зловив її Музика і прив'язав за ніжку до калини. І знову почав грати. Музика розлилась по лісі, напоюючи собою і дерева, і трави, і квіти, і всіх лісових мешканців. Все слухало музику, тільки не курочка. Не доходила до неї музика, бо вона була всього лиш курочкою, і звичайний смітник для неї був

цікавішим, ніж найкращі музичні твори.

Цілий день бився Музика як риба об лід, намагаючись досягти недосяжного. Не тратив надії, що навчить курочку любити музику. Але нічого з того не вийшло. І коли над лісом почав нахилитися вечір, Музика відв'язав курочку і сказав:

- Іди собі, курочко, куди хочеш. Не по дорозі нам з тобою.

І він узяв під руку свою скрипку і пішов засмучений додому. А курочка залилася в лісі, і Музика про неї більше нічого не чув. І ніхто не чув.

1990 рік

ГРИЗОНЬКО

Жив собі чоловік із жінкою і мали хлопчика. Звався той хлопчик Тарасиком. Був Тарасик жвавий і розумний, але чомусь не ріс. Минали роки, інші діти росли й ставали великими, а Тарасик як був, так і залишився малюком. Жили вони бідно. Мама часто ходила в ліс по гриби, по ягоди. Дрова теж носила в'язками з лісу. Одного разу мама взяла з собою в ліс Тарасика. Назбирала вона в'язочку хмизу. Тарасик допомагав їй, але скоро він втомився, і мама сказала:

- Ти посидь на в'язочці, а я ще походжу трохи та пошукаю грибів.

Мама пішла лісом, а Тарасик сидів на в'язочці. І раптом прилетів до нього прекрасний птах. Зроду не бачив Тарасик такого гарного птаха. Він був увесь синій, а крильця й хвостик мав чорні. Птах сів коло Тарасикової в'язочки - простягни руку і візьмеш. Тарасик несміливо простяг руку. Але птах трошечки відскочив. Хлопчик устав з в'язочки і нагнувся, щоб узяти його. Птах відскочив далі. І дивився на хлопчика темними оченятами, ніби запрошуючи: "Лови мене, лови". Тарасик кинувся до птаха і вхопив його. Але йому вдалося тільки доторкнутися до гладенького пір'я - птах вислизнув з його рук. Розохотився Тарасик.

- Я таки піймаю тебе, - сказав він і знову пустився ловити птаха.

А птах відскакував усе далі й далі, і знов зупинявся, і знову вабив хлопця до себе.

Довго ловив Тарасик синього птаха, бігав за ним по лісі, а птах усе не давався йому в руки. А потім синій птах підлетів угору і зник у гущавині лісу. "Треба вертатися до мами", - подумав розчарований хлопчик. Йому так жаль було за синім птахом, що аж плакати хотілося. Але нічого не зробиш. І він побіг назад. У лісі вже вечоріло, сутінки наповзали на нього з усіх боків. Він біг і біг, а мами все не було. Тоді він почав кричати:

- Мамо! Мамо!

Крикнув раз, другий, третій - мама не обзивалася. Хлопчик зрозумів, що заблукав.

А мама вернулася до в'язочки - хлопчика нема. Блукала по лісі до самої ночі, але так і не знайшла його. І пішла плачучи додому.

Довго ще бігав Тарасик по темному лісі і плакав, і кликав маму, аж поки не зморився. Тоді він сів під великим дубом і заснув. Цілу ніч проспав хлопчик під дубом і прокинувся аж уранці, коли в лісі щебетали пташки. Розплющив очі і не зразу зрозумів, де він. Коли це згори хтось тоненьким голоском покликав:

- Хлопчику!

Тарасик підняв голову. З дупла виглядала білочка.

- Хлопчику, чого ти тут сидиш?

- Я загубився від мами.

- То йди додому.

- Я не знаю, куди йти.

- А їсти хочеш?

- Хочу.

- То на тобі горішків.

І білочка кинула йому кілька горішків. Тарасик почав їх гризти, а білочка сиділа на дубовій гілці та все дивилася на нього згори.

- Хлопчику, як тебе звати?

- Тарасик. А тебе?

- А мене Пушинка. Ходи до мене, Тарасику.

Тарасик спробував лізти по стовбуру дуба, але не міг. Тоді білочка спустилася нижче, подала йому лапку і допомогла. За хвилику він був у дуплі. Дупло було просторе і затишне, вистелене сухою травицею і мохом.

І став Тарасик жити з білочкою Пушинкою в дуплі Великого Дуба. Хлопчик привчився до лісової їжі: горіхів, ягід, грибів. Вони з Пушинкою не забували й про зиму: носили в дупло горіхи, натикали на сухі гілочки гриби для сушіння. І коли настала зима, вони були готові до неї. Падав сніг, тиснув мороз, а Тарасик з Пушинкою сиділи в затишному гнізді і гризли горішки. Але кожного разу, коли засинав Тарасик у білчиному гнізді, йому снилася рідна хата. Він бачив уві сні своїх батьків, а коли прокидався, йому було до сліз жаль, що він тут, серед лісу, а не коло мами. Тарасик мріяв про те, що він прийде до рідної хати і скаже: "Тату, мамо, ось я й прийшов додому".

Одного разу Пушинка сказала:

- Ти так добре навчився гризти горішки. Ти не Тарасик, ти - Гризенько.

Відтоді вона стала називати його Гризеньком, і він звик до свого нового імені.

Важко було Гризенькові пережити зиму. Але Пушинка допомагала йому, прикривала його своїм пухнастим хвостиком, як лягали спати. Він засинав, і знову снилася йому рідна мама.

Та ось нарешті прийшла весна. Прилетіли перелітні птахи, ліс наповнився співом і гомоном. Прокинувся від сплячки борсук. Він хазяйновито нишпорив лісом, шукаючи поживи. З місця на місце покvapливо перебігали схудлі за зиму їжачки.

Гризенько познайомився й подружився з усіма лісовими мешканцями. Тільки того синього птаха ніколи він більше не зустрічав.

Одного разу Гризенько проходив лісом і побачив якийсь незвичний рух у мурашнику. Він підійшов ближче, придивився. Мурашки-ковалі обсіли велику сіру гадюку. Вона не могла врятуватися від них, тільки звивалася безпорадно в мурашнику, обліплена кусючими мурахами. Жаль стало Гризенькові, що загине гадюка. Він узяв палицю і витяг нею змію з мурашника. Але мурашки почіплялися за неї і не пускали. Тоді Гризенько виламав ялинову гілочку і геть чисто обмів її з гадюки. Вона підняла голову, подивилася на нього своїми розумними очима і сказала:

- Хлопчику, чим нагородити тебе за те, що врятував мене?

Гризенько розгубився. Він не знав, що йому просити в гадюки. А вона чекала на його відповідь.

- Може, тобі треба якихось ліків? - запитала гадюка.

- Ні, мене нічого не болить. Тільки я чомусь не расту. Може, ви дали б мені таких ліків, щоб я виріс?

- Добре, хлопчику, я знайду для тебе таких ліків. А як тебе звати?

- Гризенько. Я живу з білочкою Пушинкою в дуплі Великого Дуба.

І гадюка поповзла геть.

Одного разу Гризенько виліз із свого дупла і побачив під дубом гадюку. Вона тримала у роті пучечок якоїсь трави.

- Гризеньку, - сказала гадюка, - оце ліки, що ти їх просив у мене. З'їж травицю, і ти виростеш здоровий і дужий.

- Дякую вам, тітко гадюко, - відповів Гризенько.

Гадюка поповзла собі. Гризенько покуштував ту травицю. Вона була дуже гірка, але хлопчик з'їв її, бо хотів вирости великим. З того часу Гризенько почав швидко рости. Незабаром йому стало тісно в дуплі.

- Нічого, ми розширимо нашу хатку, - сказала білочка Пушинка і почала гризти стінки дупла. Вона вправно вигризла з усіх боків суху деревину, і дупло стало просторішим.

Але минуло кілька тижнів, Гризенько підріс ще трохи, і в дуплі знову стало тісно. Білочка стала гризти далі. Все гризла й гризла, а Гризенько вигрібав з дупла вигризену потеруху.

Нарешті все сухе було вигрижено і Пушинка взялася до живої деревини дуба. Гризонько сказав:

- Недобре ми робимо. Дубові ж боляче.

- А що ж робити?

- Не знаю, - відповів Гризонько, - треба з кимось порадитися.

- З ким?

- Не знаю. Ходім лісом. Кого зустрінем першого, з тим і порадимось.

Ідуть вони лісом, дивляться: назустріч біжить лисичка. Привіталися вони з нею та й питаються:

- Скажи, лисичко-сестричко, що нам робити? Не поміщаємося ми в нашому дуплі, бо Гризонько все росте й росте. Як нам бути?

- Не знаєте, що вам робити? Треба збудувати нову хату.

- Але ж ми не вміємо будувати. Я зовсім маленька, та й Гризонько ще тільки починає рости...

- То нічого, що не вмієте, - сказала лисичка. - Гризонько - наш хлопець. І весь лісовий народ збереться, щоб збудувати йому хату. Ми скличемо всіх звірів.

На другий день почали сходитися майстри. Красуня-сарна постукала ратичкою в стовбур Великого Дуба.

- Гризоньку, ходи показуй, де будувати хату. Гризонько виліз із дупла і вибрав гарну галявину.

- Отут.

І закипіла робота. Поважні ведмеді зрубували дерева і приносили їх на місце будови, вовки тесали, рись із борсуком пиляли дошки, дикі кабани столярували. Лисичка ходила з метром і все міряла, і все записувала, і все командувала. А зайчика посилали то за молотком, то за цвяхами, то принести води майстрам. Неподалік сарна варила для всіх їсти.

На галявині виросла хатка. Красива, затишна, зручна. З пічкою, столом, ліжком і стільчиками. І стали жити Гризонько і Пушинка в новій хаті. А в дуплі великого дуба склали на зиму горішки.

Гризонько швидко ріс. Не минуло й двох років, як він уже був зовсім дорослим хлопцем. І всі лісові звірі, і всі лісові птахи любили його, бо він був справедливий і добрий. І всі йшли до нього за порадами, бо він був розумний.

Але хоч як любили його звірі й птахи, прикро йому було без людського товариства. І не міг він забути рідної хати й батьків. Одного разу сказав Гризонько Пушинці:

- Я піду шукати своїх батьків.

- А ти знаєш, куди йти? - запитала Пушинка.

- Ні, не знаю. Буду шукати, питати.

- А ти попитай у всіх звірів. Може, хтось знає.

І почав Гризонько розпитувати звірів.

- Вони живуть край села під самим лісом. А біля хати висока стара груша, - оце й усе, що знав Гризонько про своїх батьків.

Він усе повторював звірям про маленьку хатину під лісом і високу грушу, але ніхто не міг йому допомогти. Та ось зустрівся одного разу Гризонькові Кривий Вовк. Це був найстаріший з вовків. Мисливська куля перебила йому одну з передніх лап, і він уже багато років ходив на трьох. І сказав Кривий Вовк:

- Так, я знаю це місце. Я там колись був, але дуже давно. І я не знаю, що там зараз робиться. Іди вздовж потоку проти течії. А як дійдеш до кінця потоку, то пройди ще трохи на схід сонця. І ти вийдеш до тої хатини.

І пішов Гризонько шукати своїх батьків. Довго йшов він понад потоком і дійшов аж туди, де ледве цяпало з землі маленьке джерельце, з якого починався потік. Тоді пішов Гризонько на схід сонця і вийшов на край лісу. Десь тут має бути їхня хатина. Він ходив, дивився, шукав, але хатини ніде не було. Оглянувся назад, подивився. Саме так виглядав ліс, коли дивився маленький Тарасик з вікна своєї хатини. А де ж хатина? Він ще раз оглянувся навколо –

кругом пусто й голо. Тільки одне крислате дерево самотньо стояло серед вижатого поля. Чимось це дерево було йому знайоме. Гризонько підійшов ближче, подивився - це була та стара груша, яка віддавна стояла біля їхньої рідної хати. А самої хати не було. На її місці росли бур'яни. Гризонько стояв серед пустища, зажурено схиливши голову. Куди йти, кого питати? Неподалік виднілося убоге село. Може, туди піти?

У цей час із лісу вийшла якась стара жінка з в'язочкою хмизу на плечах. «Спитаюся в цієї жінки», - подумав Гризонько і пішов їй назустріч.

- Добрий день, тітонько! - привітався Гризонько, підійшовши до жінки.

- Доброго здоров'я, синку, - відповіла жінка, і Гризонько пізнав по голосу свою маму.

- Мамо, рідненька, це я, ваш син Тарасик.

Мама з сином обнялися і заплакали сльозами великої радості. Потім вони сіли край стежки, і син запитав свою матір:

- А де ж наша хата? І де тато?

- Немає, синку, тата. Помер він. А землю нашу забрав пан Деришкура. Він наказав знести нашу хату, а мені дали притулок добрі люди. Коло них я й доживаю віку.

І сказав Гризонько мамі:

- Ходімо до мене, мамо. Ходімо туди, де немає зла, що його сіють люди.

Він розказав матері про своє життя-буття, і пішла вона з ним до його лісової хатини. І всі звірі прийняли Гризонькову маму як свою рідну. І добре жилося мамі й синові в лісі.

1983 рік

ЗАЧАРОВАНА ЛЕБІДКА

В одній вдови була дочка на ім'я Галя. І така вона була гарна, така прекрасна, що в світі такої більше не було. З найдальших сіл приходили люди, щоб помилуватися її красою. І дізнався про ту красу пан Деришкура. Приїхав він, подивився на красуню і сказав:

- Ти будеш моя!

- Скоріше я смерть прийму, ніж буду твоя, - відповіла дівчина.

- Хапайте її і везіть до мого палацу! - крикнув пан своїм слугам.

Схопили дівчину і завезли до панського палацу. І посадили в башту, таку високу, що аж голова паморочилася, як глянути з неї вниз.

Бідна мати ходила попід мурами і плакала, і проклинала пана. Тоді Деришкура послав гайдуків, і вони побили стару матір і прогнали її.

Дівчина сиділа в башті і дивилася на білий світ крізь маленьке загразоване віконце. Світ був такий прекрасний. Так ясно світило сонце. І гукнула дівчина:

- Сонечко красне, визволь мене з неволі тяжкої!

І почуло її Сонечко, і послало свої промені у віконце на башті. Але визволити дівчину з неволі не могло.

Зайшло за обрій Сонце, на небо вплив Місяць.

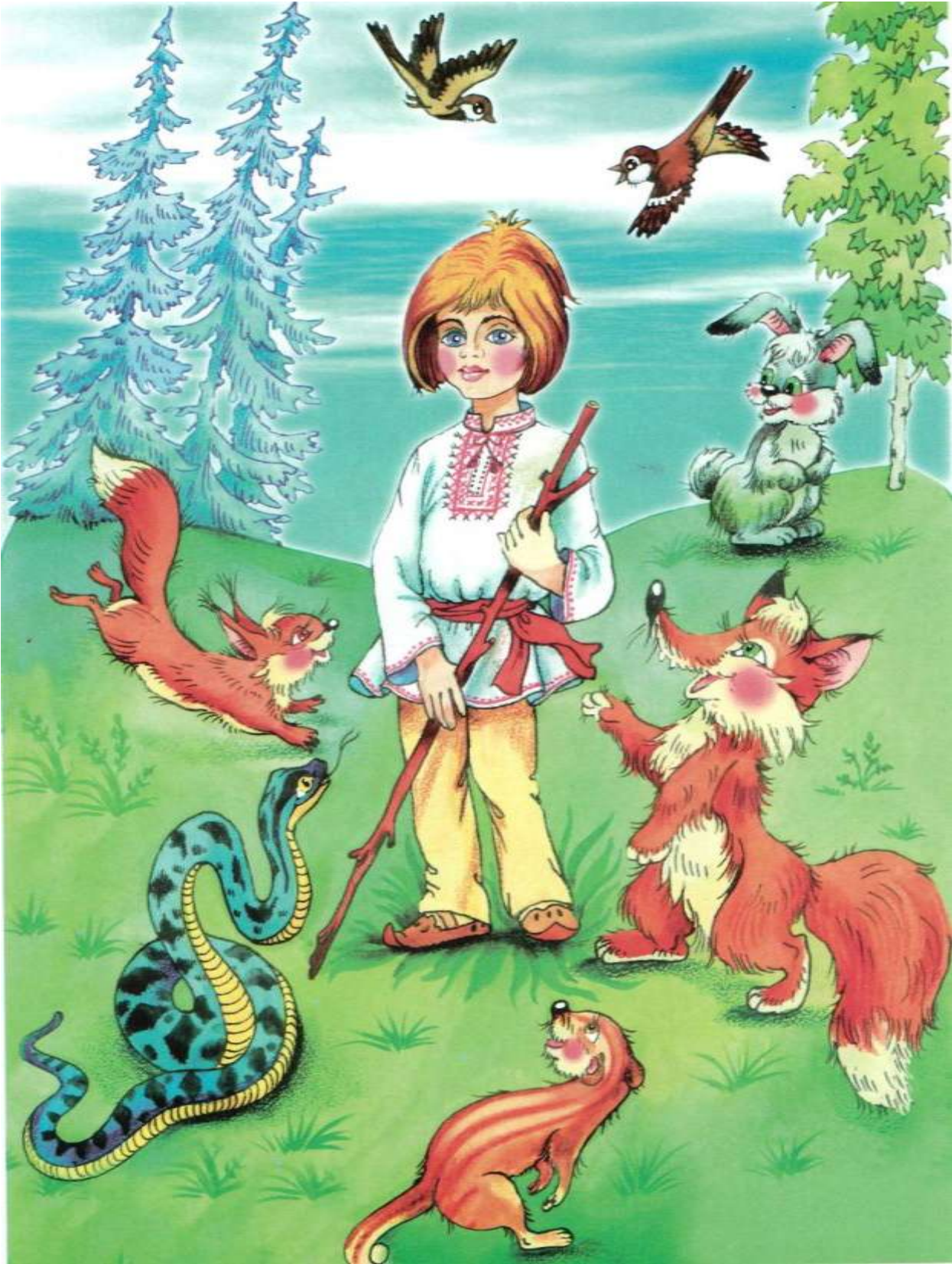
- Місяцю ясний, визволь мене з неволі тяжкої! - крикнула дівчина.

І Місяць засвітив у темне віконце башти, але в його променях тільки відбилися на підлозі темниці клітки ґрат. Не міг визволити дівчину Місяць.

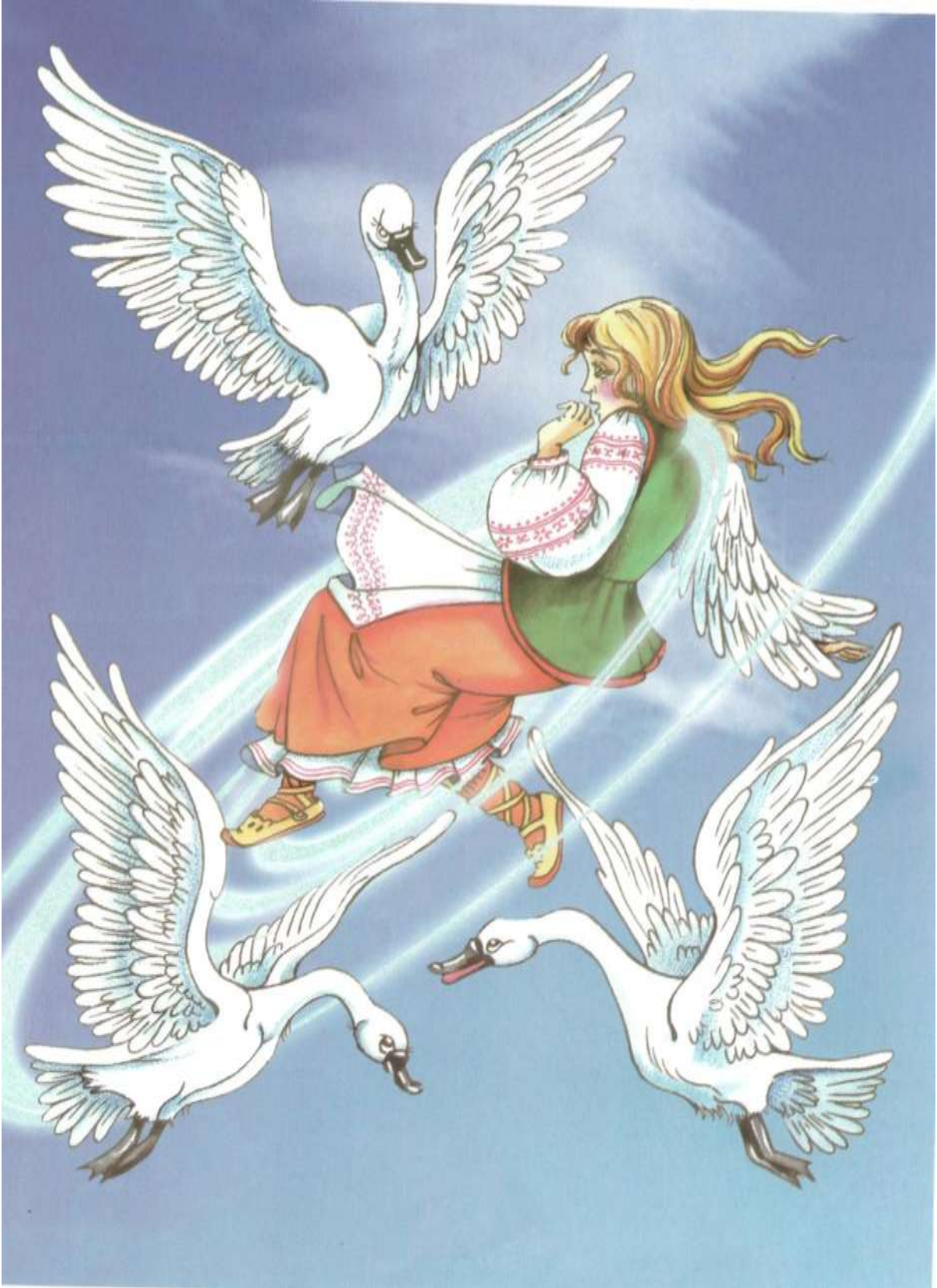
Цілу ніч металася дівчина по темниці, а на ранок щось зашуміло. Дівчина прислухалася - вів сильний вітер. І звернулася дівчина з благанням до Вітра:

- Вітрику буйний, визволь мене з неволі тяжкої!

І почув її Вітер, і закрутив наколо башти страшним вихором. Захиталася башта, як сухий будяк у полі, а Вітер напивав усе дужче й дужче. З башти почала злігати покрівля. Спочатку Вітер відламував окремі дощечки, а тоді натиснув сильніше, засвистів по-молодечому, і весь



Гризньоко



Зачарована Лебідка

дах башги з тріском і скреготом піднявся, перекинувся набік і полетів. Вітер заніс його далеко в поле, вдарив об землю, розбив на тріски і розметав по лугах і полях. І знову з усієї сили подув на башгу, і вона захиталася ще більше. Стіни її почали тріскатися, і Вітер війнув через щілини всередину башги. Одна стіна, та, в якій було віконце, почала відхилитися. Спочатку хилилася дуже поволі, ніби вагалася, а потім дедалі швидше, швидше, перевернулася і з гуркотом ударилася об землю. Піднялась хмара пилуки і Вітер розвіяв її над полем.

А тоді Вітер влетів до башги, вхопив дівчину й поніс її. Вона летіла дедалі вище й вище. Її пишні біляві волосся розвівалося у повітрі. Внизу пропливали краєвиди рідної землі, а вона все летіла й летіла.

І зустрівся їй ключ лебедів, які поверталися з вирію. Лебеді кружляли над дівчиною. Що буде з нею, коли вшухне Вітер? Як їй допомогти? І лебеді почали вискубувати з себе пір'їнки і прикладати їх до дівчини. І ті пір'їнки зразу приростали. Добрі птахи прикладали до рук дівчини великі пера із своїх крил, і руки дівчини ставали дедалі більше схожими на лебедині крила. Дівчина почала розмахувати ними, спочатку невміло й безпорадно, а потім дедалі впевненіше.

Зовсім ушух Вітер, а дівчина продовжувала летіти, не падала додолу. А лебеді супроводили її і обкладали з усіх боків своїм пір'ячком. І дівчина поволі перетворювалася на лебідку. Шия її витягувалася, все тіло вкрилося білим лебединим пір'ям. Вона зробилася на вигляд така, як і всі лебеді.

- Лети з нами! - гукнули їй лебеді.

Але дівчина-лебідка відчувала, що сили її вичерпуються. І тут побачила вона прекрасне озеро серед лісу.

- Я зостанусь тут! - крикнула вона лебедям. - А як будете летіти назад, то візьміть і мене з собою!

Лебеді попрощались з нею і полетіли на північ, а вона опустилася на тиху воду лісового озера. Сподобалося їй те затишне озеро. Довкола дрімучий ліс, нема ні душі людської, і пташки щебечуть серед зелених віг.

Кожного літа плавала Зачарована Лебідка по тому озері, а як наставала осінь, летіла з лебедями в далекі заморські краї. І так упродовж кількох років.

А нещасна мати дівчини Галі, яка стала Зачарованою Лебідкою, ходила по ворожках, по чарівницях і питала, що ж сталось з її донькою. І сказала їй стара чарівниця в далекому селі між лісами:

- Твоя дочка перекинулася на Лебідку. І знову стане Зачарована Лебідка дівчиною Галею аж тоді, як умре пан Дерішкура.

Чутка про ці слова чарівниці розійшлася не тільки поміж людьми, а й поміж звірями в лісах. А тим часом засумував у далекому лісі молодий Гризенько, хлопець, який жив між лісовими звірями і птахами. Запитав він одного разу маму:

- Чого мені так сумно і тужно? Звірі й птахи мене люблять і я їх люблю. І ви коло мене, і ніби все гаразд, а невесело мені. Чому?

І сказала мама:

- Синку, тобі треба женитись. Шукай собі жінку.

- Де її шукати? - запитав Гризенько.

Але не знала мама, де шукати наречену для сина.

А на другий день після цієї розмови прилетіли з вирію шпаки і розказали історію про Зачаровану Лебідку. Гризенько з мамою й білочкою Пушинкою слухали розповідь шпаків, і подумав Гризенько: "Оце й була б наречена. А де її шукати?" Запитався шпаків, але шпаки не знали, де те озеро. Вони тільки чули від інших птахів, що озеро десь на півдні.

- Треба розповісти про це всім нашим звірям, - сказала Пушинка.

На другий день усі лісові мешканці знали про Зачаровану Лебідку, і всі хотіли допомогти Гризенькові.

- Порадьмося з лисичкою, - сказала Пушинка. - Вона розумніша за всіх.

Лисичка сказала:

- Це нелегка справа. Одна трудність у тому, щоб звести зі світу пана Деришкуру, а друга - знайти Зачаровану Лебідку. Де вона, та Лебідка?

На третій день прийшов до Гризонька Кривий Вовк.

- Я знаю пана Деришкуру, - сказав він. - Це Деришкура відбив мені ногу. Нічого він так не любить, як полювання. Незабаром пан знову з'явиться в лісі зі своїми слугами й собаками. І ми, вовки, не випустимо його живим з лісу.

Гризонько вірив Кривому Вовкові і був щиро вдячний йому. Але де шукати Зачаровану Лебідку? І тут він почув над головою голос: "Ку-ку! Ку-ку!" Кувала зозуля. "А може, вона щось знає?" - подумав Гризонько і покликав зозульку до себе. Спустилася зозулька на найнижчу гілочку і запитала:

- Чого тобі треба, Гризоньку?

Гризонько розповів їй про Зачаровану Лебідку. І сказала зозулька:

- Ми знаємо про це озеро і про Лебідку. Кожного разу ми пролігаємо тудою, як летимо у вирій. Але це дуже далеко. Тобі треба буде йти багато днів.

А вовки справді вирішили знищити пана Деришкуру. І всі лісові звірі підтримували їх у цьому. Кривий Вовк сказав:

- Гризоньку, якщо ти знаєш, де шукати Зачаровану Лебідку, то йди шукай. Поки знайдеш те озеро, пана Деришкура вже не буде живого. Ми це обіцяємо тобі. Іди, Гризоньку.

Гризонько ще раз покликав сиву зозульку, і вона сказала:

- Іди просто на південь. А як ми, зозулі, вилетимо у вирій, то наздоженемо тебе і допоможемо знайти озеро.

Наготувала мама Гризонькові на дорогу їжі, попрощався він з мамою, Пушинкою, зі всіма звірями і рушив у путь.

Довго йшов Гризонько. Йшов лісами, полями, зеленими горами. Брів через потоки, перепливав річки. Одного разу, коли він проходив лісом, хтось покликав його з дерева:

- Гризоньку!

Він подивився - на дубі сиділа зозулька, а неподалік від неї зграйка її товаришок. Дуже зрадів Гризонько.

- Ми так довго шукали тебе, - сказала зозулька, - далеко ти зайшов. До озера вже зовсім близько. Іди за нами.

Зозульки відлітали трохи і сідали на дерева, а Гризонько йшов услід за ними. Тоді зозульки летіли далі, і так продовжувалося до самого вечора. Заночували в лісі, а зранку рушили далі. І знову йшов Гризонько за сивими зозульками майже цілий день, а коли почало вечоріти, закричали радісно зозульки:

- Гризоньку, ось воно!

Гризонько пройшов ще трохи і вийшов на берег прекрасного озера. У надвечірніх сутінках воно виглядало таємничо і загадково. Прадавні дерева обступали його з усіх боків. Вода здавалась чорною. А посеред озера, на темному водяному плесі, плавала Зачарована Лебідка. Гризонько ледве стримався, щоб не кинутись у воду і не попливти до неї.

Зозульки переночували коло озера, а вранці розпрощалися з Гризоньком і полетіли на південь, у далекі теплі краї, а хлопець zostався на березі лісового озера. Подивився - Лебідка підпливає до нього.

- Пливи, пливи, Лебідко, приплинь до мене. Я прийшов за тобою.

Вона підпливла ближче, але до берега не приставала. Коли хлопець говорив до неї, вона повертала голівку в його бік, але не обзивалася.

Цілий день сидів Гризонько на березі і дивився на Лебідку, а коли дала про себе знати вечірня прохолода, він кинувся під найближчі дерева і почав збирати сухий хмиз. Добре, що його було багато, і навіть напوماцки можна було назбирати.

Десять днів і десять ночей пробув Гризонько на березі того озера. Харчувався лиш одними лісовими горішками та чистою озерною водою. Ночі ставали дедалі холоднішими, і Гризонько почав мерзнути навіть біля вогню. Він розкладав на ніч два вогнища і сідав поміж ними. А вдень збирав дрова. Увечері накладав на обидва вогнища товстого ломаччя і засинав. Коли

дрова догорали, його будив холод і він знову накладав дров.

А Зачарована Лебідка плавала по темному лісовому озеру і на дівчину не перетворювалася. Гризенько все пригадував обіцянку Кривого Вовка: "Поки ти знайдеш те озеро, пана Деришкура вже не буде живого". Видно, не змогли вовки виконати свою обіцянку, живе ще пан Деришкура.

А тим часом у небі пролітали на південь ключі перелітних птахів. Усе частіше повертала Лебідка набік голівку і дивилася вгору, чи не летять лебеді. З'явиться в небі лебединий ключ, і підніметься на крила Зачарована Лебідка, приєднається до лебедів і полетить з ними в далекі, незнані Гризенькові краї, а він, Гризенько, зостанеться самотній на березі цього сумного озера.

Останнім часом Лебідка почала дедалі ближче підпливати до берега, ніби хотіла попрощатися з ним перед відлетом у вирій.

На одинадцятий день Гризенько стояв на березі озера і дивився, як завжди, на Лебідку. І тут на небі з'явився ключ лебедів. Лебідка побачила їх і швидко попливла з бік Гризенька. Зупинилася коло самого берега, сумно подивилася на хлопця. А годі глянула на лебединий ключ, стрепенулася... і тут сталося чудо! Перед Гризеньком не Лебідка була вже, а прекрасна дівчина стояла по коліна в воді.

Хлопець від радості занімів. Він зачудовано дивився на неї. А вона дивилася на небо, на відлігаючих лебедів. Вони опустилися зовсім низько, пролетіли над озером. Дівчина помахала їм рукою, і лебеді зрозуміли, що нема вже більше Лебідки, і полетіли своєю дорогою.

Тоді глянула дівчина своїми променистими очима на Гризенька, усміхнулася йому сонячно і пішла водою до нього. Підступивши до самого берега, вона простягла хлопцеві руки, і він допоміг їй вибратися на тверду землю.

- Ти чекав на мене, хлопче, ти довго чекав на мене, і тепер ми будемо разом.

- То ходімо, любя, додому, - промовив Гризенько.

І взявшись за руки, вони пішли лісом, а під ноги їм падали з дерев пожовклі осінні листочки.

А в цей час у рідному Гризеньковому лісі несли панські слуги розшматоване вовками тіло пана Деришкура.

З дерев опало останнє листя, коли привів Гризенько до своєї хати молоду дружину. І відтоді велике щастя поселилося в тій хаті.

1983 рік

СНІГУРОНЬКА І ЗАЙЧИКИ

Уночі зайці погризли кору молодих яблуньок. Вранці тато вийшов надвір і зразу побачив світлі плями на тонких яблуневих стовбурцях. І навкруги на снігу зайчі сліди.

- Я їм дам, - сказав тато і пішов купувати набої до мисливської рушниці.

Він був добрим мисливцем, і тепер йому випала нагода пополювати. Приніс набої і під вечір налагодив свою рушницю, щоб іти в засідку на зайців. І тут обізвалася чотирнадцятирічна Оленка:

- Татку, не треба вбивати зайців.

- Як то: "не треба"? Вони будуть робити нам таку шкоду, а ми не повинні з цим боротися? Піди подивися, що вони нарobili.

- Татку, вони погризли яблуньки, бо голодні. Надворі мороз, і сніг землю покрив. Вони ж своє життя рятують. Поставте себе на їх місце і подумайте, що б ви, татку, в такому становищі робили?

- Але ж мусимо ми захищати наш молодий сад. Хіба тобі хочеться, щоб зайці знищили його зовсім?

- Ні, не хочеться. Але я дуже прошу вас, не стріляйте зайчиків. Я сама захищу сад. Як погризуть ще хоч одне деревце, тоді стріляйте.

І тато з нею погодився.

Ця розмова відбувалася під вечір, коли Оленка збиралася сісти за виконання шкільних завдань. Та цього разу Оленка взялася за інше. Вона обшукала всі кутки і збрала всі старі папери, всі картонки. Але цього виявилось замало. Оленка ще побігла по сусідах, і незабаром на підвір'ї лежала ціла купа різного паперового мотлоху. Та ще випросила в мами клубок шнура і взялася до роботи. Обгортала стовбурці папером, але самій було не з руки, і вона закликала на допомогу маму. І поки стемніло, вони вдвох встигли обгорнути й обв'язати всі молоденькі деревця.

Але цим Оленка не задовольнилася. Вона спустилася в підвал і взяла два найбільших буряки. І занесла їх аж на край саду, туди, де закінчувалася їхня садиба і починався схил гори, протоптала сніг, поклала свої буряки і, обернувшись до засніженого крутосхилу, привітним голосом покликала:

- Зайчики, зайчики, ходіть на вечерю! Зайчики, зайчики, ходіть на вечерю!

Вона відійшла ближче до хати, почекала, а темрява згущалася дедалі більше, і ніяких зайчиків не було. Дівчинка ще раз повторила свій заклик і пішла в хату. І сіла за книжки.

А коли вранці перед відходом до школи вона побігла на те місце подивитися, виявилось, що буряків уже не було, тільки багато заячих слідів на снігу. Оленка зраділа - прийняли зайчики її дарунок. І жодна обгортка на деревцях не була порушена.

Відтоді вона щовечора виносила зайчикам то буряки, то моркву, то хліб і кожного разу кликала:

- Зайчики, зайчики, ходіть на вечерю! Зайчики, зайчики, ходіть на вечерю!

Так повторювалося цілих два тижні, а зайчики на поклик Оленки не з'являлися, воліли споживати Оленчині дарунки тоді, коли її не було. Ще боялися зайчики з'являтися їй на очі.

А тим часом мамин терпець увірвався і вона сказала Оленці:

- Доки ти будеш годувати зайців? Що, ми для них буряки та моркву вирощували? А корові що дамо, як виносиш усі буряки? Молоко ж любиш пити!

- Мамо, та й зайчики хочуть їсти, - відповідала Оленка. - Не тільки ж для користи власної треба все робити, а й з любови до ближнього. Ви ж самі чули, що священник у церкві казав.

- Та ж то говорилося про людей, а не про зайців. Наші ближні— це люди, і їм треба допомогу й підтримку в біді подавати, а не зайцям та іншій звірині.

- Мамо, зайці теж хочуть жити.

Мама тепло подивилася на свою доню і більше нічого не сказала. Вона раділа, що в її дитини таке добре серце.

А Оленка продовжувала годувати зайчиків і щовечора кликала їх на вечерю. Зайчики чули її багаторазові заклики і боялися дедалі менше, поки нарешті не зійшло до того, що вони почали показуватися їй на очі. Одного разу вона помітила з надвечірніх сутінках якийсь рух на снігу. Придивилася і зрозуміла, що то наближаються її вухаті друзі. Правда, близько вони не підійшли, а зупинилися віддалік і чекали, поки вона піде. Але на другий вечір зайчики наблизилися трошки більше, на третій ще більше і нарешті почали вечеряти зовсім близько від неї. Всього в кількох кроках стояла дівчинка, а вони їли собі, лиш час від часу зупиняючись і сторожко нашорошуючи свої довгі вуха.

Оленка годувала своїх зайчиків, а в кожній хаті цокали й цокали годинники, байдуже відраховуючи хвилину за хвилиною, годину за годиною, і день за днем спливав у вічність. І ось прийшло новорічне свято. А вже кілька останніх років Оленка була на цьому святі Снігуронькою. На цю роль її обрали за стрункий стан і осяйну усмішку.

Новий рік у школі святкували в три зміни. Зранку прийшли учні молодших класів. І коли вийшов Дід Мороз і з ним уся в білому Снігуронька, школярам-першокласникам і на гадку не спадало, що це перед ними їхні старші товариші. А коли Снігуронька почала витягати з торби Діда Мороза подарунки і роздавати дітям, малеча раділа дуже. Де ще може таке бути, щоб справжня Снігуронька витягала з торби справжнього Діда Мороза подарунки і отак нізащо-ніпрощо давала їх тобі просто в руки! Це таки прекрасне свято!

Оленка була в центрі уваги всього дитячого товариства. В цей день вона ставала головним персонажем усіх дитячих ігор навколо ялинки і найвищим авторитетом усієї новорічної

дітвори.

Нарешті приємно стомлена і щаслива малеча розійшлася по домах, а на зміну їй після короткої перерви прийшли учні середніх класів, тобто Оленчині ровесники і трохи менші за неї діти. Ці вже добре знали, що Снігуронька - це їхня товаришка Оленка, але свято від цього анітрохи не потьмарилося і було сповнене веселощів і справжніх радощів. А Оленка була бадьора і невтомна цілий день.

Після закінчення другої зміни в новорічному святі було зроблено двогодинну перерву. Третя зміна, старшокласники, мала прийти аж увечері. Оленка швиденько пішла додому, щоб повечеряти. Це було недалечко, і за кілька хвилин вона була вже дома. Повечеряла і хотіла було нести вечерю своїм зайчикам. І побачила, що мама складає в кошик новорічні дарунки для бабусі, татової мами. Щоразу під Новий рік і на Різдво бабці несли в кошику різні ласощі, і це було віддавна доброю традицією гуцульських родин. Несли онуки, але останні роки під час новорічного свята у школі Оленка все була Снігуронькою, тому дарунок бабці відносила мама. Вона збиралася йти й цього разу, але Оленка сказала:

- Мамо, я занесу.

- Але ж ти ще маєш йти до школи, - сказала мама.

- Я до того часу встигну повернутися.

Мама подумала хвилину і погодилася.

- Але візьми теплу хустку й куртку. Хоч воно й не дуже студено, та в цьому білому ти геть замерзнеш.

Оленка одяглася, взяла кошик. Та тут вона згадала про зайчиків і хотіла віднести їм вечерю. Але мама сказала;

- Я сама дам їм їсти, а ти біжи, щоб не спізнилася на свій виступ.

І Оленка пішла.

Бабця жила на хуторі в горах. Дорога до неї була недалека, може, з півтора кілометра. Оленка йшла добре втоптанною стежкою схилу все вгору та вгору. Було тихо-тихо, непорушно стояв темний смерековий ліс, а там, де не було лісу, на пологих схилах гір тут і там височіли гостроверхі стійки сіна. Тихо й мирно спочивали в надвечір'ї засніжені гори. Оленка швидко йшла й не озиралася. А якби озирнулася, то побачила б, що з північного боку вершини гір зловісно огортають сиві хмари.

Оленка застала бабцю саму. Старенька відпочивала після клопіткої денної праці. Її найменший неодружений син десь пішов з товаришами. В хаті було тепло й затишно. Бабця зраділа Оленці, пригостила її банушем, розпитувала, як проходить у школі новорічне свято. Оленка все поривалася йти, а бабця, якій не хотілося розставатися з онучкою, казала:

- Посидь ще трошки, погрійся. Ще встигнеш до своєї школи. То ж недалеко.

Нарешті Оленка вийшла, бабця провела її до фіртки. Падав густий сніг.

- Ти подивися, яка зима паде, - стурбовано промовила бабуся. - Небо темні хмари облягли. Оленко, ти краще нікуди не йди, переночуй у мене. А то, не дай Боже, загубишся в горах.

- Ні, бабусенько, я піду, бо на мене ж у школі чекають.

- То добре дивися перед собою, тримайся стежки! - гукнула бабуся навздогін дівчинці.

Легко було бабці казати "тримайся стежки", та нелегко було Оленці триматися. Не пройшла вона й двохсот метрів, як повалив такий сніг що все довкола перетворилося в суцільний непроглядний морок. А на гори налягала ніч.

За лічені хвилини стежка, якою йшла Оленка, зникла під товстим покривом снігу. Ще деякий час Оленка помалу йшла невидимою стежкою, копаючись по глибокому снігу, а тоді збилася вбік і побрела сніговою цілиною, дедалі більше відхиляючись від правильного напрямку. Звіявся вітер і снігова завіса ворушилася й хиталася перед нею, і вона брела в густій темряві й сніговій круговерті. Зовсім стемніло. Сніг уже досягав її колін, йти було дуже важко, і вона часто зупинялася, щоб перепочити, а потім збиралася з силами і далі йшла, сама не знаючи куди. Вона зрозуміла, що навмання бродить горами, але знала, що зупинятися не можна, бо, сівши в цей глибокий сніг, вона вже не встане з нього ніколи.

Сніг набився їй у чобітки, осліпив ноги, і вони геть задубіли. Довга сукня Снігуроньки

волочилася по снігу, плуталася і заважала їй йти. Оленка змушена була задерти подолок і брела по снігу, як бредуть через воду. Сніг уже налипав їй вище колін, задубілі ноги погано слухалися, далі йти було несила. Охоплена відчаєм дівчинка зупинилася і гірко заплакала. Їй уявлялася то рідна домівка і тато з мамою, то затишна бабина хата, то новорічне свято в школі. Там так добре, так тепло й затишно, а вона, Оленка, мусить пропадати в снігу. Боже, за що така гірка доля спігкала їй?!

І тут їй здалося, що вона бачить крізь густу завісу сніжинок щось темне, нібито перед нею стіна. Може, то хата? Оленка трошки підбадьорилася, ступила ще кілька кроків, ледве витягаючи ноги з глибокого снігу, і на перешкоді їй стала невисока огорожа з горизонтально прибитих жердин. Перелізла через ту огорожу і вже цілком ясно побачила щось темне й дуже високе. Ступила ще крок, помацала - сіно! Перед нею був стіжок сіна. Оленку охопило хвилиenne розчарування, бо сподівалася, що то хата. Але скоро вона зрозуміла, що в її становищі може придатися й сіно. Тут же можна с'як-так влаштуватися на ночівлю.

Дівчинка почала відгортати задубілими ногами набік пухкий сніг і працювала так, поки не відчула під ногами тверду землю. Тоді притоптала рештки снігу і почала скубти сіно. Воно злежалось і вискубти його було ой як тяжко. Але Оленка розуміла, що в цьому її єдиний порятунок, і працювала доти, доки не наскубла велику купу розпушеного сіна. І скубла вона з таким розрахунком, щоб зробити в стіжку глибоку виїмку.

А сніг падав, падав і зразу притрушував вискубане Оленкою сіно. Тоді вона швиденько витрусилася з сіна сніг, розстелила сіно, сіла на нього і посунулася назад, заповнивши собою виїмку в стіжку. І зразу відчула, що їй затишно й не так холодно. Але ноги таки мерзли і на них продовжував падати сніг. То вона вилізла і вскубла ще трохи сіна, щоб прикрити ноги. І як це зробила, всунулася знову в свою нішу, щоб, отак сидячи, перебути ніч.

А в школі зібралися старшокласники святкувати Новий рік. І було весело й радісно, тільки чомусь не приходила Снігуронька.

- Це на неї не схоже, отак запізнюватися. Ану збігайте за нею, - сказав директор школи, посилаючи двох дівчат до Оленки додому.

Долаючи сніговицю, вони прибігли за Оленкою, а Оленки нема.

- Вона пішла на хутір до бабці, та й пішов такий сніг, що бабця, видно, не пустила її, залишила на ніч у себе, - сказала мама. - Та й добре зробила, бо де ж можна пускати дитину під ніч у таку погоду?

І дівчата пішли, та й довелося старшокласникам святкувати без Снігуроньки. А батьки заспокоювали себе думкою, що донечка ночує в бабусі. Але на душі було їм таки неспокійно. Оленка зірлася в своєму гнізді і почувала себе непогано, але їй було страшно. А що, як прийде якийсь звір? Та незабаром над дівчинкою почав брати гору сон.

Дрімота приємно огортала її, і вона була б міцно заснула, але тут почувся якийсь підозрілий шелест. Що це? Оленка заціпеніла від страху. Вона тремтіла як осиковий лист, а серце наполохано билось в грудях, і нічим було заспокоїти його. Це вперше в житті так страшно перелякалася Оленка. А що, як прийшов голодний вовк і з'їсть її? Тільки чобітки лишить, але що з тих чобітків, як не буде її, Оленки?

Дівчинка напружено вслухалася в нічну тишу. Може, то їй лиш причулося? Ні, таки шелестить щось. Ось воно вилізло на сіно, яким укриті Оленчині ноги. І вже йде помалу просто до її сховку. І таке важке воно. Але тут Оленка розрізнила в темноті такі знайомі їй заячі вуха! Так, це був зайчик! Отямлюючись від страху, Оленка тихенько промовила:

- Зайчику, зайчику...

Зайчик нашорошив вуха, але не тікав. Він пізнав голос своєї годувальниці, наблизився до неї впритул, а коли дівчина ласкаво поклатала на нього руку і ніжно погладила, він не злякався і не втік. Вона гладила, а зайчик ліг уздовж на її простягнутих ногах, поклавши довгі вуха собі на спину, і так приємно було їм обом.

Услід за першим до Оленки втиснулися й інші зайчики, а котрим не вистачило місця у її гніздечку, ті полягали на засніжене сіно, що ним укрила Оленка ноги. По ногах її, аж до кінчиків пальців розлилося приємне тепло. І дівчинка заснула.

Як же сталося, що зайчики прийшли під стіжок? А сталося так, що мама забула винести їм їсти, і вони, не знайшовши на постійному місці звичного корму і не побачивши, як звичайно, Оленки, своїм заячим єством збагнули, що бути їм голодними, як не знайдуть якогось іншого харчу. І, гнані голодом, вони подалися вгору, до найближчого стіжка, де їм не раз доводилося житися сінцем. Так цілою зграйкою і пострибали по глибокому снігу. Дорогою їх застав великий снігопад, і зайчики забігли під захист старої крислатої смереки, щоб перебути там негоду. Але голод нагадував їм про запашне сіно, і вони, незважаючи на сніговій, знову пустилися в путь і таки добралися до стіжка. Отак вони й зустрілися з Оленкою.

А сніг падав і падав, і кінця-краю йому не було. Зайчики, які полягали гуртом на вкритих сіном Оленчиних ногах і поруч з ними, за якусь годину опинилися під товстим покривалом пухкого снігу. Але це їм не шкодило, вони вже не раз і не два в такому становищі бували.

А Оленка була надійно захищена від холоду сіном і теплими заячими тілами.

Снігу нападало так багато, що нішу, в якій сиділа Оленка, геть замурувало і лишилася тільки невеличка дірочка вгорі. Оленка була в повній безпеці, тільки незручно було сидіти так довго непорушно і не змінювати пози.

А десь на нашій прекрасній планеті буяли вічнозелені ліси, перетинали океанські простори швидкохідні кораблі, летіли своїми повітряними маршрутами літаки. По всій земній кулі мільярди людей, таких різних і водночас таких споріднених, займалися кожне своєю справою, і нікому не було діла до того, що десь в Україні, у глибині Карпатських гір, у білому нічному безгомінні, під товстим покривалом снігу спить хороша дівчинка і тривожний сон її охороняють пухнасті звірятка.

Довго ще падав сніг, а в другій половині ночі снігопад припинився й потиснув сильний мороз. І велике щастя було, що ноги Оленки прикрили собою теплі зайчики, бо інакше були б вони відмерзли зовсім.

Зайчики так зігрівали Оленку, що вона собі спала, нічого й не підозрюючи про тріскучий мороз.

Коли вранці виглянуло з-за гір сонце, наморожений сніг заіскрився, засяяв і жодного прослідочку ніде на ньому не було.

Тато й мама повставали рано-рано. Швиденько обійшли худобу.

- Ну й мороз, - сказав тато, заходячи до хати. - Справжній новорічний мороз.

- А наша дитина пішла до баби так легенько вбрана. Бери, Михайле, теплу одіжку та йди за нею, бо як воно саме по такому снігу прийде?

Мама склала в сумку теплий одяг, і тато пішов. Навіть на сільській вулиці не було ще ніяких слідів, а коли він почав копатися незайманим глибоким снігом угору, їти стало так важко, що в іншому випадку він вернувся б назад. Але тут ішлося про здоров'я його любої донечки, і він з останніх сил долав глибокий сніг на гірському схилі. І подумалось йому: "Добре зробила бабуня, що не пустила її в таку погоду. Вона ж могла заблудитися, і хтозна, що з того вийшло б".

Геть стомлений він зайшов до хати своєї матері і побачив, що старенька сидить сама.

- А де Оленка? - стривожено запитав він, привітавшись.

- Як "де"? - сказала бабуся. - Та ж вона звечора пішла додому.

- Нема її, - промовив якимось не своїм голосом тато, і лице його зблідло як стіна.

Бабуся широко розплющеними очима дивилася на свого приголомшеного страшною новиною сина і з жахом побачила, що на голові його пробивається сивина.

Буває, що під час великих потрясінь люди сивіють за лічені хвилини. Це був саме такий випадок.

- Значить, вона заблудилася. Піду її шукати.

- Біжи, синку, - промовила крізь сльози бабуся. - А я піду по сусідах, щоб і вони допомогли.

Тато вийшов за ворота, глянув у один бік, у другий - довкола мертва снігова пустеля. Він голосно крикнув:

- Оленко-о-о! - ніякої відповіді, тільки озвався луною засніжений ліс: "...енко-о-о!"

І тато пішов навмання глибоким снігом, раз по раз зупиняючись і кличучи свою дорогу

дитину.

А тим часом бабуся обійшла сусідів і попросила їх допомогти в пошуках.

Ті швидко одяглися, повибігали надвір і, розсипавшись гірським схилом, ішли поволі вниз, сподіваючись знайти в снігу замерзлу дівчинку. А бабуся вернулася до хати, стала навколішки перед образом і ревно молилася Богу.

Тато, час від часу зупиняючись і кличучи доньку, почав поволі наближатися до найближчого стійка.

Може, вона бідненька замерзла коло сіна?

А Оленка спала в своєму теплому гніздечку і снилося їй, що вона купається в якомусь озері. Вода тепла-тепла і так приємно їй. А на березі стоїть тато і все гукає: "Оленко-о-о! Оленко-о-о!" Чого він так голосно кричить? Та ж нічого з нею не станеться. Вона хоче пливати до берега, до тата свого, а їй чомусь не слухаються ноги. І руки такі мляві зробилися. Оленка борсається в теплій воді і ніяк не може допливати до берега.

А зайчикам сняться тривоги й небезпеки їхнього життя, і вони тривожно здригаються уві сні й горнуть до ласкавої дівчинки. І пульсує під холодним снігом трепетне життя.

Тато знову голосно крикнув:

- Оленко-о-о!

Оленка не почула, а більш чуйні зайчики сполошилися і всі разом вискочили з-під снігу й пустилися навтіки, ледве просуваючись по глибокому снігу.

"Пропали б ви!" - подумав спересердя тато. Його донечки нема, а зайцям хоч би що.

А Оленці наснилося, ніби щось ударило її по ногах, і вода, в якій вона купалася, раптом стала холодною-холодною. І Оленка прокинулася. І раптом зовсім близько пролунав розпачливий вигук тата:

- Оленко-о-о!

Вона вихопилася зі свого сховку і радісно крикнула:

- Татку, я тут!

Він кинувся до дівчинки, пригорнув її до себе, і сльози радості покотилися з його очей.

Сильні почуття не бувають багатослівними, і тато тільки й сказав:

- З тобою все гаразд? Не обморозила ноги?

- Ні, все добре. Мене зайчики врятували. Це вони зігріли мене. А ви, татку, хотіли їх постріляти.

І тато їй більше нічого не сказав, тільки взяв на дужі руки і, важко ступаючи у власні глибокі сліди, поніс донечку свою до бабиної хати.

Коли серце уже впало в безодню горя й безнадії, а тут несподівано настає щаслива розв'язка і на зміну горю й відчаю раптом приходиться безмежна радість, то це й є хвилини справжнього щастя.

Липень 1999 року

ХЛОПЧИК З ГОРШКА

Тато змайстрував Василькові дерев'яну шаблю. Хлопчик почепив шаблю до бока і гордо пройшовся вулицею, щоб усі бачили, який він герой. Але що так ходити вулицею! Йому хотілося вчинити щось незвичайне. "Піду-но я в ліс", - подумав Василько і звернув на стежку, що вела до лісу.

Ой як гарно було в лісі! В урочистому спокої стояли дуби й клени, щебетали на різні голоси пташки, з гілки на гілку перескакували грайливі білочки. А на галявинах зелена травиця і квіти.

Василько підійшов до насадження, де рівними рядами вишикувались молоді горіхи й клени. "Стоять, як солдати, - подумав Василько. - Зараз я їм постинаю голови". Та підняв свою дерев'яну шаблю, розмахнувся і зрубав вершок молодого клена. А тоді зрубав ще один. Це заняття йому сподобалося, і він усе рубав і рубав. Його шабля зробилася з білої зеленою, а десятки кленових та горіхових вершечків лежали і в'янули на землі. Василькові здавалося, що

він великий вояка і справжній герой.

А з високого дуба пильно дивилася на Василькову роботу пухнаста білочка.

- Що ти робиш, хлопчику? - крикнула вона тоненьким голоском. – Нащо нищиш деревця?

- А тобі що? Ходи сюди, я й тобі голову зігну.

І білочка втекла на саму вершину дуба.

Тут прибіг вухастий зайчик.

- Хлопчику, не можна нищити деревця! - крикнув він.

- А тобі що? - спитав Василько і замахнувся на нього шаблею. Зайчик утік. А Василько рубає далі. І тут звідкись узявся їжачок. Він пробурмотів невдоволено: «Ток-ток-ток». А тоді промовив:

- Як тобі не соромно, хлопчику? Нащо калічиш деревця?

- А тобі що?! - знову крикнув Василько і замахнувся на їжачка своєю шаблею. Їжачок згорнувся в клубок. Василько вдарив по тому клубку раз і другий.

Раптом позаду хтось прошепотів:

- Що робиш? Хіба так можна?

Василько оглянувся. З-за кленового деревця виглядав довгий вуж. Він докірливо дивився на хлопця чорними намистинками очей.

- От тобі-то я дам! - вигукнув Василько і рубонув по тонкій шиї вужа.

Голівка вужа зразу зів'яла і впала на землю. А довге тільце безпорадно забилося.

Василько рубонув ще кілька разів, і мертвий вуж простягся на траві. Але не встиг наш вояка обернутися, як ззаду почулося погрозливе шипіння: "Ш-ш-ш". З-за товстого дуба вилізла на галявину велика сіра гадюка з красивими ромбами на спині.

- Що ти робиш, негіднику? - прошепотіла вона.

- Ще й ти сюди лізеш?! - крикнув хлопець і пішов з шаблею на гадюку. А вона підняла голову, уп'ялася в нього своїми чорними очима і зашипіла: "Тихо. Ш-ш-ш..." Василько підняв шаблю... і раптом відчув, що не може поворухнутися. Так і стояв з піднятою шаблею, а гадюка знай дивилася на нього своїми страшними чорними очима. Шабля випала з Василькової руки. Він хотів ступити крок назад, але не міг відірвати ноги від землі. Щось міцно тримало його. Ще встиг побачити, як з його тіла витикаються на всі боки гіллячки і на них розпускається листя. Тут йому потемніло в очах і все тіло задерев'яніло, захололо. І він перестав його відчувати. Хлопець перетворився на молодого зеленого горішка. Гадюка подивилася на нього і поповзла собі. На галявині ворухив листочками зелений горішок, а під ним лежала забарвлена зеленим соком дерев'яна шабля.

Під вечір батьки занепокоїлися - нема хлопчика. Цілий вечір бігали, питали людей - нема. Вранці мама плачучи йшла вздовж кленових та горіхових насаджень і побачила під молодим горішком дерев'яну шаблю. Це ж вона, Василькова шабля! Мама підняла її, оглянула з усіх боків. Може, десь тут і хлопчик є? Ні, його ніде не було. Тільки білочка сиділа на дубовій гілці і дивилася вниз. І раптом білочка запитала:

- Ви шукаєте хлопчика?

- Так, я шукаю свого сина Василька, - відповіла мама.

- Ваш син робив тут учора велику шкоду. Велике зло робив. Він зрубував деревця і вбив вужа. І за це гадюка перетворила його на горіхове деревце. Зачарувала його. Оцей горішок і є ваш син.

- А як же вона таке зробила, та гадюка?

- Вона подивилася на нього і сказала: "Тихо. Ш-ш-ш". І він став горішком.

- Що ж мені тепер робити? Порадь мене, білочко.

- Не знаю. Це тільки гадюка знає. Вона в лісі наймудріша.

І білочка побігла по стовбуру до вершини дуба та зникла серед зеленого листя. А мама пішла лісом шукати гадюку. Шукала день - не знайшла. Шукала два дні - не знайшла. Аж на третій день знайшла її. Згорнута в кільце гадюка грілася на сонці.

Зраділа мама.

- Вибач мені, гадюко, що турбую тебе.

Гадюка підняла голову.

- Ш-ш-ш, чого ти хочеш?

- Я прийшла просити тебе за мого синочка Василька. Ти його перетворила на горіхове деревце. Дуже прошу тебе, зроби так, щоб він знову став хлопчиком.

- Цього я не можу зробити.

- А хто ж може?

- Ніхто.

- Що ж мені робити?!

Мама заломила руки і гірко заплакала. А гадюка все дивилася на неї своїми мудрими очима.

- Наберися терпіння і чекай, - сказала гадюка. - Тільки терпінням, тільки чеканням зарадиш ти своєму лихові. Хай росте горіхове деревце, аж поки на ньому не з'являться плоди. Коли дозріють горішки, ти збери їх - і в одному з них буде твій синок. Треба буде той горішок вигріти, і з нього вилупиться твій хлопчик, як пташенятко з яйця. Спочатку він буде дуже маленький, але за сім років виросте такий, як був. Тільки розумніший і добріший. Я все сказала, іди.

І гадюка згорнулася в кільце. Мама подякувала і пішла додому. І розказала все татові.

- Що ж, будемо чекати, - сказав тато.

- А що, як хтось візьме та горішка зрубає?

На другий день тато звільнився з роботи, пішов у ліс і обгородив горішок гарною огорожею, щоб часом ніхто його не пошкодив.

Мало не щодня ходили батьки дивитися на горішок. А він швидко ріс, розпускав на всі боки буйні пагони. Деревце щасливо перезимувало, а як настала весна, почали чекати батьки, що з'явиться цвіт, зав'яжуться горішки. Але ні цвіту, ні горішків не було. І так минуло аж сім років. А на восьму весну дерево вкрилося зеленими китичками цвіту. Незабаром зав'язалися горіхи. Вони звисали цілими кетягами. І що більше наливалися соками тугі зелені кульки горіхів, то більше тривожилися батьки - а що, як прийдуть бешкетники й обірвуть їх?

- Треба стерегти, - сказав тато.

- Так, треба, - погодилася мама.

Тато пішов у ліс, збудував під горіхом курінь і став у ньому ночувати, а на ранок його заміняла мама. І стерегли вони день і ніч, аж поки горіхи не вирости і не попадали додолу. Батьки зібрали їх, обчистили від обгорток, і виявилось, що їх набралось майже півмішка.

Але як дізнатися, в котрому горішку хлопчик? Хіба висидить квочка таку масу горіхів? Та й нема чого їх усі висиджувати, досить вигріти той один. Але як відрізнити його від інших?

Сіли батьки під куренем та й задумалися. Перед ними лежав мішок з горіхами, а над їх головами зеленіли віти горіхового дерева. І тут шелеснуло щось на сусідньому дубі. Що там? Тато й мама подивилися вгору - на дубовій гілочці сиділа білочка.

- Чого ви журитесь? - спитала вона.

- Журимося, бо не знаємо, в котрому горішку наш синочок.

- А я б сразу дізналася. Це для мене просто.

- То знайди нам того горішка, люба білочко, - попросила зрадувана мама. - Вік не забудемо тобі цього.

- Висипайте всі горіхи на купу. Я буду перевіряти їх на зуб.

Білочка брала з купи по одному горішку і пробувала гризти.

- Ти можеш так розгризти і той горішок. І хлопчик наш навіки загине, - стурбовано промовила мама.

- Ви не бійтеся. Я тільки шкрябаю горішок зубом і по звукові дізнаюся, що в ньому всередині.

Білочка пробувала на зуб кожного горіха і відкладала його набік, промовляючи: "В цьому нема. В цьому нема..." А деякі горішки білочка відкидала геть.

- Нащо ти їх кидаєш? - спитала мама тремтячим голосом.

- Бо то порожні. Ви не хвилюйтеся. Все буде гаразд.

Дедалі менше й менше залишалося горіхів на купі. Білочка бере по одному, а на купі вже зовсім мало. Ось уже всього з двадцять залишилося неперевіраних. Ось уже лиш три лежать

перед білочкою. Батьків пройняв страх. А що, як у жодному не буде хлопчика? Ось уже тільки два горішки залишилися. Білочка бере один з них, пробує на зуб. І урочисто піднімає його в лапках над головою.

- Ось він!

Батьки не могли тим горішком натішитись. А білочка сиділа і раділа разом з ними. А що ж робити з усіма іншими горіхами?

- Бери їх собі, білочко, - сказала мама.

- Це добре, - сказала білочка, - я зроблю собі запас на зиму.

І вона почала носити горіхи в своє дупло. І бігала вгору-вниз, аж поки не виносила всі.

Принесли батьки горішок додому. А як його вигріти? Вирішили покласти його навесні під квочку. Так і зробили. Але квочка зразу розібрала, що то не яйце.

- Кво-кво, а це що?

І викинула горішок з гнізда. Поклали горішок під гуску.

- Ге-ге-ге, це не моє.

Довго перевертала гуска в гнізді горішок, поки нарешті не викинула його.

Що ж робити? Вийшла мати надвір, стала та й журиться. Аж тут надлетіла сорока. Сіла на вишню.

- Стре-ке-ке, що тут таке? Чого журишся, жінко?

- Та як мені не журитися, як не плакати, коли нікому висидіти мого синочка з горішка? Ні курка, ні гуска не хочуть висиджувати його.

- То давай горішок мені. Я його висиджу разом зі своїми яечками.

- Дякую тобі, люба сороко, але боюсь, що ти загубиш горішок. Або злодійкуваті ворони відберуть його в тебе.

Сорока полетіла, а мама з горішком пішла слідом за нею. Знайшла дубок з сорочим гніздом, і сорока взяла горішок.

Сорока сиділа на горішкові, а мама щодня носила їй їсти й пити.

- Сестро-сороко, ходи їсти, - кликала мама.

Сорока вилітала з гнізда, швидко ковтала їжу, пила водицю і верталася в гніздо. Одного разу мама побачила ще здалеку, що сорока сидить поряд з гніздом на гілочці. Чому вона не на гнізді?

- Забирай своє дитя, бо я не знаю, що з ним робити! - вигукнула сорока. Вона полізла в гніздо і винесла мамі дитя. Поклала його на долоню, і та вжахнулася - воно було таке маленьке, як хрущ. "Що ж я робитиму з ним? - подумала мама. - Як же я його буду годувати?"

Мама подякувала красенько сестрі-сороці і понесла дитину додому. Іде стежкою, коли це хтось кричить згори тоненьким голоском:

- Що ти там несеш?

Мама глянула вгору - на дубі сиділа білочка.

- Несу, білочко, свого синочка. Але він такий маленький, що мені аж страшно. Не знаю, як його годувати.

- То давай я тобі допоможу. Мої діточки теж дуже маленькі. Вигодую й твого.

Боялася мама віддавати дитину в білчине дупло, але що їй було робити? Білочка обережно взяла дитинча і понесла вгору.

Відтоді мама щодня ходила в ліс, підходила до того дуба і кликала білочку. Давала їй гостинці й питала:

- Як там мій син?

- Нічого собі, росте, - весело відповідала білочка. Та лізла в дупло, брала в лапки крихітне дитинча і показувала його мамі.

І заспокоєна мама поверталась додому.

Одного осіннього дня, коли в небі закружляли перші сніжинки, білочка сказала мамі:

- Можеш уже свого сина забирати. Він уже такий великий, такий великий. Мало що менший за мене.

І вона віддала хлопчика мамі. Він уже був на зріст, як дитяча рукавичка. Мама взяла свого

синочка в пазуху і понесла додому. Та поклала на подушечку і почала поїти молоком з піпетки. І дуже зраділа, коли побачила, з яким задоволення п'є малюк молоко.

Прийшов тато, і прийшла бабуся, і прийшли сусіди, і всі дивилися, і всі дивувалися: "Яке ж воно мале!"

Управившись з хатньою роботою, мама сідала на ліжку і починала гратися з хлопчиком. Вона гойдала його на подушечці і приговорювала: "Ах ти пустунчик, ах ти сміхунчик, ах ти ж малесенький мамин мазунчик!" А мазунчик радісно усміхався своїм беззубим ротом.

Його так часто звали мазунчиком, що це слово стало його справжнім ім'ям.

Коли мама відходила від Мазунчика, він починав пищати. Тоді вона пришила до свого фартуха кишеню, поклала туди Мазунчика і, пораючись у хаті, носила його при собі. І ходила так обережно, наче в неї на голові стояла миска з водою. А Мазунчик, ухопившись ручками за верхній край кишені, виглядав звідти, як маленький кенгуру.

Коли розвеснилося і під променями ласкавого сонця зазеленіла травиця, мама почала виносити Мазунчика надвір. У широкому світі, яким було для Мазунчика подвір'я, тайлася сила різних страшних небезпек. Там ходили кури, гуси та індики. Мазунчик прудко повзав по траві, а мама ні на мить не спускала з нього очей.

На другу весну крихітний Мазунчик уже ходив. Але ще цілих чотири роки довелось чекати, поки він досяг школярського віку. Мазунчика почали готувати до школи. Тато поїхав до міста і купив йому гарну сумку. На ній була намальована білочка.

- А чого ж сороки нема? - запитав Мазунчик. І мама сказала:

- Правильно, треба, щоб і сорока була.

Тато цілий вечір сидів над сумкою і намалював гарну сороку. А на ранок тато сказав:

- Завтра ти підеш до школи. У перший клас. Ти вже будеш не Мазунчик. Будемо називати тебе, як належить звати школяра, - Василько.

А наступного дня Василько в супроводі мами ішов з букетом квітів до школи. І усміхалося йому ранішнє сонце. І чекало на нього радісне шкільне життя.

1983 рік

Собачий правитель

На одному далекому острові жив щасливий народ. Не то щоб дуже щасливий був, але жив непогано. Повного щастя ніде нема і не може бути. Щастя і нещастя поряд. Сьогодні ти щасливий, а завтра недоля прийшла. Тож і на тому острові не всі були задоволені своїм становищем. Жили там люди в гарному кліматі і в достатку, але деяким хотілося ще кращого життя.

Всі мешканці острова жили в гарних будинках, але жодна селянська хата не могла зрівнятися з домом, у якому жив пан. То був неперевершеної краси палац біля моря, серед буйного саду і квігучих троянд. Люди непогано заробляли на панських ланах і були ніби задоволені паном, казали, що він добрий чоловік. Та деякі позирали на панські гаразди заздрісним оком і говорили: "Чого це пан має жити ліпше за нас? Чи не пора поділити панське добро між нами всіма?"

Таких заздрісників було небагато, і ніхто їх не слухав. Однак вони не заспокоювались, намагалися шкодити панові, де тільки могли. Бур'ян ненависті легше посіяти в серцях, ніж вирвати його, коли він уже пустив там корені.

У пана був улюблений песик Рябко. І той Рябко не міг вийти з двору, бо на нього зразу нападали селянські пси. Панські противники навмисно нацьковували своїх собак на пайового. Кожного разу Рябко повертався додому погризений і закривавлений, і це засмучувало пана. Він усе думав, як йому захистити свого песика.

А на тому острові жила чарівниця Гудайра. До неї зверталися за допомогою всі недужі люди. Лікувала Гудайра не тільки травами, а й чаклунством, і всі боялися її. Дехто казав, що краще з нею не знатися. І до тої Гудайри вирішив звернутися зі своєю бідною пан.

- Пане, - сказала чарівниця, - я здатна зробити вашого Рябка таким великим і сильним, що він зможе подолати будь-якого пса, а то й усіх разом. Але майте на увазі, я вже не зможу повернути його до теперішнього стану. Коли ви скажете мені: "Зроби мого Рябка таким, як він був перше", я цього не зроблю, хоч би як хотіла.

- Гудайро, я цього ніколи не скажу. Хай мій Рябко буде сильний і лютий. Зроби для мене це, і я тебе обдарую, як ніхто не обдаровував.

- Я навіть можу зробити так, що він буде говорити людською мовою.

- Зроби це, Гудайро, дуже буду вдячний тобі. І заплачу, скільки скажеш.

Наступного дня чарівниця прийшла до панського палацу зі своїм зіллям і чаклунськими речами.

- Давайте мені вашого Рябка в окреме приміщення, щоб ніхто не заважав.

Привели песика, і баба замкнулася з ним у найдальшій кімнаті. Пан перебував у приємному очікуванні чуда. І чудо сталося.

Під вечір Гудайра вийшла і урочисто проголосила:

- Що хотіли, пане, те маєте!

Вслід за нею вийшов здоровенний рябий собацюра. Він ледве протиснувся через отвір дверей. Пан глянув, і по тілі його пробігли дрижаки. Пес був не менший за лева. Він пройшов услід за Гудайрою кімнатами та коридорами і вийшов надвір. Вся панська челядь вибігла дивитися на новоявлене чудо. Рябко сів перед палацом і непорушно сидів. А всі люди, дорослі й малі, з острахом дивилися на рябе страховисько і думали, що то з того буде.

Гудайра одержала від пана обіцяну винагороду і хутенько почимчикувала додому. А тим часом по всіх навколишніх селах рознеслася чутка про страшного пса, і люди з усіх кінців побігли до панського двору дивитися на диво. Небавом зібралася велика юрба. А Рябко далі сидів перед палацом і понуро дивився поперед себе. Нарешті підвів голову, окинув весь натовп важким поглядом і несподівано промовив людським голосом:

- Слухайте всі! Віднині на нашому острові будуть введені нові порядки. Гав-гав! Правити островом буду я, Рябко Великий. Гав-гав! Зрозуміли?

Усі мовчали.

- Я вас питаю: зрозуміли?!

З юрби почулися несміливі голоси:

- Зрозуміли... Зрозуміли...

А хтось нерішуче зауважив:

- Але ж за старшого в нас пан.

- Що? Пан? Хто сказав "пан"?! - оскаженіло гаркнув Рябко Великий. - Хай він підійде до мене! Гав-гав!

Ніхто не підходив. І ніхто більше не насліювався перечити.

- Ваш пан - експлуататор! Ваш пан - гнобитель! Він наживався з нашої праці, і цьому буде покладено край.

Він сказав: "З нашої праці". То виходило, що й він, Рябко, працював на пана. Усі були цікаві знати, як же він працював. Але ніхто не насліювався запитати. А Рябко крикнув:

- Привести пана перед мої ясні очі! Гав-гав!

З юрби вискочило кілька охочих прислужитися самозванному правителю. Вони побігли в палац і за хвилину притягнули переляканого, пополотнілого пана. Не встиг він і писнути, як Рябко Великий накинувся на нього і пожер на очах у всіх приголомшених людей.

- Тепер ви зрозуміли, кого вам треба слухатися? Гав-гав!

- Зрозуміли... Зрозуміли, - дрижачими голосами відповіли люди.

- То слухайте мій перший наказ. Гав-гав! Завтра на ранок усім дорослим людям прийти сюди! Всім до одного! Гав-гав! І привести всіх собак. Зрозуміли?! Гав-гав!

- Зрозуміли... Зрозуміли...

- То можете йти! Гав-гав!

Всі намагалися якомога швидше зникнути з очей кровожерної потвори. Перед палацом зостався один липі Рябко Великий.

А в палаці поселилося сум'яття й страх. Ніхто не знав, що його чекає. Одні перешіптувалися стривожено, інші самозречено виконували свою повсякденну роботу. А панова сім'я, охоплена розпачем, забилася в найдальший куттик і плакала.

До палацу зайшов Рябко Великий.

- Усі маєте робити те, що робили досі. І робити добре. Тільки тепер ви маєте працювати не на пана, вашого гнобителя, а на самих себе і на мене, визволителя. Зрозуміли? Гав-гав!

Усі зрозуміли. Навіть дуже добре зрозуміли.

На другий день усі дорослі жителі острова прийшли до панського палацу і привели собак. Рябко Великий вийшов з палацу і обвів юрбу важким звірячим поглядом.

- Я, Рябко Великий, вігаю вас усіх! Гав-гав! Прошу всіх собак підійти до мене! Гав-гав!

Люди вивели собак наперед, а самі стали величезною юрбою позаду. Великі й малі, чорні й білі, руді й рябі - всі собаки сиділи, як паралізовані. Уп'яли очі в рябу потвору і дрібно тремтіли.

А потвора уважно приглядалася до кожного песика. Нарешті погляд її зупинився на одному з них.

- Ходи-но сюди.

Нешасний пес підійшов до Рябка Великого. Страховисько вхопило його в зуби і зі страшним громоподібним гарчанням розірвало на шматки. Жертва встигла тільки жалібно дзвякнути.

Така ж доля спіткала ще кількох собак. Тоді Рябко Великий став на повен зріст перед собаками й людьми і довго дивився на них, наганяючи страх. Настала гнітюча тиша, така, що чути було, як десь у панському саду цвірінкала маленька пташина.

- Слухайте всі! Гав-гав! Я визволив вас від панської неволі. Гав-гав! І за це ви маєте дякувати мені і славити мене в віках. Я поведу вас до загального щастя, а хто не буде слухати мене, того з'їм. Гав-гав! Ви бачили, що сталося з цими псами. - Він показав на шматки розірваних собак. - Їх покарано за те, що вони кривдили мене, коли я був малий. Так буде з кожним, хто виступатиме проти мене. А ви, люди, всі гнобителі, бо ви жорстоко гнобили моїх братів-собак. Тепер заводиться новий порядок: хто був нічим, той стане всім. Люди будуть працювати, а собаки керувати й командувати. Гав-гав!

І знайте, що ви будете працювати не так, як перше, а спільно. Збирайтеся бригадами по десять чоловік і більше. Гав-гав! А наглядати в кожній такій бригаді будуть пси. Вони покажуть мені, хто з вас працював погано. Такого ледаря чекає справедлива кара. Гав-гав! Тепер у нас нічого не буде ділитися на "твое" і "мое", а буде "наше". Усе добро, весь урожай здавати на громадські склади. І будете одержувати з тих складів, скільки хто заслужив. Гав-гав! Зрозуміли?

Хтось із юрби вигукнув, що зрозуміли. Рябко Великий відійшов трохи від собачої зграї і сказав:

- Усім рябим собакам підійти до мене. Усім рябим! Гав-гав!

Рябі песики, тремтячи як осиковий лист, повиходили з собачої зграї наперед і зупинилися біля ніг страховиська.

- Слухайте всі! - грізно крикнув Рябко Великий. - Оці рябі пси - це найкращі з кращих! Це будуть мої помічники, моя передова зграя. Усі мають їх слухати і добре працювати. Кожен з них буде наглядачем над цілою бригадою. Гав-гав! Ви, люди, тільки невтомною працею можете зберегти своє життя і збудувати для себе щасливе майбутнє. А всім іншим псам дається таке завдання. Чорні, білі, руді, сірі - всі повинні контролювати своїх колишніх господарів. Тепер ви, пси, будете панами, а люди - вашими підлеглими. Слідкуйте, щоб люди сумлінно вели домашнє господарство, щоб не поїдали продуктів, крім тих, які буде для них виділено. Бо тепер усе добро не їхнє, а наше, спільне. Гав-гав! І доносити мені все про людей: хто що робить, хто що говорить і хто що думає. Гав-гав!

Тільки чарівниця Гудайра звільняється від роботи в полі. Це в нагороду за те, що зробила з

мене Рябка Великого. Але щоб не змудилася від неробства, вона буде собачою лікаркою, буде лікувати недужих собак. А людей може лікувати або не лікувати. Це вже як їй захочеться. Гав-гав! Зрозуміли?

І нарешті останнє, що я вам хочу сказати, мої піддані. Щоб ніхто не надумався виступати проти мене. Знайте, що я невразливий, ні кулі, ні отрута мене не візьмуть. Того, хто буде запідозрений у зраді, чекає справедлива кара. Зрозуміли? Гав-гав!

- Зрозуміли.

Останній раз потвора гавкнула так люто й несамовито, що всі готові були крізь землю провалитися, у мишачу нірку залізти, аби лиш врятуватися від біди.

На другий день мешканці острова вийшли гуртами на поля. І над кожним гуртом стояв наглядач - рябий пес. Працювали без упину цілий день.

А Рябко Великий виспався добре в панських покоях, позіхнув на всю пащеку і пішов до палацу, оглядаючи кімнату за кімнатою. І знайшов панську сім'ю. Панські діти, огорнуті великим страхом, тулилися до своєї матері. Рябко Великий уп'яв у них свої люті очі і довго стояв перед ними, насолоджуючись їх беззахисністю й страхом. Тоді підійшов ближче, ухопив зубами пані, відтягнув її набік і пожер. Та й пішов собі надвір, зовсім не цікавлячись тим, як почувують себе панські діти. Зрештою, і дітей чекала доля їх батьків. Наступного дня Рябко пожер і їх.

Через три дні вирішив Рябко Великий зробити обхід свого острова, подивитися, як працюють на полях люди. Пішов до найближчого лану, де просапували солодку картоплю, основну культуру на тому острові. Півтора десятка людей працювали не розгинаючись, а невеликий рябий песик сидів поблизу і наглядав за роботою.

- Вігаю вас усіх! Ну, як вони тут працюють? - запитав Рябко Великий песика.

- Та нівроку працюють.

- А хто з них працює найгірше?

- Усі працюють добре.

- Якщо між ними нема найгіршого, то найгіршим будеш ти, собако! І зараз усі вони матимуть нагоду побачити, як я розправляюся з найгіршим, хай це навіть буде рябий пес. Негайно покажи мені лапою, хто з них найгірший!

І переляканий на смерть песик показав тремтячою лапкою на одного з працюючих. Рябко Великий тут же відтягнув жертву набік і з задоволенням гаркотінням пожер. Наситивши себе таким чином, він пішов далі островом, відвідав ще кілька бригад, але того дня вже більше нікого не пожер, тільки попереджував усіх, що кожного, хто погано працює, чекає страшна розправа. А добра праця, навпаки, наблизить їх до щасливого майбуття.

Впродовж цілого місяця після того не загриз Рябко Великий жодної людини, а задовольнявся худобою з панського стада. Люди почали було отямлюватися після жахіття перших днів правління потвори, але тут вона знову розірвала в полі чоловіка і пожерла його на очах у всіх. Так потвора вселяла в людські душі Великий Страх.

У страху й виснажливій праці минув для людей рік. За цей час Рябко Великий пожер більшу частину панських стад і взявся до худоби селянських дворів. Іноді йому приходила в голову забаганка з'їсти якоїсь незвичайної страви, і він давав нелегкі завдання своїм кухарям і кухаркам. Якщо страву подобалася йому, то все обходилося для слуг щасливо, а ні, то котрогось із них чекала страшна смерть.

За кілька років острів геть опустів. Людей не лишилося вже й третини, бо гинули не тільки в зубах потвори, але й від хвороб та непосильної праці. Зовсім небагато залишилося на острові й худоби, а собак наплодилася тьма тьмуца. Вони величезними зграями супроводили всюди Рябка Великого, але мусили притому дотримуватися встановленого порядку. Рябі пси, як найпередовіші, трималися поряд з псом-правителем, а всі інші волочилися на певній відстані позаду. Людям, як істотам нижчого гатунку, взагалі не дозволялося наближатися до Рябка Великого, хіба що він сам звелів підійти.

А що робила чарівниця Гудайра? Як ми знаємо, вона була звільнена від повсякденної рабської праці. Тільки мала лікувати псів. Але всі пси були здорові. Гудайра цілими днями

бродила островом, шукала цілющих трав, а вечорами лікувала хворих і немічних людей. Але їй було дуже важко, бо всі відвернулися від неї. Навіть ті, яких вона лікувала, відвернулися, бо вважали її головною причиною своїх бідувань. Це ж вона перетворила панського Рябка на страшну кровожерну потвору. Ніхто до неї не говорив. І чарівниця не перечила, бо й сама розуміла, що припустилася жахливої помилки. Все думала, як ту помилку виправити.

Людей на острові залишилося зовсім небагато, худоби тільки на розвід. А собачі апетити зростали дедалі більше. Після того, як угамовував свій голод Рябко Великий, цілі зграї голодних псів накидалися на недоїдки і пожирали все, навіть найтвердіші кістки. Знавіснілі полчища псів могли в будь-яку хвилину накинутися на людей і пожерти їх усіх.

Гудайра розуміла, що треба шукати якогось порятунку, поки не загинули всі люди. І вона вирішила використати з користю для справи географічні особливості острова. Він, той острів, був вузький і довгий. Простягався з заходу на схід на якихось п'ятнадцять-двадцять кілометрів. А ширина його не перевищувала кілометра. Дві третини острова були рівниною. А третина - це було гірське плато, краї якого прямовисно спадали в океан і височіли гранітними кручами на суходолі. З боку океану воно було цілком неприступне, а з рівнинною частиною острова з'єднувалося вузьким проходом. Постав на цьому проході браму - і важко буде відрізати витвір природи від кам'яної фортеці, збудованої людськими руками.

Вгорі плато було майже зовсім рівне, і острів'яни використовували його споконвіку як громадське пасовисько. Щоб худоба не падала з кручі в океан, по всьому краю плато було викладено кам'яну огорожу. Тут і там валялося на плато каміння, росли поодинокі дерева. Плоди деяких з них були їстівні.

Рябко Великий часто приходив на плато поживитися м'ясом, і поступово з незчисленних стад корів, великих табунів коней і тисячних отар овець і кіз лишилося зовсім мало. Корів було всього два десятки, семеро коней та якась сотня овець і кіз. Для харчування Рябка Великого та всіх інших собак цього могло вистачити всього на два-три тижні. А далі що? Дали голодні собачі зграї мали неминуче пожерти всіх людей.

Як уже говорилося, Рябко Великий часто піднімався на плато. Але ніколи він там не ночував, на ніч повертався до панського палацу, до якого було зовсім недалеко.

Гудайра обдумала все як слід, обійшла острів і переговорила з надійними людьми. І все так, щоб не чули собаки. Зайшла й до палацу і зустрілася зі слугами, яких на той час лишилося лиш троє. За тиждень із задумом Гудайри ознайомилися всі люди.

Нарешті настала ніч, у яку мало вирішитися все. Звечора ніхто не лягав спати, незважаючи на велику втому. Коли заснули собаки, люди тихенько винесли з хат усе, що мали забрати з собою. Там, де могли, собак тихо повбивали, не боячись кари Рябка Великого. З усього острова потяглися валки людей до входу на плато. Несли харчі й господарське начиння. Деякі, котрі жили недалеко, верталися до своїх осель по кілька разів.

І закипіла робота. Почалося будівництво муру, щоб перекрити вхід. Одні носили згори до місця будови камінь, інші - пісок і воду з морського берега. А треті змішували пісок і воду з принесеним із дому вапном. Чоловіки мурували, жінки підносили і подавали все, що треба. Працювали всі, крім малих дітей.

Коли на сході виринув з океану красючок сонця, мур був уже майже готовий. Люди були стомлені й знесилені, але нікому не приходила в голову думка про спочинок.

Сонце уже височенько підбилося вгору, коли Рябко Великий прокинувся від сну і вийшов з палацу. Першою його думкою було: "Кого сьогодні з'їсти? З'їм одного слугу. Мені вистачить і двох". Вернувся до палацу, обійшов усі кімнати - ніде нікого нема. Куди ж вони ділися? Рябко Великий злякався. Як і більшість жорстоких тиранів, він був по природі боягузом. Зразу уявив собі, що з ним буде, коли зостанеться на острові сам. Що ж він тоді буде їсти? І страховисько пішло полями, сподіваючись, як завжди, побачити бригади людей. Але їх не було. Іноді зустрічалися собаки. Незабаром їх назбиралася коло Рябка Великого ціла зграя.

- А де ж люди? - питав Рябко Великий.

- Не знаємо.

Рябко Великий вирішив обійти всі села на острові. І пішов від села до села, а за ним

потяглася різномаста собача зграя. Спереду рябі, а за ними всі інші.

Села ніби вимерли, ніде ні звуку. Усі хати замкнені. Рябко Великий навалювався на двері, виламував їх і знаходив лиш мертвих псів. І більше нічого. Люди зникли.

За тиждень пси обійшли всі села, оглянули кожну хату. Вони вже так зголодніли, що не гребували тлінними останками своїх собачих братів, що їх знаходили в покинутих хатах. Виявилося, що живих собак зосталося небагато, якась сотня-друга. Але рябі, найближчі помічники Рябка Великого, були живі, бо ночували не при людях, а окремою зграєю.

Після того, як закінчився обхід острова, Рябко Великий сказав:

- А тепер ходім на пасовисько. Смачненьке коров'яче м'ясо!

Прийшли до входу на плато, а там мур. Почулося мукання корови. Десь недалеко за муром розмовляли люди. Рябко Великий усе зрозумів.

- Ану до роботи! - крикнув він. - Підгребемося і залізем попід мур.

Усі кинулися дерти лапами попід мур, але скоро зрозуміли, що він стоїть на твердій кам'яній основі. Розгребти її було неможливо. Тоді Рябко Великий спробував перескочити через мур. Скочив раз - не доскочив. Скочив другий раз - не доскочив. І страховисько зрозуміло, що тепер до людей і худоби йому зась.

- Хай підійдуть до мене всі рябі, - сказав Рябко Великий.

Він відвів усіх рябих набік і сказав їм таке:

- Ви - найсвідоміша частина собак. І найбільш організована. Я приведу вас усіх до щасливого життя. Гав-гав! Але зараз ми переживаємо деякі труднощі. І мусимо дбати про наше виживання. В такий час ми повинні бути згуртовані як ніколи. Гав-гав! Наша сила в єдності. Гав-гав! А всі різномасті пси - то плюгава дрібнота, то істоти меншої вартості. Вони підуть нам на харч. Гав-гав! Я вже давно свіжого м'яса не їв! Ох, як я зголоднів! Гав-гав! Зараз же загризть мені десяточок чорних псів. Гав-гав!

Рябі кинулися поміж собачу зграю, загризли десять чорних і притягли їх до Рябка Великого. А всі інші різномасті пси, побачивши таку напасть, кинулися врозтіч хто куди.

Рябко Великий і вся ряба зграя наситилася чорними псами і відпочивали аж до наступного ранку, а на другий день почали полювання на інших псів, які, намагаючись урятуватися від смерті, ховалися по всьому острову.

- Бачите, сказав Рябко Великий, - вони ховаються від нас. Значить, у них нечисте сумління. Чесні громадяни не втікали б від свого правителя. Розшукати їх і належно покарати! Гав-гав!

Полювання тривало цілий день, аж поки Рябко Великий і вся його ряба зграя не погамували голод.

Так тривало ще кілька днів, поки не зловили і не пожерли останнього рудого песика. Тоді Рябко Великий сказав своїй зграї:

- Ви не раз чули від мене, що рябі пси кращі за всіх інших. Гав-гав! І це щира правда. Але ви всі неоднакові. Є серед вас недостатньо рябі. Гав-гав! Зараз я виберу серед вас сім недостатньо рябих.

Тут Рябко Великий замовк. Настала зловісна тиша. Кожен пес з острахом поглядав на самого себе і на інших. Ніхто не хотів потрапити до числа "недостатньо рябих".

- Усі недостатньо рябі не повинні жаліти свого життя. Його треба віддати в ім'я світлого майбутнього наступних собачих поколінь. Зараз ми поснідаємо недостатньо рябими. Гав-гав!

І сімох "недостатньо рябих" з'їли. А коли Рябко Великий прокинувся наступного ранку, то побачив, що всі пси зникли. Ніхто не хотів приносити себе в жертву заради "світлого майбутнього". Всі розуміли, що це "майбутнє" закінчиться в череві рябого страховиська. Кожен намагався врятувати власну рябу шкуру.

І знову почалося полювання. Тепер уже Рябко Великий гонився по острову за своїми найкращими підданими, щоб належно їх покарати за таку нечувану зраду. Розмови про "світле майбуття" було остаточно відкинуто, йшлося тільки про виживання.

Полювання на рябих тривало понад місяць. Але все має свій кінець. Настав день, коли Рябкові Великому не вдалося знайти жодного пса. Він того вечора не лягав, як звичайно, спати, а продовжував никати островом, шукаючи якоїсь поживи. Але не знаходив нічого, крім

комах, ящірок і змій.

Цілий тиждень блукав Рябко Великий островом і від голоду геть схуд. Черево його підтягнулося, як у хорта. Переконавшись, що нічого путнього на острові не знайде, він повернувся до муру, який перекивав дорогу на пасовисько, сів під тим муром, задер угору морду і тужно завив.

А острів'янам було теж нелегко. Запаси харчів закінчувалися. Корів і кіз було дуже мало, а діти хотіли молока. Його, те молоко, ділили між малюками, як ліки.

Споконвіку займалися острів'яни рибальством. У них було багато рибальських гачків різної величини. Тепер, голодуючи на плато, вони намагалися зловити хоч яку-небудь рибку. З високої кручі спускали довжелезні мотузки, але нічого не ловилося, риба обминала їхні гачки. Тоді сказала чарівниця Гудайра:

- То зловім акулу. Ми ніколи їх не їли, але тепер піде й акула. Я знаю, як її зловити.

Люди мали на Гудайру великий жаль, бо це ж вона наробила біди з Рябком Великим і ввергла всіх у таке нещастя. Але вони знали силу й розум Гудайри, і в такому становищі було б нерозумно відмовлятися від її послуг. І хоч акули були їм противні й огидні, тепер пішли б на харч і вони, бо голод не брат.

Гудайра розпорядилася підготувати мотузи з найбільшими гачками і зарізати одну з кіз. Але так зарізати, щоб не втратити ні краплі крові.

Рибалки настромили на гачки шматки підсмаженого козячого м'яса і спустили їх на довгих мотузках з кручі в океан. Тоді Гудайра вилила згори у воду козячу кров. Акули, принажені запахом крові, припливли цілими табунами. За короткий час їх піймалося аж три.

Тепер люди були забезпечені харчами, хоч і не дуже добрими. Акул у океані вистачало. Голодної смерті вже не боялися. Акулячою кров'ю принаджували нових акул.

Мудра Гудайра сказала:

- Зробіть мені драбину, щоб я могла вилізти на мур.

- Нащо?

- Не питайте, тільки робіть драбину. І занесіть її до муру.

Поки чоловіки робили драбину, Гудайра прив'язала до найміцнішого мотузка найбільший гачок. Та почепила на нього шматок підсмаженого акулячого м'яса.

Драбину приставили до муру. Гудайра прив'язала мотузок до дерева, а другий кінець з гачком і принадою взяла в руку і полізла з ним на мур. Глянула вниз на той бік - Рябко Великий був тут. Він уже почув запах смаженої риби і пожадливо дивився вгору.

- Слухай, Рябко, ти бачиш оце-о? - ехидно запитала Гудайра, показуючи шмат смаженої акулятини.

- Не "Рябко", а "Рябко Великий"! Гав-гав! А що то в тебе таке? Давай його сюди.

- Не дам, бо ти недостатньо рябий. Та ще й до того нечемний.

- Та як "недостатньо рябий"? Я ж найрябіший з найрябіших. Давай сюди м'ясо, проклята бабо! Гав-гав!

- Не дам, бо ти не вмієш просити.

- Дай, любесенька Гудайро. Ох, як я довго нічого не їв! Ох, як я змізернів!

- То добре вже, добре. Я спушу тобі його на мотузку. Як доскочиш, будеш мати, не доскочиш, то здихай.

І вона звисила принаду з муру. Рябко Великий примірявся, з усіх сил скочив догори і вхопив її в пащу. І в ту ж мить Гудайра різко сіпнула мотузок до себе, гострий гачок вгородився потворі в піднебіння, і вона повисла, лиш трошки не досягаючи задніми лапами землі. Гудайра злізла додолу і пішла геть, щоб не чути гаркотіння й харчання повішеного страховиська.

Коли Рябко Великий сконав на гачку, люди закопали його труп глибоко в землю. А тоді розібрали мур і розійшлися по своїх оселях. І попросили Гудайру, щоб вона більше не чаклувала і ніякі дива не виробляла, а тільки лікувала людей.

А через кілька днів після того звідкись прибукали до одного села три рябеньких песики, яким вдалося врятуватися від рябого страховиська. Кожен з них прийшов додому, підповз на череві до свого хазяїна і відданими очима дивився знизу вгору, благаючи прощення. І люди

простили їм.

Проїшли роки, і життя на острові стало таким, як було колись. Правда, не було пана, і дехто був задоволений з цього. Але були й такі, що за паном щиро жаліли й казали, що з ним було ліпше, ніж без нього.

Пізніше моряки з далеких країн, які прибували до острова, дивувалися, що на тому острові всі собаки рябі. По всьому світі різні, а тут тільки рябі.

Ті рябі собаки були вірними друзями й помічниками людей. Але давню кривду люди не забули, і слово "собака" навік залишилося для них лайливим.

1990 рік.

Розумна шапка

Був собі в одному королівстві великий чиновник. Його посадили в чиновницьке крісло

за грізний погляд очей і залізне горло. І за те, що ретельно виконував усі повеління короля. А розуму в нього було обмаль, і він це сам розумів.

Одного разу прийшли до великого чиновника два пройдисвіги. Їх до кабінету не пускали, але вони були вперті й настирливі і таки домоглися свого. Зайшли пройдисвіги, вклонилися і в один голос промовили:

- Великий начальнику, ми прийшли до тебе з дуже-дуже важливим ділом.

- Яке ж у вас діло? - насуплено запитав великий чиновник.

Йому рішуче не подобалися ці пройдисвіги. Чого це вони мають звертатися до нього, такого великого чиновника, на "ти"?

- Яке у вас діло? - грізним голосом повторив великий чиновник.

- Ми принесли розумну шапку.

- Що це воно таке - розумна шапка? - запитав великий чиновник з ноткам презирства в голосі.

- А це така шапка, що як ти одягнеш її на голову, то зробишся найрозумнішим з найрозумніших, наймудрішим з наймудріших.

"Це вже щось варте уваги", - подумав великий чиновник. Бо ж кожному притаманне одвічне прагнення придбати те, чого не маєш.

- Покажіть мені ту шапку, - промовив великий чиновник трохи ласкавіше.

Пройдисвіги витягли з торби стареньку руду шапчину з хутра якогось невідомого звіра. І така вона була потерта й потріпана, такий непривабливий вигляд мала, що, подивившись на неї, великий чиновник аж скривився.

- Захуйте цю гидоту, - сказав він пройдисвігам, і в голосі його дзвеніла сталь.

Але пройдисвіги не збентежилися, бо вони вже й не таке чували.

- Великий начальнику, не ганьби нашу шапку, не відкидай своє щастя. Ти хоч раз одягни її на голову. Хоч на хвилину одягни, і ти купиш її.

Великий чиновник бридливо взяв до рук їхню паршиву шапку і одягнув її на голову. І раптом відчув, що в голові його прояснилося, ніби сонце засяяло серед мороку темної ночі. Десятки нових думок заворушилися в ній. Питання, над якими він бився роками і не міг розв'язати їх, стали йому ясними, як ясний день. "Ця шапка справді варта того, щоб її купити",

- подумав великий чиновник і запитав пройдисвігів:

- Що ви за неї хочете?

- Дуже мало. Віддай нам свою стару матір.

- Ви що, з глузду з'їхали? Хочете, щоб я згноїв вас у тюрмі?

- І з глузду не з'їхали, і в тюрюгу не хочемо, - спокійно сказали пройдисвіги. - Не хочеш, то давай нашу шапку і ми пішли.

Але великий чиновник нізачо не хотів випустити шапку з рук. Він вирішив торгуватися з пройдисвітами до переможного кінця. Пропонував їм і гроші, і високі посади - нічого не хотіли вони, тільки його стару матір.

- Та й нащо вона вам, така стара баба? - промовив майже благально великий чиновник. - Вона ж нікуди не годиться.

- Вона потрібна нам для наших пройдисвітських дослідів. Нам цікаво знати, яка жінка могла стати матір'ю такого великого начальника.

І великий чиновник почав схилитися до думки, що за таку річ можна стареньку й віддати. Зрештою, вона й так скоро помре. І віддав матір пройдисвітам. Ті взяли її і зникли. І ніколи більше не чув великий чиновник ні про тих пройдисвітів, ні про свою матір.

На другий день усі підлегли і всі відвідувачі великого чиновника побачили, що він сидить за чиновницьким столом у якійсь старій рудій шапці. Це виглядало дуже дивно, бо надворі було спекотне літо.

Один із підлеглих насмілювався запитати про шапку. Але великий чиновник був готовий до такого запитання.

- Я простудив голову. Я безнадійно простудив голову, і лікарі сказали, що тільки оця шапка може врятувати мене від смерті. Хотів одягти якусь кращу, показнішу, але мої лікарі сказали, щоб одягав тільки цю й ніяку іншу.

Чутки про те, що великий чиновник простудив голову і мусить навіть влітку сидіти за столом у шапці, облетіли всі канцелярії, а з канцелярій випурхнули на вулицю і розлетілися містом і всією провінцією. У канцеляріях ехидно посміхалися, зате деякі простаки в селах щиро співчували бідоласі, бо вважали його своїм благодійником.

Але великий чиновник не знав добре своєї шапки. За короткий час вона витягла з його голови і той невеликий розум, який там був, і ввібрала його в себе. Тепер він без тої шапки не здатний був і трьох розумних слів сказати.

І ще одна цікава особливість була в розумній шапки. Коли великий чиновник знімав її, його руда голова світілася, як сонце. Вона випромінювала золоте сяйво. Але те сяйво за хвилину зникало, і разом з ним з голови великого чиновника зникали останні проблески розуму і здорового глузду. Тоді він знову одягав рятівну шапку, і розум осяював голову його, як сонце осяює землю після темної ночі.

Слава про незвичайний розум великого чиновника розлетілася по всьому королівстві і долетіла до самого короля. І викликав король великого чиновника до себе.

Підлегли з великою помпою виряджали великого чиновника до найяснішого короля. Три пари баских коней, запряжених цугом у дорогу карету, повезли його в столицю.

Усі придворні вийшли юрбою зустрічати гостя. Їхні пишні шати, ордени й медалі так блищали, що за тим блиском мало помітними були їхні обличчя. Пишнота королівського двору засліпила великого чиновника. А придворних засліпила сяюча голова гостя, коли він зняв шапку для привітання. Вони побачили чарівне сяйво і зацікавилися від подиву й захоплення. Тільки міністр королівських панчіх вигукнув у самозабутті: "А-а-а!" Але гість привітався, одягнув шапку, і сяйво зникло. Придворні були розчаровані, і великий чиновник зразу збагнув це. Він окинув усіх гордим поглядом і урочисто промовив:

- Ми не можемо допускати, щоб ясний розум, цей безцінний Божий дар, без пуття випромінювався в простір.

Усі придворні ствердно закивали, всі підтакували, цілком погоджуючись з цими мудрими словами.

У супроводі двох міністрів великий чиновник відправився на прийом до короля. Він ішов коридорами королівського палацу, а праворуч і ліворуч яріли соковитістю фарб і блищали позолотою рам дорогі картини. І на тлі цієї пишної краси миршава руда шапка великого чиновника виглядала недоречно, як муха в борщі.

Ось і вхід до королівської тронної зали. По обидва боки дверей незворушно, як статуї, стоять два вартових з мечами. Великий чиновник хотів ступити до зали, але два оголені мечі з дзенькотом схрестилися перед його носом. Він зупинився, і від раптового переляку йому аж у

п'яти кольнуло. Хотів запитати, що сталося, але тут міністри з обох боків шепнули:

- Скиньте шапку.

Великий чиновник скинув шапку, і голова його засяяла, як сонце. Вартові опустили мечі і ще більше виструнчилися, а великий чиновник переступив поріг і гордо попрямував тронною залю.

Зала була зовсім порожня, якщо не зважати на короля, який сидів на троні в її протилежному кінці. Королівський трон був вилитий зі щирого золота. Сам король сяяв пурпуровими золототканими шатами і золотою короною. А лице його було сіре і невиразне.

Великий чиновник крокував у супроводі міністрів до королівського трону. Він ніс у правій руці свою розумну шапку, а його нерозумна голова випромінювала золотаве світло. Король не спускав з того світла очей. І так воно його вразило, що він уже готовий був схопитися з трону і впасти перед великим чиновником навколішки, як перед богом. Але тут ореол золотих променів зник, і це врятувало короля від нерозважливого вчинку.

Міністри, які йшли з великим чиновником, стали по обидва боки від королівського трону, як вартові.

- Найясніший королю! - урочисто виголосив великий чиновник і опустився на коліна.

Він хотів ще щось говорити, та в цей момент останні проблиски розуму покинули його безталанну голову і він не здатний був промовити більше ні слова. Але його великочиновницькі груди сповнені були найкращими почуттями до короля, і ці почуття виливалися в безладні звуки: "Бе-бе-бе..."

Король широко розкритими очима дивився згори вниз на великого чиновника і не міг збагнути його дивної поведінки.

- Чого він бекає, як баран? - запитав король міністрів, і вони обидва, як за командою, ткнули вказівні пальці в свої міністерські лоби і почали думати. Той, котрий стояв праворуч від короля, ткнув себе в голову пальцем правої руки, а той, котрий ліворуч, - лівої. І так вони стояли, як з каменю витесані. Ті міністри були схожі на бравих сержантів, що віддають честь маршалові. Король чекав відповіді, а міністри мовчали. А великий чиновник продовжував плазувати і бекати і від зайвини почуттів, що розпирали його, почав витирати своєю розумною шапкою натертий воском паркет перед ногами короля.

Обличчя короля скривила гримаса розчарування. Він гидливо плюнув на руду голову великого чиновника.

- Я вас питаю, чого він бекає?! - повторив король таким сердитим голосом, що в обох міністрів аж жижки затряслися.

І тут одного з них, того, який стояв ліворуч, осяяла рятівна думка. Він радісно плеснув себе долонею по лобі й промовив:

- Найясніший королю! Всім відомо, що це найрозумніший з найрозумніших. Але перед лицем вашої найяснішої найяснішості його розум побляк, як лойова свічка перед сонцем.

Тут плеснув себе по лобі й інший міністр.

- Найясніший королю! Цей вірнопідданий втратив дар слова, бо побачив вашу найяснішу найяснішість. Його розпирають вірнопідданські почуття.

Обличчя короля прояснилося і він ласкаво промовив:

- Підведіть його.

Міністри кинулися до великого чиновника і поставили його на рівні ноги. Великий чиновник, підтримуваний з обох боків міністрами, постав перед королем на весь свій великочиновницький зріст.

Король підвівся з трону і почепив йому на груди найвищий державний орден. За вірнопідданські почуття.

Король сів назад на свій трон, і міністри зрозуміли, що церемонія закінчилася. Вони взяли великого чиновника попід руки і вивели його з тронної зали. Опинившись за дверима, бідолаха одягнув шапку, і думки знову заройлися в його порожній .голові, як оси в дуплі. Ідучи нескінченними коридорами і переходами королівського палацу, він встиг виголосити кілька глибокодумних фраз, і міністри, які й далі супроводили його, мали нагоду переконатися, що

це справді найрозумніший з найрозумніших.

Повернувшись додому, великий чиновник продовжував керувати і дивувати всіх своїм незвичайним розумом.

А шапка дедалі більше зношувалася і зробилася такою ветхою, що на неї страшно було дивитись. Якби це була звичайна шапка, а не розумна, то її вже давно варто було б викинути на смітник.

І тут сталася страшна подія, що перевернула все життя великого чиновника. Одної ночі будинок, де він проживав, несподівано почав горіти. Великий чиновник прокинувся, коли його опочивальня вже наповнилася густим ядучим димом.

Тут ускочили якісь люди, вхопили його попід руки і потягли до виходу. І він не встиг завченим рухом правої руки взяти свою розумну шапку зі стільця, на якому вона завжди лежала вночі.

Незважаючи на всі зусилля пожежників, будинок згорів і разом з ним згоріла розумна шапка.

Великий чиновник від того часу тільки бекав і мекав і не міг промовити жодного розумного слова. Його відвезли до лікарні. Зібралися найкращі лікарі з усього королівства, обстежили його і вирішили, що бідолаха втратив розум від потрясіння, викликаного пожежею.

І віддали його до божевільні. Та на цьому й закінчилася його великочиновницька кар'єра.

1983 рік

ЧАРІВНА СКРИНЬКА

Давно-давно в нашому рідному краї жила бідна вдова з маленьким хлопчиком. На їхній убогій хатині звили собі гніздо білі лелеки. Тільки їй радості в хлопчика було, що довгоногі птахи на хаті. Але скінчилося красне літо і спустило лелече гніздо. Осінні вітри обвіяли з дерев пожовкле листя, на землю впали сніги, і для хлопчика настали тяжкі часи. Він цілими днями сидів у вогкій задимленій хатині і чекав весни. А надворі віяли заметілі і тужило-плакало щось на вітрі.

- Мамо, що то плаче? - питав хлопчик.

- То суха билінка тужить за літом.

Мама глянула на хлопчика. Він і сам був схожий на билінку, такий блідий і худенький, що мамі з жалю хотілося плакати.

За вікном лютувала зима. Минали місяць за місяцем, а вона не відступала. Але нарешті настала весна.

Хлопчик вийшов надвір, глянув угору. Високо в небі кружляли лелеки.

- Мамо! - крикнув хлопчик. - Наші лелеки прилетіли!

Вийшла й мама надвір. А лелеки спускалися нижче й нижче.

- Подивіться, мамо, лелека щось нам приніс.

Мама подивилася - лелека справді держав щось у дзьобі. А як опустився нижче, мама й син побачили, що то перев'язана синьою стрічкою скринька.

Ось він уже зовсім низько летить, білий лелека, мало землі не черкає широким крилом. Ось уже опустився на подвір'я, пробіг ще два кроки, склав крила і обережно поклав скриньку на землю. Та злетів угору, став на краю свого гнізда і радісно заклекотів.

Мама підняла скриньку. Вона була чорна, як воронове крило, а зверху, на деці, витиснута золотом князівська корона.

- Яка гарна скринька, - сказала мама, - але вона дуже легенька. Здається, порожня.

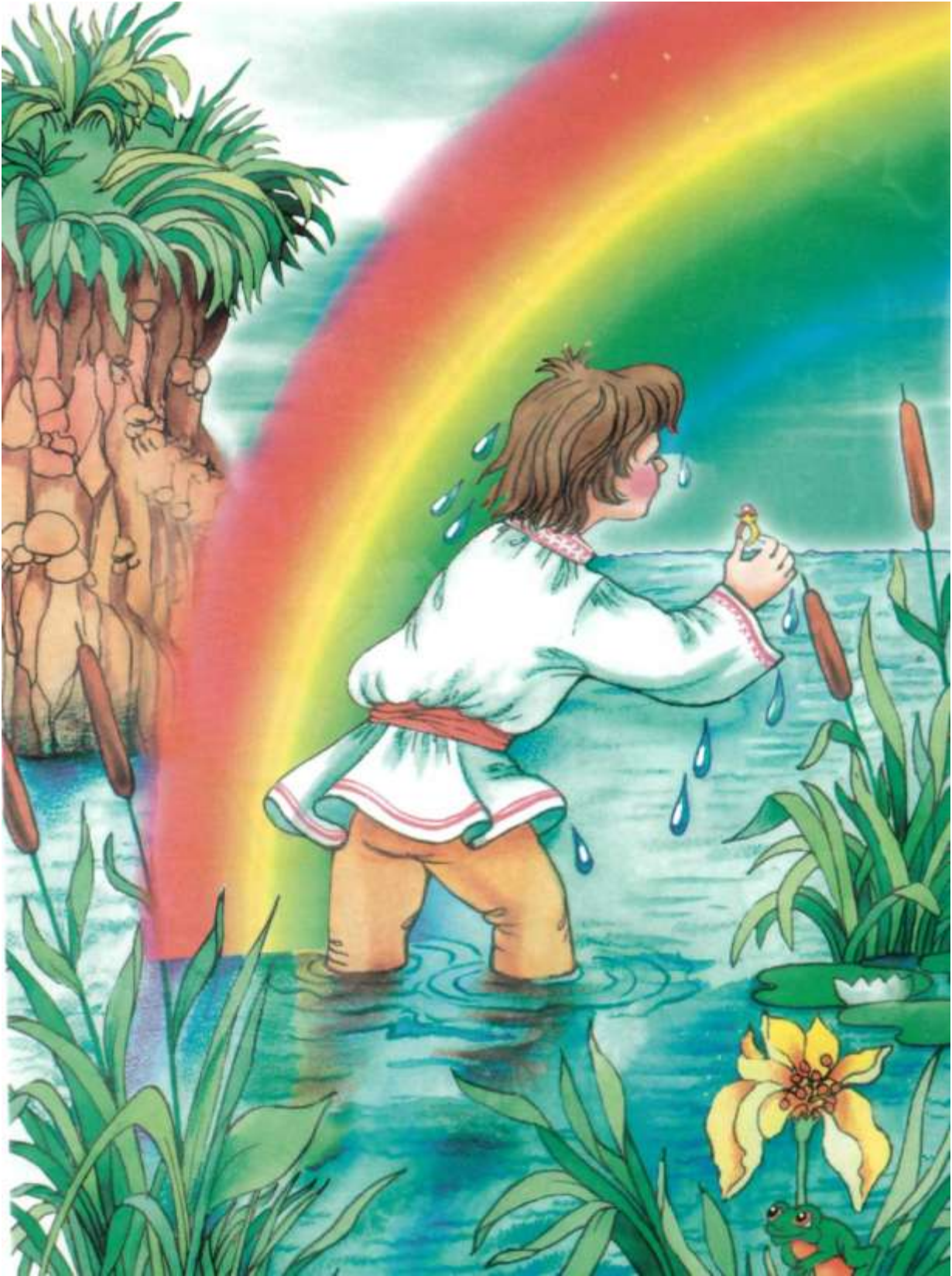
- Дайте її мені, мамо, - промовив хлопчик, притулив скриньку до своїх кволих грудей, і вони пішли обоє в хату.

Розв'язали стрічку, і скринька сама відчинилася. Вона справді була порожня, але всю внутрішню сторону деки займала прекрасна картинка. Там був зображений квігучий сад, а посеред того саду, на гойдалці - дивної краси дівчинка. У неї були рум'яні щічки і червоні, як спілі вишні, уста. Її шовкова сукня вабила очі, а на голові сяяла князівська корона.

Аж дух перехопило хлопчикові, як глянув на ту красу. Він і не уявляв собі, що можуть бути такі гарні і так ошатно одягнені дівчатка. Хлопчик не міг відвести від картинки очей. Поставив скриньку на лаву і довго сидів напроти неї на стільчику. І все дивився, дивився. Потім вийшов надвір, погрівся трохи на сонечку і знову повернувся до скриньки.



Чарівна скринька



Дарунок веселки

- Мамо, - сказав він, - як я виросту, я візьму цю дівчинку собі за дружину.
- Як же ти її візьмеш, як вона намальована? Це ж тільки картинка, а живої дівчинки нема.
- Вона десь є жива. Я буду шукати її по цілому світі, поки не знайду. І подарую вам, мамо, таку ж, як у неї, синю шовкову сукню.
- Добре, - сказала мама, - тільки треба перше вирости.

З того часу кожного дня дивився хлопчик на картинку і мріяв про маленьку красуню в князівській короні.

Минула весна, затих лелечий клекіт на хаті. Минуло й літо. Закружляло в повітрі листя, потім його прибив до землі холодний дощ. Важкий смуток огорнув оселю бідної вдови. Єдиною радістю хлопчика була картинка в скриньці, віконце в прекрасний, чарівний світ. Він дивився в привітні очі намальованої дівчинки і мріяв про зустріч з нею.

Але хатина була надто темна, вогка й закурена. І хлопчик дедалі бліднув і спадав з сил. Мати дивилася на недужу дитину, і серце її болісно стискалося. А десь у засніженому полі все плакала на вітрі одинока билінка.

Хлопчик і сам бачив, що з ним негаразд. Боліли груди, танули сили. А дівчинка на картинці була рум'яна, як перше, і очі її сяяли світлою радістю. Хлопчикові стало жаль самого себе, і він заплакав. Одна сльозина упала на картинку, на золоту корону дівчинки. І раптом сталося чудо. Скринька почала на очах рости. Вона все більшала й більшала. Мама облишила свою роботу коло печі й широко розкритими очима дивилася, як з маленької скриньки робиться велика. А хлопчик, не зводячи очей з малюнка, встав і відступив на середину хати. Та ось скриня перестала збільшуватись. Пахоші яблуневого цвіту наповнили хатину. На внутрішній стороні відчиненого віка скрині була жива дівчинка. Гойдалка, на якій вона сиділа, злегка похитувалася. Дівчинка привітно всміхалася до хлопчика. Так, вона була жива! І по блідому личку хлопчини майнула радісна усмішка.

Дівчинка ворухнулася, скочила з гойдалки, переступила через край скрині і стала на стільчик, на якому щойно сидів хлопчик. І він почув ніжний шелест її синьої шовкової сукні.

Маленька князівна зіскочила зі стільчика й стала перед хлопчиком. А він, як зачарований, дивився на неї. Усіяна діамантами золота корона на її голові сліпила йому очі, а ласкавий погляд її добрих очей проникав у саме серце.

- Ти врятував мене, хлопчику, - сказала вона. - Мене зачарувала лиха чарівниця, коли я гралася в саду. Прийшли за мною, а на траві скринька лежить. Підняли слуги скриньку, і тут почувся голос невидимої чарівниці: "Віддайте цю скриньку лелеці, і хай він несе її в світ. І аж тоді оживе дівчинка і вийде з цієї скриньки, як упаде на картинку невинна дитяча сльоза. Тоді лелека знову її принесе до князівського палацу". І ще прорекла тоді чарівниця, які слова сказати, аби знову зайти в картинку, як буде треба. Твоя сльоза, хлопчику, врятувала мене від лихих чарів. Тепер ти підеш зі мною до палацу князя, мого батька, і станеш здоровий і дужий.

Мама спитала:

- Як же ти поведеш його, як надворі зима? Він босий і простоволосий.
- Зараз я візьму його з собою в картинку. А як настане весна, перев'яжіть скриньку тою самою стрічкою і дайте лелеці. Він віднесе її куди треба. А потім ми ще вернемось до вас.

Маленька князівна підсадила хлопчика на стільчик і допомогла йому перелізти через край скрині, а тоді ступила туди й сама. Діти обоє сіли на гойдалку. Дівчинка урочиство промовила: "Раз-два-три!" - і скриня на очах матері почала зменшуватися і зменшуватися, аж поки не стала такою маленькою, як була перше. А мати стояла, дивилася, і по обличчю її текли сльози. Сльози радості й надії.

Прилинула весна, і мати стала частіше виходити надвір. Все дивилася на небо, виглядаючи білих лелек. Пролетіли на північ дикі гуси. Скоро прилетять і лелеки.

Одного разу мати вийшла надвір, глянула - на її хаті двоє лелек лагодять гніздо. Мати вбігла до хати, востаннє подивилась на картинку, де на гойдалці сидів її синочок поруч з князівною, зачинила скриньку, перев'язала її навхрест синьою стрічкою, винесла надвір і обережно поклала серед подвір'я. Один з лелек піднявся на крила, покружляв над подвір'ям, а тоді опустився, взяв скриньку і полетів. Спочатку він лігав кругами, піднімаючись дедалі вище й

вище, а потім повернув на південь і зник у блакиті неба.

Два дні не було того лелеки. А на третій день він повернувся до рідного гнізда, але вже без скриньки.

Мати щодня виходила з хати і з надією дивилася на лелек. А ті вигодували своїх лелечат і під осінь усією родиною почали збиратися у вирій. На долині, недалеко від хати вдови, зібрався великий лелечий гурт. А коли вдова вийшла з хати на другий день, лелеки вже збилися у ключ для відльоту. Тільки один кружляв над її хатою.

- Білий лелеко! Принеси мені вісточку від сина! - гукнула мати.

Лелека зробив останнє, прощальне, коло і полетів навздогін за своїми товаришами.

Минула ще одна зима. Знову прилетіли до гнізда лелеки, а хлопця не було. Щодня виходила мати, з надією дивилася на синє небо, на темний ліс і чекала. Материнське серце ніколи не стомлюється чекати.

Одного разу мати почула звук сурми. Вона глянула в той бік і побачила, як з лісу показалися на дорозі чотири кінних воїни в гостроверхих шоломах. За ними їхав запряжений гарними кінсьми візок, а позаду візка ще чотири воїни. Бідна вдова ще ніколи не бачила таких вояків. Вони наближалися, і серце матері билосся все сильніше. Навпроти її хатини передні чотири воїни зупинилися. Став і візок. І з нього вискочив її син. Він був рум'яний і пашів здоров'ям. На ньому були розшиті золотом князівські шати. І дуже підріс він. Хлопець привітався, поцілував маму і розгорнув пакунок, який привіз із собою.

- Мамо, це вам подарунок. Я вам його давно обіцяв.

І він подав їй синю шовкову сукню.

Візничий вправно повернув коней, і візок поїхав назад, а за ним і всі воїни. Мати з сином zostалися одні.

- Коли виростеш, ти одружишся з князівною.

- Ні, мамо, цього не буде. Коли я потрапив до князівських палат, князівна сказала своєму батькові: "Він хворий, його треба вилікувати". І мене лікували найкращі князівські лікарі. А коли я одужав, мене записали в слуги. Мамо, цей розшитий блискучими нитками одяг - не князівське вбрання. Це форма князівського слуги.

Коли князівна виходила зі своїми служницями в сад на прогулянку, мені навіть не дозволяли підходити до неї. Але одного разу я насмілювався підійти. І попросив її, щоб мене відправили додому. Князівна мовчки вислухала. У неї були ласкаві очі, але вона не сміла говорити зі мною, бо вона князівна, а я з простих людей.

На другий день, перед моїм від'їздом, князівна передала мені оцей подарунок для вас. І дала на пам'ять чарівну скриньку.

Мати з сином зайшли до своєї курної хатини, хлопець розгорнув пакунок і поклав на лавку чарівну скриньку. Поклав її на те місце, де вона лежала колись. Розв'язав синю стрічку, і скринька відчинилася. На внутрішній стороні деки була, як і раніше, прекрасна картинка: квігучий яблуневий сад і гойдалка, що звисала додолу з розлогої гілки. Але красуні-князівни на гойдалці не було. Від неї зостався тільки світлий спогад. Світлий і болісний спогад навік.

1981 рік

ДАРУНОК ВЕСЕЛКИ

Жила собі старенька бабуся і мала семеро онучат. Діти були сиротами, і дуже тяжко їм жилося. Часто бувало, що їй пообідати не було чим. І коли нічого було дати онучатам їсти, бабуся садовила їх довкола себе і розказувала казочки. І так цікаво розказувала, що діти забували про їжу.

Одного разу зв'явся сильний вітер і нагнав хмар. У небі почало блискати й гриміти. Громи так гуркотіли, що аж хатина здригалася. Полив як з відра дощ. Горобчики сховалися під дах, а маленькі онучата пригорнулися до бабусі. Щоб заспокоїти їх, бабуся почала розповідати:

- Діти, сьогодні я буду розказувати вам не казочку, а щирю правду. Чуєте, як гримлять громи?

Але не бійтеся, скоро громовиця закінчиться. Вигляне сонечко, і на небі з'явиться веселка. Ви бачили веселку, діти?

- Бачили, бачили, - тоненькими голосами відповіли онучата.

- Але ви ще не все знаєте про неї. Отож, слухайте. Веселка своїми кінцями п'є воду з річки. А на дні тої річки, на місці, де п'є веселка воду, лежить чарівний золотий перстень. Тим перснем можна відчинити будь-які двері. Тільки торкни перснем - і двері відчиняться, хоч би на які замки їх замикали. Хай вони будуть зачаровані, хай сто років їх ніхто не відмикав, перстень від веселки їх відчинить. Кажуть, що десь у наших горах заховано скарб опришків. До нього ведуть таємні двері. Досі ніхто не бачив тих дверей, бо їх можна знайти і відчинити тільки чарівним перснем веселки.

- Бабусю, - сказав дванадцятирічний Дмитрик, найстаршенький хлопчик, - як тільки з'явиться веселка, я побіжу шукати того персня.

- Добре, любий мій, побіжиш, - сказала бабуся. - Але тільки тому дарує веселка свій перстень, хто добіжить до неї з зав'язаними очима. І з зав'язаними очима буде шукати його на дні річки.

- А чому з зав'язаними очима? - запитав Дмитрик. - Чому не можна просто так побігти?

- Бо ніщо велике не дається легко, - відповіла бабуся. - Усі в наших горах кажуть: треба зав'язувати очі. Веселка зникає, якщо на неї подивитися зблизька. І разом з нею зникає чарівний перстень.

Тим часом гроза стихла. З-під стріхи повилазили горобчики і цвірінькали, радіючи сонечку. Повибігали надвір і діти. Глянули - на небі всіма барвами виграє веселка. Кінець її у річці, якраз напроти старої верби, що схилилася над водою.

- Бабусю! - крикнув Дмитрик. - Зав'яжуть мені очі, я побіжу шукати чарівний перстень!

Бабуся швидко винесла чорну хустину, зав'язала хлопчикові очі, і він побіг берегом річки. Туди, де стояла, схилившись над водою, стара верба. Менших дітей бабуся забрала до хати, щоб не заважали. Спочатку Дмитрик біг швидко. Потім пішов поволі, шукаючи напоначки вербу. Ось уже й вона, стара верба. Хлопчик ухопився за її стовбур при самій землі і почав спускатися вниз. Але до води було ще далеко. Дмитрик зірвався з крутого берега і шубовснув на мілководдя. Дно було кам'янисте, і він боляче вдарився. Зойкнув від болю, і сльози покотилися з очей. Та сльози слізьми, а треба було шукати. Дмитрик почав повзати сюди-туди обмацувати обома руками усіяне камінням дно річки. І раптом його рука натрапила на щось кругленьке, зовсім не схоже на камінець. Він узяв той маленький предмет обмацав його - так, це перстень! Дмитрик підвівся на рівні ноги, зірвав з очей пов'язку - на долоні лежав золотий перстень. Веселка вже зникла, яскраво свігил сонце, а хлопець стояв у воді і не міг намілуватися своєю знахідкою.

Але раптом почувся голос:

- А що ти там розглядаєш?

Дмитрик підвів голову. На березі стояла їхня сусідка, лиха баба Ремендія.

- Що ти там розглядаєш, Дмитрику? - повторила баба.

- Я знайшов перстень веселки.

- Не може цього бути, - сказала Ремендія. - Обманюєш ти стару бабу.

- А от і ні. Допоможіть мені вилізти на берег, то й побачите, чи обманюю, чи правду кажу.

Баба лягла на землю, опустила руку і витягла Дмитрика на берег.

- Ну, показуй свій перстень.

- А ви не заберете його собі?

- Що ти, що ти, де б я могла таке зробити!

- Ну то дивіться.

Ремендія взяла перстень і відвернулася.

- Чого ви відвертаєтеся? - стурбовано запитав хлопчик.

- Я повертаюся до сонця, щоб краще, роздивитися твій перстень.

Дмитрик забіг наперед баби, хотів подивитися, що вона робить з перснем, але баба миттю повернулася в інший бік. Дмитрик усе забігав наперед, а баба все крутилася то туди, то сюди. Дмитрикові увірвався терпець і він крикнув:

- Що ви, бабо, робите?!

Тут вона обернулася до нього лицем, криво усміхнулася і медовим голосом промовила:

- Та нічого не роблю. Що ж би я могла робити? Бери свій перстень.

І пішла собі геть. А Дмитрик побіг з перснем додому.

- Бабусю, ось він, перстень веселки! - радісно вигукнув хлопчик, вбігаючи на подвір'я.

Бабуся глянула - так, це був справді золотий перстень.

- Тепер я відчиню таємні двері опришків, - сказав Дмитрик. - Я знайду їх, ті двері.

- Зараз побачимо, як цей перстень відчиняє, - мовила бабуся і торкнула перснем хатні двері. Двері не відчинялися. Бабуся торкнула їх ще раз - не відчинялися.

- Ану дайте я спробую.

Дмитрик узяв перстень у свої руки - у нього теж нічого не вийшло.

- Це не веселчин перстень, - сказала бабуся.

- Як не веселчин, як я сам знайшов його там, де веселка пила воду?

- Дай-но його сюди, - промовила бабуся і почала розглядати перстень з усіх боків. - Слухай, я впізнала його. Це перстень лихої Ремендії.

Тільки тепер зрозумів хлопець, чого так вертілася перед ним Ремендія. То вона знімала з пальця свій перстень, аби підсунути його замість веселчиного. І розказав про це Дмитрик бабусі.

Розсердилася бабуся на Ремендію, пішла до неї з перснем і сказала:

- Слухай, нащо ти обдурила дитину? Віддай по-доброму веселчин перстень і забери свій.

Ремендія криво усміхнулася.

- Якого тобі ще персня треба? Я в тебе брала перстень?

І скільки не сварилася з нею бабуся, нічого з того не вийшло. Ремендія чарівний перстень не віддала. Бабуся прийшла додому, сіла, подумала. А на другий день понесла Ремендїного персня до корчмаря, продала його і накупила дітям різної їжі. А Дмитрик журився і все думав, як відібрати у лихої Ремендії чарівний перстень і нічого не міг придумати.

Одного разу хлопчик побачив, як котик Мурчик грається на подвір'ї мишею. Він відпускав мишку, дозволяв їй трошки відбігти, а потім знову хапав її. І так повторювалося багато разів. Бідна мишка зовсім вибилася з сил. Дмитрик знав, що Мурчик награвється з нею та й з'їсть її. І пожалів він мишку, врятував її від загибелі. Мишка сиділа в нього на долоні і не могла повірити, що її врятовано. Подивилася вона вдячними оченятами на хлопчика і сказала:

- Ти врятував мені життя, і я тобі у пригоді стану. Ти не дивися, що я така маленька. Буває, що й маленькі в пригоді стають. Як тобі треба буде щось мені сказати, то прийди до моєї нірки і поклич мене. Я вийду і все-все для тебе зроблю, що тільки зможу.

Дмитрик заніс мишку до її нірки, пустив, і мишка пішла спочивати.

Цілими днями думав Дмитрик, як відібрати в лихої Ремендії перстень. "А може, й справді звернутися до мишки?" - подумав він. І пішов до нірки.

- Мишко, мишко, вийди з нірки!

Пройшло небагато часу, і мишка вилізла:

- Чого тобі треба, хлопчику?

- Чи не допомогла б ти мені відібрати в лихої Ремендії чарівний перстень? Баба обманом взяла його в мене і не хоче віддавати.

Довго радився він з мишкою, і вирішили вони, що мишці треба пробратися в хату Ремендії.

Настав вечір. Дмитрик узяв мишку і поніс її до Ремендїної хати. Сам сів збоку, а мишка почала гребти попід хату нірку. За вечір вона прогребла стільки, що вже сама могла сховатися. На другий вечір знову пішли туди, і мишка знову трудилася. І так вони ходили цілий тиждень, аж поки мишка не прокопала тунель з виходом під ліжко Ремендії. Але вилізти з нірки в Ремендїну хату мишка не наважувалася - в хаті було повно котів. Їх було аж тринадцять, і всі чорні. І не тому чорні, що такими народилися, а від сажі, бо вони лазили в хату комином. Мишка обережно виглядала з нірки і вся тремтіла, дивлячись, як ходять по хаті чорні коти зі страшними жовтими очима.

Ще кілька вечорів ходив Дмитрик з мишкою до Ремендїної хати, але кожного разу через

страшних котів не могла мишка потикнутися до неї.

А тим часом Ремендія вирішила випробувати силу чарівного персня.

Побачила вона, що сусіди замкнули свою хату і поїхали кудись, і пішла до тої хати. Торкнула замкнені двері чарівним перснем - і вони відчинилися. Зайшла в хату, обдивилася. Найбільше сподобалася їй миска зі сметаною, що стояла на столі. Взяла собі баба ту сметану та й пішла додому.

Того вечора Дмитрик з мишкою знову пішли до Ремендіної хати. Дмитрик помігив, що Ремендіні коти сновигають по подвір'ї. А то баба боялася, що коти з'їдять сметану, та й вигнала їх з хати. Мишка виглянула з нірки під ліжком - не видно котів у хаті. Тоді вона тихенько вилізла, перебігла через хату, сховалася в куточку за віником і почала слідкувати за бабою. А баба сіла до столу, наїлася сметани. Та заткнула комин, щоб не влізли коти, і почала роздягатися. А де ж перстень? І тут баба дістала перстень з-за пазухи і поклала його собі в рот. Та погасила каганець і лягла спати. Згодом, коли баба заснула, мишка вилізла зі свого сховку і полізла на стіл. Там було ще півмиски сметани. Мишка хотіла вмочити в неї хвостик, але посковзнулася на краю миски і шубовснула у сметану. Добре, що в місці було неглибоко, а то б утопилася бідна мишка. Вона ледве врятувалася.

Мокра мишка полізла на ліжко і проповзла по бабиному обличчі. Ремендія відчула на губах щось мокре й холодне, прокинулася і спересердя плюнула, забувши спросоння про перстень. Він вилетів з бабиного рота і впав на землю. Мишка скочила з ліжка та й до персня. Але тут баба схаменулася, схопилася і засвітила каганець. Глянула - миша потягнула перстень під ліжко. Перстень був надто важкий для неї, і вона ледве волочила його по землі. А баба підбігла до комина, витягнула затичку і крикнула:

- Котики, сюди!

І чорні коти один за одним почали випадати з комина.

- Миша під ліжком! - крикнула Ремендія.

Коти кинулися за мишею, але встигли побачити лише її хвостик у нірці. За хвилину мишка була вже біля Дмитрика. Хлопчик ухопив перстень та мишку і дременув додому.

Тепер Дмитрик цілими днями ходив по горах і шукав скарб опришків. Ходив, носив чарівний перстень, але ніяких таємних дверей не надибував. Всюди натикався на холодний камінь. Тоді Дмитрик почав торкати перснем скелі. День за днем обмацував він камінь, заходячи все далі й далі в глиб гір. Хлопчик приходив додому пізно вночі, і бабуся просила, щоб він не заходив дуже далеко, бо розірвуть звірі. Але ніякі умовляння не зупиняли його.

І ось настав день, коли Дмитрик добрався до найвищої й найкрутішої гори. Перед ним стояла стрімка скеля. Дмитрик вирішив лізти вгору. Він одяг перстень на палець і, чіпляючись за виступи, полів. Хлопчик чув, як цокав золотий перстень, коли він прикладав руку до каменя. Нарешті вчепився за останній кам'яний горбик. Далі вгору йшла помережана тріщинами прямовисна стіна. Дмитрик погладив стіну рукою, і перстень знову цокнув об камінь. І раптом кам'яна стіна ворухнулася. Від неї почала поволі відділятися кам'яна брила. Вона тихо оберталася, відкриваючи темний отвір у скелі. Дмитрик припав до холодного каменю, боячись, щоб та брила не скинула його у прірву. А вона все відхилялася, поки нарешті не прихилилася, як відчинені двері, до кам'яної стіни. Перед хлопцем чорнів отвір у печеру. Дмитрик підтягнувся на руках і вліз туди. Його зустріла гнітюча темрява. Але поступово очі звикли до неї, і він почав розрізняти виступи каменю. Печера була невелика і зовсім порожня. Дмитрик обійшов її кругом - нічого не було.

І тут його увагу привернув великий камінь, що лежав у одному з куточків печери. Напруживши всі сили, Дмитрик перевернув той камінь. За ним стояв невеликий чорний глечик. Хлопчик спробував підняти його - глечик був дуже тяжкий. З великим зусиллям переставив його з місця на місце. Потім переставив ще раз. І так переставляв, аж поки не добрався з ним до краю печери. Заглянув у глечик - він ущерть був наповнений золотими монетами. Втішений Дмитрик узяв кілька монет на долоню, помилувався ними і кинув назад у глечик. Щире золото дзвінко брязнуло.

Пора було вертатися додому. Але як злізти з таким тягарем з високої кручі? Дмитрикові й

самому нелегко було спуститися, а тут ще важкений глечик. Може, кинути його вниз, а тоді злізти самому? Ні, це не годиться, бо глечик розіб'ється і всі монети розсіплються, розкотяться по крутому схилу, що й не збереш їх.

Дмитрик залишив глечик у печері, а сам поволі спустився додолу. Знайшов у потоці вербу і надер з неї лика. Сплів з того лика довгий мотузок і поліз назад до печери. Обв'язавши мотузком верхню частину глечика, Дмитрик помалу спустив його вниз. Після багатьох спроб Дмитрикові вдалося поставити його на схилі так, щоб він не перевертався.

Тоді хлопець виліз з печери і торкнув каменем кам'яну брилу, що правила за двері. Вона почала повертатися назад, поки не стала на своє місце і не закрила вхід до печери. І знову перед хлопцем була потріскана стіна і нічого більше. Він з острахом подумав: "А може, й глечика вже нема?" Глянув униз. Ні, глечик стояв на місці.

Дмитрик опустився вниз, змотав мотузок, почепив собі на шию і пустився в путь. Але як йому важко було! Підніме глечик, ступить з ним два кроки і ставить на землю, притримуючи його, щоб не перевернувся і не покотився косогором. Важко.

Небагато пройшов він отак, і в горах почало темніти. В душу хлопчика заповзав страх. Дмитрик почав готуватися до ночівлі. Вибрав старого крислатого бука. Тоді знову зав'язав глечик мотузком, виліз на бука і потягнув глечика вгору, як тягнуть воду з криниці. Потім прив'язав глечик до товстої гілляки, а кінцем мотузка прив'язався сам.

Наступила темна ніч. Ліс наповнився таємничими звуками. То тут, то там лунали тривожно-похмурі крики нічних птахів. Щось шелестіло у смерічках. По пологому схилу спускався до Дмитрикового бука вовк. Самого вовка не видно було в темноті, а лиш зелені вогники його очей. Дмитрик сидів на гілляці ні живий ні мертвий.

Але раптом вовк пустився навтіки. Чому б це? Дмитрик прислухався: чулися чийсь обережні кроки. Потім з-за сусіднього товстого бука почувся шепіт. Там були якісь люди. А може, то йому причулося? Він напружив слух, але вже більше нічого не почув. А потім хлопчика непомітно оповив сон, і він заснув, прихилившись до стовбура. Прокинувся Дмитрик аж уранці. Глянув униз - глечик висів під ним. Він пригадав таємниче шепотіння якихось людей за буком. Страшно, але треба злазити. Відв'язав себе від гілляки, спустив на землю глечик і зліз сам. Сторожко підійшов до бука, звідки чулося вночі шепотіння, обійшов довкола. Нікого не було.

«Може, то мені справді причулося», - подумав хлопець і вернувся до глечика. Підняв його, і здалося, що він важчий, ніж був учора. А додому ще далеко.

Дмитрик уже майже добу нічого не їв, і сил у нього ставало дедалі менше. Особливо важко було, коли доводилося лізти з глечиком під гору. Коли ж починався спуск, було трошки легше, але піт все одно котився по його лиці і падав краплями на кам'янисту гірську землю. Та хлопчик переборював і втому, і голод і тягнув свій скарб додому. Він відчував себе щасливим.

Але тут Дмитрика знову пройняв страх. Хлопчик побачив, як збоку від нього майнула людська постать. І заховалася за стовбурами дерев. Той чоловік був одягнений по-гуцульськи. По тому, як він прудко проскочив між деревами, видно було, що то молодий і дужий чоловік. Хто це? І чого він ховається? Тепер Дмитрик переконався, що вночі йому нічого не причулося. Там справді говорили якісь люди. Напевно, вони слідкують за ним, Дмитриком. Страх не відпускав хлопця зі своїх цупких обіймів. Хотілося кинути глечик і тікати щодуху додому. Але він стільки намучився, поки знайшов скарб. Ні, що вже буде, те й буде, а золота свого він не залишить. І він далі тягнув глечик, долаючи втому і страх.

Настала друга ніч. Але Дмитрик був уже на березі, а там, за річкою, їхня хата. Річка зміліла, бо давно не було дощів, і Дмитрик сміливо рушив убрід. Коли ступав у воду, помацав, чи є на пальці перстень - він був на місці. Хлопець перебрів річку, вибрався на другий берег і, переставляючи глечик з місця на місце, почав наближатися до рідної хати.

А в хаті журилися і плакали. Вже другу добу не було Дмитрика, і всі думали, що він загинув. Невтішно плакала бабуся, жалібно хлипали сестрички, терли кулачками заплакані очі братики. А у вікна заглядала темна ніч.

І раптом відчинилися двері, і перед ними постав Дмитрик, живий і неушкоджений, і хоч і

змарнілий, але з усмішкою на лиці. Усі схопилися, кинулися до нього і цілували й раділи як ніколи. А Дмитрик вернувся до сіней, з натугою підняв глечик і переставив його через поріг.

- Ось він, скарб опришків!

Ніколи ще не було такої радості у цій убогій хатині. Усі діставали з глечика золоті монети, милувалися ними і раділи, що не будуть уже бідувати. А найменші діти дивилися на монети, як на цікаві іграшки.

Дмитрикові приготували вечерю. Але раптом він глянув на свою руку і змінився на лиці - персня не було.

- Бабусю, я загубив чарівний перстень. У річці загубив, бо перед тим він ще був у мене на пальці. Нема вже дарунка веселки.

- Ну і що ж, - сказала бабуся, - коли загубив, то, значить, так треба. А скарб опришків, який ми маємо, це і є дарунок веселки.

Дмитрик повечеряв і йому захотілося ще раз оглянути скарб. І тут він почув, що ніби зарипіли надвірні двері. І бабуся, і діти почули це. Усі завмерли. У хаті запанувала напружена тиша, як натягнута вкрай струна, що ось-ось перерветься.

Бабуся підняла вгору вказівного пальця і кивала дітям, щоб мовчали. Всі насторожено прислухалися, але спливала хвилина за хвилиною, а в сінях було тихо. Тоді бабуся підійшла навшпиньки до дверей, відчинила їх і виглянула в сіни. Там нікого не було. Бабуся вийшла, замкнула на засув надвірні двері і повернулася до хати.

- Господи, якого страху набралися ми, - промовила бабуся. - А воно нікого й нема. То душі загиблих опришків прийшли за тобою, Дмитрику, і витають тут. Може, вони і в хаті вже є.

Бабуся замовкла, і знову настала тиша. Тоді бабуся голосно сказала дітям:

- А ви не бійтеся, опришки добрі. Вони допомагають бідним людям. Душі їхні не вчинять вам нічого лихого. Не бійтеся, діти.

Дмитрик знову приступив до скарбу, набрав жменю монет, висипав на стіл, переглянув. Тоді взяв запалену смерекову скалку і почав присвічувати в глечик. З-поміж монет щось виглядало. Дмитрик придивився - то був пожовтілий папірець. Хлопець прогорнув монети і обережно витягнув його. Підійшов з ним до каганця. На папері було щось написано. Дмитрик був слабенський у грамоті, але літери були великі й чіткі, і він почав голосно читати:

"Року Божого тисяча сімсот сорок п'ятого. Ці гроші ми заховали для опришків, які будуть після нас. Ти, що зумів знайти перстень веселки і заволодів нашим скарбом, знай: за ці гроші маєш, придбати зброю для себе і своїх товаришів та йти в опришки. І маєте захищати бідних і покривджених людей. Такий ми, опришки, даємо тобі наказ. Як не виконаєш його, то не будеш мати щастя від цих грошей. А як виконаєш, то будь щасливий у всьому, і хай тебе не бере ворожа куля.

Олекса Довбуш з товариством".

- Олекса Довбуш! - вигукнув Дмитрик.

А бабуся сказала:

- Діти, це золото не наше. Ним можуть користуватися лише опришки. Поки ви, хлопці, підроснете, хай воно полежить і почекає. Я заховую його, і нікому-нікому про це не кажіть.

І тут вони знову почули стукіт. На цей раз було вже цілком виразно чути, що хтось відчиняє надвірні двері і входить у сіни. Але як воно відчиняє? Бабуся ж замкнула двері.

В усіх похололо в грудях. Рипнули двері, і в хату зайшло троє. В крисанях, прикрашених тетеруковими перами, у козушках і шкіряних постолах. У переднього з-за широкого череса стирчали рукояті пістолів, двоє інших мали за плечима довгі рушниці.

- Добрий вечір, добрі люди! - привітався за всіх передній, видно, старший між ними. - Я - Мирон Штола, а це мої товариші-опришки.

Двоє товаришів Штоли привітно вклонилися. Бабуся відповіла на привітання.

- Не дивуйтеся, газдине¹, що ми увійшли через заперті двері. Я перший зайшов у сіни, і ви почули це. А коли ви втворили двері, би подивитися, я став за двері, і ви не завиділи мене.

¹Газдиня (діалект.) - господиня, хазяйка.

²Легінь (діалект.) - парубок.

Потому я втворив надвірні двері і впустив своїх легінів². Як видите, все було дуже просто.

Штола підійшов до Дмитрика, поклав руку йому на голову.

- Не боязливий ти хлопець. Два дні сокотили³ ми, аби хто не обрабував тебе, не відібрав скарб. Бачу, файний⁴ легінь з тебе буде.

Тоді Штола обернувся до бабусі.

- Та й хотіли ми, чесна газдине, переконатися, в які руки потрапили наші гроші. Того й не показувалися на очі, а дивилися й слухали.

Дмитрикові хотілося сказати: "Я таки бачив вас у лісі". Але він промовчав.

- ...Тепер видимо, що в добрі руки. І я, Мирон Штола, нині кажу вам, аби-сте тратили наші гроші на потреби цих сиріток. Бо саме заради таких, як ви, і відбиралися ці гроші в панів. А як підростуть ваші хлопці, то най куплять собі зброю і йдуть до мене.

- Дякувать вам, срібні легіники, - сказала схвильована бабуся, - що-сте жалували бідних сиріт. Вони вам цього ніколи не забудуть. А я стара до смерти буду молити Бога за вас. То хоч повечеряйте в нашій бідній хаті.

- Дякувать, дякувать, - привітно відповів Штола. - Було би гріхом не приймати гостини від добрих людей.

Опришки вечеряли, і тут Мирон Штола помігив, з яким зацікавленням дивиться Дмитрик на його крисаню з пір'ям.

- Що, привабив тебе готур⁵? То візьми та й приміряй. Бери, бери, не бійся.

Дмитрик обережно взяв крисаню з пером-готуром і одяг собі на голову. Крисаня, звичайно, була завелика, але який щасливий був Дмитрик! Він хотів, щоб його щастя розділили й інші, зняв крисаню і одягнув її на голову свого брата. І всі хлопчики, аж до найменшого, підходили і приміряли капелюх з готуром. Опришки встали, подякували за вечерю. І тут один з них сказав Штолі:

- Отамане, я чую знак.

Штола підняв застережливо руку, щоб усі мовчали. Десь далеко-далеко почувся один за одним два постріли.

- Молодець, Юрку, що вчув, - сказав Штола своєму побратимові. - А я першого пострілу не почув.

І він заспокійливо сказав бабусі:

- А ви не тривожтеся. То мої легіні дають знак, що вже прибули на умовлене місце. Ми йдемо в Довге Поле, аби розправитися з панським управителем Каштаном. Завтра ви почувете, що ся з Каштаном стало⁶.

Мирон Штола підійшов до Дмитрика, ще раз ласкаво поклав йому руку на голову і промовив:

- Ну що ж, Дмитре, прийдеш до мене в опришки?

І хлопець ствердно кивнув йому у відповідь.

- Бувайте здорові, чесна газдине, і ви, діти. Най біда обминає вашу хату.

- Ідіть здорові. Щастя вам, легіні.

Опришки пішли. І ніколи більше не бачив Дмитрик Мирона Штолу, бо, коли він через сім років став опришком, Мирона Штоли вже не було живого⁷. Тільки пісня про нього зосталася, її й нині співають люди в Карпатах.

1981 рік

³Сокотити (діалект.) - стерегти.

⁴Файний (діалект.) - гарний.

⁵Готур (діалект.) - тетерук. Так само називається й тетерукове хвостове перо.

⁶Каштана (Кундака) було вбито опришками М. Штоли 15 серпня 1829 року.

⁷Мирона Штолу було страчено у Вижниці 1831 року.

ДЕРЕВО ЩАСТЯ

Один бідний чоловік нічого не мав, тільки невеличкий клапчик землі. Тяжко було йому жити. А ще тяжче стало, як померла його жінка і зостався він бідувати з трьома синами. Багато працювали батько й сини на своїй землі, але нелегко прогодуватися з такої малої ділянки. Захворів старий батько і вже не міг більше працювати. Перед смертю він покликав до себе синів і сказав:

- Сини мої, я все життя працював на цій землі і не знайшов щастя. А щастя було близько. На нашій ділянці є десь у землі золота зернинка. Хто знайде ту зернинку і виростить з неї дерево щастя, той буде щасливий у житті. Але її знайти непросто. Треба важко працювати, своїми руками кожен грудочку землі перетерти. Знайдіть її, посадіть і далі працюйте на цій землі, аж поки деревце виросте, зацвіте і дасть плоди. Трудіться, хлопці.

І помер старий батько. А сини перекопували свою ділянку і шукали золоте зерно щастя. Перекопували землю, перетирали її в руках, але золоту зернинку знайти не могли. Засівали свою нивку, обробляли посів. Потім збирали врожай і знову починали копати й шукати. І стомилися брати шукати.

Першим не витримав старший брат Данило.

- Не буду я більше тут мучитися, - сказав він і пішов шукати кращої долі.

На другий рік не витримав другий брат - Максим:

- Краще піду на заробітки до пана.

І він пішов. Зостався тільки найменший брат Іванко. Він продовжував обробляти свою землю і шукати золоту зернинку. Але вона все не знаходилася.

Одного разу побачив Іванко на самому краю своєї нивки, там, де вузесенька смужечка землі лишалася необробленою, прекрасну червону квіточку. Він ще ніколи не бачив такої. Хотів було зірвати її, але подумав: "Ні, такої краси нищити не можна". І цвіла собі квіточка, довго цвіла, аж поки не настала осінь. Тоді обсіпалися пелюсточки, пожовкло листя, засохло стебельце і від квіточки майже нічого не зосталося. "А може, щось зосталося?" - подумав Іванко і почав викопувати суху рослину. Обережно витягнув її разом з мертвими корінцями, і в ямці щось блиснуло. Він нагнувся, придивився - перед ним лежала золота зернинка! Іванко поклав її на долоню, роздивився. Так, це була вона! Зернинка за формою нагадувала пшеничне зерно.

Заховав Іванко зернинку і почав чекати весни.

Важко жилося Іванкові, бо ж нічого в нього не було, тільки песик Рябко, котик Мицько та ще ластівчине гніздо над вікном. Кожної весни прилігали до того гнізда ластівки, і з радістю зустрічав їх Іванко.

Прийшла весна. Іванко скопав землю, розпушив її добре і посередині нивки посадив золоту зернину. А тоді взявся засівати решту землі. І так трудився, що піт з його чола капав на землю. Одного разу підійшов Іванко до того місця, де посадив зернинку, і побачив, що з землі виткнувся великий зелений паросток. "Це воно, Дерево Щастя, зійшло", - подумав Іванко і не помилився.

Дерево росло дуже швидко. На другий день з'явився перший листочок. А через кілька днів потягнувся вгору молодий стовбурець. Іванко не міг натішитися деревцем. Радів і далі в поті чола працював на своїй землі.

Росло деревце, і щастя все частіше почало заглядати до вбогої Іванкової оселі. Одного разу Іванко побачив, що просто до його садиби летить рій бджіл. Бджоли прилетіли і сіли на Дерево Щастя. Іванко покропив рій водою, зібрав його в кошик, накрив і взявся робити вулик. До вечора вулик був готовий, Іванко всипав у нього бджіл, і на другий день вони почали носити мед.

Через день на Дерево Щастя впав новий рій. Іванко зробив зі старої скрині ще одного вулика. Всипав у нього бджіл і почав робити третього вулика, бо повірив у своє щастя і сподівався, що цей рій не останній. І бджоли летіли й летіли до нього. За тиждень на Дерево Щастя впало дванадцять роїв. Іванко бігав по селі і позичав у людей дощок на вулики. І ніхто

не відмовляв йому. "Віддаси, Іванку, як розживешся", - казали люди.

Коли було змайстровано дванадцятий вулик і дванадцятий рій зайняв у ньому місце, Іванко вирішив подивитися до першого. Заглянув, а там повно меду! Іванко вибирав мед, а бджоли мирно дзижчали, лазили по його обличчі, по руках і жодна не вжалила його.

Іванко носив мед, Дерево Щастя росло. Воно все ширше розпускало свої віги, підставляючи променям сонця широкі листки з золотими прожилками. Скоро на ньому з'явилися білі пахучі квіти, і їх обліпили бджоли, збираючи мед. І городинка ще ніколи не росла в Іванковому городі так гарно, як тепер.

Звідкись прилетіла пара білих голубів. Вони звили собі на горищі гніздо і вивели пташенят. Коли люди проходили вулицею попри Іванкову хату, то, крім дзижчання бджіл, вони чули ніжне голубине туркотіння.

А тим часом на Дереві Щастя дозрів перший урожай. Жовті червонобокі плоди цілими гронами звисали додолу. Іванко поставив підпори, щоб під вагою плодів не ламалися гілки Дерева.

Приходили люди і не могли намілуватися прекрасними плодами. Іванко вирішив покуштувати, які вони на смак. Зірвав плід і вкусив його. Ще ніколи не їв він таких смачних фруктів. Але головне було в тому, що, скільки не кусай плід, він знову робиться цілий, як був. Вкушене місце знову заростало. Іванко наївся досхочу, а плід був цілий. "Нащо мені стільки плодів, як вистачить і одного?" - подумав Іванко. Він зібрав весь урожай і скликав сусідів. І роздавав чарівні плоди. Усі почали їх їсти, сподіваючись, що вони зостануться цілі, як у Іванка. Але цього не сталося. Люди з'їдали плоди, і від них нічого не залишалося.

- А може, ти нам, Іванку, якісь інші плоди дав? - запитала одна жінка, не знаючи, їсти їй подарований плід чи зберегти. Іванко взяв його з її рук і вкусив. І вкушене місце тут же заросло. Жінка, побачивши це, і собі вкусила, але на цей раз чуда не сталося. І довелося їй з'їсти плід до кінця.

- То нічого, - сказав Іванко, - коли дерево виросте велике, плодів стане на все село.

Оженився Іванко і жив собі щасливо з сім'єю.

А тим часом слава про Дерево Щастя розійшлася по всьому краї. І почув про нього пан Череван. Це був найгірший з усіх панів. Він відібрав від людей ліси й пасовиська і перетворив селян на своїх наймитів і слуг. Всі ненавиділи пана Черевана і боялися його. Навіть вигляд у пана був страшний. Сам був товстий, як бочка, голова кругла, як кавун, лице червоне, як буряк. А вбоки погрозово стирчали великі руді вуса. Та не в тому була біда, що пан рудий і товстий, а в тому, що був невразливий і безсмертний. Ні шабля, ні куля не брала його. Не раз піднімалися проти нього люди, стріляли, але кулі тільки викрешували з пана іскри і не заподіювали йому ніякої шкоди.

Під домом пана Черевана було підземелля, куди кидали всіх, що провинилися перед паном. Сиділи там люди, закуті в кайдани, і чекали смерті. А при обкутих залізом дверях день і ніч стояла панська варта.

Отож почув пан Череван про Іванкове Дерево Щастя і подумав: "Не сміє простак таке щастя мати. Треба забрати від нього те дерево".

Восени листя на Дереві Щастя пожовтіло і засяло золотим блиском. Одної ночі повіяв сильний вітер, і коли Іванко вийшов уранці з хати, він побачив, що дерево стоїть зовсім голе. Усе листя обсіпалося. Іванко взяв граблі й почав згрібати його до купи. Листя ніжно задзвеніло. Іванко підняв кілька листочків - вони були зі щирого золота. Він розказав про це сусідам. Щоб подивитися на таке диво, зійшлися люди з усього села. І кожному давав Іванко по золотому листочкові.

Щойно розійшлися люди, як прийшли до Іванка непрохані гості. То були панські слуги з лопатами.

- Пан Череван наказав нам викопати дерево і посадити його перед вікнами панського дому.

- Не чіпайте дерево, ідіть собі, - сказав Іванко.

- Хіба ми можемо не послухати пана Черевана? Ми мусимо це зробити, - відповіли слуги і почали викопувати Дерево.

Але з вуликів вилетіли цілі хмари бджіл і заходилися жалити їх. Пустилися панські слуги навтіки, а бджоли ще довго гналися за ними і жалили, скільки хотіли. Тільки прудкі ноги врятували слуг від смерті.

Настала зима, і викопувати Дерево Щастя було вже неможливо. Але думки про те Дерево не давали панові Черевану спокою. Під весну він вирішив знову послати когось за Деревом. А в пана наймитували тоді й Іванкові брати. "Треба послати їх, - подумав пан. - Не захоче ж Іванко, щоб страждали його рідні брати".

Боялися Данило з Максимом пана Черевана, але й брата свого не хотіли покривдити. Прийшли вони до Іванка та й кажуть:

- Братику, прислав нас до тебе пан Череван за Деревом Щастя. Це для тебе біда і для нас. Що нам робити?

- Робіть як брати, а не як панські слуги, - сказав Іванко.

І вирішили Данило й Максим тікати в опришки.

Розлютувався пан Череван, як почув, що пішли в опришки його наймити, і крикнув своїм гайдукам:

- Убийте Іванка!

Пішли озброєні гайдуки, убили Іванка, занесли його тіло в ліс і закопали. А песик Рябко по сліду знайшов могилу свого хазяїна, сів коло неї і жалібно вив.

Настав ранок. В Іванковій хаті хазяїнували слуги пана Черевана, а котик Мицько сидів надворі коло порога й сумував. Тут надлетіла ластівка. Вона дала їсти своїм ластів'ятам, а тоді подивилася вниз і запитала Мицька:

- Котику, чого ти такий сумний?

- Як же мені сумному не бути, як нема вже нашого хазяїна Іванка. Вбили його панські гайдуки.

- А ти знаєш, де вони його діли?

- Я то не знаю, але Рябко знає. Він що завгодно може по сліду знайти.

- То лихові можна зарадити. Я можу принести живущої води. Змочимо нею очі й губи вбитого, і він оживе. Хоч дуже далеко до тої води, але крила в мене бистрі, і я скоро долечу. Біда тільки, що важко мені буде воду в пляшці нести. Я ж така маленька.

Тут озвався голуб:

- Ластівочко-любочко, я полечу з тобою. Я принесу ту пляшку. А твій чоловік і моя жіночка якось доглянуть наших діточок, поки нас удома не буде.

І вони полетіли. А до Іванкової хати приїхав сам пан Череван. Він оглянув усе і сказав слугам:

- Як собі хочете, але щоб завтра до вечора Дерево Щастя було під моїми вікнами.

І пан поїхав, а слуги zostалися. Вони сиділи в хаті, їли мед і думали, як же їм досягнути до дерева.

На другий день голуб і ластівка повернулися з живущою водою. Вони вже знали, де могила Іванка, бо вчора, коли вилітали в путь, чули сумне Рябкове виття в лісі. Спустилися вони коло Рябка та й кажуть:

- Ми принесли живу воду. Треба відкопати нашого хазяїна, і ми його оживимо.

- То я буду копати, - сказав Рябко і приступив до роботи.

Голуб з ластівкою прислали на допомогу й Мицька. І півдня працювали Рябко з Мицьком, усе гребли й гребли землю, а докопатися до Іванкового тіла ніяк не могли. Геть потомилися обидва.

Коли це йде лісом ведмідь.

- Що ви тут робите? - питає.

- Хочемо відкопати й оживити нашого вбитого хазяїна Іванка.

- То я вам допоможу, - сказав ведмідь, приступив до ями і взявся вигортати землю своїми величезними лапами.

І за півгодини все було зроблено. Ведмідь виліз із ями. Рябко з Мицьком обережно обмели пісок з Іванкового обличчя. Мицько вмочив лапку в живу воду і промив очі й губи Іванка.

Іванко розплющив очі, важко зігнув і встав.

- Що зі мною? Де це я?

І Рябко з Мицьком розказали йому все, як було.

- То ходімо додому, - сказав Іванко. - Дякую тобі, Михайле, що допоміг. Приходь до мене в гості. Почастую медом.

- Добре, обов'язково прийду, - сказав ведмідь.

Іванко йшов додому. На одному його плечі сидів білий голуб, а на другому чорненька білогруда ластівка. А Рябко з Мицьком ішли за ним.

Як побачили панські слуги, що йде живий Іванко, то так налякалися, що не знали, куди тікати. І зі страху великого побігли куди очі дивляться. І позабігали так далеко, що ніхто їх більше не бачив.

Коли пан Череван почув, що Іванко живий, він уперше в своєму житті збентежився, злякався і сидів тихо. Але не такий був пан Череван, щоб змінити свою натуру і відмовитися від свого лихого наміру. Хоч він був такий багатий, що постолом сметану сьорбав і йому тільки кольки під бік не вистачало, він ніяк не хотів примиритися з тим, що Дерево Щастя не йому належить, а Іванкові. Далосся йому взнаки те Дерево Щастя. Ночей не спав пан, усе думав про нього. Як відібрати його в Іванка? Убивати його не варто, бо він все одно оживає. А чи не краще посадити його в підземелля? І крикнув пан Череван:

- Ану, гайдуки мої вірні, ідіть Іванка хапайте, в кайдани забивайте і в підземелля вкидайте!

Побігли гайдуки, схопили Іванка і повели до панського підземелля. Що їм до того, що голосила жінка, що плакала мала дитина! Вони ж не люди, а панські гайдуки.



Дерево Щастя



Чарівна сопілка

Сидить Іванко в глибокій підземеллі, ноги закуті в кайдани. І навіть ластівка, маленька пташина, не залетить туди. І хоч кричи, хоч плач, ніхто тебе не почує. Сиди й чекай смерті.

Іванко страждав у підземеллі, а пан Череван розкошував на його обійсті. Ходив собі поміж вулицями, вибирав мед, а наймити носили його до хати. Та зливали в бочки і возили до панського двору. Бджоли взялися було жалити пана Черевана, але побачили, що то йому не вадить, і дали спокій. Коли наставав вечір, приходила золочена карета і пан їхав додому. А на ранок знову приїжджав до Дерева Щастя. На Дереві дозрівав урожай, і пан уже смакував у своїй уяві соковиті плоди. Добре жилося панові Черевану.

Іванкову жінку з дитиною вигнав пан Череван з хати, і вони жили в сусідів.

Іванкові брати, Данило з Максимом, були в опришківському загоні. А за отамана в них був Дмитро, той, який знайшов колись перстень веселки і опришківський скарб. Тепер Дмитро був славним опришком. Долетіла до Данила й Максима чутка, що Іванко в біді, і сказали вони своєму отаману Дмитру:

- Отамане, хочемо ми визволити нашого брата Іванка. Він у підземеллі пана Черевана. Веди нас туди.

І крикнув отаман Дмитро:

- Підемо, хлопці, визволяти Іванка!

Небагато днів минуло, і прибули опришки в те село. Побачили вони, як хазяйнує пан Череван на Іванковій садибі, і пішли просто до панського двору. Варта виступила їм назустріч, але опришки стрілили з рушниць і пістолів, кинулися з топірцями вперед, і вартові втекли. Та як відчинити обкуті залізом двері до підземелля? Приступали до них і сяк і так - нічого не виходило. Тоді крикнув отаман Дмитро:

- Зрубайте файну смереку і несіть сюди колоду!

Притягнули опришки смерекову колоду, розхитали її і вдарили в двері товстішим кінцем. Двері не піддавались. Аж тоді піддалися вони, коли вдарили опришки сорок разів. Забігли в підземелля, засвітили, і страшна картина постала перед їх очима. Десятки знеможених людей сиділи під муром на трухлявій соломі, і ноги кожного були в кайданах. Данило й Максим винесли з підземелля Іванка, а їхні товариші виносили решту невільників. Ті не могли повірити своєму щастю, бо досі ніхто не виходив з підземелля пана Черевана.

Опришки попровадили визволених до коваля, щоб розбив кайдани. І забряжчало, задзвеніло залізо. Незабаром купою непотрібного залізниччя лежали кайдани в кутку. І тоді сказав один дід, найстаріший з панських в'язнів:

- Ці кайдани нам ще пригодяться. Тільки вони допоможуть нам позбутися пана Черевана. Він безсмертний, поки не вцілить у нього куля, викувана з наших кайданів. І та куля не куди-небудь повинна влучити йому, а в середину черева, де в нього є вразливе місце, не більше за мідний грейцар. Саме в нього треба вцілити кулею, викуваною з кайданів, і пропаде пан Череван.

- Куй, ковалю, кулі з цих кайданів! - крикнув Дмитро, і закипіла робота.

Дуже розгнівався пан Череван, як побачив, що його підземелля порожнє.

- Я винищу опришків усіх до ноги! - крикнув він.

А тим часом опришки набивали пістолі викуваними з кайданів кулями.

Коли панові сказали, що опришки підходять до його дому, він вивів назустріч їм усіх своїх гайдуків. І вийшов сам. Але як стрілили опришки по раз, розбіглися панські посіпаки, як руді миші. На полі бою зостався один лиш пан Череван. Він трохи відступив і став у дверях свого дому. Позад нього лежала купа набитих пістолів. Не боявся пан, бо знав, що кулі його не беруть. Але не знав він, якими кулями набили свої пістолі опришки.

Стрілили опришки всі разом у пана Черевана. Снопами бризнули викресані з пана іскри і загуло його черево, як могутній барабан. А пан собі стояв живий і здоровий і голосно сміявся: "Го-го-го!" А тоді вистрілив сам. І впав один з опришків, на смерть уражений панською кулею. Пан відкинув назад пістоля, і слуга, який ховався за його широкою спиною, подав йому другого. А опришки все стріляли й стріляли по ньому, і порскали на всі боки іскри, і гуділо панське черево. Стрілив пан другий раз, і знову стало на одного опришка менше. На

цей раз поліг Данило, старший Іванків брат. У пана з-за пояса стирчали два пістолі, але він поки що не стріляв з них, а тільки з тих, що подавав йому слуга.

Стрілив пан третій раз, і впав ще один опришок. І в цю мить отаман Дмитро з пістолем у правій руці побіг на пана Черевана, а за ним усі інші опришки. Пан витяг пістоля з-за пояса, і вони обидва вистрілили одночасно, ватажок опришків і лютий пан Череван. Опришок Дмитро упав мертвий, але куля його влучила панові у вразливе місце, у той круглячок посеред черева, не більший від мідного грейцара. Пробила куля панське черево.

І повалив з пана Черевана чорний дим. Пан упав горілиць на землю, а дим валив і валив з нього, поки з пана не зосталася одна порожня шкура. Підійшли опришки, подивилися, а в тій шкурі щось ворухиться. Що б то могло бути? Розпороли, і звідти виліз чоловічок. Маленький, худенький і по-панськи вбраний.

- Не вбивайте мене, хлопці, - сказав маленький чоловічок.

- А хто ж ти такий? І як ти в цю шкуру потрапив?

- Я - пан Добрян.

- Який же ти Добрян, як ти з Череванової шкури вийшов?

- Ви не дивуйтеся, хлопці. Під кожною личиною є людське й нелюдське. Те, що називалося паном Череваном, нелюдське було. І його вже нема, воно димом по світі розвіялося. А людське лишилося в мені. Його, того людського, дуже мало було в Черевані, тому я такий маленький. Ви, хлопці, займайте цей маєток, роздайте бідним людям усе добро, а я з сім'єю поїду до міста і більше ніколи сюди не повернуся. А як повернуся, то тільки на прохання людей, щоб зробити для них щось добре.

Опришки радо пристали на це, і пан Добрян почав збиратися в дорогу. І все було б гаразд, якби не загинув їх отаман Дмитро і ще троє опришків.

Дмитро лежав, стікаючи кров'ю, і мертві очі його дивилися в синє небо. А неподалік лежали ще троє вбитих опришків і серед них Іванків брат Данило. Заплакали опришки.

- Поховаємо їх у темному лісі, - сказали вони, - щоб не знали пани, де їх могили.

Підняли опришки вбитих і понесли до Іванкової хати. А Іванко вже біг їм назустріч, і бігли всі невірники, визволені опришками.

Побачив Іванко свого вбитого брата, його мертвих побратимів і жодної сльози не зронив. Здивувалися опришки.

- У тебе черстве серце, - сказали вони Іванкові. - Твій рідний брат загинув, а тобі байдуже.

- Ні, - відповів Іванко, - не байдуже мені, браття-опришки. Але я приніс живу воду, і зараз ми цих убитих оживимо.

Дістав він зі своєї торбини пляшку з живою водою.

- Покладіть убитих горілиць.

Опришки мовчки виконали його наказ. Іванко відіткнув пляшку і промив убитим опришкам очі й уста живою водою. І всі четверо ожили. І велика радість була серед опришків.

Зайшли опришки до Іванкової хати, пообідали всі разом. Та попрощалися з Іванком і його жінкою й пішли.

Від того часу жив Іванко з сім'єю в щасті і в добрі. Ночами навідувалися до нього брати-опришки з товаришами, і він приймав їх як найдорожчих гостей.

А Дерево Щастя росло, і цвіло, і родило на радість і щастя добрим людям.

1982 рік

ЧАРІВНА СОПІЛКА

Давним-давно, коли на нашій землі була панщина, жив у одному селі молодий хлопець Юрко Соколенко. Здоровий був, і гарний, і сильний, тільки волі не мав. Мусів щодня працювати на пана. Кожного дня панські гайдуки об'їжджали село і гонили всіх на роботу. Давно вже втік би Юрко кудись у далекі краї, але не хотів розставатися з любов'ю дівчиною Оксаною. А Оксана не могла піти з ним, бо в неї була хвора мати. І вирішили Юрко з Оксаною одружитися. Але тоді навіть

одружуватися не можна було без панського дозволу. Юрко пішов до пана і сказав:

- Дозвольте мені одружитися з Оксаною.

- Ні, не дозволю, - відповів пан. - Я заберу Оксану до себе в служниці, а тобі дам іншу дівчину.

Нічого не сказав Юрко панові. Обернувся й пішов.

Почула Оксана, що її мають забрати до панського двору, і гірко заплакала. Вийшла надвір і побачила, що йдуть уже за нею панські гайдуки. Вона пустилася тікати, а гайдуки кинулися за нею. Дівчина добігла до річки і скочила у воду. Надбігли гайдуки, подивилися - пливе річкою біла хустина, а Оксани нема. Повернулися і сказали панові:

- Втопилася вона.

Дізналася про це стара мати, ще більше розхворілася й померла. Поховали її, і тоді вирішив Юрко Соколенко тікати від пана. Злагодив собі на дорогу хліба і пішов польовою стежкою туди, де виднівся далекий ліс.

Кинулися гайдуки шукати Юрка. Хтось сказав, що він пішов у бік лісу, і гайдуки вперішили нагаями коней і понеслися вслід за втікачем. Юрко вже був у лісі, коли почув позад себе кінський тупіт. Оглянувся - женуться гайдуки. Він щодуху побіг лісом, а напасники з криками неслися за ним. Але йому вдалося добігти до гушавини і зникнути з очей переслідувачів. Не могли кінні гайдуки продиратися крізь хащі і повернулися до села ні з чим.

А Юрко біг і біг лісом, аж поки геть не стомився. Та й сів перепочити. А тоді приліг під дубом і заснув.

Юркові почулися крізь сон чийсь кроки. Він розплющив очі. До нього підходила якась жінка. Одягнута була по-селянськи. Юрко виразно бачив кожну рисочку її обличчя, кожну деталь одягу. І водночас була вона прозора, ніби виткана з чогось невагомого. А обличчя жінки було урочисте й суворе.

Юрко схопився й напружено дивився, як вона підходить до нього.

- Добрий день, парубче, - промовила жінка.

- Добрий день, ~ відповів Юрко. - Хто ви?

- Я - твоя Доля.

- Яка ж ти, моя Доле, щаслива чи нещаслива?

- Не знаю. Це не тільки від мене залежить, але й від тебе самого. Кожен повинен бути ковалем свого щастя.

- Як же я буду кувати щастя, як неволя кругом? Як же я можу щасливим бути, як загинула моя люба дівчина?

Доля пильно подивилася на нього і сказала:

- З недолею треба боротися. Не тікати від неї, а боротися.

- То що ж мені робити?

- Іди лісом далі. Усе на північ іди. І ти знайдеш серед лісу маленьку порожню хатину. Зайди в ту хатину і живи в ній. Ліс прогодує тебе. І думай, що маєш робити. Думай і знай - щастя прийде до тебе.

Юрко прокинувся. Трава вже припала росою, на ліс опустився вечір. Хлопець усе ще був у полоні свого дивного сну. "Іди на північ і ти знайдеш серед лісу маленьку порожню хатину", - так, здається, сказала йому його Доля уві сні. "Чи знайду хатину, чи не знайду, а все одно треба кудись іти", - подумав хлопець і пішов лісом на північ.

Цілих три дні йшов він і таки знайшов серед лісу хатину. Значить, правду сказала Доля його уві сні. А що ж далі робити? Про це він подумає завтра, коли добре спочине після втомливої мандрівки. І Юрко ліг на спочинок.

І раптом відчинилися двері, і в хату зайшла та сама жінка, його Доля. Привіталася і сказала:

- Бачиш, усе йде, як я говорила. Роби й далі, що я казатиму, і все буде добре, Сьогодні я даю тобі дві чарівні речі: сопілку й рушницю. Почепи цю рушницю на стіну. Коли до твоєї хати наблизиться дичина, рушниця сама клацне. Тоді бери її, виходь надвір і впольовуй здобич. І ти ніколи не схибиш. А коли рушниця клацне два рази поспіль, то це буде знак, що тобі треба йти в своє село визволяти з неволі людей. А як нападуть на тебе вороги, то заграй в цю

чарівну сопілку. І сопілка поборе їх. Тільки треба грати безперестану, аж поки не побачиш, що вороги вже не здатні заподіяти тобі лиха. І лиш одна людина, та, яка буде для тебе найближча й найдорожча, не буде піддаватися чарівній музиці. Зрозумів ти мене?

- Зрозумів.

- То роби все, як я сказала. І завтрашній день буде для тебе дуже щасливим. Прощай.

Юрко прокинувся. Ніякої жінки в хаті не було, а було, як перше, тихо й пусто. Хлопець зрозумів, що це знову був сон.

І тут надворі щось стукнуло. Хтось пройшов попід вікном. Хто б це міг бути? Юрко злякався. Відчинилися двері, і зайшла його люба Оксана. Юрко не знав, чи радіти йому, чи лякатися. Чи не мертва прийшла до нього?

- Ти ж утопилася. Яким чудом ти з'явилася тут?

- Я не втопилася, - відповіла дівчина. - Коли стрибала в річку, то справді хотіла втопитися, але як зімкнулася наді мною холодна вода, то так захотілося жити. І я виринула наверх і заховалася в прибережному очереті. Гайдуки не побачили мене. Два дні я ховалася в очеретах. І заснула там. І з'явилася мені уві сні жінка. "Я - Доля твоя, - сказала вона мені. - Іди лісом на північ і на північ і ти знайдеш своє щастя в маленькій хатині серед лісу. А мати твоя померла. Але ти на похорон не йди, бо ти їй уже нічим не допоможеш, а себе згубиш. Скріпи своє серце, побори свій жаль і йди лісом на північ". Я прокинулася і побігла до лісу. І плакала, і йшла лісом на північ. То йшла, то бігла, аж поки не опинилася тут.

"Значить, Доля приходила уві сні й до Оксани, - подумав Юрко, - наша спільна Щаслива Доля". І тут він побачив, що на лавці біля стіни лежать рушниця й сопілка. Це були ті самі речі, про які говорила йому уві сні Щаслива Доля. Юрко почепив рушницю на стіну, як говорила йому Доля. А що ж робити з сопілкою? Він же не вмів грати на ній. Юрко приклав сопілку до рота і легенько подув. І полилися прекрасні звуки. Сопілка заграла. Зачудовано слухала Оксана, як грає на сопілці її любий друг.

Вони були щасливі обоє в тій хатині серед дрімучого лісу. В першу ж ніч, коли полягали спати, серед нічної тиші клацнула голосно рушниця. Юрко схопився, взяв її зі стіни і вийшов надвір. На освітленій місяцем галявині він побачив зайця. Юрко прицілювався і вистрілював. І не схибив.

Майже кожної ночі допомагала їм чарівна рушниця уполювати якусь невелику дичину, і жили вони без турбот і нужди. Але одного разу - це було серед білого дня - рушниця голосно клацнула два рази. І пригадав Юрко, що казала йому Щаслива Доля. Треба йти визволяти людей. Але він був сп'янілий від щастя і йому ще не хотілося нікуди відти йти. "Побудьмо, люба, ще трохи тут, а визволяти людей підемо потім". І Оксана погодилася, і все йшло, як перше. Але настала ніч, і рушниця знову клацнула двічі. "Хай собі клацає, - подумав Юрко, - я ще маю час". Та через деякий час рушниця клацнула знову, і вже тільки раз. Юрко подумав, що це сигнал йти за здобиччю, встав і вже було простяг до рушниці руку. Але тут оглушливо гримнув постріл, так, що Юрко мало не впав від несподіванки. Хата наповнилася порохом димом. Налякані хлопець і дівчина вже не могли спати до рання, але більше пострілів у ту ніч не було. А на ранок вони побачили велику пробоїну в лаві. Якраз у те місце була націлена рушниця, що висіла на стіні.

- Ого, - сказав Юрко, - як так далі піде, то й у мені самому таку діру проб'є. Краще занесу її в ліс.

І Юрко взяв чарівну рушницю, відніс її далеко в ліс, виліз на високого дуба і почепив її на самім верху. "Отут хоч стріляй, хоч не стріляй, а до нас чути не буде". Увечері заспокоєні Юрко й Оксана лягли спати. А перед ранком несподівано почули, що знову клацнула два рази чарівна рушниця. І не десь далеко клацнула, а тут, у хаті. На ранок вони побачили, що рушниця висить на стіні, на тому самому місці. Що ж робити?

Поки вони думали, що їм робити, рушниця знову двічі клацнула. А через якихось півгодини клацнула ще раз і знову громоподібно гримнув постріл. Юрко й Оксана від переляку заціпили, а коли трохи розвіялися клуби порохомого диму, вони побачили в лаві ще одну пробоїну, більшу від першої.

І тоді сказав Юрко:

- Ми не заховаємося від нашої долі. Треба йти визволяти людей.

Кілька днів йшли вони лісами, поки не добралися до рідних країв. Сіли відпочити край лісу і Від їхнього села їх відділяло тільки широке панське поле. Стежечкою йшли до лісу дві знайомі їм жінки. Йшли з кошиками по гриби. Це були жінки панських гайдуків. Тільки вони мали змогу ходити по гриби, іншим не було коли.

Юрко сказав Оксані:

- Я випробую на цих жінках силу нашої чарівної сопілки.

- Не роби цього. А що, як жінки загинуть?

- Я тільки трішечки заграю і зразу перестану. Хочу бачити, що з того буде.

Жінки зайшли в ліс. Юрко й Оксана заховалися за кущами, і жінки їх не бачили. Юрко витяг з-за пояса сопілку і подув у неї. Полилися чарівні звуки. І сталося диво. Жінки упустили свої кошики, взяли в боки і почали нестримно реготати. І притому вони все підскакували, виробляючи ногами різні кумедні рухи. Реготалися і підскакували, реготалися і підскакували.

Юрко припинив гру, заткнув сопілку за пояс. Жінки перестали сміятися й поскакувати, сказали щось тихо одна одній, схопили кошики і швидко пішли стежкою назад до села.

Тепер Юрко знав, у чому сила його чарівної сопілки. Коли настав вечір, він пішов до села і побачився з кількома хлопцями, своїми давніми товаришами. Невідомо, про що вони там говорили, але на ранок разом із Юрком до лісу прийшла ціла ватага його товаришів. А одному хлопцеві сказали йти до пана і сказати йому, що на узліссі ховається Юрко.

Зрадив пан, почувши таку новину. Скликав гайдуків і сказав їм:

- Ідїть і приведїть мені втікача Юрка Соколенка.

Озброїлися гайдуки, сіли на коней і поїхали до лісу, туди, де був Юрко. Побачив це Юрко і сказав:

- Хлопці, ідїть у глиб лісу, щоб вам не було чути моєї сопілки, бо й ви будете скакати, як навїжені. Приїдете, як дам знак пострілом з рушницї.

І хлопці пішли. А Юрко з Оксаною zostалися край лісу.

Голосно перемовляючись, гайдуки підїхали до лісу. І тут Юрко заграв у свою сопілку. Гайдуки всі разом зареготали, а їхні коні заїржали. І притому коні підскакували й кумедно підкидали задами. Гайдуки, які повипускали з рук поводи, не могли втриматися в сїдлах і, як галушки, падали один за другим на землю. І реготалися лежачи, і безглуздо дригали ногами. А коні далі їржали, і скакали, і топтали гайдуків, які валялися по землі. Навіть умираючи під кїнськими копитами, вони продовжували реготатися.

Не минуло й півгодини, як усі гайдуки погинули. Юрко припинив гру. Зупинилися змилені коні. Підїйшла ближче Оксана і з жахом дивилася на потоптаних гайдуків. Юрко стрїпив з рушницї, і прибігли хлопці.

- І як же ти їх так пошматував? - здивовано питалися вони.

- Не питайте, а забирайте їхню зброю. Та сїдайте на коней і їдьмо до пана.

Не сподївався пан такого. Він думав, що приведуть зв'язаного Юрка, а Юрко прийшов у супроводї загону озброєних вершників.

Юрко з Оксаною зайшли до панської свїтлицї, а всі інші zostалися надворї.

- Добрий день, пане! Я знав, що ви ждали мене, от я й прийшов.

- Ти розбїйник! - вигукнув пан. - Я згною тебе в Сибїрї.

- Пане, ви вже своє тут відгуляли. Лихїй коровї Бог рогів не дав. Ви гляньте у вїкно.

Пан виглянув у вїкно і побачив на подвїр'ї крїпаків при зброї й на конях. -А гайдуків ваших уже нема. Ні на що не сподївайтесь. Пишїть документ, що добровільно відпускаєте крїпаків на волю.

- Бачиш, чоґо захотїв, - просичав пан і потягся рукою до пістоля.

І в ту ж мить Юрко приклав до рота сопілку і заграв. Пан шалено зареготався, схопився на ноги, руки в боки - і почав безладно скакати, кумедно підкидаючи то праву, то лїву ногу. Ноги вдарялися об стїл, панове лице корчилося в гримасах болю, але він продовжував реготатися й підстрибувати. Отак підстрибуючи, пан опинився на серединї свїтлицї. Юрко грав, пан

підскакував і реготався, а Оксана стояла коло дверей і дивилася. У пана випав з брязкотом пістоль. Оксана підбігла й забрала його.

Нарешті знесилений пан упав на підлогу. Але й лежачи він продовжував реготати й совати ногами. І дійшло до того, що пан зовсім вибився з сил. Дедалі слабше він дригав ногами, а замість реготу з рота його виривалося тільки схлипування й булькотіння.

Юрко перестав грати.

- Вставайте, пане.

Пан з трудом підвівся і підійшов похитуючись до столу.

- Ти мені заплатиш за це, розбійнику! - з останніх сил вигукнув він.

Юрко знову приклав до рота сопілку. При перших її звуках пан підскочив, зареготався, але після кількох кволих стрибків знову grimнувся на підлогу. Юрко ще раз припинив гру.

- Вставайте, пане.

Пан піднявся, подивився на нього і з ненавистю в очах запитав:

- Скажи, чого хочеш?

- Я ж вам сказав. Хочу, щоб відпустили всіх кріпаків на волю, щоб таку грамоту написали.

- Не буде цього.

Юрко заграв третій раз. Пан підскочив, засміявся, ще раз підскочив і впав. І дригався в конвульсіях, і схлипував, та все тихше, тихше. Нарешті рухи його стали такими млявими, що, здавалося, він от-от випустить дух.

Юрко припинив гру, пан перестав ворухитися. Він лежав розпластаний на підлозі і ледве дихав. Юрко з Оксаною допомогли йому встати і посадили в крісло.

- Ну то як, пане?

Пан мовчав.

- Пане, нічого кращого ми тут не придумаємо, тільки треба написати грамоту. Оце й усе, що ми хочемо. Забирайте собі свою сім'ю, забирайте гроші і всі найдорожчі речі, запрягайте в найкращу карету своїх найкращих коней і їдьте собі, куди хочете. І ви до кінця свого життя будете жити по-панськи, а ми будемо тут по-мужицьки жити. Будемо землю орати і своєю працею собі хліб добувати.

І пан відчинив шухляду, дістав папір, перо й каламар і написав усе, що треба. Та підписав і прибав печатку.

- На.

Юрко взяв поданий паном папір. Але ж він не вмів читати. Може, пан там зовсім не те написав?

- Оксано, поклич писаря, хай він нам це прочитає.

Прийшов писар, прочитав - так, це була грамота про звільнення кріпаків. І тоді сказав Юрко Соколенко:

- Але знайте, пане, горе буде вам, якщо ви спробуєте все це переграти і вернути нас назад у неволю. Нехай навіть прийде сюди цілий полк війська, нехай повбивають ріпи й сотні людей, знайте, цієї сопілки вам не знайти. Вона, ця сопілка, буде в народі, і хтось прийде до вас знову і буде грати, аж поки ви не сконаете. Тоді вже ніякого жалю до вас не буде.

І пан зібрався й поїхав, а люди zostалися і зажили вільною громадою на своїй звільненій землі.

1982 рік

ЛАРИСА І БІЛОНЬКА

На колгоспній фермі народилося телятко. Воно було біле-білісінке, тільки з правого боку на шії кругленька червона пляма. Ніби й гарненьке було, але не таке, як усі. Лежало пластом, і голова не трималася на в'язах. Мертве та й годі.

Якраз під ту пору надїхав до ферми голова колгоспу, великий на зріст, чорнявий, череватий і носатий.

- Нема як це теля годувати, - сказала телятниця. - Голови не підводить.

- То зарізати і м'ясо здати в їдальню, - розпорядився Носатий.

- Та воно ж ніби неживе. Як його їсти? - мовила телятниця.

- Як неживе, то хай тракторист вивезе його разом з гноєм. Буде собакам радість.

Під ту хвилину надійшла до ферми сусідська дівчина Лариса, чотирнадцятирічна школярка. Вона жила неподалік, і все, що робилося на фермі, було в неї перед очима. Іноді Лариса забігала на хвилику туди, бо подобалися їй тварини. Тож і тепер підійшла. І почула останні слова голови колгоспу.

Лариса глянула на телятко. Очі його, темні й вологі, ніби благали про допомогу.

- Хочеш жити, Білонько? - співчутливо запитала дівчинка, і вологі очі телятка кліпнули, ніби відповідаючи ствердно Ларисі.

Це й вирішило долю Білоньки.

- Дайте цю теличку мені, - попросила дівчинка. - Може, я її відживлю.

Першою думкою голови було: "Не дам". Він не уявляв собі, що можна комусь дати щось даремно. Тільки всесильна державна влада брала з колгоспу все, що хотіла. Та ще йому, голові, повновладному господареві в селі, колгоспні їздові привозили без рахунку все, що він бажав. І Носатий ревно беріг колгоспне добро, беріг для держави і для самого себе. Отож, йому не хотілося віддавати навіть мертве теля. Але ж він при всіх сказав, щоб теля викинули, і тепер не випадало скупуватися непотрібним.

- То бери, як хочеш мати замороку, - непривітно буркнув голова.

Лариса побігла, за хвилину вернулася з матір'ю, і вони понесли телятко в рядні додому. Занесли в хлів і поклали на сухеньку соломку.

Мама видоїла корову, і Лариса взялася своєю теличку поїти. Нахилила перед нею відерце з теплим молоком, обережно опустила в молоко телячу мордочку - теля не пило. Дівчинка вмочила в молоко пальці і тикала їх теляті в рот, але з того нічого не виходило.

- Замороко ти моя, - з серцем промовила Лариса, та не відступалася від телятка.

Набирала молока в жменю і заливала йому в рот, але молоко щоразу з рота витікало, лилося назад у відро. Дівчинка знову й знову заливала телятко, а молоко витікало. Це продовжувалося досить довго, Лариса вже хотіла плакати. І тут вона побачила, що молока в перехиленому відрі зосталося лиш трошки. Зовсім мало зосталося. Значить, таки випило його телятко, бо на землю не пролилося нічого.

Через кілька хвилин молока у відрі зовсім не стало. Зрадувана Лариса побігла до хати і похвалилася мамі:

- Білонька випила молоко!

Лариса щодня годувала теличку сама. Це було морочливо й довго, і дівчинка не раз повторяла: "Замороко ти моя". Але не роздратування чулося в цих словах, а щира приязнь.

Так минуло два місяці, і нічого не змінювалося. Лариса почала вже думати, що голова в її Білоньки так ніколи й не підведеться. Мама сказала:

- Змарновано море молока, а толку ніякого нема.

Але таки здавалося Ларисі, що теля піросло. Воно й далі лежало пластом, але ніби зробилося трошки більше.

Одного разу, перед самим початком навчального року, Лариса забігла до хліва, глянула - Білонька лежала на своєму місці з високо піднесеною головою. Дівчинка остовпіла від хвилювання й радості. І тут теличка промовила людським голосом:

- Замороко ти моя.

Ларису охопив переляк. А Білонька продовжувала:

- Ти не бійся, все буде гаразд.

Лариса обняла її, поцілувала в широкий блискучий ніс, сіла коло неї. І повели вони тиху дружню розмову.

- Не розказуй нікому, що я вмів говорити, як люди. Хай це буде наша таємниця.

Так сказала Білонька, і щаслива Лариса побігла до хати.

Відтоді вона щодня бігала до Білоньки на розмову. Ласкаве слово - "Білонька" - якимось само собою закріпилося за теличкою, інакше її ніхто не називав.

Теличка щасливо перезимувала і разом із коровою та сусідською худобою пішла на пасовисько. І ніхто не підозрював, що Білонька незвичайна, не така, як усі. Незабаром у Лариси почалися канікули, і тепер вона часто бувала з Білонькою в полі. Коли поблизу не було нікого з людей, вони стиха розмовляли, білява дівчинка і біленька теличка.

А тим часом колгосп жив своїм нелегким життям. Люди працювати в колгоспі не хотіли, молодь роз'їжджалася хто куди, і колгоспне господарство, відстале й злиденне, занепадало дедалі більше.

І тут прийшла в колгосп вимога негайно виконати квартальний план здачі м'яса. Вибрали всю худобу, яка мала йти на м'ясо, - до плану не вистачало двісті кілограмів. Носатий був геть збентежений. Не здавати ж на м'ясо дїйну корову або малих телят?.. А план так хочеться виконати, одержати премію й похвалу начальства.

Голова, сердитий і насуплений, стояв коло ферми, а тут Лариса жене з поля свою корову й Білоньку. Носатий глянув на Білоньку і зразу вирішив, як виконати клан здачі м'яса.

- Зважте цю білу телицю, і якраз буде план.

- Та то ж не колгоспна, - сказав хтось з доярок.

- Як не колгоспна? А де ж народилася вона, не на колгоспній фермі? Може, ця дівчина за неї платила? Може, вона має який законний документ на неї? Нічого не має, значить, теличка колгоспна.

- Її ж мали викинути, ту теличку, а дівчина взяла й вигодувала.

- Як це "вигодувала"? Хіба не з державної землі корми були? На державних кормах теличка виросла, то в державу піде. Державі м'ясо треба. А дівчині за роботу заплатити, як телятницям платиться. Нарахувати копійки за кілограми приросту. Рублів з тридцять набереться, хай радіє школярка.

Двоє чоловіків прийшли з мотузком за Білонькою. Вдома була тільки Лариса.

- Нас прислав голова, щоб забрати на м'ясоздачу телицю.

- Як це "забрати"?

- А отак, забрати та й здати. Ми люди маленькі, нам наказано, то ми й прийшли. Ти говори з головою.

- Не дам! - заридала-заголосила Лариса. - Не пущу!

Збентежені посланці вернулися до Носатого.

- Вона телиці не дає. Плаче.

Носатий войовничо виставив могутнє черево.

- Що значить - "не дає"?! Плаче, кажете? Москва сльозам не вірить. Я сам туди піду з вами.

А тим часом Лариса забігла до хліва і розказала про ту халепу Білоньці.

- Треба тікати, - сказала Білонька. - Ти підеш зі мною?

- Як же я лишу тут усе, - нерішуче промовила дівчинка. - Маму, тата.

- А ти не бійся, все буде гаразд. Це все минеться - і ми вернемось.

- То добре, тікаймо. Я тільки зайду до хати і напишу записку батькам, щоб не журилися.

Лариса дописувала записку, коли знадвору почулося тривожне ревіння Білоньки. Дівчинка вибігла надвір. Колгоспний їзовий якраз виводив Білоньку з хліва. Тут же стояв і сам голова.

- Відчепіться від неї! - крикнула дівчинка, підбігаючи до Білоньки. Білонька рвучко шарпнулася вбік, їзовий упав і випустив мотузок з рук. А Білонька налетіла на голову колгоспу і тикнула його рогом у черево. Носатий зойкнув і гепнувся горілиць об землю, як мішок з висівками. Лариса схопила кінець мотузка, який волочився за Білонькою по землі, і вони побігли. Носатий підняв голову і, пересилюючи біль, жалісно крикнув:

- Держіть їх! Держіть!

Їзовий схопився і погнався за ними. Білонька зупинилася і сказала тихенько Ларисі: "Скачи на мене".

Лариса вхопилася руками за спину телички і підскочила. Не доскочила. Підскочила другий раз - не доскочила. А їзовий уже добігає. Лариса зібралася з силами, скочила втретє - і доскочила! Лягла животом на широку спину Білоньки, тоді закинула праву ногу і сіла на неї, як на коня. Їзовий встиг ухопитися за телячий хвіст, але теличка так хвицнула його ногою,

що полетів шкереберть. І побігла.

Білонька бігла, а Ларису так підкидало, що вона ледве трималася. Їй здавалося, що от-от полетить на землю. І тут дівчинка відчула, що їхати стало зручно і приємно і зовсім не підкидає. То чарівна теличка полетіла, не торкаючись землі. Летіла низько-низько, і збоку було трудно розібрати, чи дотикається вона землі, чи ні.

Переслідувачі змушені були вертатися ні з чим.

Так вони летіли до самого вечора. Летіли над полями, обминаючи міста й села. На відпочинок зупинилися під лісом, коли вже заходило сонце і тільки його багряний краєчок виглядав з-за горизонту.

Білонька скубла край лісу травичку, а Лариса сиділа під дубом і думала: "Що ж буде далі?" Вона була голодна, і наближалася ніч. Лариса боялася. Ще ніколи вона не ночувала поза рідним домом. І тут Білонька перестала пастися і підійшла до неї.

- Ти голодна, - сказала вона.

- Голодна.

- То відкрути мій правий ріжок і візьми, що там є.

Лариса відкрутила правий ріжок, заглянула в отвір - там лежав гарненький шматочок хліба.

- А тепер відкрути лівий ріжок.

Дівчинка відкрутила лівий ріжок і відчула запах свіжого теплого молока.

- Вечеряй, - ласкаво сказала Білонька.

І лягла вона коло Лариси, і нахилила голову, щоб дівчинці було зручно пити молоко. Вона повечеряла, закрутила назад ріжки Білоньки. А тим часом край сонечка сховався за обрієм і вечірні сутінки почали виповзати з лісу. Стомлена дівчинка прихилилася до теплого боку своєї чотиринової подруги, і вони обидві заснули, забувши тривоги й прикрощі прожитого дня.

Вранці закувала зозуля, і наші втікачки прокинулися. Лариса не зразу зрозуміла, де ж це вона опинилася, бо ще ніколи не заставав її ранок під лісом.

- Що будемо робити далі? - запитала дівчинка.

- Знайдемо струмок та нап'ємося води. Ти вмиєшся. Тоді поснідаєш. А я попасуся.

- Та й полетимо кращої долі шукати.

- Та й полетимо кращої долі шукати, - повторила Білонька.

Так вони й зробили. День видався сонячний і теплий. Спочатку вони летіли низько над землею, а тоді Білонька почала підніматися дедалі вище й вище. Очам Лариси відкрилися широченні простори рідної землі. Кругом, скільки око сягає, виднілися порізані дорогами поля, які лиш зрідка перемежувалися листяними й сосновими лісами. А там, на далекому обрії, все ховалося в синюватому тумані.

- Ти не боїшся висоти? - запитала Білонька.

- Мені страшноувато, але я намагаюся не боятися, бо я з тобою.

Вони летіли над краєм лісів і полів. І лісів ставало чимраз більше. Десь в обідню пору зупинилися перепочити на галявині соснового бору. Лариса, як звичайно, пообідала молоком і хлібом від Білоньки. І почала ходити по лісі, шукаючи ягід. Але ягід не було, тільки гриби росли цілими купами. Раптом Лариса побачила поміж соснами лося. Він був худий-худющий, не лось, а обтягнутий шкірою живий скелет. А на боках шкіра облізла, і можна було здалеку порухувати всі ребра. Та й поводився лісовий велетень якимось дивно. Він ішов, ніби сонний, натикався на сосни, повертав у другий бік і далі брів, як сновиди. Лариса кивнула Білоньці, щоб та зоставалася на місці, і сторожко підійшла до лося. Той не звертав на неї ніякої уваги. Знову наткнувся головою на сосну, звернув у другий бік і помаленьку пішов, ледве переставляючи ноги. Лариса тихенько забігла йому наперед, подивилася в очі і побачила суцільні більма - лось був сліпий. Збентежена дівчина вернулася до Білоньки.

- Цей лось недужий, він скоро згине. Ходім звідси.

Вони пройшли трохи лісом і побачили під кушем мертвого зайця.

- Це якесь недобре місце, - сказала дівчинка, і вони вийшли на край лісу і полетіли-помандрували далі.

На незасіяних полях гойдалися від вітру високі бур'яни. Ніде не видно було ні душі. Ні людей, ні худоби, ні машин або возів на дорогах - нічого. Що ж це за край такий?

Вони зупинилися на краю якогось села, пішли сільською вулицею - в селі не було ні душі. Німі хати і жовті бур'яни. Село було мертве. Лариса сказала:

- Тікаймо звідси. Тікаймо шукати якоїсь живої землі.

Довго летіли вони, поки очам їхнім відкрилися нарешті засіяні ниви. На буряковому полі сапала одинока жінка. Зайнята своєю роботою, вона не помітила прибульців.

- Я піду запитаю її, що це за пустеля була.

І Лариса пішла до тої жінки, а Білонька зосталася на дорозі. Вони щось там говорили удвох, Лариса з чужою жінкою, і коли дівчина повернулася, Білонька здалеку помітила, що та сама не своя.

- Тікаймо далі. На цій землі посіяно смерть. І назва її - Чорнобиль.

І вони швидко пішли дорогою, а як відійшли за найближчий лісок, піднялися в повітря і полетіли далі. Призахідне сонце залишилося позаду, вони летіли на схід. Незабаром позаду лишився перегороджений і широко розлитий Дніпро.

Так вони подорожували ще два дні. Зупинялися для обіднього перепочинку, потім для ночівлі і летіли все далі й далі на схід. На третій день побачили безліч високих труб, з яких валив чорний дим. Вони пролетіли над одним містом, над другим, а далі було третє, більше за попередні. І скрізь труби, труби, і кожна вивергала клуби чорного диму. Північний вітер нахилив ті дими набік, і вони розповзалися по землі, оповиваючи все довкола. Від того й небо посіріло, і навіть сонячне проміння, пробиваючись крізь товщу розсіяного диму, світило не так ясно, як у інших краях.

- Що це за край такий? - запитала Білонька. - Нащо ж люди нарobili такої біді? Хіба ж їм не краще жилося на чистій землі? Хіба не легше дихати чистим повітрям?

- Цей край зветься Донбас. Люди таке зробили, бо гадали, що це приведе їх до кращого життя.

- Хіба можна бути щасливим, живучи в димі? Летімо туди, звідки прохолодою віє.

І вони полетіли на північ. Перед ними, як і перше, широкі степи, зрідка поцятковані великими селами і невеликими містами. А через два дні, коли вони залетіли далі на північ, краєвиди змінилися. Побільшало лісів: то темних ялинових, то світлих березових, а то змішаних. До них тулилися невеличкі села, і виглядали вони убого й сіро, наче Богом і людьми забуті. Ніде не видно було людей. Невже й тут посіяно смерть? І вони летіли далі, боячись приземлитися в цьому пустельному краї. За цілий день Лариса й Білонька побачили тільки три села, де ще видно було життя. Хати були в них новіші, вулицями снували люди, зрідка проповзали трактори або автомобілі. Поля довкола були засіяні, але при садибах майже не було городів. Кругом хат - пустища, і навіть огорож не було. І хоч на полях повзали трактори, на пасовиськах паслися стада худоби, складалося враження, що все це якимось несправжнє, що люди тут живуть тимчасово, живуть тільки сьогоднішнім днем.

А в містах, над якими вони пролітали, був жвавий рух, стовпотворіння, багато людей чогось стояли довгими рядами, один за одним. На околицях міст велося будівництво.

Ні Ларисі, ні Білоньці не хотілося зупинитися в цій місцевості. Але ж треба було десь спочити. Вони пролетіли ще трохи і зупинилися біля невеличкого села під лісом. На околиці села стояли два напівзруйнованих корівники. Тут, видно, була колись колгоспна ферма, дорога до неї звертала попід арку з грубо обтесаних стовпів, а над нею, над тою аркою, тріпотів на вітрі обстриганий білий прапор. "Чому вони білий прапор вивісили? Чи не тому, що розвалилося їхнє господарство і вмерло село?"

Не знала дівчинка, що той прапор колись був червоний, але вибілів його невблаганний час.

Село було мертве. Ні душі не було. Навіть дорога до села заросла маленькими деревцями. У деяких хатах уже провалилися дахи, на них виріс бур'ян і молоді берізки. Лариса зайшла в одну з хат, і в ніс їй ударив затхлий дух пустки, дух руїни. Зайшла в другу, в третю хату - те саме. І скрізь купи порожніх пляшок з-під горілки. Вони з Білонькою обійшли все село - і всюди було однаково. Тільки одна хата, неушкоджена й гарна, гордо стояла серед загального запустіння. Ні на самій хаті, ні по всій садибі не видно було ніяких слідів руйнації. І якби не

висока трава на подвір'ї, можна було б подумати, що тут живуть люди. Хазяїн цієї садиби виїхав, мабуть, останнім.

Лариса відчинила двері, ступила до сіней, потім до хати. Їй одразу кинулася в очі велика ікона. Святий Георгій на білому коні бився із змієм, а той, притиснутий до землі списом Георгія, дивився вгору, на переможного вершника, і люто вишкірявся. А на покуті висів давній потемнілий образ Ісуса Христа.

В хаті було заметено, але підлога припорошена пилом. У куточку стояв віник. Тут же, коло печі, лежала акуратно складена купка дров і коло них сокира. А на припічку коробка сірників і пачка солі. На лавці стояло відро і лежало різне кухонне начиння. А ще було в хаті дерев'яне ліжко, а ліворуч від нього - стіл і два стареньких стільці.

Лариса підійшла до стола. На ньому лежав листок паперу з учнівського зошита, і на тому листку було щось написано. Вона взяла той листок, стріпнула з нього пил і прочитала:

"Человек, это пишет тебе хозяин дома. Очень жалко было мне покидать родное гнездо. Но жить здесь стало невозможно, и я с семьей уезжаю. Если хочешь, живи себе на здоровье в моей избе. А за меня Богу да святому Егорью помолись."

2 мая 1985 года".

Лариса ніколи не молилася і не знала ніяких молитов. І в церкві не бувала ніколи, бо в їх селі, як і в навколишніх, церкву було давно зруйновано. Вона тільки бачила, як молилася її бабуся. А тут її охопило якесь незнане досі почуття радості й смутку водночас. Вона повернулася лицем до образів, склала руки, як складала при молитві бабуся, і, сповнена свіглих почуттів, сказала:

- Боже, дай щасливу долю господарю цього дому і його сім'ї. І ти, святий Єгорію, теж допомагай їм у житті.

Тільки тепер звернула увагу Лариса на двері в сусідню кімнату. Зайшла туди. Кімната була зовсім порожня. Тільки висіла на стіні велика кольорова свіглина в рамці за склом. На ній був зображений білявий синьоокий молодець. Він грав на гармонії і радісно всміхався. Унизу за рамку було увігнано вузьку смужку паперу, на якій тою ж рукою написано:

"А портрет не снимай. Пусть он будет. Это Хозяин".

Так і стояло написане з великої літери горде слово: «Хозяин».

А тим часом Білонька паслася на подвір'ї.

Почало темніти. Ларисі не хотілося ночувати самій у порожній хаті. Думала розміститися на ніч на подвір'ї разом з Білонькою, бо вечір був тихий і теплий. Але зразу почали допікати комари, і Лариса пішла до хати, а Білонька до хліва. Стомлена дівчинка скоро заснула, і наснилася їй рідна сім'я. І вона схлипувала уві сні.

Вранці Лариса сказала Білоньці:

- Я думаю, що треба перебути лиху годину тут, у цій хаті. А потім повернемося додому. Сьогодні ходім у ліс. Ти будеш пастися, а я назбираю ягід, пошукаю грибів.

Вони вже збиралися вирушати до лісу, коли це почулося якесь гуркотіння. Лариса вибігла на дорогу. Похитуючись на вибоїнах і підминаючи колесами тендітні берізки, що вже повиростали на покинутій людьми дорозі, до села під'їжджало зелене авто. Під'їхало, ще раз хитнулося і зупинилося. З нього, сопучи, виліз череватий чоловік. Своєю поставою й манерами поведінки він геть нагадував їхнього голову колгоспу, того Носатого, що хотів здати на м'ясо Білоньку. Тільки той був чорний і носатий, а цей рудий і кирпатий. А черево було таке саме, і Лариса зрозуміла, що це теж голова колгоспу.

Вслід за головою виліз якийсь маленький чоловічок з облесним лицем і папкою під рукою.

- Ты кто такая? И кто разрешил тебе выпасть свою телку на колхозных угодьях?

- Ишь ты, хитрая нашлась. Это колхозная земля, и хоть мы ее временно не используем, никто не имеет права самовольничать здесь. Пусть даже сто лет лежит эта земля непоханной, а ты не трожь, потому как это не твоё, а колхозное. Поняла?

Лариса мовчала. Кирпатий починав злитися.

- Самовольно выкормленную на колхозных угодьях телку оприходовать в колхозное стадо, а с девкой разберемся, что к чему. Ты, Евсеич, давай папку сюда, бери телку и веди на

центральную усадьбу, а мы поехали. Садись, девушка, ко мне в машину.

Лариса далі мовчала. Білонька промовисто подивилася на неї, і вони зрозуміли одна одну. А малий чоловічок подав голові папку і почав розмотувати мотузок у Білоньки на рогах. І тут вона коротко рикнула і тріпнула головою. Чоловічок відлетів набік, а Білонька обернулася до голови, підскочила на місці, різко махнула головою знизу вгору, підчепила Кирпатого рогом і кинула через себе. Він крикнув, перелетів через теличку і хляпнувся пробитим черевом об землю. А Лариса з Білонькою пробігли попри авто і пустилися навтіки. Вони не озиралися і не знали, що там робиться позаду, а тільки бігли. Зупинилися аж за селом, щоб порадитися, як бути далі.

Лариса сказала:

- Вертаймося додому.

- Але ж там Носатий. Він не забере мене?

- Не бійся нічого. Я вже не боюся ніяких носатих. Не посміє він більше зачепити нас.

Лариса сіла на Білоньку, і та побігла. Спочатку помаленьку, а потім дедалі швидше. Ось вона відірвалася від землі і, набираючи висоту, світлим птахом понеслася в небесній блакиті. А Лариса, біленька вершниця, оминаючи поглядом навколишні поля й ліси, дивилася на крайнеба, туди, де за далекими обр'ями лежала рідна Українська Земля.

1990 рік

Брати-жайворонки

Три хлопчики, три маленьких братики, гралися в полі. Гарно в полі на роздоллі! В небі заливається жайворонок, тепле, настояне на степових травах повітря тремтить-тремтить на обр'ї, приємно дзвенить дзижчання бджіл.

Добре хлопчикам у полі. Скільки тут цікавого! То милуються яскравим метеликом, то волохатого джмеля побачать, то зеленого коника зловлять. Але найбільше зрадліли хлопці, коли знайшли в траві гніздо жайворонка. Маленький сірий птах випурхнув з гніздечка і залишив п'ять зеленкуватих яєчок з бурими цятками. Хлопчики взяли ті яєчка, почали гратися ними. Спочатку розбилося одне, потім друге, третє і нарешті розбилося всі.

У ту хвилину проходила польовою стежкою старенька бабуся. Побачила вона, що зробили хлопчики, і дуже розгнівалася.

- Нащо ви це зробили? Нащо побили яєчка? - запитала бабуся.

- Ми не хотіли, - відповіли хлопчики. - Ми більше не будем.

- Як "не хотіли"? Хіба не вчили вас, що пташиних гнізд розоряти не можна?

Хлопчики винувато мовчали, а бабуся продовжувала:

- З цих яєчок мали вилізти пташенята і вирости жайворонки. А ви їх побили, і не буде жайворонків. Замість тих, що пропали через вас, я зроблю жайворонків з вас.

Бабуся спрямувала очі в небо і голосно вигукнула: "Гой-я! Гой-я! Гой-я!" - і хлопчики перетворилися на сірих жайворонків. Три маленьких пташечки припали до землі і зляканими оченятами дивилися на бабуся. А вона крикнула: "Киш!" - і жайворонки злетіли вгору. Дедалі вище піднімаються вони, і вже не розрізнити, що то пташки. Три темних цяточки поволі пливуть у небі. Ось і ті цятки зникли з очей. Жайворонки полетіли невідомо куди.

А вдома на хлопчиків чекали батьки і сестриця Оленка. Уже вечір, а їх нема. Затривожилися батьки, зажурилися. Ходили, кликали, шукали - ніде хлопчиків не було. Ніхто їх не бачив, ніхто про них нічого не чув. Минув час, і батьки втратили надію побачити своїх синів. Тільки сестриця Оленка вірила, що брати знайдуться. Ходила вона, питала багатьох людей:

- Чи не бачили ви трьох хлопчиків - чорнявенького, білявенького й русявенького?

Але ніхто не міг її порадувати. І вирішила вона йти на пошуки в широкий світ. Не пускали тато й мама, боялися ще й її втратити, але вона таки пішла.

Довго йшла вона полями, лугами, річковими долинами. Йшла широкими дорогами й вузькими стежечками. Ночувала в добрих людей по селах, а вранці знову рушала в дорогу. І

прийшла в дрімучий ліс. "Може, мої братики тут?" Але довкола стояли тільки мовчазні дерева, цвірінькали лісові пташечки, а людей не було.

Дівчинка все далі заглиблювалася в ліс. І натрапила на вузьку стежечку, а на ній побачила людські сліди. Пішла Оленка тою стежечкою. І привела її вона до маленької хатинки. Чотири величезних ведмеді стояли на чотирьох кутах і тримали хатинку на своїх спинах. Коли ведмеді переступали з ноги на ногу, хатинка похитувалася. Страшні були ведмеді, але Оленці дуже хотілося знати, хто тут живе, і вона підійшла до хатини ближче. Вийшла вузькими дерев'яними сходами нагору і відчинила двері. В хатині сиділа старенька бабуся. Оленка привіталася чемненько і спитала:

- Бабусю, чи не бачили ви хлопчиків - чорнявенького, білявенького й русявенького. Вони пішли гратися в поле і не вернулися.

Бабуся подивилася на неї пильно і сказала:

- Я не просто бабуся. Я - бабуся Неділя, мати всіх вітрів. А ти хто така?

- Я Оленка, сестра хлопчиків. Чорнявенького, білявенького й русявенького.

- Як ти сестра їхня, то послухай, що я тобі скажу. Твої брати зробили велику шкоду - розорили гніздо жайворонка. І за це я перетворила на жайворонків їх самих. А де вони тепер, не знаю.

- А хто ж знає, бабусю Неділе? - спитала дівчинка.

- Може, котрийсь з моїх синів знає. Вони по всьому світі лігають і все бачать. Сідай, Оленко.

Оленка сіла. Коли це зашуміло, засвистіло в лісі. Страшний вихор піднявся біля хатини. За хвилину Оленка почула, що хтось легкими кроками піднімається сходами до дверей.

І ввійшов до хати Північний Вітер, парубок дивної краси. Сріблястий чуб спадав йому хвилями набік. А з-за спини виглядали крила. Вони були майже прозорі і блищали крижаним блиском. З-під крил ніжними складками спадав додолу серпанковий плащ.

- Що це за дівчина? - спитав Північний Вітер.

- Це Оленка, сестриця хлопчиків, що їх я перетворила на жайворонків. Шукає братиків. Вони зробили великий злочин, ті її братики, і я їх заслужено покарала. І не збиралася я повертати їм людську подобу. Але ця дівчинка пройшла таку довгу путь. Вона стільки намучилася й натерпілася. Це добра дівчинка, і я поверну їй братиків. Але тільки тоді, як побачу, що вони зрозуміли свою вину. Ти знаєш, синку, де вони, ті жайворонки, тепер?

- Ні, не знаю, - відповів Північний Вітер. - У моїх північних краях їх нема.

Пообідав Північний Вітер і вийшов. І засвистіло, завихрило, зашуміли дерева в лісі.

Прошло небагато часу, і знову засвистіло, загуділо в лісі. То прилетів Південний Вітер, парубок дивної краси. Його чуприна була чорна-чорна і дрібно кучерявилася, а прозорі серпанкові крила блищали сталевим блиском. І плащ, який спадав складками додолу з-під крил, теж блищав сталлю.

- Що це за дівчинка? - запитав Південний Вітер, і бабуся сказала йому, що це сестриця Оленка.

- Я перетворила її трьох братів на жайворонків. Чи ти не знаєш, синку, де вони, ті жайворонки, тепер?

- Ні, не знаю, в моїх південних краях їх нема.

Пообідав Південний Вітер і пішов. І зашуміло, завихрило за ним.

Прошло небагато часу, і знову зашуміло в лісі, затріщали гілки на деревах. То прилетів Західний Вітер. Це теж був парубок дивної краси. Його русява чуприна звисала набік, а серпанкові крила блищали золотим блиском. І так само блищав золотий плащ, що ніжними складками спадав додолу з-під крил.

- Мамо, що це за дівчинка? - запитав Західний Вітер.

- Це Оленка, - відповіла бабуся, - сестриця тих трьох бешкетників, що їх я перетворила на жайворонків. Ти не знаєш, синку, де вони тепер, ті жайворонки?

- Ні, не знаю, в моїх західних краях їх нема.

Пообідав Західний Вітер та й пішов. І зашуміло, завихрило за ним.

Прошло небагато часу, і знову загуділо в лісі, затріщали дерева, засвистіло між листям. То прилетів Східний Вітер, парубок дивної краси. Його рівненьке чорне волосся спадало назад,

очі були чорні-чорні, а серпанкові крила блищали мідним блиском. І так само блищав довгий плащ, що спадав складками з-під крил.

- Що це за дівчина? - запитав Східний Вігер.

- Це Оленка, сестриця тих трьох бешкетників, що я їх перетворила на жайворонків. Ти не знаєш, синку, де вони тепер, ті жайворонки?

- Знаю, - сказав Східний Вігер, - але це дуже далеко, Оленка не зайде туди й за рік.

- А може б, ти, синку, заніс її туди? Як вона таку путь пройшла і добралася аж до мене, то хай би вже знайшла тих братиків.

- Ти, дівчинко, не боїся на крилах вігру летіти? - запитав Східний Вігер.

- Ні, не боюся. Візьміть мене, я полечу.

- То добре, - сказав Східний Вігер, - ось пообідаю та й полетимо.

- Привезеш її, синку, сюди разом з її братами-жайворонками. І я подивлюся, чи повертати їм колишню подобу.

- Ну що ж, будемо летіти, - сказав Східний Вігер, устаючи з-за столу.

Вони вийшли надвір. Східний Вігер розправив свої серпанкові крила і злетів у повітря. Зашуміло, загуділо, засвистіло довкола. Ведмеді, які тримали на собі хатинку, примружили очі, бо не могли витримати такого сильного вігру. Східний Вігер облетів навколо хати, повернувся до Оленки, зупинився коло неї і дрібно тріпотів крильми, зависнувши в повітрі.

- Сідай, Оленко! - крикнув Східний Вігер.

Бабуся Недія підхопила її і посадила своєму синові на спину поміж крила. Вігер помахав матері на прощання рукою і почав підніматися вгору. І шуміли дерева, і кружляли в повітрі зірвані вихором листочки, і свистіло в Оленки у вухах, їй було страшно. Міцно вчепилася руками за складки Вігрового плаща і все тісніше горнулася до його широкої спини.

Вони піднялися високо в небо, попід самі хмари. Східний Вігер витягнувся стрілою, його плащ тріпотів на вітрі, а шовковисте чорне волосся, яке ніжно пестили повітряні хвилі, лоскотало Оленці лице.

Внизу під ними пропливають міста і села, гори й долини, ріки й озера. Все зостається позаду, а вони летять і летять. Бистрокрилі птахи приєднуються до них і летять поряд, хочуть позмагатися з вітром. Орли й соколи, голуби й ластівки - всі пробують сили. Та куди їм! Одні за одними відстають птахи і зникають позаду в просторій блакиті неба. На їх місці з'являються нові сміливці, але й вони відстають. А Східний Вігер невтомно працює своїми серпанковими крилами і несеся все далі і далі вперед.

Так вони летіли майже до самого вечора. Перелетіли через велику ріку і перед ними простягся безмежний степ.

- Оленко! - крикнув Східний Вігер. - Уже долітаємо! Зараз ти побачиш їх, своїх братів-жайворонків!

Помахи Вігрових крил стали повільнішими. Вони з Оленкою опустилися нижче. Вігер ширяв над степом, шукаючи жайворонків.

- Добре дивися, Оленко. Вони десь тут недалеко.

Оленка пильно дивилася на всі боки, але кругом була тільки прозора порожнеча.

- Он вони! - крикнув Східний Вігер, показуючи пальцем на схід. Оленка подивилася в той бік і побачила на тлі синього неба три крапки. І Вігер спрямував туди свій політ.

Крапки все більшають і більшають. Ось уже очі Оленки розрізняють трьох маленьких птахів. Ось уже до її вух долинають переливи жайворонкового співу. Три жайворонки, злившись з небом, співали-щебетали свою нескінченну пісню.

Ось вони вже зовсім поруч, її братики.

- Андрійку, Степанку, Романку! - гукнула Оленка. І жайворонки почули її і припинили свій спів. Вони не бачили Вігра, бо він для них був невидимий. Але побачили в небесній блакиті свою сестричку. І полетіли до неї. Сіли їй на плечі і пестили її крильцями й дзьобиками.

- Люба наша сестрице, дорогенька наша сестрице!

Східний Вігер опустився додолу, Оленка ступила на степову траву.

- Відпочивай, Оленко, - сказав Східний Вігер. - Тобі доведеться заночувати з братиками в

степу. А вранці я прилечу сюди і полетимо назад.

І зосталася Оленка з братиками в степу. Вони сиділи в пахучій траві і вели розмову. Оленка розказувала братикам, як тужать за ними батьки і як гарно в ріднім краю. Братики все розпитували сестру, їм не терпілося, хотілося скоріше вернутися додому.

Землю огорнула ніч. У небі мерехтіли зорі. Стомлена Оленка лягла на траву і заснула. А три сірих пташечки пригорнулися до неї і теж спали тривожним пташиним сном.

Вранці вони прокинулися від раптового подуву вітру. Оленка розплющила очі - Східний Вітер був уже тут.

- Ну що ж, полетимо? - спитав Вітер.

- Полетимо! - радісно вигукнула Оленка.

- Полетимо! Полетимо! - крикнули тоненькими голосами жайворонки. Східний Вітер зробив коло над самою землею і зупинився коло них, тріпочучи

крильми.

- Сідайте!

Оленка сіла Вітрові поміж крила, коло неї вмостилися три її братики, три жайворонки. Східний Вітер піднявся вгору, і вони відправилися в далеку путь.

І прилетіла Оленка з братиками до бабусі Неділі. Східний Вітер повернувся в степи, а Оленка піднялася вузькими сходами до старої чарівниці. Зайшла, привіталася і сіла на лаву, а сірі жайворонки принишкло сиділи на її плечах.

- Ну що, не страшно було подорожувати на крилах Вітра? - спитала бабуся.

- Та страшно, бабусенько, але дуже хотілося знайти братиків.

- То що ж ви, бешкетники, зрозуміли свою вину?

- Зрозуміли, бабусенько. Ми більше ніколи такого не зробимо.

- Отож-то й воно, що не можна такого робити. Життя кожної пташини дороге. Без пташиного співу став би сумним світ. Тільки тому, що ви були малі й несвідомі, коли таке погане робили, я погоджуюся повернути вам людську подобу. І ще тому, що ви розкаюєтеся.

Бабуся Неділя взяла всіх трьох жайворонків і вийшла з ними надвір, а Оленці сказала зостатися в хаті. І не бачила Оленка, що робила бабуся з жайворонками, тільки почула, як гукнула вона знадвору:

- Оленко, виходь!

Оленка вийшла з хати, спустилася скрипучими сходами вниз - перед нею стояли три її братики - чорнявенький, білявенький і русявенький.

З радістю великою обнялася сестричка з братами. І щиро хотілося їм, щоб ніколи більше вони не розлучалися надовго.

І тут побачила Оленка, що Романко, її найменший братик, втирає сльози.

- Чого ти плачеш, Романку? - запитала Оленка.

- Я не плачу. Це я так собі. Але жаль мені, що я вже ніколи не буду летіти з піснею в небі. Чому ніхто не зробить так, щоб люди мали крила? Коли я виросту, я зроблю крила.

Східний Вітер відвіз їх аж до батьків, і дуже радісною була зустріч. А чи зробив Романко крила? Про це мова в іншій казці.

1989 рік

ТЕМНІ СИЛИ ПІДЗЕМЕЛЛЯ

В одній державі перемогла революція, і влади дохопився ватажок революціонерів Тарган. Він обіцяв допровадити людей до загального благоденства. Але коли Тарган утвердився при владі, народ побачив, що благоденством тут і не пахне, а тільки гнітом і кров'ю. Налякані люди не знали, що їм робити. Збутися Таргана було вже неможливо. Він заявив, що залізною рукою поведе народ до благоденства, а хто не хоче, тому смерть. А себе самого назвав Залізним Володарем. Ім'я "Тарган" ніхто не смів і згадувати. ,

Зміцнювати владу Залізного Володаря повинна була й наука. Одного разу він закликав до

себе вченого Гостродума і сказав:

- Я ночі не сплю, все думаю про те, як ошасливити моїх підданих, а вони чогось невдоволені.
- Так, невдоволені, - погодився Гостродум.
- Вони зрадливі й нещирі.
- Так, зрадливі й нещирі, - підтвердив Гостродум.
- Я прекрасно забезпечую своє військо, а воно ненадійне.
- Так, ненадійне, володарю.
- Серед підданих безліч ворогів моїх. Я їх винищую мільйонами, а вони не переводяться. Найбезпечніше мені було б, якби я знищив усіх підданих, але ким же я тоді буду правити?

На цей раз Гостродум нічого не міг сказати. Він стояв перед Залізним Володарем і мовчав. А той продовжував:

- Найбільш надійна сила - це наука, найвірніший мій підданий - це ти.
- Радий і далі служити вам, володарю.
- Ти повинен створити для мене військо, яке б не вміло думати, а тільки виконувало накази. Щоб я міг на нього опертися, не боячися зради. Воно має складатися не з людей, а зі страшних звірів.
- Володарю, яких саме звірів ви маєте на увазі?
- Це мають бути тварюки, яких не бачив світ. Кровожерніші за голодних вовків.
- Я зроблю це, володарю.
- І отруйніші за найотруйніших гадин.
- Я зроблю це, володарю.
- І плодючіші та витриваліші за щурів.
- Я зроблю це, володарю.
- Скільки часу потрібно для того, щоб ти це виконав?
- Десять літ, володарю.
- Це дуже довго. За цей час мої вороги можуть позбавити мене влади.
- Створити таких досконалих звірів непросто. Ви мусите протриматися десять літ. І тоді я покажу вам результат моєї праці - жакливого звіра, якого ще не бачив світ.
- То приступай до роботи.

Піддані Залізного Володаря раз по раз піднімалися на повстання, але щоразу терпіли поразку. І кожен виступ коштував їм сотень тисяч жертв. Але життя їхнє було таке нестерпне, а прагнення до свободи таке велике, що вони піднімалися знову і знову. І не боялися загинути, бо їх існування було мало чим краще за повільну болісну смерть.

Залізний Володар безперервно воював з власним народом і здобував перемогу за перемогою, але як би там не було, він почував себе дуже невпевнено і всі надії покладав на Гостродума, на його зловісний науковий геній.

Минуло десять років, і робота була готова.

- Покажи мені того звіра, Гостродуме.

На другий день четверо служителів принесли на ношах до палацу Залізного Володаря якийсь кубічний предмет, запнутий з усіх боків чорною тканиною. Ноші з тим чорним кубом поставили посеред зали. Сам володар сидів неподалік у кріслі, а коло нього стояв Гостродум з лозовим прутиком у руці. Володар згорав від цікавості і водночас йому було лячно. А що, як той звір вирветься з клітки і пожере його самого? Що тоді буде? Але він тримався так, щоб не показувати свій страх підлеглим.

Служителі відкинули чорну запону. В клітці з товстого сталевого пруття сиділа бридка рудувата тварюка з довгим голим хвостом. Володар глянув на неї і розчаровано вигукнув:

- Гостродуме, що ти мені показуєш? Це ж звичайнісінька миша, тільки великого розміру. Це ж миша!
- Це не миша, володарю. Це щур, і він стократ страшніший за будь-яких левів або крокодилів. Натє вам цього прутика - ткніть йому в морду. І ви побачите, що з того вийде.

Залізний Володар узяв прутика і обережно шпурхнув щура. Звір захопив прутика і вирвав його з руки володаря. Шерсть на його спині нашорошилася, очі блиснули несамовитою

люття. Вишкіривши зуби, він шалено кинувся на сталеве пруття, вгризнув його, і навсідіч полетіли іскри. Звір відскочив і вгризнув сталевий прут у другому місці, в третьому, щоразу викреслюючи снопи іскор. Тоді підскочив і люто вдарився всім своїм тілом об верхнє пруття, і клітка задрижала, завібрувала від того удару.

- Забирай свого звіра, Гостродуме, - злякано крикнув Залізний Володар. - Забирай, бо він загризе нас із тобою!

Служителі запнули клітку і винесли її з зали.

- Ну й чудо ти виплотив, Гостродуме! Що ж тепер з ним робити?

- Все продумано, мій володарю, і науково обґрунтовано. Це саме той звір, якого ви хотіли. Він сильний і лютий, як сто дияволів. Це тридцятикілограмовий згусток м'язів і лютості. Він може місяцями не їсти і не згине з голоду. А плодиться шість разів на рік і виплоджує по п'ятнадцять-двадцять малят. За кілька років з одної пари можуть наплодитися мільйони. Цей звір отруйніший за будь-яку іншу істоту. Його укуси смертельні. Крапля крові його, потрапивши на людське тіло, призводить до смерті. Кожна його волосина несе в собі страшну отруту. До того ж він зовсім не знає страху. Задоволені ви, володарю?

Розгублений тиран мовчав. Він не знав, що й казати.

- А де ж ми їх будемо держати, як їх наплодиться багато? - запитав після довгої паузи Залізний Володар.

- Все продумано, мій володарю. Під нашою столицею безліч каналізаційних стоків і катакомб. Отам вони й будуть плодитися, і ніхто не знатиме, що під містом розміщене наше страшне військо.

- А як я їх прогочую?

- Це найбільш невибагливі істоти в світі. Вони можуть житися різними відходами, пожиратимуть усе, що ви для них виділите.

- Добре, - промовив Залізний Володар, і в голові його зародилася злочинна думка, про яку він навіть Гостродумові не сказав.

- До всього цього я додаю вам, володарю, що мої звірі мають стійкий імунітет проти будь-яких отрут і заразних захворювань. їх ніщо не бере.

- А як же їх збутися, коли вони перестануть бути нам потрібними? Або як їх наплодиться забагато?

- Їх можна нищити кулями або вогнем. Але такий метод нищення неефективний. Однак є засіб, за допомогою якого ви можете вбити їх хоч би й усіх за раз. Вони не переносять прямого сонячного проміння. Зразу гинуть, як тільки на них засвітить сонце.

- Виходить, що я не зможу використовувати своє звірине військо, якщо повстанці почнуть штурмувати мій кремль у ясний сонячний день?

- І це передбачено, володарю, - сказав Гостродум. - Мій помічник Ясночолій створив димову гармату, за допомогою якої можна закрити сонце темною завісою диму. А потім, коли завіса буде непотрібна, вона поволі розвіється.

Залізний Володар був задоволений. Це саме те, що треба. Але ще одне питання було для нього неясне: як же він тим звіриним військом керуватиме? Та й тут дав чітку відповідь Гостродум.

- Звірі будуть керуватися ультразвуковими сигналами, що їх чують тільки вони. Людському слухові ті сигнали недоступні. Це насамперед команди: "на північ", "на південь", "на захід", "на схід". Досить подати ультразвукову команду, наприклад, "на північ", і все військо посуне точно на північ і буде знищувати все живе на своєму шляху. А ще є команди для початку наступу і для повернення в підземелля. При команді "додому" кожна тварюка поспішає до найближчого входу в підземелля, непомірно знаходячи найкоротший шлях.

- Слухай, Гостродуме, - нетерпляче перебив свого вченого Залізний Володар. - А чи не здається тобі, що в разі війни ці тварюки пожеруть і нас з тобою?

- Не здається, мій володарю. Це виключено. На наших тілах будуть закріплені портативні апарати, які створюватимуть навколо нас магнітне поле, недоступне для щурів. Хай навіть їх буде сунутися багатотисячна маса. Ви будете стояти, як гранітна скеля серед розбурханого

моря. Жоден не підступить до вас ближче, ніж на п'ять метрів.

Залізний Володар був справді задоволений. Ще б пак, він тепер непереможний. Уже можна не боятися, що піддані повстануть і позбавлять його влади й життя. Маючи таких світочів науки, як Гостродум і Ясночолій, можна не страхатися нічого. Його ніколи не цікавило, що там думають про нього піддані, головне, щоб вони не повставали. Навіть такі, як Гостродум і Ясночолій, - це просто піддані. Вони надто розумні, і тому їх варто було б знищити, але без них не обійтись. Отож, він всіляко нагороджував їх, створював їм особистий добробут, аби лиш вони йому вірно служили.

Гостродум і Ясночолій були великі вчені, але, як і всі непересічні люди, були дуже різні. Гостродум був цілком задоволений своїм становищем. Його не дуже цікавив навколишній світ і зовсім не цікавило тяжке життя співвітчизників. Багатство, гроші теж не дуже вабили його. Наука - ось чим він жив. Його творчий геній, небуденні успіхи в науці створювали йому ілюзію всесильності. Десь на дні його душі лежало переконання, що не Залізний Володар, а він, Гостродум, зсемогутній властитель. Залізний Володар був для нього тільки засобом, за допомогою якого він здійснював свої наукові задуми. Величезні, незрівнянні успіхи в науці - більше його не цікавило ніщо. Він не задумувався над тим, що сам є страшним знаряддям у руках тирана.

Зовсім іншою людиною був Ясночолій. Володіючи не меншим ніж у Гостродума даром науковця, він не втратив людських доблестей: шляхетності, честі, співчуття й спожаління. Його не переставали мучити докори сумління, що він допомагає тиранові гнобити народ.

Виконуючи страшне замовлення Залізного Володаря, Гостродум і Ясночолій працювали спільно. Але обов'язки в них були чітко розмежовані, бо Гостродум був біологом, а Ясночолій - фізиком. Один за допомогою генної інженерії виводив із звичайного щура небаченого страшного звіря, а другий розробляв ультразвукову апаратуру для керування полчищами новостворених потвор, а також апарати, які створювали магнітне поле для захисту від них. До того ж він сконструював пристрій, який давав йому можливість з далекої відстані вимикати, виводити з ладу всі свої апарати, де б вони не були. І ті, що спрямовували звірів, і ті, що захищали від них окремих вибраних осіб. Про цей винахід Ясночолого нічого не знав Гостродум.

Ясночолій сконструював і димову гармату, аби можна було затемнювати небо, щоб уберегти потвор від сонячного проміння. Але потай від Гостродума він створював і апарат для очищення неба. А що з того вийшло, буде видно потім.

Гостродум і Ясночолій закінчили цю роботу у тяжкий для Залізного Володаря час. Становище його було хитке. Народ уже перестав боятися Залізного Володаря. Армія і поліція не були вже його надійною опорою. Вони почали схилитися на бік пригнобленого народу. Якраз у цей час було вкрай потрібне Залізному Володареві звіряче військо, що його створив Гостродум. Тепер володар чекав нового повстання, щоб показати свою силу і навік відбити в народу охоту до боротьби, убити волю народу. Володар чекав повстання.

А тим часом гігантські щури плодилися в підземеллях з нечуваною швидкістю. За рік потвор намножилося стільки, що їх неможливо було прогодувати. Щодня в підземелля звалювалися маси різних відходів харчування, але це була крапля в морі. Звірюки сильно голодували. Тоді Гостродум додумався випускати їх на міське звалище. Напроти того звалища був головний вихід з підземелля. Уночі служителі давали ультразвуковий сигнал, багатотисячні зграї вивалювалися з тої діри і жадібно пожирали покидьки. І горе нещасному, який під ту пору забредав у район звалища.

Страхігливі потвори бенкетували на звалищі аж до ранку. Перед сходом сонця служителі подавали сигнал "додому" і щури прожогом бігли до своєї діри. А на ранок виявлялося, що там, де були гори різного сміття, утворилися не то що рівнини, а навіть глибокі западини.

Але й цього для щурів було недостатньо. У злочинній голові Залізного Володаря вже давно заплодилася ідея годувати потвор людьми. За найменшими підозрами, а то й просто так, ні за що, тисячі людей заарештовували, запроторювали в тюрми, а ночами їх у закритих фургонах відвозили у підземелля, заводили колонами в ті діри і там лишали. Так закінчували життя

кращі з людей.

Коло кожного входу в підземелля стояли вартові і своїми сигналізаторами відлякували потвор у глиб катакомб, не допускаючи їх виповзання.

Настав день нового народного виступу. Це вже було не просто повстання, а революція, що охопила всю державу. Але доля революції вирішувалася в столиці. Тут багатотисячні маси людей вийшли на маніфестацію, яка скоро переросла в збройне повстання. На вулицях вирости барикади. Керівники повстання звернулися по радіо до народу. Почався штурм кремлівських мурів, за якими був палац диктатора. Гвардія Залізного Володаря відкрила по повстанцях вогонь.

А що ж у цей час робили Гостродум і Ясночолій?

Їхня лабораторія з усім обладнанням розташовувалася на останньому, найвищому, поверсі диктаторського палацу, у великому приміщенні з розсувними стінами. Як тільки почалося повстання, Залізний Володар сказав:

- Ти, Гостродуме, будеш коло мене. Ясночолій може управитися зі своєю апаратурою сам.

Маючи коло себе Гостродума, Залізний Володар почував себе більш захищеним. У тяжку хвилину Гостродум, боронячи себе самого, обороняв і його, диктатора. Та й не довіряв нікому тиран. Не хотілося йому, щоб обидва вчені були разом і не при ньому. Хай один з них буде заручником.

Коли повстанці почали штурм, Ясночолій одержав з канцелярії диктатора наказ:

«Затемнити сонце!» Він повернув один з тумблерів, і розсунулася стеля лабораторії. Тоді повернув другий тумблер, і відсунулася південна стіна. Чотири стволи димової гармати автоматично повернулися в бік сонця. Ясночолій впевненим порухом руки натиснув кнопку, і всі чотири стволи один за одним вистрілили. В небі, якраз напроти сонця, глухо, як дитячі хлопавки, пролунали вибухи димових снарядів. Ясночолій автоматично перезарядив гармату і повторив постріл з усіх стволів. Чорний дим розплився синім небом і закрив сонце. Погода була безвітряна, і димова хмара неперушно висіла на небі.

Над столицею навис вечірній присмерк. А бій продовжувався. Все місто було вже в руках повстанців. Зосталося взяти тільки кремль, де переховувався Залізний Володар. З усіх боків до кремля підступали загони повстанців.

А Ясночолій зразу після затемнення сонця одержав новий наказ: "Сигнал на вихід!" Запрацював ультразвуковий сигналізатор, загорілася зелена лампочка. Ясночолій натиснув кнопку "Вихід". На екрані перед ним з'явилися один коло одного всі виходи з підземелля - страшні чорні діри. В одній з дір щось заворушилося. Звідти вискочили три гігантські щури, за ними ще кілька, а далі посунули валом так, що в тісно збитій масі важко було розрізнити окремих тварюк. Нестримними потоками полізли щури і з інших дір.

Біля кожного виходу з підземелля стояли захищені портативними апаратами вояки, які ультразвуковими сигналізаторами спрямовували ті потоки з передмість у центр, щоб вони зійшлися коло кремля. Апокаліптичне нашествя потвор ввергло в страшну паніку всіх мешканців столиці. Вулиці спустіли, місто ніби вимерло, тільки сунулися мовчки безконечні потоки щурів.

Вісті про революцію рознеслися по всій державі. Усі вважали, що успіх її залежить від війська. Чи підтримає воно тирана, чи виступить разом з повсталим городом? Більшість вояків хотіли йти на допомогу повсталій столиці, та вичікували генерали. А диктатор не наказував їм рушати на столицю для придушення революції, бо тепер мав надійніше військо - мільйонні полчища щурів.

Але один молодий генерал, не чекаючи ніяких наказів, повів свою армію на столицю. Він вирішив приєднатися до повстанців. Тисячі танків і автомобілів з вояками в'їхали на спустілі вулиці столиці. Здалеку долинала тріскотнява стрілянини. Генерал наказав рухатися до центру столиці, і тут армія несподівано наткнулася на полчища щурів. Вояки пішим строем атакували потвор, відкрили погонь по їх скупченнях. Але коли щурам вдалося наблизитися впритул, становище зразу стало критичним. Тварюки без жодного страху стрибали в гущу людей і впивалися своїми зубами в беззахисне людське тіло. За кілька хвилин загинули сотні вояків.

Усі інші кинулися навтіки. Звірі не гналися за ними, бо вони рухалися з заданому напрямку. Тоді генерал кинув на потвор танки і такі затримав одну з колон.

А тим часом Ясночолій стояв у своїй лабораторії і дивився на екран. Потоки щурів, що виповзали з каналізаційних отворів, уже вичерпувалися. Усі дорослі шури вже повибігали. Виходив молодняк і навіть зовсім малі щуренята. Нездоланна сила ультразвукового сигналу гнала їх до виходу. Навіть недавно народжені щуренята покидали свої лігвища і безпорадно повзли мокрими підземними переходами. Багато їх гинуло в калюжах каналізаційних стоків.

Крізь тріскотнюву пострілів почув Ясночолій голос Гостродума, який по прямому проводу наказував повторити обстріл сонця димовими снарядами. Ясночолій глянув на небо - димова хмара напроти сонця широко розпливлася і була вже не така густа, як перше.

Гостродум роздратованим голосом повторив свою команду затемнити сонце.

В житті Ясночолого наставали вирішальні хвилини. Він підійшов до залізних дверей, що вели в лабораторію, і замкнув їх зсередини. Тоді обернувся і глянув на місто. Центральна вулиця, рівна, як струна, світлою смужкою перетинала столицю. Але що це? Далекий кінець вулиці заливало щось темне. Воно сунулося сюди, в бік кремля, так, ніби чиясь невидима рука вмочила велику щітку в чорну фарбу і поволі вела нею по вулиці, малюючи її начорно. Це були шури. Вони швидко наближалися до кремля, зосталося якихось триста-чотириста метрів. А повстанці продовжували штурмувати з усіх боків кремль, і перемога хилилася на їх бік. У кількох місцях вони вже вибралися на мур. І не знали, яка жахлива небезпека нависла над ними.

І тут увійшов у цю страшну гру Ясночолій. Він увімкнув апарат, який нейтралізував ультразвукову сигналізацію. Йому не було часу дивитися, що діється на вулиці. А там потік щурів, утративши ультразвукову орієнтацію, зупинився. Потвори бігали сюди-туди, розповзалися в бічні вулиці, і тільки деякі рухалися по інерції вперед.

А оснащені захисними апаратами вояки-наглядачі безпечно стояли на своїх місцях, не знаючи, що апарати вже не діють. І кожного з них спіткала несподівана і страшна смерть.

Ясночолій підступив до найголовнішого свого апарата. В темне небо вп'явся промінь зеленавого світла. Той чарівний прожектор постояв секунду, а тоді, як удар меча, перерубав чорну димову хмару навпіл. Від краю до краю простяглася рівна смужка блакитного неба. Тоді зелений прожектор рубонув ще раз і ще, безперервно рухаючись туди-сюди по небу. Світла смужка перетворювалася на широку блакитну дорогу. І раптом на землю бризнули промені сонця. Зелений меч рубонув ще кілька разів по небу, і сонце, життєдайне сонце, цілком звільнилося від темної запони.

Щури, потрапивши під яскраве сонячне проміння, падали, корчилися в передсмертних конвульсіях і зразу гинули. І не розуміли причини своєї загибелі. З затінених місць вибігали на освітлені, падали і, здригнувшись кілька разів, спускали дух. За кілька хвилин пропало все щуряче військо.

А боротьба за кремль закінчувалася. Повстанці перемагали. Вже наспіло до кремля й військо. Ясночолій витяг з тайника національний прапор, який за правління Залізного Володаря був під заборонаю, став на краю відкритої лабораторії і почав розмахувати ним, вітаючи переможних повстанців. У відповідь закричали тисячі людей, і в криках їхніх чулася радість перемоги.

А Залізний Володар післав своїх гвардійців, аби привели Ясночолого перед його очі. Це було останнє розпорядження тирана. Гвардійці побігли сходами вгору, і тут Залізний Володар і Гостродум почули, як з переможними криками вриваються в палац повстанці. Тиран відчинив перші двері ліворуч і побіг довжелезним коридором. А Гостродум так і стояв на місці, як перше стояв.

Тим часом гвардійці добігли до дверей, що вели в лабораторію. Ясночолій почув грюкання й крики. Замкнені залізні двері не піддавалися. Ясночолій далі розмахував прапором. А грюкання посилювалося. Тепер уже гупали чимось важким. Двері почали подаватися. Але тут за дверима почулися постріли, розпачливі крики, і все затихло.

А Залізного Володаря знайшли в одному з туалетів, його останньому сховищі. І привели

назад, до переповненої повстанцями просторої канцелярії. Це був плюгавий, миршавий чоловічок. Всі дивувалися, що він міг вселяти страх у серця мільйонів людей. Скинутий диктатор мовчав, очі його злякано бігали. Нарешті вони зупинилися на Гостродумі, який закам'яніло стояв на попередньому місці. І тільки й зміг плюгавець вичавити з себе:

- Бачиш, Гостродуме? Це ти мене до такої біди довів.

Гостродум нічого не відповів і навіть не глянув на нього. Тільки витяг щось з нагрудної кишенки і поклав собі в рот. І зразу впав. Кілька чоловік кинулися до нього - він був мертвий.

А у всій столиці буяла народна радість. І ясно свігло життєдайне сонце.

1990 рік

ШСНІ СТАРОГО ВІТРЯКА

Жив собі у світлій хаті край села Хлопчик. А на горбі за селом стояв Старий Вітряк. Хлопчик зі своїми товаришами ходив до нього гратися. Колись Вітряк не був таким самотнім, бо на тому горбі стояло аж сім вітряків. Коли звіювався свіжий вітер, вони пружно махали крилами і мололи хліб. Вітряки zostалися без роботи, коли в село почали завозити готовий печений хліб. Ще більше забули про них, як на третьому селі збудували великий млин, що працював на електричній енергії.

Забуті вітряки поволі старіли й руйнувалися. Із їхніх крил повипадали і невідомо де ділися дощечки. Потім то в одного, то в другого повідпадали крила. Гонтове покриття трухлявіло і почало в багатьох місцях протікати. То тут, то там відпадали трухляві дошки зовнішньої обшивки, а в діри залігав бешкетний вітер і довершував руйнування. Колись вітер допомагав вітрякам працювати, а тепер допомагав їм умирати. І дійшло до того, що з семи вітряків зостався тільки наш Старий Вітряк.

Вітряк був улюбленим місцем хлоп'ячих ігор. І хлопці не хотіли, щоб він пропав. Вони не раз приносили молоток і цвяхи і прибивали відірвані дошки. І навіть притягнули з села довгу драбину, вилізли на дах і підкладали шматки старої бляхи, щоб не текло. І Старий Вітряк продовжував жити.

Хлопці так звиклися зі Старим Вітряком, що принесли туди сінник, аби було на чому прилягти. Після біганини й лазіння по вітряку хлопці на тому сіннику відпочивали. Один щось розповідав, інші слухали. А бувало, що хтось лягав і читав книгу. Можна сказати, дозвілля хлопців було пов'язане зі Старим Вітряком.

А тепер ми розкажемо про нашого Хлопчика. Він жив недалеко від Старого Вітряка. Від хати до Вітряка була утоптана хлоп'ячими ногами стежечка.

Наш Хлопчик не був звичайним собі школярем. Це був особливий хлопчик. Він мав незвичайну пам'ять. Запам'ятовував довжелезний вірш, усього раз прочитавши його вголос. Одного разу він прийшов з концерту і в присутності батьків переспівав одну за одною всі двадцять три почутих на концерті пісні. І ні разу не спігкнувся, не сфальшивив.

Про дивовижну слухову пам'ять Хлопчика знали навіть у Києві. Отакий був наш Хлопчик.

Тато Хлопчика був будівничий, майстер на всі руки. За ті золоті руки його поважали в селі, і всім він був потрібний. А Мама була вчителька. Вона вчила малих дітей. А ще була вона відома тим, що дуже гарно співала. Ніхто в селі не співав так гарно, як вона.

Але татові золоті руки, такі потрібні всім, стали ніби й причиною його біди. Багато людей просили його на роботу до себе. Тому треба було хату збудувати, тому щось змайструвати. Хтось хотів дах полагодити, хтось - вікна замінити. І всі до Тата, і Тато нікому не відмовляв, ішов до людей. Він усе гарно робив, і все було добре. Але біда була в тому, що в кожній хаті його частували горілкою. Пий, скільки хочеш! Спочатку Тато пив потрошку, потім трохи більше. А потім це ввійшло в звичку, і він став часто з'являтися додому нетверезий. У таких випадках Тато, завжди такий уважний і добрий до Мами й Хлопчика, ставав дратівливим і злим. У сім'ї, перше такий щасливий і дружній, угніздилося горе.

Неділі завжди були в сім'ї хлопчика святами, а тепер горілка отруїла їх. Тато нудився і все

хотів кудись зникнути. Та й сьогодні він був дома тільки до обіду. А потім сказав:

- Я хочу вийти просвіжитися.

- Краще нікуди не йди, - просила Мама, але він не послухав і пішов.

У той вечір Мама з Хлопчиком довго сиділи у тривожному чеканні. Нарешті почувся стукіт. Хтось зайшов до сіней і довго намацував ручку дверей. Та ось двері відчинилися і з'явився Тато. Він був зовсім п'яний. Зупинився в дверях і, тримаючись за одвірки, дивився каламутними очима на Маму. Нарешті заговорив якимось чужим голосом:

- Ну? Ти чого так кисло дивишся на мене? Що, не впізнаєш? Законного мужа не впізнаєш? Я зараз протру тобі очі. Я покажу, хто тут хазяїн.

І він нетвердими кроками пішов на Маму. Хлопчик відскочив набік і крикнув:

- Не чіпайте Маму!

Тато зупинився і обернувся до Хлопчика. Він поставив долоню дашком над очима і почав приглядатися, ніби не бачив його.

- А це що? Що воно там таке? А-а, це ти, шмаркачу? Ану ходи-но сюди, я хочу поговорити з тобою по-батьківськи.

І Тато ступив у його бік. Хлопчик кинувся до дверей, вискочив у сіни, з сіней надвір - і побіг вулицею. Він біг і біг, хоч за ним ніхто не гнався. А тоді прихилився до якогось плоту і почав плакати. Згори байдухо дивився повновидий місяць, у чийомусь саду безтурботно співав соловей, а Хлопчик стояв під чужим плотом і плакав. Він знав, що вдома плаче Мама, і від того його ще більший жаль обіймав. Хлопчик переживав за маму, але додому вертатися йому не хотілося. Та куди підеш?

І тут він пригадав про Старий Вігряк, добрий Старий Вігряк, який завжди давав притулок хлопцям. І вернувся вулицею назад. Напроти своєї хати зупинився, послухав - тихо. І він пішов польовою стежкою до Старого Вігряка..

А Тато лежав посеред хати на підлозі і спав непробудним п'яним сном. О, він як ніхто мав право лежати на тій підлозі. Він сам збудував ту хату від фундаменту до покриття. Сам шукав усі матеріали, сам мурував, тесав, стругав і все до порядку поведив. Ніхто, крім нього, жодного цвяха не забив. Покликав собі підмогу тільки в той день, коли зводили дах. І ось тепер він, такий роботящий, умілий і сильний, лежав, переможений гидким зеленим змієм.

А Мама в ту ніч довго сиділа й плакала, перш ніж піти спати.

Хлопчик вийшов скрипучими сходами вгору, зайшов у Вігряк, знайшов напوماцки сінник і ліг. Йому не спалося, але поволі сон почав таки підбиратися до нього. Він засинав, і невиразні, уривчасті сновидіння вже наповзали на нього, помалу занурюючи його в тривожний сон.

Хлопчик прокинувся, коли раптом йому почулася пісня. Він зразу скинув з себе сон і прислухався. Може, це йому сниться? Ні, в Старому Вігряку справді співав хтось:

Ой гаю мій, гаю,
Густий, не прогляну.
Чом на тобі, густий гаю,
Ой листя, листячка немає?

Чийсь жіночий голос, ніжний і проникливий, бринів у Старому Вігряку, і лилася пісня, чарівна і проста:

Листячка немає,
Вігер не колише.
Ой там братчик до сестрички,
Ой, часто, часто листи пише.
Часто листи пише,
А в листах питає:
"Чи привикла, рідна сестро,
А в чужо-, а в чужому краї?"
"Не привикла, брате,
Треба привикати.
У розкошах виростала,

Треба, треба горе знати".

Пісня закінчилась, і зразу ж заспівав хтось іншу, не менш прекрасну. Дзвеніли все нові й нові пісні, сумні й радісні, але частіше сумні. Хлопчик слухав, і пісні залягали йому в пам'ять. І залягали в серце. Він не знав, хто ж то співає, звідки ті пісні беруться.

- Хто це співає? - запитав Хлопчик, коли закінчилась наступна пісня і настала коротка пауза.

І у відповідь почув:

- Ми - забуті пісні. Колись усі співали нас. Але часи міняються, народилися інші пісні, а нас забули. І ми знайшли останнє пристановище в цьому Старому Вітряку. А як він загине, буйні вітри рознесуть, розпорошать нас, і не буде більше старих пісень. Ми будемо звучати у гудінні вітру і пташиному щебеті, у шелесті трав і дзюрчанні води. Але це будуть лиш окремі звуки, а старих людських пісень уже не буде ніколи.

Хлопчик слухав, і не хотілося йому, щоб пропали пісні. І вони бриніли одна за одною, а Хлопчик закарбовував їх у своїй дивовижній пам'яті.

Коли він вранці прийшов додому, Тата вже не було, пішов на роботу. Хлопчик розказав Мамі, що ночував у Старому Вітряку, поспідав і ліг відпочити. І довго-довго спав. Потім устав, пообідав, а тоді взяв товстого зошита і почав записувати з пам'яті почуті в Старому Вітряку пісні. Майже до самого вечора писав він, і на сторінки учнівського зошита лягли слова дев'ятнадцяти прекрасних пісень.

Відтоді Хлопчик став часто ходити на ніч у Старий Вітряк, слухав пісні, а прийшовши додому, записував їх. Мамі він казав, що йде до свого друга, двоюрідного брата, і Мама відпускала його. Йому поки що не хотілося нікому-нікому відкривати таємницю Старого Вітряка.

Одного разу в село приїхали артисти з концертом. Тато з Мамою теж пішли на той концерт. Виявилось, що то не звичайні артисти, а члени антиалкогольного товариства. У піснях і гуморесках висміювали п'яниць. Тато сидів червоний і засоромлений. Мамі теж було соромно. Їй здавалося, що це співають і розповідають саме про її чоловіка.

Йдучи з концерту додому, Тато з Мамою мовчали. Прийшли - Хлопчика вдома не було. Він, як звичайно, був у Старому Вітряку. Мама сіла, поклала собі руки на коліна і сиділа як приречена, а Тато ходив по хаті вперед-назад, вперед-назад, сюди-туди, сюди-туди. І обоє мовчали. Тоді Тато сів коло Мама, взяв її за руки й сказав:

- Ти прости мені. Більше цього ніколи не буде.

Він хотів ще щось сказати, але йому перехопило дихання, і груди здригнулися від глухих ридань. Мама схилилася йому на груди і теж почала плакати. А потім обоє затихли і ще довго так сиділи.

А тим часом Хлопчик слухав у Старому Вітряку забуті пісні.

Тато дотримав свого слова. Він зовсім змінився. Незабаром усім у селі стало відомо, що Тато кинув пити, і ніхто йому вже більше не підносив ні горілки, ні вина. І мир і спокій запанували в їхній сім'ї, і здавалося, що й сонце стало ясніше світити на їхню хату.

Хлопчик часто грався з товаришами в Старому Вітряку, але про пісні їм не говорив. Він розумів, що це дуже важлива справа і зайві балачки можуть тільки зашкодити. А йому дуже не хотілося, щоб ті пісні розвіялися вітрами і навік пропали. Треба було не допустити, щоб зруйнувався Старий Вітряк, і Хлопчик розпочав про це розмову з Татом. На його велику радість і Тато, і Мама підтримали його. Вони теж вважали, що Старий Вітряк треба полагодити. Виявилось, що він потрібний усім. Возити мішки з зерном на далеке село до млина було незручно й морочливо. А старші люди запевняли, що мука з вітряка краща, ніж з того електричного млина.



Темні сили підземелля



Пісні Старого Вітряка

Тато організував бригаду з трьох майстрів для ремонту Вігряка. Вони втрьох оглянули його, і тато склав список потрібних матеріалів. Село зібрало гроші. Тим часом почалися жнива, скошили пшеницю, що нею був обсіяний з усіх боків Вігряк. До Вігряка було висипано гравієм дорогу. І поїхали по тій дорозі машини з дошками й балками. А на другий день там уже дружно стукали сокири, торохкотіла бензопила. Трухляву обшивку обдерли і обшالювали Старий Вігряк з усіх боків новенькими дошками. Зняли давнє гонтове покриття. Хотіли покривати шифером, але Тато сказав, що треба відновити Вігряк таким, як він був, тобто покрити гонтою. І всі з ним погодилися. Та виявилось, що в селі вже немає людей, які вміють робити гонту. Тоді Тато поїхав на друге село і привіз старого-престарого діда Ониська, який крив колись гонтою вігряки. І дід навчив Тата, як це робити. Привезли ялинову колоду, і Тато сам наколов з неї гонти. Минуло кілька днів, і дах Старого Вігряка забілів новим гонтовим покриттям. А в крила, з яких було zostалися одні скелети, вставили нові дощечки. Шкільний вчитель малювання намалював на кожній дощечці якийсь малюнок: на одній - усмінене сонце, на другій - похнюплений місяць, на третій - зорі на тлі синього неба. А ще було намальовано квіти і різні дивовижні фігури. З усіх боків пофарбували Вігряк яскравою жовтою фарбою, а гонтовий дах - чорною.

Старий Вігряк був такий гарний, такий ошатний, що від нього не можна було відвести очей. Лялька, а не вігряк! З різних кінців до нього почали їздити екскурсійні групи, щоб подивитися на рукотворне диво.

Нарешті настав день, коли Вігряк мали пускати в дію. Коло нього зібралось багато народу, особливо дітвори. І наш Хлопчик та його товариші були там. Під'їхали автобусом сільський голова і найстарші мешканці села. І серед них був той, хто в цей день мав бути справді найстаршим, - Григорій Федорович Музика, який мав бути мельником. Він добре знався на вігряках, бо мельниками були його дід і батько. До такої важливої події Григорій Федорович одягся по-святковому.

Всі вийшли з автобуса. Сільський голова виступив і сказав добрі слова про бригаду, яка так гарно все зробила. Як тільки голова закінчив, Григорій Федорович дав команду зорієнтувати Вігряк за напрямком вітру. За кілька хвилин усе було готове. "Пускай!" - крикнув Григорій Федорович. Крила Вігряка хитнулися і почали поволі обертатися. Оркестр ударив марш. А крила оберталися дедалі швидше й швидше. Намальовані на них сонце, місяць, зорі і різні фігури закрутилися по колу. Усі дивилися на Вігряк як на живу, одухотворену істоту, як на особистого друга.

Це було справжнє свято.

На другий день до Вігряка потяглися машини й підводи з зерном, і він почав свою працю. У Вігряку стало людно й весело. З тихим шурхотом крутився млиновий камінь, і сипалася, сипалася мука. Коли був добрий вігер, Вігряк невтомно працював день і ніч. Увечері Григорій Федорович шов додому, а на зміну йому приходив молодший мельник, його син. А в ті дні, коли вігер стихав і крила зупинялися, Григорій Федорович замикав Вігряк і йшов додому.

Наш Хлопчик все був у Вігряку. Він вертівся коло старого мельника і був, як то кажуть, його правою рукою. Чи треба щось подати, чи збігати кудись, Хлопчик тут як тут.

Ти читаєш, юний читачу, і думаєш: "Ну а що ж із забутими піснями?" Справді, що сталося з забутими піснями? Чи не розвіяв їх вігер під час ремонту Старого Вігряка? Хочу зразу заспокоїти тебе, читачу: із забутими піснями все закінчилося щасливо.

Під час ремонту Старого Вігряка занесений туди хлопцями сінник було викинуто. Хоч наш Хлопчик і бував мало не щодня на Вігряку, дізнатися про пісні він не міг. Для цього треба zostатися у Вігряку на ніч. Як це зробиш, коли Вігряк день і ніч працює, а у вихідні й безвігрянні дні його замикають? Треба було звертатися за дозволом до Григорія Федоровича. Одной суботи, перед закінченням робочого дня, Хлопчик сказав:

- Григорію Федоровичу, у мене до вас велике прохання.

- Яке?

- Я колись завжди приходив у Вігряк і читав тут книжки. Тут так добре читається. Дозвольте мені завтра посидіти тут і почитати. Дайте ключ від Вігряка.

- Еге! Дай тобі ключа, а ти приведеш сюди своїх товаришів, і ви наробите тут якогось бешкету. Одне діло колись, коли Вігряк був нічий, а друге тепер, коли він громадський. Не дам я тобі ключа.

- Григорію Федоровичу, я даю вам слово, що нікого сюди не приведу. Ніхто навіть знати не буде, що в мене є ключ. Невже ви не вірите мені?

Григорій Федорович був твердий чоловік, і його трудно було зрушити з місця. Але Хлопчик не раз робив йому різні послуги. І, крім того, він поважав його батьків. Закінчилася справа тим, що старий мельник таки дав хлопчикові на неділю ключа.

Хлопчик сказав Мамі, що хоче йти до свого товариша, двоюрідного брата. І, може, там заночує. Він уже давно не ночував "у двоюрідного брата", і Мама дозволила. Хлопчик пішов і побув трохи в товариша, а під вечір не додому повернувся, а попрямував до Вігряка. Що ж буде? Чи почує він забуті людьми лісні?

Ніч. Тихо-тихо, тільки зрідка з села долинає незлий собачий гавкіт. І раптом поряд, усередині Вігряка, почулася пісня:

*Ходив турчин по ярмарку, гей море бре,
Та й вибирав невільницю, серце моє.
Заторгував за сім левів, гей море бре,
Заторгував за сім левів, серце моє...*

Чийсь чистий голос дзвенів у чотирьох стінах Вігряка. Хлопчик ще ніколи не чув такої пісні. Вона плакала-розповідала, як турчин купив невільницю і привів її додому. А то була міщаночка Карпівна. І пригадав турчин, що він теж родом з України, з колишніх невільників, і що він Карпів син. І зрозуміли вони обоє: "Ми - брат і сестра". Але життя склалося так, що їм неможливо жити разом. І там, у далекім чужім краю, вони мусять знову розстатися навк.

*... А я піду в Німеччину, гей море бре,
А ти іди в Туреччину, серце моє.*

Хлопчик слухав і запам'ятовував. І доля його народу проходила крізь його серце.

Так увійшов Хлопчик у довіру до Григорія Федоровича, що той наступної суботи дав йому ключа без довгих упрошувань. І знову нескінченним потоком полилися прекрасні пісні, а Хлопчик сидів, слухав і не склеплював очей. А вдень удома записував почуті пісні.

Ні з суботи на неділю, ні з неділі на понеділок нічної зміни у Вігряку не було, і Хлопчик міг слухати пісні дві ночі поспіль. Він уже збирався відкласти свою роботу до наступної суботи, але, на його щастя, цілий тиждень, від понеділка до понеділка, зовсім не було вітру. Як кажуть моряки, був повний штиль. У таку погоду ні вдень, ні вночі Вігряк не працював. І Хлопчик міг використати для слухання пісень цілих сім ночей.

Він кожного ранку приходив з Вігряка і довго спав, а тоді сідав і записував з пам'яті пісні, і так повторювалося день за днем.

Мама непокоїлася, думала, що він захворів на сонну хворобу. Вона хотіла вести його до лікаря, але він нізачо не хотів йти, казав, що це саме собою пройде. Його поведінка здавалася Мамі дивною, і вона таки тривожилася за здоров'я сина.

Наприкінці сьомої ночі, перед світанком, у Вігряку було проспівано останню пісню. А перед тим Хлопчикові жіночий голос сказав: "Зараз ти почуєш останню пісню. Тепер ти будеш знати всі пісні, які співалися колись у вашому селі. Ти можеш уже розказувати про нас усе. І пам'ятай, ми хочемо, щоб нас співали, хочемо йти поміж люди".

Того ранку Хлопчик прийшов додому трошки пізніше, ніж завжди. Мама встала і побачила, що його нема. На цей раз вона вже розсердилася.

- Скажи мені, куди ти ходиш, як злодій, вночі? Зараз же скажи мені це.

- Мамусю, я все скажу. Висплюся і скажу.

- Ні, ти зараз кажи.

- Я хочу це сказати, коли будете разом ви й Тато.

Мама погодилася на це, і він ліг спати. Прийшов з роботи Тато. Мама сказала йому:

- Наш син має сьогодні розповісти нам, куди він ходить ночами.

- А хіба не до товариша?

- Ні, я вже точно знаю це. Я ходила туди перевіряти.
- То, може, він уже парубкує? - сказав з усмішкою Тато. - Це навіть дуже цікаво. Послухаємо, що він скаже.

І він розказав їм усе про пісні Старого Вітряка. А тоді заспівав:

*Ой вербо, вербо, де ти росла,
Що твоє листячко вода знесла?
Ой знесла, знесла бистра вода.
А я молода, як ягода.
А я молода, як ягода,
Не піду заміж за рік, за два.
А піду заміж аж п'ятого
За того п'яницю проклятого...*

У цей момент Мама ледь-ледь кинула оком на Тата. Тато помігив це і опустил очі.

Нарешті пісня про п'яницю закінчилася. За нею пішли інші. Про тяжку жіночу долю, про панську неволю, про осоружну рекрутську службу. Цілу годину витали в їхній хаті давно забуті мелодії, і проникливі слова народних пісень лягали їм у душу.

Нарешті Хлопчик стомився і затих.

- Синочку, та це ж величезне багатство, - сказала Мама. - Я вивчу всі ці пісні і буду співати їх.
- Мамо, це тільки маленька частина пісень Старого Вітряка. Я ж почув там і записав сімсот сорок пісень.

- Завтра я почну розучувати ці пісні, - сказала Мама, і Тато з Хлопчиком були раді цьому.

На другий ранок Мама, як і Тато, пішла на роботу. Хоч до початку навчального року лишалося ще цілих два тижні, Мама вже щодня ходила до школи. А після обіду вона швидко впоралася з господарством і сіла розучувати пісні. Мелодії наспівував їй Хлопчик. Коли Тато прийшов з роботи, вона вже вміла гарно співати дві пісні.

На другий день Мама написала про пісні в Київ, у Академію Наук, і через тиждень звідти приїхав науковець, літній зеленоокий чоловік. Він записав від Хлопчика пісні на свою апаратуру, і це зайняло в нього цілий місяць. Науковець дивувався і радів, що "врятовано для майбутніх поколінь таке багатство".

Коли представник з Києва поїхав, Тато сказав Мамі:

- А чому б тобі не виступити з концертом у нашому Народному домі?

І Мама погодилася.

Щойно Мама почала підготовку до концерту, а на дошці оголошень вже висіла афіша: "Концерт! Старовинні українські пісні у виконанні ...".

І ось нарешті настав той вечір.

Зала була наповнена вщерть. Прийшла не тільки молодь, а й багато старих людей, які до того ніколи не приходили до Народного дому. Тато з Хлопчиком сиділи в одному з перших рядів.

На сцену вийшла Мама. Одягнута в українську вишиванку, вона була дуже гарна.

В залі настала тиша.

Мама зустрілася поглядом з Татом і Хлопчиком, усміхнулася і від того стала ще красивішою. Вона ніби повагалася хвилику, а тоді набрала повні груди повітря і заспівала:

*Ой ти місяцю,
А я зіронька ясна.
А ти парубок,
А я дівчина красна.
А ти парубок,
А я дівчина красна,
В вишневім саду
Я тобі коня пасла...*

Якби ви чули, як вона гарно співала! Пісня звучала широко й розспівано. Вона велично пливла хвиля за хвилею, проникаючи в кожне серце. І коли закінчилася, вибухнули такі

оплески, яких ще ніколи не чула ця зала.

Та ось оплески стихли. Мама почала другу пісню. І та пісня була сумна, як сумною була колись жіноча доля. Хлопчик помітив, що деякі старші жінки тихо плакали. А Мама співала й співала. Пісні йшли одна за одною, і всі були прекрасні, і всі зворушували серця.

У короткій паузі між куплетами Хлопчик почув, як надворі, за темними вікнами, гуде вітер. І він згадав Вігряк, Старий Вігряк, з яким було пов'язано стільки радощів його щасливого дитинства.

1987 рік

ПРИГОДИ ХРЕСТОВОГО КОРОЛЯ

Ворожка Арміна вернулася додому в поганому гуморі. І все через хрестового короля, який так недоречно випав Арміні в картах. Вона ворожила одній молодій дівчині, яка сподівалася молодого валета. А випав старий бородатий король. Ворожка хотіла якось вивернутися і почала говорити про батька дівчини:

- Твоєму батькові придуть великі гроші.

Але, на лихо ворожці, дівчина була круглою сиротою. Вона змріяла ворожку презирливим поглядом, махнула рукою й пішла. І це бачили люди, і сміялися з ворожки. Арміна зайшла в хату і роздратовано кинула колоду карт на стіл.

- Чого ти така сердита? - запитала її зі свого кута мати, стара чарівниця.

Уже переводяться чарівниці, і тепер у них мало хто вірить. Але в той день, про який ми розповідаємо, стара Гайра-Майра ще жила. Це була справжня чарівниця, і притому чарівниця лиха.

- Чого ти така набурмосена? - спитала вона ще раз.

І дочка розповіла, яка невдача спігкала її при ворожінні. Гайра-Майра люто блимнула очима, підвелася, підійшла до столу і взяла карти. Знайшла між ними злощасного хрестового короля, який так підвів її дочку, поклала його зверху колоди карт і пробурмотіла щось таємниче й страшне. А тоді з силою ляснула тою колодою об стіл і голосно крикнула:

- Щезни! Пропади!

Від сильного удару карта з хрестовим королем злетіла з колоди і впала на долівку.

- Щезни! Пропади! - ще раз крикнула чарівниця, і щось вибухнуло в хаті, як бомба, і вся хата наповнилася клубами жовтого диму.

- Тьху! - сердито плюнула чарівниця і відчинила двері в сіни й надвір, щоб вийшов дим. Коли в хаті прояснилося, обидві циганки побачили, що посеред хати стояв старий сивий чоловік з великою бородою. На голові в нього була блискуча корона, а в правій руці залізна куля з хрестиком. Одягнутий був у довгу хламиду з якоїсь невідомої сірої тканини.

Це був ожиллий хрестовий король. Він розгублено оглядався на всі боки. "Гу!" - крикнула чарівниця, і старий, випустивши з рук свою кулю, прожогом кинувся до дверей, вискочив у сіни, а звідти надвір. Притому його блискуча корона зачепилася за одвірок, злетіла з голови і з металевим дзенькотом упала на тверду долівку. Чорні очі Гайри-Майри пожадливо заблищали. Вона захопила корону, обдивилася її на всі боки. Тоді відчинила шухляду, знайшла напилек і почала терти ним корону. Під блискучою позолотою червоніла звичайнісінька мідь. Чарівниця розгнівалася не на жарт.

- І це називається король! - вигукнула вона. - З фальшивою короною?! Паршивець він, а не король!

Тут Гайра-Майра спігкнулася об покинуту королем залізну кулю і мало не впала. Люто копнула кулю ногою, так, що та закотилася аж під лаву.

А тим часом король брів поволі вулицею. По обидва боки вузької сільської дороги стояли невеличкі побілені хатини. Подекуди через солом'яну покрівлю йшов дим. На подвір'ях бігали діти, зодягнені в штаненята й сорочечки з домотканого полотна. З усього видно було, що люди живуть бідно.

Король уже минав село, коли на небі почали купчитися хмари. Війнув вітер, ударив перший

грим. Король перехрестився. Куди б його заховатися? Праворуч від дороги сіріли хрести кладовища. З самого краю був невеликий могильний склеп. Там колись було поховано одного з місцевих панів. А потім сини того пана забрали його останки на столичний цвинтар. Тепер склеп стояв порожній. Плита, яка колись щільно закривала його, була напіввідчинена. Король побачив той отвір, протиснувся в нього і заліз у склеп. Надворі вже пустився сильний дощ, а там було сухо й затишно. Старий ліг на долівку, щоб відпочити, але щось муляло йому в спину. Обмацав руками долівку - нічого нема. Ліг - знову муляє. Тоді він почав обмацувати свою хламиду і в одному рубці намацав щось тверде. Йому вдалося розпороти ту частину рубця і він добув звідти маленький твердий пухирчик. Відікнув його - і з нього пішов смачний дух. Приклав до рота - дуже смачне. Тоді він випив усю рідину і зразу міцно заснув.

А надворі розігралася справжня буря. І блискавка вдарила в стару липу, що росла недалеко від склепу. Розбита липа гримнула об землю. Одна з її гілляк ударила збоку в плиту, що прикривала склеп, плита заплішилася на своє старе місце і наглухо закрила королівський сховок. А король, випивши стародавніх чарівних крапель, міцно спав і не чув, що робиться довкола. І не знав, що він похований у склепі і проспить там цілих сто років.

А всі ворожки і всі картярі, які програвали в карти гроші, і всі простаки, котрі грали в підкидного дурня, - всі побачили в той вечір, що в їхніх колодах карт замість хрестового короля були чисті білі картки. Усі дивувалися і ніхто не міг пояснити, як це сталося. І кожен малював на своїй картці короля як умів.

Минуло сто років. Багато важливих подій сталося за цей час у світі, але ми оминаємо їх усі і будемо говорити тільки про хрестового короля. Цвинтар, на якому прибудний король знайшов сховище й спочинок аж на сто років, давно вже кудись перенесли. Зрозуміло, що старих поховань ніхто нікуди не переносив, а тільки почали ховати померлих на зовсім іншому кладовищі. А на колишньому цвинтарі могили згладилися, зрівнялися. Тільки один давній могильний склеп сиротливо стояв край дороги та одинокий ясен височів недалеко від нього.

Десятками років на місці старого цвинтаря пасли корів, прив'язували кіз. Село розрослося і нові будинки обступили ту ділянку з усіх боків. Після довгих суперечок вирішено було на місці колишнього цвинтаря будувати двоповерховий будинок нової школи. Якраз там, де він мав бути, стояв ясен. Його вирішили спиляти, а після того вирівняти ділянку бульдозером. Прийшов чоловік з бензопилою і звалив ясен. Дерево з гуркотом упало біля самого склепу. І від того гуркоту прокинувся в склепі король. І в той же час, і з тої самої причини впала плита, яка закривала вхід до склепу. Темний склеп осяяло сонячне світло. Король мружив очі. Він думав, що проспав усього лише одну ніч. "Треба йти і якимось добиратися до мого королівства", - подумав він і виліз зі склепу.

Чоловік з бензопилою побачив, як вилазив зі склепу король, і подумав, що то воскрес мертв'як. Бідолаха впав у такий страх, що кинув свою пилу і щодуху побіг до найближчої хати. Там він розказав, що зі склепу на його очах виліз мертвий з сивою бородою, довгими патлами і в попівській рясі.

Назбирався цілий гурт охочих подивитися на таке чудо. Прийшли до склепу, заглядали, шукали, але ніде нічого не було. І всі подумали, що пильшикові усе це привиділося. Для таких припущень були дуже поважні підстави, бо люди часто запрошували його пиляти дрова і притому частували горілкою. Він ті почастунки дуже полюбляв і від горілки, як то кажуть, не просихав. Але залишімо на деякий час того п'яницю і вернімось до нашого короля.

А король якраз перед тим вийшов на дорогу і побачив якусь дивну хатку на потворно товстих колесах. Двері хатки були відчинені, а знизу під дверима висіла коротка залізна драбина. Король вчепився в ту драбину, нап'явся і вліз у автофургон, який він прийняв за житло. А в той час шофер закрив капот двигуна, зайшов ззаду, кинув у фургон відро, яким він за хвилину до того заливав воду, зачинив дверці і пішов до кабіни.

Фургон покотився нерівною сільською дорогою, а король у фургоні це міг зрозуміти, що сталося. Його трясло й підкидало, він дуже налякався. І не знав, що робити. Хотілося кричати, але його скував страх. Та й королівська гідність не дозволяла йому робити те, що роблять

прості смертні. А фургон усе їхав та їхав і здавалося, що кінця не буде тій їзді. Короля на поворотах кидало то в один кут фургона, то в інший. Його хламида, яка геть струхлявіла за сто років лежання в могильному склепі, почала розповзатися і перетворювалася на лахміття.

Нарешті він не витримав і закричав. Шофер почув крик і подумав, що хтось потрапив під колеса. Він зупинив машину і вискочив з кабіни. Нікого під колесами не було. А може, то якась біда кричала в фургоні? Молодий водій відчинив дверці фургона і не на жарт злякався такого страшного діда. Обоє дивилися один на одного й мовчали. Нарешті шофер отямився й запитав:

- Діду, як ви потрапили сюди?

Король дивився на шофера і не розумів жодного слова. Адже він знав мову тільки свого Франкського королівства, якого не існувало вже понад тисячу років. Король стояв і мовчав. "Бідолаха, мабуть, утік з психлікарні", - подумав шофер і лагідно промовив:

- Ходіть сюди. Дайте я вам поможу злізти.

Король виліз із фургона. "Може, здати його в найближчу сільраду?"- подумав шофер. - Але в мене і без нього багато клопоту. Я не лікар і не міліціонер". Та сів у кабіну й поїхав. А дід стояв на дорозі, і йому було дивно й лячно, що зелена хатина без коней поїхала дорогою.

І побрів король до села, що виднілося неподалік. Йому здавалося, що то столиця якогось могутнього королівства. Тільки в столиці можуть бути такі гарні будинки. Навіть у його королівському палаці не було таких широких вікон.

Але в цю хвилину король забув і за вікна, і про все на світі, бо дорогою назустріч йому з гуркотом і ляскотом сунулась якась залізна потвора. Зверху на потворі була будка з віконцем, а в тій будці сидів молодий хлопець.

Королеві хотілося притьмом тікати куди очі дивляться. Але цього не дозволяла йому королівська гідність. Він тільки зійшов на край вулиці, під шпакетний паркан, і стояв, віддавши себе на Божу волю.

Потвора присунулася ближче і зупинилася напроти нього. Оглушливий гуркіт перейшов у тихе бурчання. Хлопець відчинив двері і вискочив з будки. Дивна постать короля вразила його, і він постояв, подивився на діда, а тоді відчинив фіртку і пішов до хати.

За хвилину з хати вийшла жінка в білій хустині. Вона підійшла до короля, привіталася і лагідним голосом промовила:

- Ходіть до хати.

Король не розумів її слів, але збагнув їх зміст. Він зразу проникся довірою до цієї жінки і пішов за нею. Думав, що в цій хаті, в цьому прекрасному палаці, все блищатиме золотом і сріблом. Але нічого такого не виявилось. Зате було світло й чисто. За столом сидів хлопець і обідав.

- Сідайте, - сказала жінка, показуючи на стільчик коло столу. Він покійно сів. Господиня поставила перед ним миску паруючого борщу, поклала хліб і ложку. - Їжте, будь ласка.

Король узяв у праву руку ложку, а в ліву шматок хліба (він побачив, як це робив хлопець) і почав їсти. Страва була для нього незнайома, але смачна.

Хлопець устав з-за столу. Король хотів і собі встати, але жінка показала жестом, щоб він сидів, і привітно сказала:

- Ви їжте, їжте.

І старий продовжував їсти.

- Мамо, - сказав хлопець, - я віджену трактор і зараз прийду. Увечері хочу йти в кіно.

Він вийшов надвір, і король почув, як загуркотіла залізна потвора. Дід закінчив їсти, чемно подякував на своїй, давно забутій людством мові і хотів було йти, але жінка запитала:

- Куди ви йдете?

Король стояв біля порогу і мовчав.

- Ви краще переночуйте в нас. Куди ви підете на ніч?

Король напружено вдивлявся в її лице, намагаючись зрозуміти, чого від нього хочуть. Жінка почала пояснювати жестами, і король зрозумів. І радо погодився. Господиня внесла сінник і почала на підлозі лагодити йому постіль.

Коли прийшов з роботи господар, король уже міцно спав. А наступного ранку, коли він прокинувся, вдома була лише господиня. Була неділя, і господар з сином ще на світанку поїхали до Львова. Жінка поставила королеві сніданок, він поснідав, подякував на своїй мові, розпрощався і пішов. І, виходячи з хати, подумав, що в цій країні добрий, гостинний народ.

Король ішов вулицею і думав. Усе тут було не так, як у його королівстві. А може, й не було його, того королівства, а лише сон був такий? А може, те, що він зараз бачить, - химерний сон?

Отак роздумуючи, добрів король до великого галасливого скупчення людей. То був базар. "Зайду й я сюди", - подумав старий і звернув у широкі базарні ворота. І треба ж було такому статися, що перший, кого він зустрів там, був учорашній бензопильщик, отой п'яниця, що розп'ятував про воскреслого мерця. Хоч п'яничка був уже, як то кажуть, під високим градусом, він ще здалеку впізнав учорашнього мертв'яка і злякався. Але кругом було багато людей, і це надало п'яничці сміливості. Він приглушив у собі страх і відважно пішов назустріч королеві. Король побачив, що назустріч йому іде якийсь дивний чоловік. Іде нерівною ногою, мало не падаючи. У нього великий червоний ніс, а під лівим оком - усі кольори райдуги. Король зрозумів, що це п'яний. Він здавна не любив п'яниць і хотів обминути цього типа, але п'яний нахабно перегородив йому шлях. Від нього несло горілчанам перегаром. Цей гидкий сопух дуже не сподобався королеві, і він знову хотів звернути вбік. Але п'яний і собі звернув і знову загородив йому дорогу. На його обличчі грала безглузда усмішка.

- І чого ти тиняєшся по світі? - сказав п'яниця, похитуючись на нетвердих ногах. - Ти ж мертвий. Ти ж мертвий-мертвісінький. Ти подивись на свою рясу, - показав п'яничка на подерту хламиду короля, - ти ж уже до ручки дійшов.

Король не розумів його, але зрозумів, що слова п'янюги мають якийсь ганебний для нього, короля, зміст, і дуже обурився. Його королівське серце не витримало наруги.

- Чого ти хочеш?! - крикнув він на своїй мові і схопив п'яного за груди. - Я тебе питаю, чого ти хочеш?!

П'яниця, який не сподівався такої відсічі, злякався й розгубився. А король з усіх сил термосав його, і голова п'яниці хиталася вперед-назад, як у зіпсованої ляльки. Так хиталася, що червоний ніс мало не дзьобав короля в лице.

Їх обох зразу ж оточила юрба зівак, яких таке видовище зацікавило й звеселило. Деякі навіть заохочували короля:

- Дай йому, діду, алкоголікові такому! Дай, щоб знав, як напиватися в неділю зрання!

- Що тут таке? - промовив хтось раптом владним голосом.

Це до місця події підійшов міліціонер. Король випустив п'яницю з рук і розгублено дивився на міліціонера і всіх навколишніх людей. Міліціонер кинув зневажливий погляд на п'яницю, якого давно знав, і звернувся до короля:

- Хто ви такий? Ваші документи.

Король не розумів, чого від нього хочуть.

- Ваші документи, - повторив міліціонер.

У юрбі за його спиною почувся сміх. Міліціонер оглянувся. Один хлопець багатозначно тикав себе пальцем в голову, намагаючись підказати, що дід несповна розуму.

Але тут наробила репету на весь базар жінка, у якої поцупили гроші, і міліціонер побіг до неї. П'янюга зник, усі зіваки розійшлися.

Король ходив базаром, і скоро на нього перестали звертати увагу. Та й для нього самого тут не було нічого незвичайного. Подібні ринки були і в його королівстві, тільки багатші за цей. Лише чорна скринька, яку носив у руці якийсь хлопець, здивувала його. З тої скриньки лунала музика, чулися людські голоси. Той хлопець був, мабуть, великим чарівником. Дивно, що ніхто ніби й не помічав цього.

Десь в обідню пору базар почав розходитися. Король не знав, куди йому тепер прихилити голову. І тут до нього підійшов якийсь дідок.

- З якого ви села? - спитав він короля.

Король мовчав. Він не розумів, про що мова.

- А ви маєте хату? Вам є де жити? - вів далі дідок.

Король мовчав.

- То ходімо до мене. Я тут недалеко живу. Ми тільки удвох з бабою. Поживете у нас, а там буде видно. Ходім.

Король зрозумів жест діда і довірливо пішов за ним.

Дід Свирид був добрий чоловік. Він належав до тих людей, які знали, що таке біда, і співчували людському горю. В далекому придніпровському селі вся його родина вмерла в тридцять третьому році з голоду. А потім, на війні, стікаючи кров'ю від тяжкої рани, він дав обігницю Богу, що все життя буде допомагати бідним і нужденним, як Бог врятує його від смерті. Бо він уже один із свого великого і давнього козацького роду залишився живий на світі.

У сорок п'ятому році, після війни, Свирид поселився в Галичині і тут його прийняли за свого. Тепер він, дід Свирид, привів до своєї хати короля. Баба Олена, Свиридова жінка, теж була привітна і гостинна. Сподобалося королеві у цих людей, але мучило його те, що він не розумів їх мови. І ще гнітила його думка: "Як же добратися до мого королівства?" Бідолашний король поняття не мав, що від того королівства його відділяють дванадцять з половиною століть!

А дід Свирид думав, чому цей чоловік такий несхожий на всіх, кого йому, діду Свириду, доводилось зустрічати в житті. І він вирішив надати своєму гостеві належного вигляду.

- Слухайте, - сказав він королю, - ця ваша одежина вже зовсім зносилася, її вже пора викинути.

І дід подарував гостеві стареньку куфайчину, потерті робочі штани і старі кирзові чоботи. Баба дістала полотняну сорочку, яка вже з чотири десятки років пролежала на самому дні скрині. Вона сама колись ткала на ту сорочку полотно і сама вишивала для свого Свирида, коли вони ще були молоді.

Одягнувши на себе всі дарунки щедрих господарів, король зовсім змінився на вигляд. Якби не борода і довге сиве волосся, що спадало королю на плечі, то він був би схожий на звичайного сільського діда.

На другий ранок баба почала поратися по хазяйству, а дід Свирид погнав пасти корову з телям і взяв з собою короля. Дідові хотілося поговорити зі своїм новим знайомим, але нічого не виходило. Спочатку дідові здавалося, що має справу з німцем, але скоро він зрозумів свою помилку. "Це певно німець, - подумав дід, - треба навчити його розмовляти по-нашому". Король виявився не по лігах кмітливим. Уже до обіду засвоїв українські слова "корова", "сонце", "дерево", "трава". А дід Свирид довідався від короля, що його звати Хільдериком.

На другий день вони знову погнали пасти корову з телям, але на цей раз дід трохи побув з королем і пішов додому, а король лишився пасти сам. З того часу за королем були закріплені обов'язки пастуха. Він сумлінно їх виконував, і це заняття навіть подобалося йому.

На превелике здивування господарів дому, король Хільдерік Другий робив великі успіхи в українській мові. Не минуло й двох місяців, як він уже розумів трохи по-українськи і потроху розмовляв.

Настала зима. Роботи було небагато. Довгими зимовими вечорами розказували казки. Розказував не тільки дід Свирид, а й король. Але королеві казки були всі на одну тему, усе про війну і жорстокі вбивства. Дід Свирид вважав, що його казки такі кращі, ніж Хільдерикові.

Не подобалася дідові довга королева борода. Коли настала весна, дід рішуче сказав королеві: - Слухайте, Хільдеріку, я гадаю, що вашу бороду треба обстригти. Це стародавня борода. Такі бороди тепер вийшли з моди.

Не знав дід Свирид, яка це справді стародавня борода, але його вустами промовляла істина.

- Ви розуміте, я - король, і мені не випадає бути без бороди.

- Такий з вас король, як з мене папа римський, - сказав незлостиво дід Свирид і домігся таки, що король погодився розстатися зі своєю бородою. А заодно й з вусами та довгими патлами. Коли вбрання короля доповнила старенька кепочка, то ніхто вже не зміг би відрізнити його від сільського пенсіонера.

Навесні король знову пішов пасти пастушати. Але літа брали своє. Дедалі важче йому ставало

ходити, все більше чіплялися до нього старечі недуги. Одного разу баба сказала дідові:

- Наш Хільдерик зовсім ослаб. Що будемо далі робити? А то й йому буде біда, і нам з ним горе. Або хай дають йому якусь пенсію, або візьмуть його до того дідівського дому.

- Та як "до дідівського дому"? Чоловік цілий рік у нас і ми так гарно живемо з ним, та й до дідівського дому?

- А що ж ти зробиш? Йому й самому краще буде. Про мене, то хай би жив у нас до смерті. Але ж ми й самі старі і нездорові. Як зовсім ослабнемо, то приїде син та й забере нас до себе. А він тоді де дінеться? Ти подумав про це?

Довго радилися вони обоє і зійшлися на тому, що треба звернутись з цим питання у сільську раду.

Голова сільської ради був поважний і діловий чоловік. Вислухавши діда Свирида, він вирішив вивчити питання на місці.

- Поїдьмо до вас та й подивимось на вашого діда.

Привітавшись до короля, голова зразу ж приступив до діла:

- Кажуть, що ви король. Це правда?

- Так, я король Хільдерик Другий з династії Меровінгів.

Якийсь невиразний проблиск майнув у пам'яті голови. Колись, років з тридцять тому, він у школі ніби щось таке чув. Здається, в шостому класі. Але коли була династія Меровінгів, де вона була - це вже давно забулося.

- То чого ж ви тут, а не в своєму королівстві? - продовжував голова.

- Я й сам не знаю, чого я тут. Якимись чарами занесло мене в цю країну. І тепер я не знаю, як мені повернутися додому.

- А як зветься ваша держава?

- Її звать Франкським королівством.

Ще деякий час бесідували ці двоє людей з різних епох, і голова дійшов висновку, що старий непоганий чоловік, хоч і страждає дивним психічним захворюванням і на сміх курям називає себе королем.

Вернувшись до свого кабінету, голова одразу зателефонував у дім перестарілих. Виявилося, що там якраз є вільне місце.

- Але майте на увазі, що цей дід з фокусом, - попередив голова.

- Може, часом п'яниця, - насторожено запитала телефонна слухавка.

- Та ні, дуже спокійний і чемний дідок. Але чомусь вбив собі в голову, що він король і правив якимось там королівством. Добре було б, якби ваші працівники заздалегідь це знали. І щоб дипломатично поводитися з ним.

На другий день до Свиридової хати під'їхала вантажівка. Зворушливо попрощавшись з дідом і бабою, король сів у кабінку поряд з водієм і на вечір був уже в будинку для перестарілих.

Його ввели в чистеньку кімнатку, де стояло залізне ліжко, а збоку - столик і стілець. Принесли бідненьку вечерю, і король попоїв.

- Ходімо митися, - сказала привітна жінка в білому і повела короля до ванної кімнати. Напустила у ванну теплої води, поклала поруч шматок мила й рушник. На стільчику біля ванни лежала чиста пара старенької білизни і старенька піжама. Коло стільчика стояли хатні капці.

Жінка вийшла, а король Хільдерик Другий з династії Меровінгів уперше в житті прийняв ванну. Купання в теплій воді було для нього незрівняним задоволенням, і, може, вперше, відколи почалися його дивні пригоди, король відчув себе трошки щасливим.

Після купання знову з'явилася жінка в білому і провела його назад до його кімнатки. Біла постіль була уже підготовлена до сну.

- Роздягайтесь і спочивайте. На добраніч.

Вранці король прокинувся від стуку в двері. Знову зайшла жінка в білому, але вже інша.

- Доброго ранку, Ваша королівська величносте.

Ці слова для нашого короля були миліші за найпрекраснішу музику. Це вперше від того часу, як він опинився в цій сповненій чудес країні, його назвали королем. Нарешті зрозуміли,

що він не прибудний дід! Радість заповонила його стомлене королівське серце.

А жінка сіла на стільчик і привітно запитала:

- Як вам спалося?

- Дякую, дуже добре.

- Сподобалося Вам у нас?

- Дуже сподобалося. У вас гостинний і добрий народ. Скажіть, як цей народ називається? І як зветься ваша земля?

Жінку в білому таке запитання здивувало, але вона не подала вигляду.

- Наша земля зветься Україна, а народ - українці.

- Добрий народ - українці, - задумано сказав король.

У пам'яті його пройшла жінка в білій хустині, яка так гостинно запросила його до свого дому, і дід Свирид з дружиною. І ці жінки в білому, такі розумні й добрі. А той п'яничка, котрий причепився до нього на базарі, мабуть, не українець був. (А то був, на жаль, теж українець!)

- Ваша королівська величносте, я хочу Вам дещо сказати, - продовжувала жінка в білому. - Ми шануємо Вас як великого короля і раді, що Вам подобається у нас. Сподіваємось, що й надалі Ви будете задоволені. Але Ви тут будете не одні. Тут проживає багато старих людей. Це добрі люди, але прості і не навчені шляхетної поведінки. Ви краще не кажіть їм, що Ви - король, бо вони цього можуть не зрозуміти. Хай думають, що Ви такий, як і вони. Хай для них буде таємницею, що вони мають честь жити під одним дахом з королем. Я гадаю, що так буде краще.

Король і сам вважав, що так буде краще. Він пригадав, як не рахувався з його королівською гідністю дід Свирид.

- Може, воно й правда, - мовив король. - Мені буде легше, як усі вважатимуть мене одним зі своїх. Хай буде так, як ви сказали.

- Ну то й добре, - сказала жінка в білому. - Я рада, що ми так гарно порозумілися.

- І я радий, - сказав король.

Після сніданку мешканці будинку перестарілих вийшли в сад. Більшість з них були старенькі жінки. Нікого не здивувала поява новачка. Незвичним видалося тільки його ім'я - Хільдерик. Але й до цього скоро звикли. Дідусі навіть хотіли залучити короля до гри в доміно, але він ввічливо відмовився.

Все йшло гарно, але раптом король побачив серед жінок стару циганку, і йому спливла в пам'яті страшна чарівниця Гайра-Майра. Він подумав, що чарівниця і тут його знайшла. Але тривога була марною. Скоро король зрозумів, що це не Гайра-Майра, і заспокоївся. І зрадив, що доля не звела його ще раз зі страшною чарівницею. А та чарівниця померла дев'яносто п'ять років тому. І не просто померла, а розсипалася попелом. Прийшла одного разу додому ворожка Арміна і побачила, що на місці, де завжди сиділа її мати, лежить купка попелу. Отак пропала та лиха чарівниця, але король Хільдерик Другий з династії Меровінгів про це не знав.

Настав теплий травневий вечір. Король зайшов у свою кімнатку і, не вмикаючи світла, сів коло розчиненого вікна й задумався. Пригадалося йому його королівство. Нещасливе було його королівство. Важкі були ті роки для нього. Скарбниця так спорожніла, що навіть золоту королівську корону довелося переплавити і замінити її мідною. Воєначальники не слухалися, особливо той Карл Мартелл. А сусідні королі нападали дедалі частіше.

І король зловив себе на думці, що йому не хотілося б знову сідати на свій королівський трон і брати на себе старого всі оті турботи. "Бог з ним, з тим королівством, - подумав він. - Якось і тут віка доживу".

1984 рік

СВІТ НАВИВОРИТ

В одній місцевості почали безслідно зникати люди. Вийде чоловік з хати, піде кудись

і не вернеться. Чекають його, шукають, а його нема й нема. Так пропав один, другий... десятий. Люди стали боятися відходити від села. Ніхто не знав, звідки чекати небезпеки, як боротися з лихом.

Жив у тій місцевості, в гірському селі, один юнак. Кожної весни ходив він з вівцями на полонину і був там разом з іншими вівчарями до осені. Там, на полонині, вівчарі ночували в стаї, малесенькій полонинській хатині.

Одної осені наш юнак повернувся з вівцями до села і забув у стаї свою сокиру. Він усе збирався піти за нею, але не було часу, бо восени в селі завжди багато роботи. А як настала зима і гори покрив перший сніг, вирішив юнак іти до стаї. Узув постоли, тепло одягнувся, взяв у торбу харчів на дорогу й пішов.

Батьки перечили, не хотіли його пускати.

- Нащо вириваєшся у дорогу? - казала йому мати. - Ти бачиш, як пропадають люди. Чує моє серце, що більше тебе не побачу.

Але він таки пішов. І не тому пішов, що йому так потрібна була забута в стаї сокира. Чув силу в тілі і неспокій в душі і йому хотілося йти.

Юнак ішов угору схилом. Неподалік виднівся ліс. В урочистому спокої стояли припорошені першим снігом смереки. День був сонячний, а сніг неглибокий, і йшлося юнакові легко. Легко було йому й на душі. І зовсім не спадало на думку, що його може спігкати якесь лихо.

Юнак ішов угору схилом і нічим не журився...

А вдома на нього чекали.

Минув день, минув другий, третій.

Батьки занепокоїлися. Чому не вертається син? Він не міг заблудитися в горах, бо ні разу за ці дні не шелеснув вігер, жодна сніжинка не впала з ясного неба. Він міг повернутися назад по власних слідах. Де ж він?

На четвертий день батько юнака і кілька хлопців, його товаришів, пішли по сліду вгору. Слід був такий чіткий і виразний, ніби юнак пройшов кілька хвилин тому. Хлопці йшли і весело перемовлялися, а батько мовчав, і серце його було сповнене лихими передчуттями.

Село зосталося далеко позаду. Батько і хлопці йшли пологим схилом угору. А далі слід повів їх гребенем гірського хребта. Він, той слід, був, як перше, незаймано свіжий. І раптом слід пропав. Юнак не повернувся назад, не звернув ні праворуч, ні ліворуч. Просто слід обірвався. Всі зупинилися і з подивом і страхом дивилися на той обірваний слід. Спочатку мовчали, а потім заговорили тихо, ніби боячись, що хтось їх почує. Куди дівся хлопець? Не міг же він полетіти повітрям або вознестися на небо.

- Де ж він дівся? Скажіть мені, де він міг дігтися? - питав плачучи батько, але відповіді йому ніхто дати не міг.

Так вони й повернулися ні з чим. В усіх навколишніх селах тоді тільки й говорили про цей випадок. Юнакова мати посивіла від горя. Але пройшли місяці, минули роки, і спогади про таємниче зникнення юнака почали покриватися порохом забуття.

Але що ж у той день сталося?

Він ішов собі, як не раз ходив горами. Осяяний сонцем сніг був такий сліпучий, що юнак мимоволі примружував очі. І раптом упала на нього рухомою плямою якась тінь. Згори війнуло холодним вітром. Не встиг він і вгору глянути, як щось ухватило його за плечі і відірвало від землі. Якийсь могутній птах поніс його над горами. Хижі пазурі, пробивши одяг, боляче вп'ялися у юнакове тіло.

Птах усе летів і летів, аж поки не приніс його туди, де найвищі кам'яні громаддя стриміли назустріч небу. Раптом скелі з гуркотом розсунулися, і юнак побачив перед собою широченний отвір, якийсь великий тунель, що вів невідомо куди. Птах разом з юнаком у пазурах залетів у той тунель. Юнак напружено вдивлявся вперед. Там, у кінці тунелю, він побачив блакитне світло. Позаду загуркотіли скелі, які, видно, зійшлися і закрили вхід. А блакитне світло все ближчало, і нарешті птах виніс його на простір.

Юнак потрапив у якийсь новий дивний світ. І дерева, і кущі, і трави - все навколо було синє. Перед очима простяглася широка рівнина, а ліворуч від неї тяглося пасмо скелястих гір. І всюди на кам'яних виступах сиділи величезні птахи з довгими голими шиями і хижо загнутими дзьобами. Це були велетенські грифи. Саме такий гриф приніс юнака сюди.

Юнак пролетів у пазурах грифа ще трохи і побачив великі оброблені поля. Тисячі людей, чоловіків і жінок, працювали на тих полях. А далі паслися на синій траві стада худоби, отари овець. Гриф опустився додолу, випустив юнака з пазурів, піднявся на дужих крилах угору і полетів до скелястих вершин.

До юнака підійшло кілька людей.

- Звідки ти? - спитав один із них.

І тут хлопець збагнув, що нічого не пам'ятає про своє минуле. Нічого! Він тільки бачив усе довкола, а минулого не існувало для нього.

- Звідки ти? - запитав другий чоловік, а він далі мовчав.

- Не питай його, - сказав інший. - Хіба ти не бачиш, що це новачок? Він щойно прибув через Браму Вічного Забуття.

Брама Вічного Забуття! Скелі, що розсунулися і впустили грифа разом з ним сюди, і були тою брамою. Хто проходив крізь неї, той навек забував своє минуле і був приречений на вічне рабство в цій дивній синій країні.

Юнак звернув свій погляд догори. По небу пливло сонце. І, дивна річ, воно рухалося не зі сходу на захід, як звичайно, а навпаки, ніби з заходу на схід. І так швидко котилося сонце, що це було помітно людським очам. Це був Світ Навиворіт. Тут усе було не так, як на просторій прекрасній землі, де юнак народився і виріс. Але він не міг порівняти цей світ з рідною землею, бо не пам'ятав минулого.

На полі працювали сотні людей. Просапували якусь невідому синю рослину. Йому подали сапу.

- Берись до роботи.

- Не-хочу, - відповів хлопець.

- Мусиш. Хто не хоче або не може працювати, того грифи хапають і несуть на обід своєму триголовому володарю. Уже не один загинув отак. Берись до роботи.

Юнак узяв сапу і приєднався до працюючих.

А сонце швидко пливло по синьому небу і почало опускатися до скель. І швидко зайшло. На темному небі засвітилися сині зорі.

- Уже ніч. Припиняймо роботу, - сказав юнак.

- Ні, - відповіли йому люди, - нам дозволяється відпочивати аж після того, як сонце десять разів пройде свою путь по небу. Ми працюємо і при світлі зірок. І в дощ, і в вітер мусимо працювати.

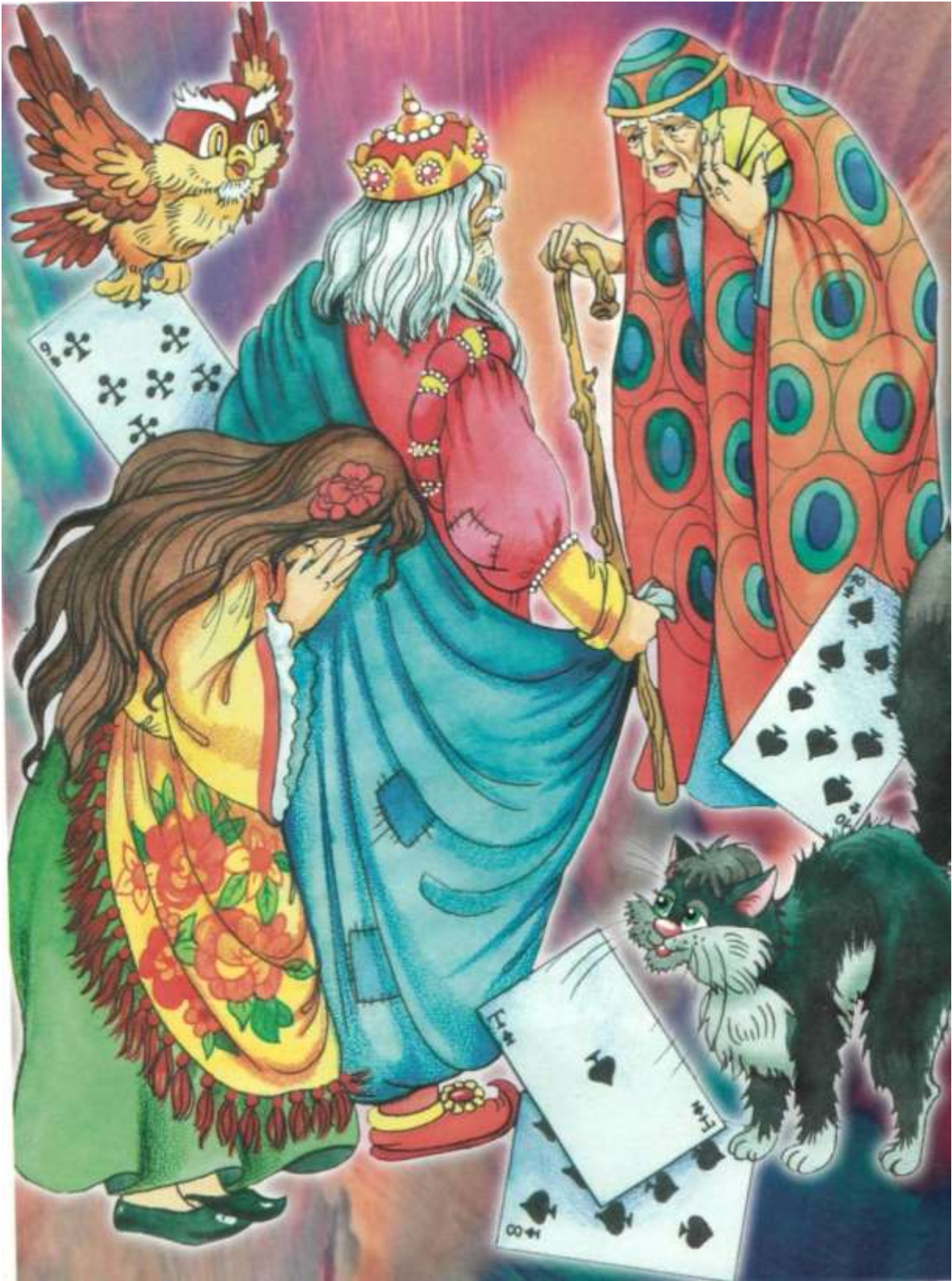
І люди працювали, а над ними все пролітали чорні тіні. То хижі грифи слідкували за роботою своїх рабів.

Юнак побачив - люди щось їдять.

- Я теж хочу їсти, - сказав він, і йому подали якісь плоди. Він вкусив і скривився - той плід був гіркий.

- Ти не кривися, - сказали йому. - Ми всі це їмо. І більше нічого нам не дозволено їсти. Оті стада й отари, що пасуться на луках, то все пожива для грифів, а нам дозволено житися тільки цими гіркими плодами. Їх, ці плоди, ми самі в поті чола вирощуємо на полях.

А сонце знову викотилося з-за скель і попливло по небу справа наліво. І ще кілька разів воно сходило й заходило, аж поки не пролетів над їхніми головами гриф і не прокрякав, що їм уже



Пригоди хрестового короля



Світ навиворіт

можна йти на спочинок.

Юнак прийшов з усіма людьми до вбогого селища. Йому показали маленьку халупку.

- Заходь, тут будеш жити.

Він зайшов. У напівтемній хатині хтось був. Юнак придивився. Якийсь чоловік сидів на застеленій дрантям долівці. Коли очі юнака звикли до сутінків, він побачив, що то був старенький дідусь, худий і знеможений. Юнак привітався. Дідусь відповів на привітання й спитав:

- Хто ти, юначе?

- Мене привели сюди з поля.

- А я був вівчарем. Але тепер мене зігнули горе й старість. Я вже не маю сили ходити за вівцями і завтра стану поживою грифів.

Юнакові стало страшно. Як це так? Жива людина має стати поживою гидких потвор?

- Не дивуйся, - сказав дідусь, - усіх нездатних до роботи і всіх непокірних грифи відносять своєму володарю, Триголовому. Там, у Триголового, вони справляють свій кривавий бенкет. Знаю, й на мене чекає така смерть. І тут нічого не вдієш. Але я тобі щось розкажу, юначе, а ти послухай мене. Снівся мені одного разу сон. А потім ще два рази снилося те саме. Снилося, що я йду країною, де всі дерева й трави не сині, як звичайно, а зелені-зелені. Скажу тобі, я досі й кольору такого не бачив. Тільки очі в деяких наших людей зелені. У мене й самого очі зелені. Як розвидниться, ти побачиш це. А уві сні я бачив, юначе, цілу зелену країну. І бачив я там незнаних звірів з гіллястими рогами. І незнані пташки лігали серед зелених віг і співали незнаних пісень.

І снилося мені, що підійшов до мене дідок, такий старенький, як я. Він сказав мені: "Бачиш оцей зелений світ? Тут усі рослини зелені. А в Світі Навиворіт, де ти живеш, рослини сині. Але серед них є одна зелена рослинка. Одна-єдина. Знайди її, ту рослинку, і ти визволиш усіх невільників у Світі Навиворіт. Та чудодійна рослинка дасть тобі змогу позичити у багатьох людей їхню силу. Поклади кожному руку на плече, і частина його сили перейде до тебе. Позич силу в сотень людей, і ти переможеш крилатих потвор, і визволиш з неволі всіх. Але треба, щоб зелена рослинка лежала у тебе на грудях".

І зник дідусь, а я зостався серед зеленого поля. Отакий сон мені снився, юначе, три рази. Я шукав ту рослинку роками і не зміг знайти. А тепер шукай ти, а я завтра помру. Ти молодий і дужий. Шукай її, аж поки не знайдеш. Шукай і вір, що визволиш себе і всіх людей з неволі.

Отаке сказав дідусь-вівчар юнакові. А коли зійшло сонце, прилетіли два грифи і схопили в свої пазурі їх обох: і дідуся, і юнака. "Невже це кінець?" - подумав юнак. Обидва грифи летіли поряд, тримаючи своїх жертв у пазурах. Але тут один з них, той, що ніс дідуся-вівчаря, повернув у бік скель.

- Прощай, юначе, - крикнув дідусь. - Прощай і роби так, як я тобі казав!

І дідусь полетів у пазурах грифа назустріч своїй смерті. А юнака приніс гриф у поле, до великої отари овець. Його поставили вівчарем замість того старенького Діда.

Від того часу він пас вівці і цілими днями шукав поміж травами зелену рослинку. А сонце швидко пливло синім небом і заходило за скелі. Справа наліво пливло. І так повторювалося багато разів, а зеленої рослинки все не було. Але була надія. Він вірив, що пошуки його не марні.

І ось настав жаданий день, коли він нарешті побачив серед синьої трави круглі листочки іншого кольору, такого, як були очі в дідуся-вівчаря. Юнак обережно зірвав ту рослинку і заховав у кишеню на грудях. Тепер він визволиться з неволі і визволить інших!

Коли зайшло сонце і вівці відпочивали, жуючи свою жуйку, юнак, скрадаючись, побіг до людей, які працювали на полі. Підійшов до одного чоловіка й сказав:

- Позич мені своєї сили, товаришу.

І поклав руку йому на плече. Тоді підійшов до другого, до третього. І ще до багатьох підходив. І кожного разу відчував, як у нього вливається сила і він стає нездоланно могутнім. Юнак повертався до своєї отари, а потім крадькома, щоб не помітили грифи, ішов до все нових і нових людей.

- Позич мені трохи сили, товаришу, і я знищу грифів.

І клав то одному, то другому на плече руку. І він ставав дедалі сильнішим, а люди з надією дивилися на нього.

Пройшов якийсь час, і юнак відчув у собі таку непомірну силу, що, здавалося, гору зрушив би з місця. Але ж голими руками не будеш боротися з хижими потворами. Потрібна зброя.

Він брав у руки великого дрюка, розмахував ним. Але досить було раз ударити таким дрюком об землю, як він розсипався на тріски. Така зброя не годилася. Люди порадили йому йти до коваля. Прийшов юнак до кузні, подивився, як виковував коваль сапи, і сказав:

- Товаришу, викуй мені велику залізну палицю.

- Нащо тобі? - запитав коваль.

- Я хочу знищити грифів.

Вжахнувся коваль, почувши такі слова. Ніхто ніколи не смів говорити такого. Але переконав його юнак, і викував коваль палицю. Таку, що троє людей не підняли б її. Ще й ножа великого викував.

Юнак вийшов з кузні, розмахнувся палицею раз, другий - це було якраз те, що треба. Він увігкнув за пояс ніж, узяв у руки палицю і пішов у чисте поле. Ішов собі і розмахував, як соломинкою, тою важкенною палицею, і це зразу помітили грифи. Ще ніколи тут не бувало такого, щоб хтось із їхніх невільників розмахував собі безтурботно палицею. Невільник повинен безперестану працювати. Один із грифів піднявся на крила і полетів просто на юнака. Той побачив, що наближається його крилатий ворог, і стояв, тримаючи палицю обома руками.

Гриф швидко спускався. Ще мить - і страшні кігті вгородяться в тіло юнака. Але тут юнак розмахнувся своєю палицею і вдарив потвору з такою силою, що тільки пір'я полетіло з неї, а сама вона впала мертва на землю.

Побачили це грифи і сполошилися. Це нечувано, щоб хтось із невільників убив грифа. Стривожений клекіт понісся над скелями, наче буря зірвалася в Світі Навиворіт. Цілі зграї грифів полетіли на зухвальця. Юнак розмахував своєю палицею, що аж свистіло, а грифи кружляли з хижим клекотом і налігали на нього. Але палиця несхибно біла кожного, хто підлігав на відстань удару. Побиті грифи один за одним падали на землю, а юнак наносив удар за ударом, не підпускаючи потвор до себе. Удари були такі сильні, що деяких грифів перебивали навпіл. Але налігали все нові, і бій продовжувався.

Усі люди на полях припинили роботу і з завмираючими серцями спостерігали за боєм. І вперше в своєму невільникевому житті вони відчули гордість, за свій людський рід. А бій продовжувався. Уже багато десятків грифів валялися довкола, а юнак продовжував наносити їм страшні удари. І зрозуміли грифи, що нічого вони йому не зроблять. І полетіли до скель. Вся їхня надія тепер була на володаря - Триголового.

Страшно блимнув очима Триголовий, коли почув, що робиться в його царстві. Заклекотів усіма трьома пащеками-дзьобами, стріпонувся і сам полетів на юнака.

Цей гриф був у кілька разів більший за всіх інших. Він прилетів і почав кружляти над юнаком, опускаючись усе нижче й нижче. Та ось він завис над головою юнака і каменем полетів униз. Юнак в останню мить відскочив набік, і Триголовий гепнувся об землю. Хлопець з усіх сил ударив потвору палицею по спині. Але це був не той гриф, якого можна було вбити одним ударом. Він гекнув, ударив могутніми крильми об землю і знову піднявся угору. І знову почав кружляти над хлопцем на недосяжній для палиці висоті. Юнак стояв, відвівши палицю набік, і кожного разу розмахував нею, коли чудовисько пролітало загрозливо близько. А воно ухилялося від ударів і все лігало над ним. Усі три хижі голови пильно стежили за кожним порухом юнака. А він уже стомився слідкувати за чудовиськом, бо тривало це надто довго.

І тут Триголовий метнувся до хлопця і схопив обома лапами палицю. Юнак не випустив палицю з рук, і чудовисько потягло його разом з нею вгору. Він зрозумів, що впаде і вб'ється, коли гриф випустить палицю. А чудовисько набирало висоту. Юнак підтягнувся і вхопився за грифову лапу. І в ту ж мить чудовисько випустило палицю і вільною лапою учепилося хлопцеві за спину. Палиця полетіла на землю. Хижі пазурі все глибше вгороджувалися в

юнакове тіло. Тоді він, тримаючись за лапу чудовиська одною лівою рукою, правою вихопив з-за пояса ніж і встромив його по саме руків'я ворогові в черево. З рани полилася чорна кров. Чудовисько страшно закричало, судорожно замахало крильми і почало знижуватися. Вони обоє впали на землю. Три страшних дзьоби вп'ялися в юнака, але потвору вже покидали сили. Хлопець вирвався і відскочив набік. Він побіг за своєю палицею, яка лежала неподалік, але поки вернувся, потвора вже сконала.

На скелях знявся жахливий крик і лемент. Усі грифи падали на каміння і корчилися в передсмертних муках. Їхнє життя мало скінчитися разом з життям їхнього володаря. Смоляниста кров текла по камінню. Крики потвор дедалі тихшали. Нарешті настала повна тиша. Потвори згинули.

Юнак стояв посеред поля. Змучений, зраний, але щасливий. Всі люди з радісними криками бігли до нього.

І тут він почув за своєю спиною гуркіт. Оглянувся - позад нього розступилися скелі. Відкрився шлях у якийсь інший світ.

Цілі юрби людей підбігали і голосними криками вігали переможця. Він уперше побачив, що ці люди вміють сміятися й радіти. Усі радісно гомоніли, а юнак зійшов на високий камінь і простяг уперед руку. На знак того, що він просить у них слова. Усі замовкли. І тоді сказав юнак:

- Люди! Сьогодні ми визволилися. Я зміг убити Триголового. Отож, я й кажу вам: ми визволилися. А тепер нам треба подумати, як будемо жити далі. Гляньте, перед нами розверзлися скелі і відкрився шлях у якісь нові краї. Відпочивайте і святкуйте нашу перемогу, а я піду подивлюся, куди веде цей шлях.

І він пішов, а люди порозкладали вогнища, і смажили м'ясо, і бенкетували, і великий гомін радості витав над усією країною.

Попід скелі вів широкий напівтемний тунель. Саме цим тунелем приніс колись юнака в Світ Навиворіт гриф. Але, пройшовши крізь нього, крізь цю Брану Забуття, юнак забув своє минуле, і тепер Брама була для нього новою й незнаною. Його мучили рани і втома, але він ішов, гнаний жадобою першовідкривача.

Вдалині заясніло світло.

Юнак прискорив ходу і незабаром дійшов до виходу. Перед його очима постала прекрасна зелена країна. Пагорби, вкриті зеленими травами, повиті блакитним туманом темно-зелені ліси. Он пробігло стадо звірів з гіллястими рогами! Та це ж олені! Так, це була країна, яка приснилася колись старому вівчареві. І йому, юнакові, невиразно пригадувалося, що й він виріс у цій країні.

Йому хотілося бігти, качатися по зеленій траві, вдихати на повні груди духмяні пахощі трав. Але він пригадав, що там, у Світі Навиворіт, на нього чекають тисячі людей, і повернувся до них.

Зайшло сонце. Всюди на полях горіли вогні. Люди вже стомилися від святкувань і веселощів. Бо свято тільки тоді миле, коли воно скороминуще. На юнака посипалися запитання. Він вибрався на виступ скелі і обернувся обличчям до людей. Гомін почав стихати. Юнак сказав:

- Люди! Я бачив країну, де сонце непорушно стоїть у небі, а гори вкриті зеленою травою. Там квіти, там співи пташині дзвенять над горами. Переказуйте всім, хай збираються сюди, і я поведу вас у той край. Забирайте всі стада, гоніть усі отари.

І по всьому краї полетіли заклики збиратися до походу на нові прекрасні землі.

- Веди нас, - казали люди.

І юнак пішов попереду, а за ним нескінченними юрбами йшли чоловіки й жінки з дітьми, вчорашні невільники. Ніколи ще не бачив такого стовпотворіння цей похмурий Світ Навиворіт.

Нарешті юнак вийшов з-поміж скель, а за ним посунули сотні, тисячі людей. Вони із захопленням дивилися на неосяжні гірські простори і струмками розтікалися на всі боки. Стада жадібно паслися на зеленій траві.

Багато днів люди виходили з тої діри, аж поки не вийшов останній чоловік. І тоді той тунель, ота Брама Вічного Забуття, з гуркотом закрилася за ним. І всі колишні невільники в ту ж мить забули про Світ Навиворіт. Забули і навіть самі не помітили цього.

А юнак ішов усе далі й далі гірськими луками, і за ним ішло багато людей. Припікало літнє сонце, і юнакові стало гаряче. Він скинув свій драний кожушок і жбурнув його геть. І разом з ним кинув чарівну зелену рослинку, що досі лежала у нього на грудях. І зразу покинула його непомірна сила, що її він позичив у багатьох людей. Вона повернулася до тих самих людей, а йому залишилася його власна колишня сила.

Він став таким, як і всі люди.

Юнак бачив, що ці гори знайомі йому. Адже він серед них виріс. Але не знав юнак, що у Світі Навиворіт, де сонце обертається в протилежний бік, час ішов не вперед, а назад.

Людські потоки розлилися по всіх горах довкола. І ніхто не знав, звідки вони взялися. І вони самі не знали. Їх питали:

- Що ви за одні? Звідки прийшли?

Але ніхто нічого не міг відповісти. Вони впізнавали свої села, своїх рідних і близьких, але про страшний Світ Навиворіт не міг пригадати ніхто. А для тих, які народилися в Світі Навиворіт, усе було нове й незнайоме, але миле й радісне.

Нових поселенців було так багато, що в горах виникли нові села й хутори.

А наш юнак повернувся на цілих десять років у минуле. Він прийшов у рідну сім'ю. Батьки його були на десять років молодші, брати й сестри ще зовсім малі. Усі розпитували його, де був, але він не міг нічого відповісти. І десять років життя для нього повторилися ще раз, до того випадку, коли він пішов у гори по сокиру. Але на цей раз ніякої прикрої пригоди з ним не сталося, бо крилатих потвор уже не було.

1985 рік

ЧАРІВНЕ ЯЙЦЕ

З

давна, відколи рід людський існує, трапляються зрідка люди, які люблять чинити

іншим зло. Така людина отримує задоволення, коли зробить комусь хоча б невеличку капость. Капосник - це не злочинець, він нікого не вб'є, не пограбує й не обкраде, але втнути якийсь неприємний для людини жарт - це його стихія.

Саме такий шпукар жив на краю одного невеликого села. Був він ветеринарним фельдшером. При його домі була ветеринарна аптека з великим набором різних ліків для тварин. Звали того чоловіка Грицько Перун.

Був погожий осінній день. Грицько вийшов на подвір'я і подумав: "Що б його втнути?" А стежкою попід лісом, недалеко від Грицькової хати, невпевненими кроками йшов його односелець Трохим Легенький, відомий у селі п'яничка. Погляд Грицька зупинився на п'яничці, а той зробив ще кілька нетвердих кроків і впав. Грицько усміхнувся і зловтішно вигукнув: "Ага!" Це "ага" означало, що капосника осінила капосна думка.

Зайшовши до аптеки, він узяв велику ампулу з жовтою свинячою вакциною, відбив у неї кінчик і витягнув усю рідину у величезний шприц. Та пішов до п'янички, який спав край стежки, і впевнено всадив йому крізь штани голку шприца. П'яничка жалібно хмикнув і далі спав, а Грицько тиснув на поршень шприца, поки не втиснув усю рідину в тіло нещасного Трохима. Витиснув та й пішов до хати з приємним усвідомленням добре виконаного обов'язку. Коли Трохим Легенький трохи протверезів і встав, то відчув біль у відповідному місці, але не надав цьому значення. На другий день заболіло сильніше, а на третій мацнув Трохим болюче місце і намацав гулю.

Минуло ще три дні, і гуля виросла до розмірів гусячого яйця. Вона була тверда й гаряча.

А в тому селі проживала баба Русалимиха, ворожка і примівниця від усіх недуг і нещасть. Русалимихою її прозвали за те, що вона все життя збиралася побувати на прощі в Єрусалимі і всім про це говорила, але так і не побувала там, бо влада в нас була не та, що до Єрусалиму пускає. Отож, як відчув п'яниця Трохим, що на його тілі виросла підозріла гуля, він пішов до Русалимихи, аби йому примовила.

- Ану покажи, що там у тебе таке, - сказала баба, таємничо усміхаючись. Трохим розперезав штани і показав бабі злощасну гулю.

- Ого! - вигукнула Русалимиха. - От негідник! От капосник!

- Бабко, та який же я капосник? - докірливо промовив п'яничка. - Я п'ю за свої гроші і нікому ще слова поганого не сказав.

- Та не ти капосник, а той, що гулю тобі посадив.

- А хто це зробив? - запитав Трохим.

І баба розповіла йому таке. Того погожого дня вона ходила в ліс по опеньки. І вже поверталася з повним кошиком додому і вийшла на край лісу, коли побачила, що до п'янички підходить стежкою Грицько Перун, а в нього в руці наповнений чимось ветеринарний шприц. Баба сховалася за дуба і зосталася непоміченою. І побачила, як Перун устроїв Трохимові голку шприца.

Тепер, коли Трохим прийшов до неї зі своєю гулею, баба зразу зметикувала, звідки та гуля. І розказала Трохимові все, як було.

Обурений п'яничка хотів негайно йти до Перуна сваритися, але баба сказала:

- Ти цього не роби. Так ти нічого не доб'єшся, він тільки насміється з тебе. Я тобі гарно примовлю та й будемо бачити, що з того вийде.

І баба примовила йому:

"Мав орел дев'ять синів. З дев'ятьох вісім, з вісьмох сім, з сімох шість, з шістьох п'ять, з п'ятьох штири, з штирьох три, з трьох два, з двох один, а з одного ні одного. Як ті орлові сини розійшлися, так щоб ця гуля розійшлася. Як сіль на воді, як віск у вогні, як на небі хмари"¹.

І подула баба на ту гулю три рази: "Хух, хух, хух!" Та й плюнула на землю. Трохим подякував, заплатив бабі за примівку, і на прощання баба сказала йому:

- Ти цю гулю не зачіпай. Хай вона буде, як є, поки не пропаде.

З тим Трохим і пішов додому. І став чекати, поки гуля розійдеться. А вона не розходилася, а випирала дедалі більше. І набирала та гуля форми справжнього гусячого яйця, і так боліла, що бідолаха не міг сісти не то що на стілець, а навіть на подушку або на солому, їв стоячи, а спати лягав на бік або на живіт.

Але головна біда була навіть не в тому, що боліло, а в тому, що гуля смішно випиралася з-під штанів, і п'яничка не міг показатися між люди, щоб не стати сміховиськом на все село. Добре було хоч те, що настали холоди. Трохим одягнув старе пальто, широке й довге, і тої гулі не було під ним видно. Навіть у теплі, погожі дні він мусів ходити в тому пальті.

Минув ще місяць, і Трохим помітив, що яйце починає від його тіла відділятися. Воно вже не стирчало, як перше, а непристойно теліпалося, з'єднане з тілом м'яким шкіряним тяжем. "А чи не відрізати його? - подумав п'яничка. - І закинути його кудись, щоб його й світ не бачив". Але боявся він зачіпати яйце і знову пішов на пораду до старої Русалимихи.

Баба дивилася на те яйце і їй дуже хотілося сміятися. Але вона стримувала себе, щоб Трохим не образився.

- Не зачіпай його, — сказала баба, - бо не знати, що з того може вийти. Хай діється Божа воля. Будемо сподіватися, що воно саме відпаде. А як відпаде, то прийдеш до мене. І ми подумаємо, що з ним робити.

ЧПримівку записано в Недобовіцях Хотинського району Чернівецької області від Сироти Марії Іванівни (70 років) 11 березня 1977 року.

І п'яничка робив, як баба казала, не зачіпав яйця. А тяж, на якому воно висіло, дедалі більше видовжувався і тоншав. Яйце теліпалося вже так низько, що Трохим міг сідати на стілець.

І ніхто про те яйце не знав, тільки Русалимиха і Трохимова жінка, яка боялася того яйця і трималася від нього якомога далі. А сам Трохим уже зник до того, що в нього ззаду теліпається яйце і лоскоче йому ліве стегно. Добре було хоч те, що яйце вже зовсім не боліло. Нарешті сталося те, що мало сталася. Одного прекрасного ранку - це було вже під весну - Трохим прокинувся і виявив, що яйця на звичному місці нема. Помацав довкола себе - нема. Трохим схопився, підняв укривало - яйце спокійнісінько лежало на самому краю постелі під стіною. Трохим обережно взяв його в руки. Воно було ще тепленьке. На гострішому його кінці, на тому місці, де воно з'єднувалося з тяжем, значок маленький лишився. А де ж тяж? Трохим помацав - тяж висів у нього ззаду, як хвостик. Обережно потягнув за той хвостик, і він легко відділювався від тіла. Нікчемна зім'ята шкірка. Трохим кинув її в помийницю.

Трохим Легенький чув себе по-справжньому щасливим. Щоб ошчасливити людину, треба спочатку ввергти її в нещастя. Трохимові хотілося співати. І на честь того, що він позбувся лихої напасті, йому хотілося випити.

- Жінко, іди принеси півлітру, відмітимо це діло.

Але жінка почала просити, щоб він того не робив. Адже цілих п'ять місяців, відколи вискочила на його тілі гуля, Трохим спиртного в рот не брав. То чому б не лишити цю згубну звичку зовсім?

- Не пий, Трохиме, - просила жінка.

І він послухав. А потім зрозумів, що йому того вже не дуже й хочеться. Отож, яйце, що його нагилив п'яниці Перун, принесло йому щастя, бо завдяки йому перестав Трохим Легенький пити. І далі в цій розповіді ми вже не будемо називати його п'яничкою, і ніхто ніколи хай так не називає його.

Але що робити з яйцем? Може, кинути його в піч і спалити? А що, як воно візьме та й вибухне і всю хату завалить? Може, це справжнє чортяче яйце? І тут пригадав Трохим, що Русалимиха казала принести яйце до неї.

Баба щиро зраділа, що яйце нарешті відділилося від Трохима, обдивилася його і сказала:

- Хто тобі його нагилив? Перун. Отож, Перунові його й поверни. Підійди вночі до його хати і кинь йому це яйце у вікно. І хай робить з ним що хоче. Хай навіть зварить його і з'їсть. Це вже його буде турбота, не наша.

Це було, на перший погляд, дуже просте рішення. Але буває, що, здавалося б, дуже прості рішення призводять до складних і непередбачуваних наслідків. І Русалимиха підозрювала, що з того може вийти щось незвичайне, якесь нещастя для зловмисника Перуна.

- Побачимо, що з того вийде, - таємничо сказала вона.

Хоч була вже рання весна, але вночі ще потискав морозець. Ідучи з яйцем до Перунової хати, Трохим Легенький змерз. У хаті було вже темно, і тиша стояла довкола. Трохим з усієї сили розмахнувся і жбурнув яйце в темне вікно. Бренькнула наморожена шибка, з брязкотом посипалися уламки скла.

Грицько схопився, увімкнув світло - у вікні зяяла діра.

- Кидала б тебе лиха година! - вигукнув він зі злістю і почав шукати по хаті каменя, яким було розбите вікно.

Схопилася й Перунова жінка. Оглянули стіл, що стояв напроти розбитого вікна, - нічого не було, тільки уламки скла.

Обдивилися підлогу, ліжко, заглянули й під ліжко - ніде нічого не було. І вони подумали, що хтось тикнув у вікно дрючком. Жінка заткнула шматтям діру і полягали спати.

А вранці на Перунову жінку чекала важлива робота. Їй треба було посадити на яйця гуску. І посадила вона її саме в тій кімнаті, де було розбите вікно. Гуска спокійно сіла на яйця в кошик під лавкою. При тій роботі коло господині вертілася і намагалася їй допомагати її трирічна онучка.

Залагодивши справу з гускою, жінка пішла на кухню, а дитина гралася собі м'ячиком. І закотився той м'ячик під ліжко. Воно було застелене покривалом, край якого майже досягав підлоги. Дівчинка підгорнула те покривало, ползла під ліжко за м'ячиком і побачила в самому кутику велике яйце. Дитина викотила його на середину хати, підняла та й підклала під гуску. І

забула за нього. Та й ніхто не знав, що під гускою разом з гусенятами висиджується диво, яке переверне все життя Грицька Перуна.

Минув належний час, і господиня вирішила подивитися під гуску. Вже мали вилуплюватися гусенята. І раптом побачила жінка якусь дивну істоту. По підлозі йшло щось малесеньке й рябесеньке. Жінка нагнулася й придивилася. І дуже здивувалася, коли побачила, що це поросятко. Воно невпевнено ступало тоненькими, як соломиночки, ніжками і тихо попискувало. Жінка покликала чоловіка.

- Подивися, що у нас є!

Вони оглядали обоє те поросятко і не знали, що його й думати. Звідки воно взялося? Може, з гусячого яйця вилупилося? Подивилися під гуску. Там уже сиділо кілька пухнастих гусенят. Порахували яйця - всі є. Значить, не з гусячого яйця вийшло поросся. І ніхто не помітив сухої шкірки з чарівного яйця, що загубилася між яечними шкаралупами. Отож, питання про те, звідки взялося поросся, зосталося для подружжя Перунів таємницею навек.

Але що з тим пороссям робити? Господарі ніби й раділи, що мають поросся, але й тривожилися, бо надто загадковою була його поява. І, як потім виявилось, тривожилися вони не дарма.

- Ти знаєш що? - сказав Грицько жінці. - Я піду до Русалимихи. Хай вона кине на карти. Може, щось з цим пороссям проясниться.

Коли Грицько почав говорити бабі про таємничу появу пороссяти, їй зразу стукнуло в голову, що між отим дивним яйцем, що його кинув у вікно Перунові Трохим Легенький, і Грицьковим пороссям є прямий зв'язок.

- Грицьку, тобі здається, хтось розбив вікно. Чим воно тобі вікно розбило?

- Та не знати чим. Ми думали, що воно кинуло каменем. Але в хаті ні каменя, ні чогось іншого не знайшли. Воно, видно, дрючком тикнуло у вікно.

Почувши це, баба остаточно утвердилася в думці, що чарівне яйце збереглося і саме з нього виплодилось поросятко. Параска Русалимиха була хитра баба. І вона дуже не любила Перуна. "Маю добру нагоду його провчити", - подумала баба і витягла з шухляди свої карти. І це було саме те, чого, на свою біду, й хотів Грицько.

Русалимиха розкинула карти на столі, здивовано витріщила на них очі і вигукнула:

- Три дні!

- Яких три дні? - запитав Грицько.

- Почекай, хай я ще раз кину.

Розкинула баба карти ще раз і знову крикнула:

- Три дні! Бий тебе сила Божа! Що воно робиться на цьому грішному світі?! Почекай, Грицьку, я ще раз розкину. Як випаде третій раз, то так воно вже й буде.

Баба кинула карти ще раз, подивилася на них і промовила, на цей раз тихо й зажурено:

- Так, три дні. Тут уже нічого не зробиш.

- Та яких три дні? - стурбовано запитав Грицько. - Та що таке?

- Отаке, Грицьку. Ти помреш рівно через три дні після того, як згине оте твоє поросся. А якби ти помер ще за життя пороссяти, то через три дні після тебе здохне й воно. Твоє життя пов'язане з життям твого пороссяти. Бережи його, те поросся, як око в лобі, щоб не спіткала тебе смерть. Більше я тобі нічого не можу сказати.

Грицько прийшов від Русалимихи насуплений, як чорна хмара. Жінка подала вечерю, а він і їсти не їв. Сидів і думав. Трирічна онучка гралася з поросятком, а йому те поросятко було як ніж у серці. "Що робити?" - розпачливо думав він і нічого не міг надуматися. Не було ніякого іншого виходу, а тільки годувати й берегти оте прокляте поросся якомога довше, бо смерть пороссяти - то смерть Грицькова.

А поросятко гарно пило молоко, їло кашку і росло як з води. І тільки б радіти, що воно таке добре до харчів, а Грицько не радів. Він думав: "Що буде далі?"

І не дарма журився Грицько. Поросся їло дедалі більше. За місяць з нього зробився гарний кабанець. І їло воно без норми й міри. Скільки б йому не давали, все було мало. Харчі як у першу йшли. Такого ненажерливого пороссяти Грицько ще не бачив.

- Вивези його на базар та й продай, - сказала Грицькові його жінка, але він того й чути не хотів; хай порося буде тут, коло нього, аби він знав, що воно живе й здорове.

І тут сталася подія, яка ще більше засмутила й налякала Грицька Перуна. Не бажаючи більше терпіти безперервного поросячого крику, Грицько зайшов до поросяти в загородку і дав йому трохи різок. А воно накинuloся на Грицька й боляче вкусило його за литку. Сердега вискочив з тої загородки як ошпарений. І більше він до поросяти не заходив. І не заходив туди ніхто. Їжу поросяті наливали в корито через огорожу.

За півроку з поросяти зробилася справжня потвора. У нього почали рости страшні ікла, а голос був такий гучний і страшний, що від нього дрижали стіни. Жахливий свинячий крик виривався за межі хліва і розносився всім селом. І люди ремствували, що Дерунів кнур не дає їм світлої години. А для самого Перуна і його жінки життя перетворилося на справжнє пекло. Син і невістка перестали приводити до діда й баби внучку, бо дитина не могла переносити того страхітливого крику.

Кнур так виріс, що був уже мало що менший за корову. Він з'їв уже все, що було їстівного в Грицьковому господарстві. Грицько змушений був щомісяця купувати йому на базарі корми. Він ходив з косою і скошував для кабана всю траву, всі бур'яни, які тільки де були. Але кабанові усього того було мало, і він так схуд, що на нього страшно було дивитися. В очах його світилась більша лють, ніж у очах найкровожерніших звірів Азії й Африки, разом узятих. Страшна морока була, коли доводилося переселяти кнура з хліва в літнє стійло, влаштоване з вертикально забитих товстих дубових колів. Тоді Перун усипляв потвору снодійними таблетками. А щоб перетягти її, доводилося залучати мало не півсела.

Але Грицько Перун терпів усі злигодні й муки і навіть щеплення кнурові робив від хвороб свинячих. Він беріг свою потвору як тільки міг, бо хотів жити. Жоден покараний тяжкою довіголігньою тюрмою злочинець так не мучився, як Грицько і його жінка. З найзаможнішого чоловіка в селі він перетворився на останнього бідняка, худого, нужденного й обдертого, бо всі його заробітки і всі статки зникали в бездонному череві ненажерливого страховиська. До того ж Грицька ненавиділи односельці, бо кнур своїм криком не давав спокою всьому селу. Коли кнур підріс, чорні плями, що були густо розсіяні по його тілу, зникли, і він став рівномірно бурим, як зазвичай бувають дикі свині. А ікла його - то було щось страхіливе. Вони стирчали, як роги.

У таких нестерпних муках збігло Грицькові довгих п'ять років. Він уже почав подумувати, чи не застрелити йому ікласте страховисько, щоб одержати хоч три дні спокійного життя. Але його стримувала від такого кроку думка, що після тих трьох днів настане вічний морок смерті. Знеможений і знедолений Грицько Перун з останніх сил чіплявся за життя.

Але була в селі людина, дуже заклопотана долею Перуна. Параска Русалимиха. Її мучило сумління. Який би не був Грицько, п'ять років отаких безперервних мук - це було таки забагато для нього. Баба розуміла, що кара завелика. І переказала через людей, щоб Грицько прийшов до неї. Коли він з'явився, баба вжахнулася - Грицько страшно постарів і був як з хреста знятий. Благенька одежина висіла на ньому, як на кілку. Жаль було на чоловіка дивитися. У серці бабки затепліло щире співчуття до цього нещасного мученика. І охопило її велике каяття, що це вона, Параска, до такого життя його довела. Пора вже було цю жахливу комедію кінчати.

- Слухай, Грицьку, скільки років ти вже годуєш того жахливого кнуряку?

- Рівно п'ять років.

- То я тобі скажу, що чари мали силу всього п'ять років. Тепер можеш що хочеш з ним робити: хоч заколотися на м'ясо, хоч продати - що хочеш. І нічого тобі не буде, житимеш сто років.

- Та де б я такого кнуряку їв! Хай він здохне! А купити - хто його купить, такого худющого?

Грицько говорив це, але обличчя його сяяло неприхованим щастям. У нього наче камінь тяжкий з плечей звалився. Вся душа його радісно співала.

- Грицьку, - привітно мовила баба, - ти зроби, як я тобі скажу, і все буде добре. Зроби йому операцію, як ти вмєєш робити. Позбав його, як то кажуть, чоловічої гідності. І він зовсім зміниться, зробиться спокійним і лагідним, аби лиш їсти добре давали. А тоді підгодує його

пару місяців, обмий гарненько - і на базар. Відбою від купців не буде, бо такого великого кабана ще не бачив ніхто.

- Правильно ви кажете, але чим я його підгодую, як у мене в кишенях вігер віє, а хата порожня, як у останнього жебрака?

Тоді баба вийшла до сусідньої кімнати і вернулася звідти з пачкою грошей у руці.

- На тобі, любий, ці гроші. Я їх тобі позичаю. Тут рівно півтисячі. Віддаси, як продаси кабана. На всі ці гроші купи кормів і годуй його досхочу.

І Грицько зробив усе так, як сказала йому хитра бабка. За кілька місяців кабаник так поправився, що зробився схожий на бегемота. Коли прийшов час везти його на базар, Грицько скликав 27 чоловіків і вони з великим трудом висадили гуртом кабана в кузов автомобіля. І кабаник зайняв собою цілий кузов, так, що ледве закрили борти.

І не признався Грицько на базарі, що кабанику п'ять років, казав, що два.

Вдало продавши кабана, щасливий і радісний Грицько пішов з пляшкою шампанського до баби і віддав їй борг. І коли вони розпивали удвох ту пляшку, баба сказала йому:

- Тебе Бог покарав тим кнурякою за гріхи. Ти любив, Грицьку, капості людям робити. Не роби такого більше нікому, і добре тобі буде до кінця днів твоїх.

І Грицько більше нічого такого не робив. І жив заможнo і при доброму здоров'ї ще багато років. І ще й тепер живе.

А про чарівне яйце, яке з ласки Грицька виросло на тілі Трохима Легенького, ні баба Русалимиха, ні сам Трохим, ні його жінка не сказали нікому довіку. Тільки мені розказав Трохим уже в глибокій старості історію з яйцем, і я її тут описав.

Грудень 2000 року

УКРАЇНСЬКА БІЛОСНІЖКА

Білосніжкою її прозвали в шкільні роки за ніжне біле лице і сині очі. Тепер вона була студенткою університету, гарно вчилася і плекала світлі надії на майбутнє. У якій вісімнадцятирічній дівчині немає світлих сподівань? І раптом прийшла біда. Серед білого дня, коли Білосніжна йшла собі з занять до студентського гуртожитку, поряд з нею зупинилося авто, вона не за своєю волею опинилася в ньому, а через кільканадцять хвилин перед нею розверзлася залізна брама тюрми.

На першому ж допиті виявилось, що вони знають про її сім'ю все. Знають і те, чого ніби не знав ніхто і вона сама не знала. Її брат, якого в сорок другому році примусово вивезли до Німеччини, не залишився там після війни, як вона думала. Ні, він повернувся ще в сорок четвертому і вступив до Української Повстанської Армії. Але в рідні місця не з'явився, воював далеко на заході, аж на Лемківщині. І про це ніхто не знав, тільки батьки. Навіть вона, рідна сестричка, не знала.

І що сталося з їхнім сином пізніше, не знали й батьки. Думали, що він загинув. А вороги дізналися, що він, за наказом своїх керівників, перейшов з рейдовою групою на Захід і потім виїхав за океан. Знали вороги й те, що вона була зв'язковою у повстанців.

І тепер вони взяли її. Треба розставатися з надіями на майбутнє, попереду тяжка неволя.

- А батьків повідомили, що мене заарештовано? - запитала вона під час допиту.

- Повідомляти нема кого. Батьків минулої ночі вивезено.

Це було сказано їй чужою мовою, чужими людьми, які присвоїли собі право бути господарями на землі її народу.

Потім був несправедливий суд - їй присудили п'ятнадцять років таборів. І був тюремний вагон і далека-далека дорога. І непривітна сибірська станція, і довга піша путь під конвоєм разом з багатьма такими, як вона, до місця ув'язнення і підневільної праці.

Читаючи ці рядки, допитливий юний читач може сказати: "Це ніяк не казка, а загальновідома правда. Нічого тут немає казкового". На це ми відповімо нашому юному читачеві так: це ще не казка, а тільки вступ до казки. Казка ще буде. І буде незвичайне, та ще й яке! Казка йде поряд з правдою і переплігається з нею. Але вернімося до нашої Білосніжки.

В'язні пройшли під конвоєм сотні кілометрів. До кінцевої зупинки було вже недалеко. Конвоїри не боялися, що хтось утече, бо в'язні були жінками, а довкола на сотні і сотні кілометрів дика тайга. Куди побіжиш? А Білосніжка побігла. Вона не сподівалася, що врятується, а тільки хотіла загинути вільною...

Коли вороги побачили, що Білосніжки нема, вона вже забігла далеко. Відчай гнав її все далі й далі. То лізла під гору, то спускалася вниз по схилу, то знов під гору видиралася. Перескакувала через стовбури повалених дерев, спотикалася в буреломах, падала, схоплювалася і далі бігла. Вона сама не знала, куди біжить і на що сподівається, а тільки знала, що рятується від ворогів. Загинути вільною, а не в їхніх руках! Звечоріло, стемніло, а вона бігла. Над тайгою плив кінець теплого серпня, але ночі в тих похмурих краях уже дихали зимою. Щастя, що було місячно, і вона бігла цілу ніч. Бігла і знала, що слідом ідуть вороги.

Настав ранок, а Білосніжка все бігла. Вона вже зовсім вибилася з сил і надала дедалі частіше. І тут долетів до її слуху уривчастий собачий гавкіт. Його, той гавкіт, було ледве чути, але в неї не було сумніву, що то вони. Білосніжка намагалася бігти далі, хоч сили вже покидали її. А страшний гавкіт наближався, вороги були вже близько. Тоді вона впала навколішки, звернула очі до неба й вигукнула:

- Матінко Божа! Змилуйся наді мною, допоможи мені в моїй тяжкій біді!

Та схопилася, пробігла похитуючись, як п'яна, ще десяток-другий кроків і впала непритомна. І не помітила, що за нею з кущів спостерігають чийсь очі. Як тільки вона впала, зашелестіли кущі і з них вийшов величезний ведмідь. Він підійшов до Білосніжки, яка нерухомо лежала на землі, мирно обнюхав її. Ні, ця людина не була його ворогом, звір це зразу зрозумів.

Цей ведмідь люто ненавидів людей, які були його ворогами ще відтоді, коли били по ньому грамами й тяжко поранили його. Але ця людина - не ворог.

І раптом ведмідь затривожився. Він обернувся в той бік, з якого прибігла дівчина, - так, чується гавкіт, як і тоді, коли люди поранили його. Ведмідь підбіг перевальцем до заростей молодого модринника, обережно прогорнув їх і подивився. Їх було двоє, а попереду на довгому поводі біг, нахиливши голову донизу, сірий собака і голосно гавкав. І двоє людей ледве встигали за ним. Ведмідь добре бачив їх і чув нюхом, а собака не чув його, бо біг за вітром.

Ведмідь, чотириногий хазяїн тайги, сидів за кущами й чекав. Біжучи по сліду людини, яка від них тікала, переслідувачі мали натрапити просто на нього, ведмедя. Це йому підказувало його чуття звіря-мисливця.

Гавкіт уже тут. Ведмідь нетерпляче напружився. Щойно собака вийшов з-за кущів, як із страшною силою впала на його спину важка ведмежа лапа. Хруснув собачий хребет - і собака впав, тихо і жалібно скімлячи. Його господарі не розуміли, що сталося. Вони були стомлені, і їхні чуття притупилися. Першого ведмідь зустрів таким ударом по голові, що в нього зрушився череп, А другий не встиг зорієнтуватися, що сталося, як ведмідь пружно скочив, підім'яв його під себе і миттєво загриз. Білосніжка опритомніла, сіла, дивилася довкола себе і не розуміла, що сталося. Нема ворогів і навіть не чути собаки. І раптом побачила, що до неї наближається ведмідь. Її охопив страх, але ведмідь не виявив ніяких ворожих намірів. Підійшов і знову почав спокійно обнюхувати її. Білосніжка напружено чекала, що ж буде далі. А ведмідь уважно подивився на неї і пішов собі. Але відійшов на кілька кроків, зупинився і оглянувся. А вона сиділа, як сиділа спочатку. Тоді ведмідь вернувся до неї, пильно на неї подивився і знову пішов. І знову зупинився й обернувся. І вона зрозуміла, що ведмідь кличе її за собою. Піднялася і, пересилуючи страшну втому і біль у всьому тілі, пішла за ведмедем.

Не пройшли вони й сотні кроків, як їх очам відкрилася страшна картина - вбитий собака і двоє вбитих людей. Білосніжка зразу впізнала собаку і одного з убитих. Другий був такий спотворений, що впізнати його було неможливо.

Дівчина відчула полегшення, ніби гора з плечей звалилася, і водночас їй було страшно й гидко. А ведмідь стояв і дивився то на неї, то на вбитих, усім своїм виглядом показуючи: "Це моя робота". Та вона й без того бачила, що її рятівник - ведмідь. Білосніжка підійшла до нього близько-близько і подивилася йому в очі, як дивляться знайомій і близькій істоті. І вона чула

спокійне дихання звіря. А втома, страшна втома, валила її з ніг. Нічого не хотілося, тільки лягти й заснути. Але то ж недобре - лягати на холодну вогку землю. Треба знайти щось підстелити. Вона подивилася на вбитих - у обох були наповнені чимось заплічні мішки. Розшморгнула один з них - щось туго згорнуте, кольору військової форми. Виявилось, що то спальний мішок. Широкий, на дві особи. Це було якраз те, що треба. Їй захотілося показати свою знахідку ведмедю. Озирнулася сюди-туди - ведмедя не було, кудись пішов.

Подивилася в другий заплічник - хутряна ковдра. Взяла спальний мішок і ковдру в оберемок і відійшла на кілька десятків кроків у ліс. Ой як хочеться спати! Але пригадала, що коло мертвих лишилося два заплічники. Пішла принесла їх, переглянула. Побачила хліб, вломила чималий шмат і жадібно з'їла. Тоді зайшла в чагарі, розгорнула спальний мішок, зверху накрила його ковдрою, залізла в мішок і зразу заснула.

Коли Білосніжка розплющила очі, то в першу мить не зрозуміла, де вона й що з нею. Пригадала все аж тоді, коли почала вилазити з мішка і побачила ведмедя, який лежав неподалік, поклавши поперед себе могутні лапи. Вона підійшла і погладила його. Тепер вона твердо знала, що має вірного друга. А що проспала цілу добу, того не відала.

Але що робити? Вороги ж не зупиняться і будуть її переслідувати далі. Але куди йти? Адже на сотні або й на тисячі кілометрів простяглася безлюдна сибірська тайга. А якби й вийшла до якогось міста або села, то її неминуче заарештують. Мусить якимось прожити тут. Але ж наближається сибірська зима, треба мати якесь житло, теплий одяг і харчі.

Вона ще раз переглянула заплічні мішки, які лежали коло неї. Там було ще дещо з харчів, запас сірників і набоїв до автомата й пістолета.

Білосніжка глянула на своє зовсім розбите взуття і старий блаженський одяг. Та пішла подивилася на добрячі чоботи вбитих ворогів, на їх теплі бушлати. Ой як не хотілося їй брати речі мертвих ворогів, але хочеш-не-хочеш, а мусиш. Два рази підходила до них і верталася назад. Аж за третім разом переборола себе і зняла з одного чоботи, а з другого бушлат. Та ще взяла з собою автомат, пістолет і кинджал -багнет. Білосніжка поносила все отак придбане добро туди, де вона ночувала, склала його на купу і сяк-так прикрила хмизом. А що робити далі, не знала.

Ведмідь знову кудись пішов, але незабаром повернувся, став перед нею на задні лапи і простяг уперед обидві передні так, як люди виставляють долоні. Білосніжка ступила на крок ближче і побачила, що на чорних ведмежих долонях (якщо їх можна назвати долонями) лежало по круглому зеленому листочкові з якоїсь невідомої рослини. Ведмідь поклав собі один листочок у рот і з'їв його, а другий наблизив до самого її обличчя, ніби наказуючи: "їж і ти!" І вона взяла той листочок і з'їла, їй трошки запаморочилася голова і відчулася якась незнана досі легкість у тілі. Але це швидко минуло.

Ведмідь опустився на всі чотири лапи і почав щось бурмотіти. Вона прислухалася і, на превелике своє здивування, збагнула, що розуміє ведмедя. Він говорив і вона розуміла. Це була не та звична їй мова, яку вона знала з дитинства, і не іноземна, а щось нове для неї і ні на що не схоже. Але Білосніжка розуміла все, що говорив ведмідь. Він спитав:

- Як тебе звати?

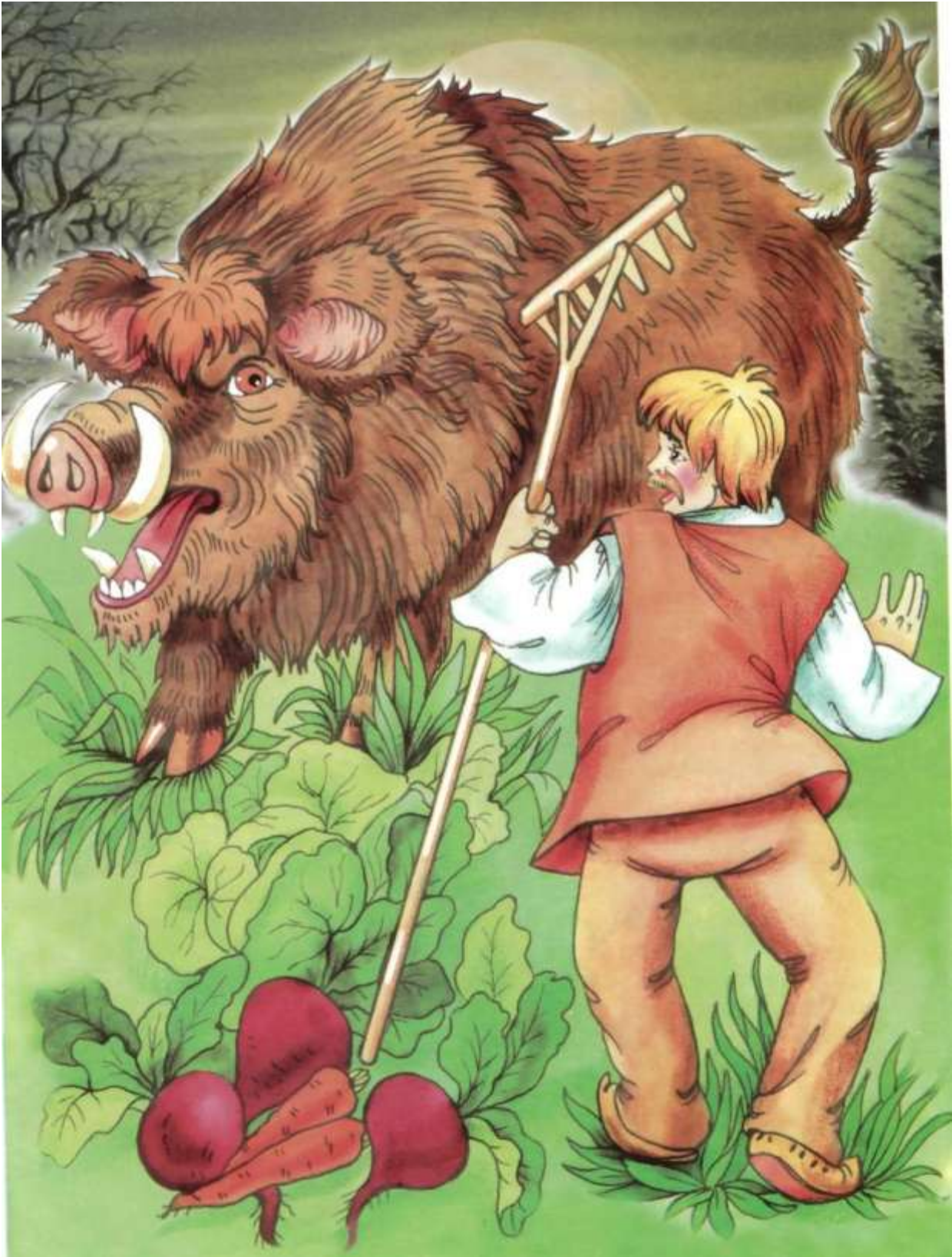
- Білосніжка. А тебе?

- Бурко.

Вона дивувалася, що не тільки розуміє ведмедя, а й сама говорить з ним. Тепер ведмідь був не просто друг, а друг, з яким можна й поговорити. І вона сказала ведмедеві:

- Бурку, затягни подалі в ліс тих побитих і їх речі. І добре заховай їх, щоб не валялися отак на видноті.

І Бурко зразу виконав її прохання: позатягав убитих ворогів і собаку в хаші і так заховав, що ніхто їх більше ніколи не бачив. Це було дуже своєчасно, бо незадовго після того долинуло рокотіння двигуна.



Чарівне яйце



Українська Білосніжка

У їхньому напрямі летів вертоліт. Шукають! Вона кинулася в затінок, туди, де зімкнулися кронами кілька модрин.

Вертоліт пролетів зовсім низько над нею і зник, і їй здавалося, що небезпека минула. Але він знову повернувся і завис на деякий час над її головою. Білосніжка затамувала подих, хоч її дихання й не могли почути у вертольоті. А в кількох кроках від неї лежав ведмідь Бурко.

Не могла знати Білосніжка, що побачили вороги з вертольота і взагалі чи щось підозріле побачили. А якби вона те знала, то затривожилася б.

Зразу скажемо, її саму вороги не побачили, а тільки ведмедя. І це було дуже добре, бо якщо тут спокійно лежить ведмідь, то, значить, людей поблизу нема. Але увагу ворогів привернула якась невиразна купа неподалік від ведмедя, ніби купа хмизу, але з-під того хмизу виглядало щось підозріле. І вертолітники вернулися ще раз і те підозріле місце зафотографували.

А підозріла для них купа - то було прикрите хмизом спорядження, що його забрала Білосніжка від убитих.

Білосніжка розуміла, що незабаром вороги прибудуть знову і в такій кількості, що врятуватися буде неможливо. Треба тікати і тікати негайно. Але куди, в який бік піти? І вона подумки поставила себе на місце своїх переслідувачів. Коли ті переконаються, що вона втекла з цієї місцевості, то подумують: "Куди? В який бік? Ясно, що на захід". А вона побіжить на схід. Відбійжить подалі від цього небезпечного місця, а потім буде видно, як поведеться. Білосніжка сказала про свій намір Буркові.

- Добре, завтра підемо, - сказав ведмідь.

- Ні, завтра може бути запізно, треба йти негайно.

І вони пустилися в путь. Спочатку пройшли зо два кілометри на захід, а тоді по своїх слідах повернулися назад. Збивши ворогів зі сліду, вони рушили на схід. Дорогою Білосніжка розминала цигарки, що їх вона знайшла в заплічниках своїх загиблих переслідувачів. І потрошку посипала свої й ведмежі сліди тютюном. По такому сліду собака ворогів повести не зможе.

Вони йшли до кінця дня і цілу ніч, на світанку заснули на годину-другу в хашах і пішли далі. І все на схід і на схід. І йшли цілий наступний день. На ніч зупинилися на спочинок, а на світанку піднялися і пішли далі. Іти було важко, бо місцевість гориста, але за дві доби вони пройшли більше сотні кілометрів. Та вибрали собі зручне місце біля великої ріки і зупинилися.

В той день, коли вони вирішили далі не йти і зупинилися на березі ріки, почалася велика облава. На терені, де вони були перед тим, висадилися кілька десантних груп із собаками-шукачами. Висадилися якраз там, де загинули переслідувачі Білосніжки й собака. Кількасот квадратних кілометрів було обшукано й перешукано. Вони старалися з усіх сил, але навіть тіла двох своїх людей і собаки так і не знайшли. Добре їх заховав ведмідь! Кілька груп з собаками кинулися різними маршрутами в західному напрямі, але zostалися ні з чим. І вони припинили марні пошуки.

У всі відділення так званих правоохоронних органів Радянського Союзу було розіслано фотознімки Білосніжки. Як з'явиться десь - заарештувати. Та це були марні витрати.

А над тайгою вже хилився прохолодний вересень і сипалася хвоя з модрин. І зажурилася Білосніжка. Що ж вона буде робити, як настане сибірська зима? Харчів ще можна було заготувати, бо всюди було багато кедр-стелюха і врожай горішків на ньому був добрий. Але ж нема нічого схожого на житло, а насувається зима. І вона звернулася до свого чотириноного друга:

- Що будемо робити?

На це їй Бурко сказав:

- Я пошукаю місце для зимівлі.

Кілька днів провів Бурко в пошуках і нічого не міг знайти. Аж на сьомий день він сказав Білосніжці:

- Ходім, я покажу тобі, де ми будем зимувати.

Те, що показав їй Бурко, було невеличкою печерою. Навіть не печера, а підполоч,

горизонтальна ніша в схилі гори. Над тою підполоччю нависла дашком кам'яна брила. Отвір у ту порожнину був такий вузький, що Бурко проліз у нього з чималими зусиллями. За Бурком полізла й Білосніжка. Печера була невелика, якраз така, що можна було лягти й випростатися на повен зріст.

- Як же тут зимувати? - запитала Білосніжка ведмедя.

- А так, як завжди зимують ведмеді.

- Та як?

- А чи знаєте ви, люди, як впадають у зимову сплячку ведмеді? Ви не знаєте, що з горах росте трава урукан. З'їж тієї трави - і ти заснеш на цілу зиму, заснеш, як я.

Ведмідь повів її тайгою і показав ту чарівну траву. Маленькі розетки з ланцетовидними листочками. З кожної розетки тягнеться вгору тоненьке стебельце і на ньому малесенька, схожа на маківочку, коробочка з насінням.

- Оце і є трава урукан. Коли почне падати сніг, ми з'їмо трохи цієї трави і заснемо в печері до весни, - сказав добрий ведмідь.

Їй вірилося й не вірилося, але ніякого іншого виходу не було, нічого кращого вона придумати не могла. І перенесла в печеру свої речі. Бурко носив собі на барліг дрібний хмиз і різне бадилля, і Білосніжка допомагала йому в тій роботі. Наносила й для себе м'якої підстилки. Розклала на тій підстилці спальний мішок, а поверху нього поклала теплу хутрянку ковдру.

Похмурими осінніми днями ходила Білосніжка лісом, збирала ягоди, кедрові шишки. Треба було заготувати горішків і на весну, бо ж тоді нічого їстівного не знайдеш.

Іноді приносив якусь упольовану здобич Бурко і ділився нею з Білосніжкою. Але коли вона розкладала багаття, щоб пекти м'ясо, Бурко відходив і спостерігав за її роботою здалеку. Не любив Бурко вогню.

Нарешті почали насуватися сірі снігові хмари. Вже чулися крижані подихи сибірської зими. Білосніжка й Бурко пішли за травою урукан. Вона траплялася рідко і шукати доводилося довго. Ведмідь скушував траву і зразу з'їдав її, а Білосніжка збирала в букетик. Боялася, що як з'їсть траву, то впаде серед лісу й засне.

Під вечір повалив сніг. І зразу ж повів крижаний вітер, почалася заметіль. Дівчина й ведмідь кинулися до свого сховку. Бурко заліз у свій барліг, заткнув хмизом і сухою травою вхід до печери і за кілька хвилин почувся його рівне дихання. Заснув. Білосніжка почала молитися Богу.

В Україні була ще тепла, привітна осінь. Навіть листя ще не облігало з дерев, тільки з шелестом падали в садах спілі яблука. А за тисячі кілометрів від рідної землі, на безлюдді, де вітрові гонять хвилями сніг над омертвілим лісом, стояла навколішки у темній печері знедолена українська дівчина і молилася Богу. Молилася, як її ще маленькою навчила мама в рідній хаті у прикарпатському селі.

Помолившись, вона з'їла траву урукан, запила її водою. Тоді скинула з себе бушлат і поклала під голову, залізла в спальний мішок. Лягла, і по всьому тілу її розлилося приємне тепло. І було в неї таке відчуття, ніби вона кудись летить. І з тим відчуттям вона й заснула. А над Сибіром розгулялася зима. Снігові неслися над голою принишкою тайгою, над колючими огорожами концтаборів, над похмурими бараками з їх брудними нарами і безпросвітним горем, над мільйонами безіменних могил невинно замучених людей. Бушувала нестримна стихія і байдуже їй було і до людських страждань, і до людських звіств. Що їй до того, що в брудних бараках умирають знедолені люди, а на весні їх недбало загребуть усіх разом у вічну сибірську мерзлоту і навіть вісточка про кожного з них не долетить до рідного краю. І ніхто про їхню болісну смерть не дізнається ні в Україні, ні в Литві, ні в Латвії, ні в інших краях, які "ощасливила" їхня від них незалежна влада.

І нащо знати стихії, що у відрізаний від усього світу холодній печері спить українська Білосніжка, а поруч з нею - сибірський ведмідь?

Але недовго бушували заметілі, через кілька днів вітер затих, потиснув сильний сибірський

мороз. Тайга застигла в німому, мертвотному спокої.

Нарешті Білосніжка прокинулася. Подумала: "Де я?" Повна темрява. Вона почала пригадувати, що з нею було. Помацала праворуч від себе - Бурка нема, значить, він прокинувся раніше, вийшов і заткнув за собою вихід. Білосніжка напимацки вибрала трухлявий хмиз, і в темну печеру заглянуло сонце і освітло все, що там було. Стоїть припертий до стіни її "калашник", лежить пістолет, а коло нього кинджал. Але чого воно все так поіржавіло? За якихось півроку сибірської зими все поруділо від іржі. Дивно.

Білосніжка почепила на плече "калашник" і вийшла з печери. Довкола тайга, але якась вона ніби інакша, ніби не така, як була восени. Ось колода лежить поперек дороги. Видно, що вона впала вже давно, бо всі гілляки струхлявіли й обсипалися. Але ж її, цієї колоди, тут восени ніби не було. Дивно.

Вона почала кликати Бурка - нема. Де ж дівся Бурко? Невже його вже й не буде?

Білосніжка спустилася схилом, підійшла до річки. Там вона восени збирала ягоди морошки. Круглі морошкові листки, схожі на листя калачиків на підвіконні в її рідній хаті, зеленіли й тепер. І, на превелике своє здивування, побачила поміж тими листочками стиглі жовті ягоди. Значить, це не весна, а вже осінь. Значить, вона проспала в печері майже цілий рік і тепер їй треба знову готуватися до зими. То що ж, отак і все життя її пройде в сплячці, в цьому осоружному Сибірі? Вона думала про своє життя і не бачила ніякого просвітку. І полинула Білосніжка думками в рідну землю. Там тепер ще тепле літо, наливаються соками і стигнуть яблука коло її рідної хати. І хто тепер у тій хаті живе, як батьків вивезли в Сибір? У тихоплинному Дністрі купаються діглахи. На долині біля річки пасуться білі гуси.

Вона буде лежати в темній печері, загублена серед безмежжя холодної сибірської тайги, а в рідне село прийде велике свято, світле Різдво. І будуть люди виходити ввечері з хат і дивитися, чи ще не зійшла вечірня зоря. А як вона зійде, кожна родина стане довкола святкового стола і буде молитися Богу. Святий вечір! У кожній хаті родина сяде за стіл, а на ньому стоятиме дванадцять святкових страв, найголовніша з яких - різдвяна кутя з медом і маком. І будуть люди дякувати Богові, що дожили до радісного свята. А на покуті буде стояти дідух - уміло зв'язаний різдвяний сніп - данина традиції, що прийшла з предковічних часів. І піде кожен господар до стайні, і дасть потрошку різдвяної куті кожній своїй худобині. Бо ж у цю різдвяну ніч, єдиний раз у році, худоба між собою говорить. То хай вона скаже, що в неї добрий господар.

А на перший день Різдва підуть від хати до хати веселі колядники, дзеленчанням дзвіночків сповістять про себе вертепники, яким хочеться показати своє вертепне дійство на славу новонародженого Ісуса Христа.

Але тут набігає на лице Білосніжки темна тінь, бо пригадує вона, що колядників почали розганяти, а церкву, рідну людям упродовж віків, нові власті закрили і перетворили на склад різного мотлоху. Та відганяє Білосніжка від себе згадки про тяжке й болuche і знову бачить внутрішнім зором своїм тільки світлі картини рідного краю.

Тут, у цій забутий Богом холодній тайзі, ще лютуватиме зима, і вона, Білосніжка, спатиме непробудним сном у темній печері, а на рідну землю прийде нове світле свято - Великдень, і в кожній хаті, і на кожній вулиці будуть лунати радісні слова: "Христос воскрес!" - "Воістину воскрес!" І будуть паски, і будуть писанки, і кожна родина сяде за стіл, аби спожити свяченої паски і всього іншого, що Бог послав.

Текла кудись у далечінь невідома річка, тихо шуміли потривожені вітром модрини, а самотня дівчина сиділа на замшлій колоді, линула думками в рідний край, і по лиці її текли сльози.

Білосніжка збирала на схилі гори стелюхові шишки, добувала з них горішки і лускала їх. Іноді їй траплялася чарівна трава урукан. Вживати її було ще рано, бо ще не лягала Білосніжка в зимову сплячку.

Але на траві були вже стиглі коробочки з насінням. Вона збирала те насіння і клала собі в кишеню. Може, колись знадобиться.

Білосніжка почистила від іржі свою зброю. Треба, щоб вона була в порядку, бо в будь-яку хвилину можуть з'явитися вороги. Так вона й ходила по лісі - на плечі автомат, на руці компас, на грудях бінокль.

Дівчину дуже засмучувало, що не було її чотириноного друга - ведмедя Бурка. Куди він дівся? Мабуть, загинув. Жаль Бурка і прикро без нього.

Отак роздумуючи, підійшла вона до річки. Стала і в задумі дивилася на воду. І раптом почулися їй незвичні звуки. Щось таракотіло. Вона глянула в той бік - з-за далекого повороту річки з'явився катер, який плів униз течією і швидко наближався до Білосніжки.

Вона кинулася під захист найближчих кущів і подивилася у бінокль. На катері були молоді люди в цивільному. Виглядало, що це люди мирні.

І тут Білосніжка побачила на носовій частині катера синьо-жовтий прапорець. Що це? Цього не може бути! Може, це пастка? Але сумніви мучили її лиш якусь мить. Катер ось-ось порівняється з нею.

- Стійте! - крикнула з усіх сил, махаючи рукою.

Катер стишив хід і, маневруючи, наблизився до берега.

- А це що за амазонка? - промовив один із хлопців на борту катера. І вона чула, що той сказав це українською. Катер пришвартувався до берега, кинули трап, і двоє молодих людей лишилися на борту, а двоє вибігли на берег, привіталися і запитали:

- Хто ви?

Вона сказала, що втекла від ворогів, які гнали її в концтабір, і вже цілий рік переховується в тайзі. Молоді люди розгублено переглядалися і не знали що казати. Вона помітила це і сказала:

- А чого ви дивуєтесь?

- Не розуміємо, які це вороги хотіли загнати вас у концтабір і за яку провину.

Тепер уже здивувалася Білосніжка. Невже вони не розуміють, про яких ворогів ідеться? І вона коротко розповіла їм, за що її заарештовано і засуджено. На це один із чоловіків сказав:

- Ви щось плутаєте, не могла незалежна українська держава засудити і ув'язнити Вас за причетність до Української Повстанської Армії. Не могла!

- А хіба Україна незалежна? - розгублено запитала вона.

- Так, незалежна, і це визнали всі держави світу.

- Слава тобі, Господи! - крикнула Білосніжка, і сльози виступили на її очах.

Ви, які думаєте тільки про наживу і заради неї готові піти на все, навіть на зраду, ви, які ховаєте свої несправедно нажиті капітали в іноземних банках, у той час як мільйони ваших співвітчизників бідують, подумайте про цю українську дівчину, котра потерпіла не за провини, а за любов до Батьківщини. Подумайте про неї і про багато тисяч таких, як вона, і може, у ваших потемнілих душах засвітяться хоч маленькі іскорки любові до рідного краю. Важко розраховувати на це, ой як важко, але ж бувають іноді на світі чудеса. Білосніжка заспокоїлася.

- Україна так скоро незалежною стала? - запитала вона.

- Та чого скоро? Дуже довго ми чекали на це.

- А коли ж це сталося?

- Двадцять четвертого серпня тисяча дев'ятсот дев'яносто першого року.

Ці слова приголомшили Білосніжку. Вона ж думала, що йде тільки п'ятдесят третій рік.

- А який рік тепер? - запитала вона.

- Дві тисячі другий.

І до неї дійшло, що вона проспала в печері не рік, а цілих п'ятдесят років. Значить, їй уже шістдесят дев'ять років і вона вже старенька бабуся. І вирішила Білосніжка цим людям про свій вік не казати. Нащо їм знати, що вона така стара?

- Чи є у когось з вас дзеркало? - запитала Білосніжка.

Їй подали кишенькове люстерко. Глянула в нього - така ж молода, як і була. І вона заспокоїлася.

Молоді люди розповіли їй, що вони геологи і вели пошукові роботи на службі у російського

Міністерства геології. Тепер термін їхньої угоди закінчився, і вони повертаються додому. Допливуть до великого міста, а там на літак - і до Москви. Відзвітуються про виконану роботу, одержать платню - і додому.

- А як там у нас на Україні? - запитала вона.

- Перших вісім-дев'ять років незалежності було дуже важко, а тепер з кожним роком життя стає кращим.

- Як би там не було, та все одно ніде не краще, як у нас на Україні. Візьміть мене з собою на Україну далеко, - сказала вона словами пісні.

- Ми саме це й хотіли запропонувати вам. Ходіть з нами на катер.

Через кілька хвилин загудів, затарахкотів двигун, і катер швидко пішов униз річкою, залишаючи за собою білий пінистий слід.

Липень 1997 року

МІЛЬЙОН

Петрик був розумний і допитливий хлопчик. Усе йому хотілося знати. Ніхто не задавав учительці стільки запитань, як він. А як приходив додому, то все розпитував тата і маму. В їхній хаті висів на стіні портрет молодого білявого чоловіка у вишиваній сорочці. Одного разу, коли Петрик ще й до школи не ходив, він запитав маму:

- Хто це такий? Це тато?

- Ні, це твій дід, - відповіла мама.

- Який же він дід, як він такий молодий? Він же молодший за тата. Бабуся он яка стара, а він як хлопець.

Мама сказала:

- Він тому молодий, що мертві не старіють. Твій дід помер з голоду.

- Як то - "з голоду"?

- А так. Не було ні хліба, ні нічого іншого. І люди вмирили з голоду.

- То хай би купили собі хліба в магазині.

- Не було нічого і в магазині. Та й грошей ні в кого не було. І твій дід помер з голоду молодим, і багато-багато людей померло.

Петрик добре затамив це і кожного разу, коли він дивився на портрет свого молодого дідуся, йому пригадувалися слова: "Помер з голоду".

А життя ставило перед Петриком дедалі нові питання. Усе пояснювала йому в школі вчителька, а вдома розказувала мама. І все було зрозуміле Петрикові, лиш одного слова він не міг збагнути - що таке мільйон? Він запитав маму, і мама сказала:

- Це дуже велике число.

- Яке велике? Таке, як наша хата?

- Це тисяча тисяч.

- Це стільки, як макових зерен у маківці?

- Більше, - відповіла мама.

- Стільки, як зірок на небі?

- Може, й стільки, - невпевнено сказала мама.

Петрик запитав у вчительки:

- Що таке мільйон?

- Це дуже велике число. Тисяча тисяч.

- Це стільки, як зірок на небі?

- Ні, менше, - відповіла вчителька, і Петрикові здалося, що це не таке вже й велике число. Але час від часу він знову повертався до цього питання, бо таки не було йому зрозуміло, що таке

мільйон.

Він звертався з цим питанням і до своєї бабусі, але бабуса взагалі не знала про мільйон. Зате вона знала багато іншого. Бабуса розказувала Петрикові казки. Про страшних багатоголових зміїв, про героїв, які стають до бою з потворами і перемагають їх, про всесильних чарівників і чарівниць. Петрик слухав бабусині казки, і в найцікавіші моменти розповідей серце його починало битися сильніше.

Одного разу бабуса сказала Петрикові:

- Кажуть люди, що в наших лісах і досі є один старий чарівник. Його так і звать - Старий Чарівник. Він добрий, не чинить людям ніякого зла. Старий Чарівник здатний оживити на якийсь час давно померлих і викликати їх до себе, здатний чарами своїми в одну мить перенести людину далеко-далеко від того місця, де вона була. Він сам може перекинутися на птаха або звіра лісового. А потім знову стає людиною - мудрим дідусем у крилатому капелюсі. Хоч і бачив дехто Старого Чарівника, але ніхто не міг поговорити з ним.

Отак розповіла бабуса Петрикові.

З того часу Петрик усе думав про Старого Чарівника. "От хто міг би мені пояснити, що таке мільйон". Недалеко був ліс, і Петрик часто ходив по тому лісі, сподіваючись зустріти чарівника. Побачивши якого діда, Петрик підходив до нього. Може, це Старий Чарівник? Але то все були свої, сільські, діди, а Старого Чарівника не було. Та хлопчик не втрачав надії. Він продовжував ходити в ліс.

Одного разу Петрик сказав мамі:

- Я піду до бабусі.
- Добре, йди, - сказала мама.
- Я хочу побути в бабусі кілька днів, - сказав Петрик.
- Добре, - відповіла мама.

Під час канікул він не раз жив подовгу у своєї бабусі.

Петрик вийшов з хати і подумав: "Ану сходжу ще раз у ліс. Пошукаю трохи Старого Чарівника, а тоді й піду до бабусі". І він пішов у ліс.

Довгенько ходив Петрик лісом і натрапив на незнайому лісову дорогу. Колись на тій дорозі багато їздили возами, але потім було прокладено пряміший і зручніший шлях. А старою дорогою іноді їздили в ліс по дрова.

Петрик задумано йшов тою дорогою. Тихо було в лісі, вгорі зімкнулися густі крони дубів, і тільки подекуди пробивалися через дубову зелень сонячні зайчики.

Раптом з-за повороту вийшов назустріч хлопчикові старий-престарий дід. На ньому був довгий чорний плащ, застібнутий на грудях блискучою пряжкою, а на китові крилатий чорний капелюх. Такого одягу Петрик не бачив зроду. З-під капелюха спало на дідові плечі сиве волосся.

Дід наблизився.

- Добрий день! - привітався хлопчик.
- Добрий день, хлопчику.
- А ви часом не Старий Чарівник?
- Так, я Старий Чарівник. А чого ти хочеш від мене, хлопчику?
- Я добре не розумію, що таке мільйон. Хочу, щоб ви мені пояснили, щоб на прикладі показали.
- Добре, я покажу тобі. Але спочатку скажи мені таке. Ти знаєш, скільки наших людей померло в тридцять третьому році з голоду?
- Багато-багато померло. І мій дідусь помер.

І сказав Старий Чарівник:

- Їх загинуло тоді вісім мільйонів. А я зараз верну на короткий час до життя один мільйон із тих восьми. Мільйон померлих з голоду людей пройде перед тобою, і ти побачиш, чи багато це, чи мало. Вони будуть йти зовсім близько від тебе, та ти не зможеш ні говорити до них, ні навіть повернутися, бо я на цей час зачарую тебе. Так треба. Але ходім туди, де тобі буде

видніше.

Вони пройшли трохи дорогою і вийшли на таке місце, де по один бік дороги була освітлена сонцем галявина, а по другий - стояли в ряд молоді дуби. Старий Чарівник поставив Петрика під один з тих дубів, дістав з-під свого плаща чорну хустину, узяв її за два р'жки і підняв угору. На хустині був зображений золотий місяць, а навколо нього золоті зірки. Чарівник махнув хустиною над головою хлопця, і Петрик відчув, що він ніби закам'янів. Хотів ступити крок - ноги не слухалися, хотів сказати щось - не зміг. Навіть пальцем не в силах був поворухнути.

А чарівник вийшов на галявину і, тримаючи свою хустину за два р'жки, підняв її над головою. І дивився на блакитне небо. Тоді опутився на коліна, розстелив хустину і довго дивився на землю. Потім підвівся і знову дивився на небо, тримаючи хустину за два р'жки. І так повторив три рази. І весь час говорив Старий Чарівник якісь незрозумілі слова.

Нарешті він закінчив своє чаклування і підійшов до Петрика. Став перед ним і казав:
- Зараз буде йти мільйон померлих з голоду. Слухай.

Петрик прислухався. Чулося тупотіння величезної кількості ніг.

З-за повороту лісової дороги з'явилася валка народу. Ще кілька хвилин, і перші з тих, що йшли, порівнялися з Петриком і Старим Чарівником. Ось вони вже на відстані простягнутої руки. Попереду йшли старі люди, чоловіки й жінки. Це ті, які померли з голоду першими. Вони були по-сільському вбрані і майже всі босі. Виглядало, що ці люди бідно жили. Обдерті, худі й знеможені, вони брели суцільним потоком, заповнюючи всю дорогу. Старі люди йшли довго. Багато дідусів і бабусь несли на руках маленьких діток. Інші вели босоногих діглахів за руки. Ішли старі й молоді, дорослі й діти, ішли - і кінця-краю їм не було.

Ішли ті, яких на їхній рідній землі заморив голодом нелюдський, накинутий іноземними зайдами режим.

Минула година, а вони все йшли, минула друга й третя. Заховалося за лісом сонце, тихий вечір опускався на землю. На небо вплив місяць, одна за одною засвічувалися зірки. Настала ніч, а люди все йшли. Цілу ніч вони йшли і цілий наступний день. Здавалося, останні проходять, але з-за повороту з'являлися нові легіони, і валка сунулася вперед і вперед. Настала друга ніч, а тій валці кінця не було.

Люди йшли і йшли, а зачарований хлопчик стояв і дивився, і Старий Чарівник незворушно стояв поруч з ним. Пройшла друга ніч і минув за нею день, а народ усе йшов.

Сонце зійшло над лісом після третьої ночі. Десь тьохкав соловей, десь кувала зозуля, а вони все йшли і йшли. І раптом Петрик побачив, що поряд проходить знайомий білочубий чоловік у вишиваній сорочці.

Це він, його дід! Достоту такий, як на портреті. З-під вицвілого картуза вибивається білявий хвилястий чуб. Він, як і всі, босий. Але який же він гарний, яке в нього відкрите, приємне лице! Та ось пройшов він і вже нема його, а мимо проходять все нові й нові люди і йдуть, і йдуть без кінця.

Минуло ще зо дві години, і коли сонце підбилося високо вгору, побачив нарешті Петрик кінець валки. Пройшли останні, все молоді чоловіки, і лиця їх були суворі й сумні. Ще кілька хвилин, і валка зникла за поворотом. Приглушений тупіт чувся дедалі слабше і за хвилину-другу зовсім стих. Старий Чарівник дістав з-під плаща свою чарівну хустину і махнув нею над Петриковою головою. Петрик відчув, як щось невидиме й могутнє випустило його зі своїх обіймів. Він ступив невпевнено крок уперед, вийшов на середину дороги. Радий був, що може рухатися й жити, але після триденного стояння почував себе розбитим і кволим.

- Ну, тепер ти розумієш, що таке мільйон?

- Розумію, - сказав Петрик. - Аж тепер я це зрозумів.

- Ішли вони три дні й три ночі. А скільки б довелося нам стояти, якби пройшли перед нами всі вісім мільйонів померлих у тридцять третьому році?

- Двадцять чотири дні.

- Так, двадцять чотири дні, - сказав Старий Чарівник. - І двадцять чотири ночі.

- Любий дідусю, серед тих людей шов мій рідний дід. Я впізнав його, бо в нас у хаті є його

портрет. Він молодий і дуже гарний. У нього білявий чуб. Ви знаєте, дідусю, котрий то?

- Знаю. Я все знаю, Петрику.

- То зробіть так, щоб я його ще раз побачив. Я вас дуже прошу.

Чарівник подумав і сказав:

- Добре, я зроблю це для тебе, хлопчику. Ставай знову до того дуба.

Петрик став під дубом. Старий Чарівник знову махнув над ним своєю чарівною хустиною, і хлопчик заціпенів і не міг ні поворушитися, ні слова сказати. Чарівник почав чаклувати, як перше чаклував. Нарешті закінчив, сховав хустину і сказав:

- Зараз твій дід буде тут. Дивись отуди на дорогу.

Чарівник повернув Петрикові голову в потрібний бік. І саме в ту мить з'явився на дорозі його молодий дід. Він поволі наближався до хлопчика й Старого Чарівника.

- Добрий день.

Старий Чарівник відповів на привітання.

- Не знаєте, діду, як мені звідси добратися додому, до Розритої Балки?

- Ні, не знаю, чоловіче.

- Якби ви знали, як мені хочеться додому. У мене там жінка й маленький син. Зовсім такий, як цей хлопчик, тільки менший. Як тебе звати, хлопчику?

- Його звати Петриком, - відповів за хлопчика Старий Чарівник.

- І мене звати Петром. Бажаю тобі, тезку, щоб ти ніколи не знав такого лиха, як я.

І він погладив хлопчика по голові. А тоді нагнувся і поцілував.

- Ну що ж, треба йти. Піду шукати дорогу додому. Прощайте. Але ні, краще до побачення.

- До побачення, - відповів Старий Чарівник, і Петриків дід пішов.

Коли він зник за деревами, Старий Чарівник знову дістав свою чарівну хустину і махнув нею над головою Петрика. Хлопчик відчув, що може рухатися, і ступив на дорогу. І не встиг Старий Чарівник промовити й слова, як він кинувся бігти дорогою вслід за своїм дідом. Він біг, і плакав, і кликав. Біг, аж поки геть не стомився. Але його молодого діда на дорозі не було. Тоді хлопчик зупинився, витер сльози і повернувся до чарівника.

- Ти марно біг, Петрику, - сказав Старий Чарівник. - Ти більше ніколи не побачиш його. І мене більше не побачиш, бо я назавжди покидаю ваші краї. А зараз я відправлю тебе додому. Прощай!

Старий Чарівник востаннє дістав свою хустину з місяцем і зорями і почав крутити нею над головою хлопчика. І раптом побачив Петрик, що нема вже біля нього Старого Чарівника, і не в лісі він, а стоїть на подвір'ї коло своєї хати.

Петрик зайшов у хату. Була неділя. Тато сидів і читав газету, мама поралася коло печі.

- Як там бабуся? - запитала мама.

- Я не був у бабусі.

- А де ж ти був цілих три дні? І чого ти так змарнів? - занепокоєно запитала мама.

- Я все скажу, тільки перше дайте мені їсти, бо я дуже голодний. Дайте мені молока напиться.

Мама дала йому молока, і він довго пив. А тоді сів до столу і їв, і все поглядав на портрет діда. Нарешті Петрик закінчив їсти.

- Я тепер знаю, що таке мільйон.

І він розказав про все, що бачив і чого зазнав у лісі. Батьки напружено слухали його розповідь. Мама тихо плакала. А тато був якийсь розгублений, ніби сам не свій. А з портрета привітно дивився на них молодий і такий гарний дід.

1990 рік

СУЧАСНА ОДИССЕЯ

Далеке російське село доживало останні дні. Руйнувалися хати, заростали кущами навколишні поля. Кільком стареньким людям, останнім тамтешнім жителям, навіть хліба не було де купити, бо сусідні села теж опустіли. Одна за одною помирали згорьовані колгоспною працею бабусі, аж поки нарешті в селі не залишилася лиш одна людина, бабка Анфіса. Ніхто не цікавився її самотнім життям. А поцікавитися варто було, бо стара Анфіса - то остання чарівниця Російської землі. Чарівництвом займалася колись її мати, її баба і всі покоління її предків. Анфіса успадкувала від матері чарівну дубову паличку, в яку у прадавні часи хтось позабивав ікла хижих тварин. Почорніла й натерта до блиску руками багатьох поколінь чарівниць, крізь темряву минулих століть прийшла чарівна паличка до бабусі Анфіси, останньої мешканки вимираючого села.

Цілу зиму прожила Анфіса в своїй хатині сама-одна. Запали глибокі сніги, і жодної живої душі не було на багато кілометрів довкола. А коли настала весна, вирішила баба покинути мертве село і йти у світ. Поклала в торбу чарівну паличку, взяла на мотузок корівку Рябушку, подивилася востаннє на свою хату, перехрестилася й пішла. Під вечір дісталася до першого живого села, продала Рябушку, переночувала і відправилася до найближчої залізничної станції.

Через два дні Анфіса опинилася у самій столиці - Москві. Та столиця теж упроголодь жила, як і вся держава. Треба було подаватися далі. А куди? Не раз чувала Анфіса, що добре живеться на Україні. Навіть деяким мешканцям їхнього Богом забутого села вдалося влаштуватися в українських містах. "Поїду на Україну", - подумала чарівниця Анфіса, стала в чергу і взяла квиток на Львів. Приїхала до Львова, а там теж не з медом. Через день бабуся опинилася в Чернівцях, потім у Вижниці. А далі починалися Карпатські гори, і вирішила бабуся пошукати щастя в горах. Побрела Анфіса Гуцульщиною. Де жебрала, де чарівництвом підробляла, ночувала в добрих людей по селах. Та й так тручала помаленьку своє горе поперед себе.

І забрела баба в околиці далекого гірського села Довгопілля над Черемошем. А це був якраз день, коли школярі-випускники мали останній іспит у школі. У другій половині дня, після успішно складеного іспиту, щасливі юнаки й дівчата вийшли зі своєю вчителькою прогулятися в околицях села. Деякі, і серед них круглолиця Марійка, вбралися по-гуцульськи. Була чудова сонячна днина. Марійка з товаришкою йшла лісовою стежкою поперед групи. І тут з-поміж смерічок вилетів гарний червоний метелик.

- Зараз я його зловлю, - сказала Марійка подружці.

- Не зловиш.

- Зловлю.

І Марійка погналася за метеликом. Незабаром стежка повернула круто вбік, і метелик, ніби тримаючись стежки, теж повернув. Марійка побігла за ним і зникла і очей товаришів.

Ще довгенько йшли хлопці й дівчата стежкою, потім зупинилися на зеленій галявинці відпочити, а Марійки все не було. Діти занепокоїлися, вчителька була сама не своя. Ходили по лісі, кликали її, але пошуки були марні. Під вечір вернулися в село без дівчинки. Не було її й на другий день, не було й через тиждень, і ніхто не знав, що з нею сталося.

А сталося ось що. Лісовою стежкою йшла відома нам чарівниця Анфіса. Раптом назустріч їй вибігла яскраво вбрана кругловида дівчина. "Яка матрешка! - подумала чарівниця. - Та тут же добрі гроші можна взяти". Вона в одну мить дістала з гумки свою чарівну паличку з зубами хижих звірів. Марійка розгублено зупинилася на вузькій стежці перед чужою бабою.

- Не бойся, дівочка, - сказала чарівниця і простягла їй свою паличку. - Бери, бери, не бойся.

Марійка несміливо простягла руку, взялася за паличку. І в ту ж мить сталося чудо. Не стало дівчини, а замість неї стояла на стежці яскрава лялька-матрешка, по-гуцульськи вбрана і з обличчям Марійки. Баба швиденько підняла матрешку, вкинула її в свою торбу і зайшла за куці. Стежкою пройшли вервечкою товариші Марійки з вчителькою. Тоді Анфіса вийшла з-за

кущів і пішла до села.

2

У Косові на базарі велелюдно і гамірно. Тут з'їхалися здебільшого мешканці навколишніх сіл. Розставлено і розвішано різні вироби: ліжники, килими, вишиванки, різьблені речі. І якимось незвично виглядала серед місцевих гуцулів обшарпана чужинецька бабуся, яка стояла недалеко від воріт і продавала яскраву ляльку-матрьошку.

Були там ще двоє чужинців, двоє українців з Канади, які приїхали відвідати землю своїх предків. Це були дуже поважні люди.

- Пане професоре, - сказав один з канадців, - подивіться, яка гарна лялька.

- Дивно, - мовив професор, беручи ляльку до рук. - Іграшка російського типу, а стрій гуцульський. Що ви, тігонько, хочете за цю ляльку? - запитав канадець, звертаючись до бабусі.

- Две сотні, - незворушно промовила чарівниця Анфіса.

- Та що ви? Це забагато.

- За таку дівку і тисячу не жалко дати. Это же Матрьоха. І не одна, а три Матрьохі. Ти пасматрі.

Баба розкрутила ляльку і витягла з неї другу, точнісінько таку ж, тільки меншу. Тоді розкрутила ту другу і витягла третю, зовсім маленьку.

- Відіш? А ти гаваріш: "Забогато".

Професор подумав хвилю і таки Матрьоху купив. Узявши гроші, баба придержала його за рукав і з таємничим виглядом тихо сказала:

- Слушай меня. Из нейо можно сделать живую дівку. Ти положи ейо в тьомное место, куда нікакой свет не доходит. І пусть она полежит там сорок дней і сорок ночей. А тогда винесі на солнце, і будет із нейо живая дівка. Што, не вериш?

- Ясно, що не вірю, - сказав професор, - ви байку розказуєте.

- А ти вер, - з притиском сказала баба, обернулася і зникла в базарному натовпі.

3

Канадський професор подарував ляльку Матрьоху своїй внучці Оксані. Радості дівчинки не було меж. Шестирічна Оксана не розставалася з лялькою цілими днями, навіть на ніч клала її коло себе. І відмовилася називати її Матрьохою, дала їй своє ім'я - Марійка. Недарма кажуть, що вустами дитини промовляє істина.

А тут якраз Оксанчиному батькові, молодому підприємцеві, треба було з'їздити в далеку Японію. Це тисячі і тисячі кілометрів, але сучасна авіація долає такі відстані за години. Вже не вперше він їхав туди і кожного разу брав з собою маленьку дочку. Там, у знайомій японській сім'ї, була такого ж віку дівчинка, з якою давно дружила Оксанка. Тож і тепер дочка хотіла їхати. І хоч батьки заперечували, бо незабаром розпочинався навчальний рік, дівчинка таки домоглася свого.

На другий день батько з донькою відправилися черговим авіарейсом на Аляску, а вже звідти піднявся великий пасажирський літак і взяв курс на Японію. Щаслива Оксанка сиділа поруч з батьком. Дівчинка не випускала з рук ляльку Марійку з кругленьким лицем.

Літак летів на десятикілометровій висоті, і все ніби йшло гаразд. Але ніхто не вгадає своєї долі. Вийшло так, що повітряний лайнер чомусь відхилився від курсу і пролетів над прибережною територією чужої держави - Радянського Союзу. "Це не інакше, як шпигунський політ", - сказали радянські власті, і пасажирський літак з сотнями мирних людей на борту було по-варварськи збито. Потім усім стало ясно, що ніякого шпигунства не було. Але трагедія сталася, і виправити ніхто нічого не міг.

Літак упав з десятикілометрової висоти, вдарився об воду, вибухнув і розлетівся на шматки. Всі 269 чоловік загинули, в тому числі й маленька Оксана. До останньої хвилини вона тримала в руках свою Марійку.

Металеві уламки літака і всі інші важкі речі пішли на дно, а дерев'яна Марійка-Матр'юха плавала на поверхні. Невдовзі швидка течія винесла її з-поміж островів на океанські простори, і тепер вона була в повній владі вітрів і хвиль. Її поволі відносило все далі й далі на південь Тихого океану. То він тільки так називається Тихий, а бурі на ньому такі грізні й страшні, що ніде страшніших нема. Коли здіймалися величезні хвилі, бідна Матр'юха то з'являлася на спіненому гребені височенного водяного валу, то зникала між валами, то знову з'являлася. Але вона була не живою людиною, а безтілесним предметом і не відчувала ні болю, ні страху. Бурі змінювалися штілями, ясні сонячні дні - громовицями й зливами. Сліпуче тропічне сонце заходило за край океану - і темне небо засівали зорі. І так день за днем, рік за роком.

Майже сорок років пробула Марійка-Матр'юха серед Тихого океану. Багато пригод сталося з нею за цей час. Одного разу течія винесла її до голих скель, що стриміли серед океану. Аж тут налетів страшний ураган. Гігантська хвиля вдарилася на скелю і розбила її на дрібні скалки. Але всередині була друга, менша Матр'юха. Налетіла нова хвиля, і знову вдарилася на скелю, і знову розбила її згрудки, але всередині була ще одна маленька Матр'юха. Та вже була з суцільного дерева, і скільки не били нею хвилі, вона не розбилася. Якби Матр'юха могла тоді відчувати, серденько її розірвалося б від жаху. І добре було хоч те, що вона була нечутливим предметом.

А буря не вгавала. Найбільша хвиля підняла маленьку Марійку-Матр'юху на десятки метрів угору і з силою налетіла на скелю, а та підставила їй свої кам'яні груди. Водяна гора з гуркотом ударилася об гору кам'яну, і в ту мить Марійка-Матр'юха упала з гребеня хвилі на кам'яний виступ і затрималася на ньому.

Буря поволі вщухла, океан заспокоївся, засіяло тропічне сонце, а яскрава Марійка-Матр'юха лежала високо на скелі, і нікому було її рятувати. Якби вона могла відчувати, то впала б у відчай і вмерла б від горя. Так вона кілька років лежала там, під спекотним південним сонцем, аж поки не розбушувався новий, ще більший ураган. Височенна хвиля впала на ту скелю і зміла легеньку ляльку. І знову опинилася вона серед хвиль. Вітри й течії невблаганно відносили її на південь, поки нарешті вона не перепливла через екватор у Південну півкулю.

Далеко на горизонті темною смужкою виднівся якийсь острів. Якби Марійка була не лялькою, а живою дівчиною, вона б відчула радість, а на дерев'яний предмет нічого не могло вплинути.

І тут Марійку спіткала нова страшна пригода. В тій частині океану десятиріччями плавала стара акула Дракула. Від старості вона втратила швидкість і зір її притупився. Вже нездатна була ловити достатньо здобичі. Голодна і знавісніла Дракула була дуже кровожерною. Ослабнувши, Дракула відбилася від акулячої зграї і блукала усамітно поблизу зеленого острова Рапаїті.

І побачила підсліпувата Дракула щось яскраве й принаadne на самій поверхні води. Їй здалося, що то добра здобич для неї, і бідна Марійка-Матр'юха опинилася в холодному й порожньому акулячому череві. Ніякого пожитку Дракула з неї не мала, але, як би там не було, безталанна Матр'юха була приречена довгі місяці або й роки сидіти в холодній і мокрій темряві. Якби вона була живою дівчиною, то зразу загинула б, а дерев'яна лялька навіть у череві акули не пропала.

А поблизу зеленів прекрасний острів Рапаїті. Ворушилося на легенькому вітрі широке пальмове листя, і спадали на піщаний берег плюскотливі хвильки. Рапаїті - це острів незвичайний. Мабуть, ніде в світі нема таких порядків, як на Рапаїті. Всі роботи там виконують жінки, а чоловіки круглий рік відпочивають. Жінки й полюють, і рибу ловлять, і все домашнє господарство ведуть, а чоловіки не роблять нічого. Тільки один день на рік жінки відпочивають, а чоловіки беруться до роботи. Такий день - це справжнє свято для жінок, але воно скороминуще, наступного дня знову впрягаються жінки в нелегку працю.

Одного разу вийшло рапайське жіноцтво на берег океану ловити акул. Закинули гачки з принадою далеко в океан. Чекати довелося недовго, незабаром зловили величезну акулу. Усі жінки-рибалки вхопилися за ліску і потягли здобич до берега. Ось уже акула забилася всім своїм довжелезним тілом об прибережний пісок. Одна з острів'янок прискочила і сильно вдарила її обухом сокири по голові. Потім ударила ще і ще раз, аж поки акула не заспокоїлася. Тоді почали рубати рибину на шматки. І раптом з розрубаного акул'ячого черева піднялася на повний зріст рум'яна білолиця дівчина в дивовижному, ніколи тут не баченому вбранні.

Острів'янки як громом прибиті попадали на пісок обличчями вниз. А нова дівчина, теж здивована й приголомшена, розгублено стояла на мокрому піску і не знала що робити. Вона не могла збагнути, яким побитом опинилася на цьому березі. Марійка, а це була вона, і гадки не мала, що вже майже сорок років минуло від того часу, як доля розлучила її з рідною землею. Не знала вона, що була лялькою і знову перетворилася на дівчину завдяки темряві акул'ячого черева, де вона пробула майже два місяці. Їй здавалося, що вчора вона прогулювалася з однокласниками в околицях рідного села, а сьогодні чомусь опинилася тут. І хто ці засмагли чорноволосі жінки, що лежать тут долілиць на піску?

Німа сцена тривала недовго. Перелякані жінки почали приходити до тями. То одна, то друга повертали обличчя і позирали на Марійку.

Потім одна, сторожко поглядаючи на новоз'явлену дівчину, піднялася на ноги. За нею посхоплювалися і всі інші і швидко заговорили між собою, спочатку тихо, а потім дедалі голосніше. Марійка ні слова не розуміла, тільки зауважила, що в мові їхній переважає звук "р". І все повторювали острів'янки ті самі слова, і все озиралися на Марійку, спочатку боязко й насторожено, а потім доброзичливіше. Пізніше виявилось, що вони повторювали слова "Дочка Акули". Вони прийняли Марійку за акул'ячу дочку.

Покидавши шматки акули назад у океан (не їсти ж рибу, яка народила людину), жінки повели Марійку до свого поселення. Побачивши таку привабливу дівчину, кілька місцевих парубків негайно виявили бажання одружитися з нею. Між ними почалася суперечка, а згодом й сварка. Але стара Гакура, яка керувала всією жіночою громадою, відкинула їхні домагання і забрала Марійку до себе в хатину, де вона жила сама-одна.

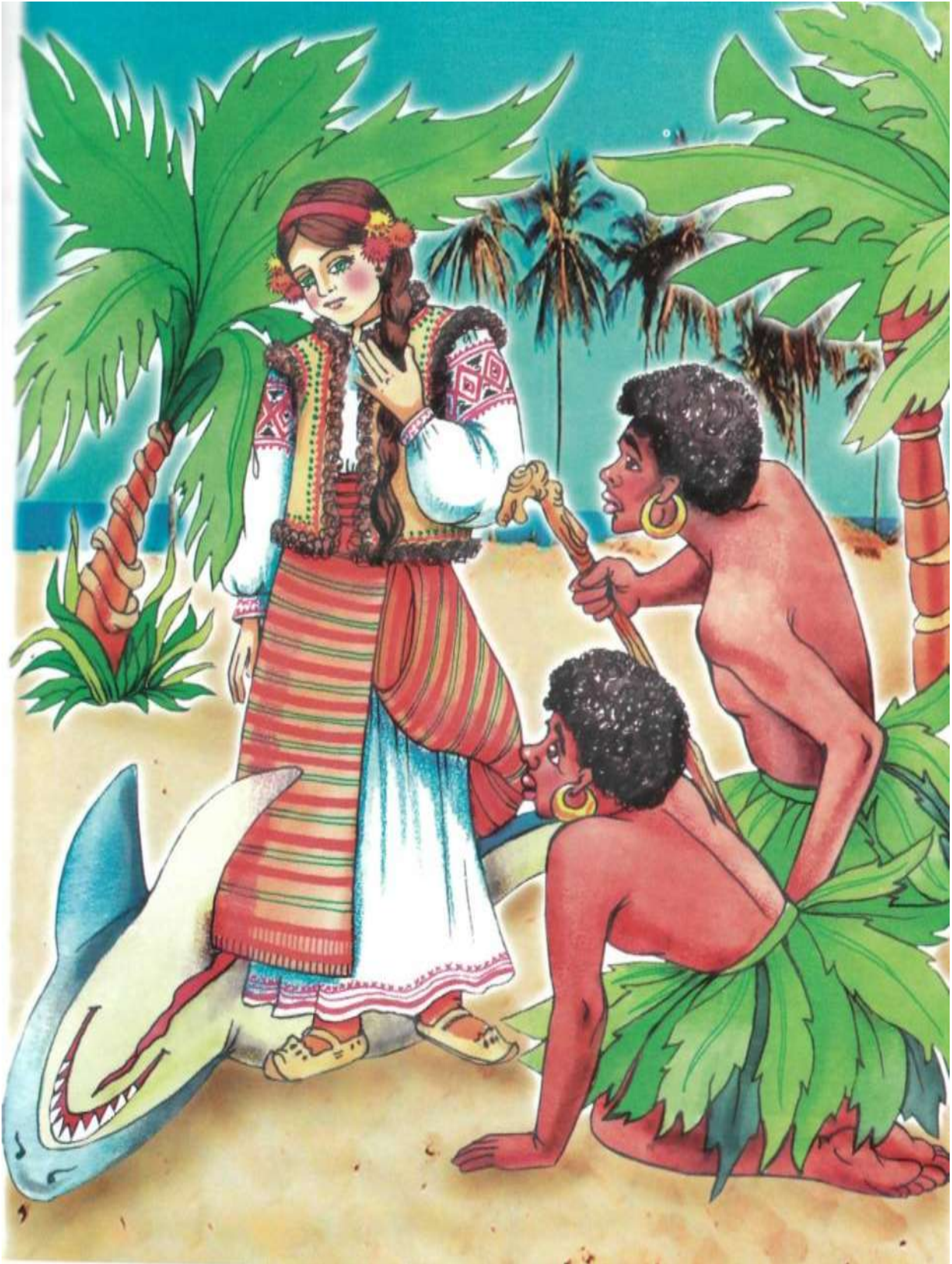
Дивне ім'я "Дочка Акули" закріпилося за Марійкою, і ніхто її інакше не називав.

Острів Рапайті не був ізольований від широкого світу. Недалеко від поселення, куди потрапила Марійка, був невеликий порт, до якого разів п'ять-десять на рік прибували кораблі з туристами. Тут були крамнички з сувенірами і готель. Для місцевих острів'ян туризм був значним джерелом прибутку. І вони намагалися зберігати всі зовнішні ознаки свого колишнього тубільного життя, хоча вже й гроші мали, і різні предмети сучасної побутової техніки. Їхній зовнішній вигляд і хатини були такими, як і в їх предків сотні років тому. Коли прибував черговий корабель, з усіх навколишніх поселень приходили групи танцюристок і співачок і тут же, на пристані, виступали перед туристами.

До таких виступів було залучено всіх красивих дівчат. Залучила Гакура й Марійку. Стара наказала їй захвати свій одяг і вбратися так, як усі дівчата на острові. Під гарячим екваторіальним сонцем вона сильно засмагла до пояса, але все-таки була світліша за інших.

Марійка, або, як її називали на острові, Дочка Акули, швидко засвоїла мову острів'ян, навчилася їхніх танців. Коли прибував новий корабель, всі йшли до пристані. Чоловіки сідали збоку на землю, ритмічно вигукували і били в дерев'яні барабани, а оголені до пояса дівчата танцювали. А потім ходили між глядачами-туристами і збирали платню за свій виступ. Збоку юрмилися старі й малі мешканці поселення, які у виступі участі не брали, але хотіли подивитися.

І кожного разу, коли приїжджали туристи з Європи або з Америки, вони звертали увагу на те, що між танцюристками виступає біла дівчина. Пробували заговорити з нею, але вона нічого не розуміла ні англійською, ні французькою, ні іспанською. І ніякої мови не розуміла, навіть німецькою не могла нічого відповісти німцям, хоч вивчала цю мову в школі і була



Сучасна одісея



Сокотило

відмінницею. У державі, де вона виросла, багато дечого так робилося. Ніби й робили, а пуття з того не було. Отож, стояла Марійка німа перед німцями.

5

Прибув новий корабель. Дочка Акули разом з усією галасливою юрбою своїх односельців поспішала в порт для виступу перед туристами. Вони вже сходили на берег з білосніжного красеня-корабля. І тут Марійка побачила, що на його щоглі майорить великий синьо-жовтий прапор, знамено її рідної землі. А вздовж борта - великі темно-сині лігери. Вона прочитала: "Черемош". Якась незнана досі гаряча хвиля прокотилася всією її істотою і сльози радості потекли з очей. Вона впала на білий пісок і заридала. Вся група зупинилася. Ніхто не розумів, що з нею сталося. Дівчата торкали її за плечі, розпитували, але вона нічого не відповідала, тільки плакала.

Не знала наша Марійка, що її Україна давно вже стала незалежною і після довгих труднощів і невдач посіла почесне місце серед інших держав світу. Але добре знала, що це прапор її народу, її, Марійки, прапор.

- Вставай, Дочко Акули, перестань плакати, - казали дівчата-острів'янки.

І вона встала, але не пішла з ними до корабля, а обтерла з грудей пісок і, втираючи сльози, побігла назад до села. Виступ перед туристами з України почався без неї. А вона, забігши до хати старої Гакури, скинула спідничку з пальмового лубу і намисто з морських черепашок, одягла своє гуцульське вбрання і побігла назад у порт.

Виступ Гакуриної групи був у повному розпалі, коли одна з туристок голосно сказала:

- Дивіться, це ж наша дівчинка! Гуцулочка!

Всі глянули в той бік - справді, бжить вбрана по-гуцульськи дівчина. Острів'янки продовжували свій танок, але більшість туристів дивилися вже не на них, а на Марійку. А вона, минувши танцівницю, підбігла до туристів, уткнулася лицем у груди однієї з жінок і знову заплакала. А лігня жінка ласкаво гладила її по голові і все повторювала:

- Не плач, дівчинко, не плач, розкажи, що з тобою сталося.

- Я хочу додому. Візьміть мене з собою.

Виступ острів'ян закінчився. Туристи обступили Марійку, її запросили на "Черемош", а там туристи й матроси почали розпитувати, як вона потрапила на цей острів. А вона й сама не знала. Прогулювалася з однокласниками недалеко від села і зустріла чужу бабу. А потім вийшла на цьому березі з розрубаного черева акули. Ось і все, що вона знала про свою сорокарічну одісею. Її розповідь виглядала дивно й неправдоподібно, і люди недовірливо усміхалися. Але ні в кого не виникало сумніву, що вона справді українка і справді хоче додому.

А тим часом її односельці-острів'яни поговорили між собою, а тоді всі разом прийшли до причалу і почали щось вигукувати, звертаючись до екіпажу "Черемоша" й туристів. Ті покликали Марійку, щоб переклала.

- Нехай Дочка Акули йде додому!

- Дочка Акули вже не буде тут жити! - крикнула їм Марійка. - Це корабель з її країни. Вона поїде до своїх батьків!

- Які ж у Дочки Акули батьки? Її ж мати - акула!

Марійці коштувало великих зусиль переконати їх, що вона таки мусить їхати з своєю країною. Дівчина говорила з острів'янами і одночасно знайомила зі змістом розмови своїх земляків на кораблі.

Туристи разом з Марійкою зійшли з корабля до острів'ян, ласкаво поговорили з ними, обдарували їх, і ті пішли. Тільки стара Гакура затрималася і з виразом безнадії в голосі ще раз промовила:

- Гакура просить, щоб Дочка Акули зосталася. Гакурі тяжко без неї.

На ранок Гакура знову з'явилася до корабля і принесла своїй улюблениці дарунки - два найбільших кокоси і найкраще намисто з черепашок моллюсків. І назбирала для неї Гакура

серед своїх людей на дорогу грошей.

А коли корабель відпливав від острова, прощатися з Марійкою прийшли всі мешканці села. Навіть малих дітей принесли з собою. Корабель відчалював, усі прощально махали руками, а Марійка махала їм у відповідь, і разом з нею махали пасажири й матроси. Правду кажучи, жаль їй було розставатися з цими гостинними й добримися людьми, особливо коли побачила, як по старечому обличчю Гакури течуть сльози. Але таке життя людське, що іноді доводиться жертвувати чимось одним заради іншого. Життя ставить перед нами доконечність вибору, і ми мусимо приймати нелегкі рішення.

Коли берег острова зостався далеко позаду, Марійка востаннє помахала рукою і крикнула:
- Прощай, Рапаїті!

6

Ми не будемо розповідати, в які ще порти заходив "Черемош" і що там бачила Марійка. Після цікавої подорожі корабель повертався додому. Проїхали протоку Босфор і взяли курс на Одесу.

Коли прибули до Одеси, її супутники-туристи провели її до летовища. На другий день вона вже була в Чернівцях. Із усього, що бачила Марійка після того, як докинула Рапаїті, Чернівці найбільше вразили її. Ніякі дива в екзотичних країнах Сходу не здивували її так, як це здавна знайоме місто.

Вона йшла вулицями, дивилася на яскраві вітрини наповнених різними товарами магазинів і не могла повірити очам своїм. Здавалося, не було на світі такого добра, якого б не пропонували чернівецькі крамниці. А яке розмаїття продуктів! Цілими горами лежали ананаси, банани, апельсини та різні інші плоди, яким вона й назви не знала. Були й такі, що їх Марійка бачила тільки на Рапаїті і думала, що лиш там трапляються вони. Дівчина дивувалася. Адже рік тому тут було зовсім голо. Як міг прийти такий достаток усього за один рік?

Вона ж думала, що була відсутня тільки рік.

Все було інакше, ніж перше. Місто чисте і по-святковому свігле. Автобуси, троллейбуси, легковики на вулицях - усе було інакше і незрівнянно краще, ніж колись.

На автостанції не було звичних черг. Автомат зразу видав їй проїзний квиток до її Довгопілля. Автобус, у який вона сіла, був такий комфортабельний, що Марійці аж ніяково зробилося. Їй здавалося, що така розкіш - це не для неї, а для більш багатих і важливих людей. Коли вона вийшла з автобуса в рідному селі, то виявилось, що й Довгопілля зовсім не таке, яким вона звикла його бачити. Воно було набагато гарніше й чистіше. І хати не ті, і дерева на вулицях інакші. Марійка пішла вулицею вздовж Черемоша до рідного дому. Але, на її превелике здивування, вона не могла знайти своєї хати. Черемош ніби той самий, а будинки незнайомі. Пройшла сюди-туди - рідної хати нема.

А з одного подвір'я линула музика, і було там багато людей. Видно, там було весілля. Марійка зайшла на подвір'я, щоб запитати, де живуть її батьки. Але не встигла вона й кількох кроків ступити, як назустріч їй вибігла якась лігня жінка, обняла її і почала, схлипуючи, цілувати.

- Де ти, сестричко, так довго була?!

- А хто ви такі, скажіть мені?

- Ти не впізнаєш мене? Та це ж я, твоя сестра Катерина. У нас весілля, мій внук жениться.

Марійка придивилася - так, це була її сестра. Але чого ж вона така стара? Вона ж усього на півтора року старша за неї, Марійку. І аж тут Марійка зрозуміла, що не була в рідному селі багато-багато років.

- Скажи мені, Катю, який тепер рік?

- Як, ти не знаєш, який рік? Дві тисячі тридцятий.

Вона не була тут сорок років!

- А чи живуть ще наші батьки? - запитала Марійка сестру.

- Живуть, тільки дуже-дуже старенькі. Ой, як вони зрадіють, коли побачать тебе.
- Її оточила юрба людей. І багато хто впізнавав Марійку. А вона не впізнавала нікого. До неї підходили її колишні шкільні товаришки, що з ними вона колись востаннє прогулювалася по лісі. Це були вже не дівчатка, а літні статечні жінки, які мали онуків.
- Хто ти? - запитала Марічка.
- Невже ти не впізнаєш мене? Я ж Лариса. Ми ж з тобою однокласниці були, за одною партою сиділи.
- Підійшли й інші її колишні однокласниці.
- Навіть своїх батьків тяжко було впізнати Марійці.
- Її розпитували, де вона була й що робила, а вона розповідала тільки про острів Рапаїті, на який потрапила якимось чудодійним способом. А про свої пригоди, коли вона була лялькою Матрьюхою, Марійка нічого не пам'ятала, бо ж тоді вона була неживим предметом. А неживі предмети пам'яті не мають. Її багаторічна одіссея навек зосталася таємницею і для неї самої, і для всіх людей на світі. Отак наша історія щасливо дійшла до кінця. І нам зостається тільки побажати Марійці щастя.

1991 рік

СОКОТИЛО

Чарівниця Анфіса зовсім ослабла. Вона прибрела до одного гірського села і далі вже йти не могла. Зайшла в першу хату і злягла. Для гуцульської сім'ї це був великий клопіт. Але побожні гуцули знали, що то гріх - вигнати на вулицю вмираючу людину, хай навіть і зовсім чужу.

Стара Анфіса відчула, що наближається хвилина, коли їй доведеться попроситися з цим суєтним світом, і підкликала до себе господиню.

- Сядь коло мене, - сказала, - і послухай. Скоро я помру. Поховайте мене як людину і вибачайте, що морока до вас у хату прийшла. Знаю, Бог мене до свого царства не прийме, бо я грішниця. Я займалася чарівництвом. Але я нікому зла не бажала. А як вчинила кому зло, то від бід своєї безпросвітної. Слухай, у мене є дорогоцінний предмет, і я хочу дати його тобі. Подай мою сумку.

Господиня, Параска Чорна, подала бабі її зашарпану торбу.

- Ось. Це чарівна паличка. Коли я була малою, моя бабка казала, що цій паличці вже тисяча літ.

Параска взяла до рук бабину паличку, з якої стирчали зуби хижих звірів, і їй стало страшно. І вмираюча баба-чарівниця, і ця таємнича чорна паличка - все це звалилося на її голову, і вона не знала, що їй казати. Лячно було їй. У вікна заглядав вечір. І навіть смереки за хатою шуміли на вітрі якось не так, як завжди, а ніби погрозливо.

Хоч би вже швидше чоловік прийшов. Та й донька побігла до товаришки і чогось не вертається так довго.

- А що з нею робити, з цією паличкою? - запитала тремтячим голосом Параска.

- Можна перетворити людину на якусь тварину або на предмет. Тільки торкни людину паличкою і подумай, у що ти хочеш її перетворити. Як будеш думати: «Стань собакою, стань собакою», то чоловік і загавкає в тебе на очах.

- І що, вже людиною ніколи їй не стане?

- Як ти захочеш, то стане. Знай, кожному треба повернути його людський вигляд, бо як цього не зробиш, то свою душу погубиш навек.

- А як це зробити?

Параску брала цікавість, але їй страх не відпускав її.

- Треба подержати сорок днів і сорок ночей у темі кромішній. Щоб ні сонце, ні електрика, ні свічка, ні сірник не освітили зачарованої в тварину або в предмет людину. А як побуде вона сорок днів і сорок ночей у темі, вистав її на світ Божий - і оком не встигнеш кліпнути, як вернеться вона до свого первозданного вигляду, людиною стане.
- А чи могла б я цією паличкою перетворити тварину або неживий предмет на людину?
- Тільки тоді зможеш ти це зробити, коли будеш рятувати життя іншої людини. Скажеш: "Будь людиною..."

Баба намагалася ще щось сказати, але сили остаточно покинули її, і вона померла. Поховали чарівницю Анфісу на краю сільського цвинтаря, і трубили гуцульські трембїти, проводжаючи її в останню путь.

2

У тому селі був головою колгоспу червонопикий Сокотило. Від того Сокотила життя не було людям. Особливо гнітило їх те, що мусили косити по горах сіно за десятку частину. Скосити траву, висушити, згромадити й зметати в стїжки. А тоді десятку частину бери собі, а дев'ять - у колгосп. А колись же на своїй землі все сіно для себе своєю працею здобували.

Одного разу Параска Чорна з чоловіком і донькою перевертали сіно, коли почулося натужне гурчання. Вгору глиняною дорогою помалу сунулося зелене авто Сокотила. Через декілька хвилин він був уже коло них.

- Добрий день!
- Дай Боже здоров'я.
- Ну як іде робота?
- Та йде собі помалу.

Сокотило окинув очима скошену площу, тоді пильно подивився на людей і запитав:

- А чого так мало сіна? Така велика площа і так мало.
- Скільки треба, стільки й є, - роздратовано відповіла Параска.
- Скільки треба? Ви скажіть чесно, що частину сіна перетягали вночі собі додому. Поменше красти треба. І побудуй з такими комунізм.
- Ви бачили, як ми крали? Ви бачили?!

Параска почала плакати, а чоловік і донька мовчки продовжували роботу.

- Я не бачив, але завтра під'їду сюди і подивлюся, скільки вийшло стїжків. А тоді поговоримо,
- сказав погрозливо Сокотило й пішов до машини.
- Чого плачеш? - сказав чоловік. - Такі, як Сокотило, на сльози не дивляться. Ліпше мовчати, то збережеться здоров'я.

Параска заспокоїлася, і тут її осяяла думка: "А що, як спробувати силу чарівної палички, що залишила після себе стара жебрачка? Може, й справді щось вийде з того?"

На другий день чоловік пішов на іншу роботу, доньку Іринку Параска залишила на господарстві і пішла до сіна сама. "Позгромаджую все, а завтра підем утрюх і зметаємо в стїжки".

Вона увихалася цілий день. Тільки їй присіла, коли Іринка принесла обід. Працювала Параска і все позирала вниз, на дорогу. А чарівна паличка лежала в торбі поблизу.

Сокотило під'їхав аж надвечір, коли Параска кінчала роботу. На цей раз машину залишив унизу на дорозі, а сам підійшов догори пішки.

- А чого не зметали в стїжки? - запитав Сокотило. - Бо знали, що я сьогодні приїду подивитися? Хитрий ви народ. Як зметати в стїжки, то Сокотило порухує, і ясно буде, що частину сіна вкрадено...

Сокотило думав, що Параска знову почне сперечатися й плакати. А вона мовчала, тільки якось дивно дивилася на нього і тримала праву руку в торбі. "Що в неї там? Пістолет?" - з іронією подумав Сокотило.

Параска ступила два кроки вперед і наблизилася до нього майже впритул. І все напружено думала: "Стань конем, стань конем..."

- Ти що? - розгублено сказав Сокотило, і в цю мить Параска тикнула його в череву своєю паличкою.

І не стало Сокотила, а постав перед Параскою гарний гнідий кінь. "Га-га!" - заіржав він, озираючись по боках. Параска забрала граблі, взяла коня за гриву і повела додому.

- Чий це кінь? - запитав Дмитро, її чоловік.

- Наш.

- Як то: "наш"? Купила ти його чи що?

- Ні, не купила. Гнали якісь чужі люди коней, а цей відбився і приблукав до мене. Як знайдуться господарі, то віддамо, а як ні, то буде наш. А людям треба казати, що купили.

- Але це ж недобре, Параско. Виходить, що ми вкрали коня.

- Нічого не вкрали, я відповідаю за все.

Так і зостався у них кінь.

А тим часом у селі і в цілому районі підняли тривогу - пропав Сокотило. Не раз приїжджала міліція, приїжджав слідчий з обласного центру, шукали, розпитували в людей, але так нічого й не дізналися. Сокотило безслідно зник. Прислали другого голову, селяни слухняно проголосували за нього. Ходили на ті збори і Дмитро з Параскою і теж були "за". Новий голова всіляко намагався показати, що він дбає про людей. Його страхало таємниче зникнення Сокотила. Мабуть, той Сокотило на дні Черемоша з каменем на шиї або десь прикиданий глиною. "Краще з цими гуцулами не заїдатися", - думав приїжджий голова.

Щоб кінь не дармував, Дмитро придбав упряж і візок. Спочатку кінь Сокотило нічого не хотів робити, а тільки брикався та іржав, але був добре вибитий кілька разів і, як то кажуть, узявся за розум.

Параска ніяк не хотіла називати коня, тільки "Сокотило". Скільки не говорив їй Дмитро, що недобре давати коневі прізвище людини (та ще й голови колгоспу, який не знати де дівся), а вона "Сокотило" та й "Сокотило". Невдовзі кінь до цієї клички звик. Крикне було Параска: "Сокотило-о!" А він у відповідь: "Га-га!" - і біжить до неї.

Кінь Сокотило став роботягою на ціле село. Чи підвезти щось, чи виорати комусь город - скрізь Дмитро з Сокотилом. І сіно, яке їв кінь, і трава, на якій він пасся, були зароблені його чесною працею. Завдяки Сокотилі сім'я Чорних стала жити заможніше.

3

Минуло кілька років. Дмитро й Параска справили весілля, в хату прийшов зять, незабаром з'явився на світ онук.

У селі, як і скрізь, скасували колгосп, землю й майно поділили. Тепер Сокотило був не просто потрібний, а конче необхідний на господарстві. Він рік за роком чесно виконував свою конячу роботу, тягнув плуга, орючи важкий карпатський ґрунт, возив сіно й урожай з поля, возив дрова - все, що треба, робив.

Спливав дванадцятий рік з того дня, як став Сокотило конем. Він уже постарів і ослаб. А Параска не забувала, що сказала їй чарівниця з Росії: не повернути людину до її людського вигляду - то непростий гріх. Треба поставити Сокотила в темну-темніську стайню на цілих сорок днів. Але як це зробити, щоб не побачили чоловік, зять і дочка? Бо ж історія з Сокотилом була таємницею для всіх і мусила нею зостатися. Параска розуміла: те, що знають хоча б двоє, - уже не таємниця. "Треба десь відправити чоловіків", - думала вона.

- Дми¹, - сказала Параска, - люди їдуть у степи та заробляють стільки пшениці й кукурудзи, а ми що, не можемо? Поїдьте з Михайлом на сезон.

- Та чого, можна й поїхати.

Молодому Михайлові не дуже хотілося, але як їде тесть, то не випадало опиратися. Чоловіки поїхали, а Параска зосталася з дочкою та хлопчиком. Можна було приступати до справи.

¹Гуцули при звертанні часто скорочують імена: Дми' (Дмитре), Ю' (Юрію), Пара' (Параско)!

Сприяло цьому й те, що всі господарські роботи виконувала замість чоловіка вона, Параска, а Іринка господарила в хаті.

Параска повністю затемнила ту частину стайні, де стояв Сокотило. Прив'язала його там і годувала й поїла в темноті. Заходила до нього тільки пізно ввечері. Йшла з водою, а спраглий Сокотило тихенько їржав їй назустріч: "Га-га-га". Вона годувала, поїла його і знову замикала на цілу добу. Для коня це була страшна тюрма, але змінити щось Параска не могла.

Так минув місяць. Наближався день, коли Сокотило мав повернутися до людської подобі. На цей день треба було кудись спровадити Іринку. Але куди і як? Та тут трапилася добра нагода. Не було би щастя, та нещастя допомогло, як кажуть москалі.

Прихворіла сваха, Михайлова мати. І Параска відіслала Іринку з хлопчиком до хворої свекрухи.

Нарешті настав вирішальний, сорок перший, день. Параска серед білого дня відчинила стайню, взяла Сокотила за гриву і вивела надвір, та й побачила, що держить за чуприну натурального Сокотила в людській подобі.

- Чого ти вхопила мене, як чорт грішну душу?! - крикнув Сокотило, і вона випустила його з рук.

Вигляд у нього був страшний. Худий-прехудий, весь зарослий, розкуйовджений, кострубатий. І дуже постарілий. А одяг такий виваланий у гною, що страшно було на нього дивитися.

- Що це сталося? Як я сюди потрапив? - розгублено питав Сокотило, розглядаючи себе.

- А я знаю, що? Зайшла в стайню, а ви лежите в гною і хропака задаєте, то я витягла вас надвір. Слухайте, Богдане Сидоровичу, в такому вигляді вам не можна йти поміж люди. Зайдіть до хати, та я наведу з вами порядок.

Сокотило слухняно пішов за нею. Насамперед він трохи причесав свою розкуйовджену гриву та поголився. Параска нагріла води, дала йому чисту Дмитрову білизну.

- Як помиєтесь, одягніть поки що це, а я ваше виперу.

Коли Сокотило помився, Параска нагодувала його і вклала спати, а сама взялася до роботи. Прати таке брудне шмаття було і важко, і бридко, але Параска хотіла хоч трохи віддячитися Сокотилі за його сумлінну дванадцятирічну працю. Коли випраний одяг на другий день висох, Параска старанно випрасувала його. І навіть підстригла Сокотила як уміла.

Сокотило вбрався і виглядав як нова копійка. Але одяг висів на ньому, як на кілку, а сам він був сухенький, дрібненький і, як то кажуть, дуже ріденький. Не було вже в ньому того вальору, що колись. На прощання Сокотило сказав:

- Дякую тобі, Парасочко. І прошу тебе, не розкажуй нікому, що зі мною було.

- Та де би я таке розказувала? - промовила Параска, сміючись у душі. - Ви за це не журіться.

- Я завжди вважав, що ти хороша жінка. Ще раз дякую тобі.

Тут уже Сокотило покритив душею, бо він ніколи про Параску нічого доброго не думав.

4

Сокотило підійшов до свого білого особняка, що його вибудував для нього колгосп, і побачив на подвір'ї багато дітей. Виявилось, що там дитячий садок. Молода незнайома вихователька нічого не знала ні про Сокотила, ні про його сім'ю. Сокотило був приголомшений і розгублений. Він же не знав, що дванадцять років конем був. Думав, що вийшов з дому пару днів тому. Що ж це робиться! "Піду до колгоспної контори та й там усе з'ясується", - подумав Сокотило.

Він ішов вулицею і йому невиразно й уривчасто пригадувалися різні випадки з його конячого життя, але він думав, що то йому снилися раніше такі безглузді сни.

Виявилось, що контора замкнена і, судячи з усього, дуже давно. На вулиці стояло кілька чоловіків. Один з них вигукнув:

- Дивіться, чи це не Сокотило часом?

"І оцей тип насмілюється так непоштиво говорити про мене? - подумав Сокотило. - Почекай, я доберуся до тебе!" Він ще жив у минулому і гадав, що й далі є всевладним господарем у селі.

- Так, це він, бігме, він, - промовив інший чоловік. - Де ви так довго пропадали, Богдане Сидоровичу?

- Це моє діло, де я пропадав, - невдоволено мовив Сокотило, не маючи уявлення, що це таки не його діло, а Парасчине. - Ви скажіть мені, куди це перенесли колгоспну контору.

- На той світ, Богдане Сидоровичу, на той світ.

- Ти подивись, який розумний знайшовся. "На той світ". І побудуй з такими комунізм.

У відповідь на ці слова все товариство вибухнуло реготом. Сокотило розгубився. Він ще такого нахабства не бачив. Щоб отак поводитися з головою колгоспу? Він їм покаже, де раки зимують!

Але тут надійшов старенький чоловік, колишній колгоспний бухгалтер. Він теж вельми здивувався, побачивши живого Сокотила. Та це був культурний і тактовний чоловічок. Він чемно привітався з колишнім головою і не набридав розпитуваннями. Вони пройшлися вдвох вулицею і по-людськи поговорили.

Сокотило дізнався з тої розмови, що його не було цілих дванадцять років, що давно скасовано колгосп і ще багато іншого. А головне, дізнався, де проживає його сім'я. А про себе Сокотило нічого не міг розказати. Позичив у дідка трохи грошей, попросився і поїхав до своєї родини.

На цьому наша історія про Сокотила закінчується. Зостається тільки сказати, що Дмитро Чорний повернувся з заробітків і запитав свою жінку:

- А де кінь? Де Сокотило?

- Нема Сокотила. Пішов пастися і десь пропав. Як прийшов, так і пішов.

А чарівна паличка в Параски Чорної і досі є. Ви ще прочитаєте про неї в наступних казках.

1991 рік

ЛЯЛЯ

ахворіла маленька Наталя. Занедужала дуже. Ніякі ліки не допомагали їй. Тільки Ляля могла б зарадити лихові, але її не було.

З- Де моя Ляля? - питала хвора дівчинка, але ніхто не знав, що їй відповісти. Ляля була для п'ятирічної Наталі найбільшою радістю і втіхою. Коли мама купила її, дівчинка дуже зраділа. Вона давно мріяла про ляльку, але не сподівалася, що це буде така красуня. Світле волосся, сині очі, чорні вії, рум'яні щічки - такої краси дівчинка не бачила ніколи. Коли Наталя обертала її, лялька ніжним голосом промовляла: "Ой!" - і кліпала очима, як жива. Дівчинка мала Лялю не за іграшку, а за справжню подругу.

І ось трапилося зразу два нещастя: захворіла Наталя і зникла Ляля. Десь запропастилася, і ніхто не знав, куди вона поділася. Наталя то впадала у забуття, то прокидалася і знову питала за Лялю.

- Щоб одужала дитина, треба знайти її ляльку, - сказав лікар. - Мабуть, лиш це може її врятувати.

Усі збилися з ніг, шукаючи, і не змогли знайти. Надрукували оголошення в газеті, оголосили по радію й телевізору, а ляльки все не було й не було.

А в далекому гірському селі тою лялькою гралася собі маленька гуцульська дівчинка Оріся. Їй, тій Орісі, придбала таку гарну іграшку її баба Параска, та сама Параска Чорна, яка перетворила голову колгоспу Сокотила на коня. Вона купила ляльку на базарі в циганів. А як потрапила Ляля до циганів, знає один Бог.

І почула по радію сім'я Параски Чорної оголошення, що пропала лялька і помирає дівчинка

Наталя. За знайдену Лялю обіцяли велику винагороду. Ще не встигла Параска та її рідні обговорити щойно почуте оголошення, як його повторив диктор по телевізору. І тут же на екрані було показано світлину чорнявенької дівчинки, поруч з якою сиділа золотоволоса лялька. Усі ахнули - це була вона, лялька їхньої Орісі. І сказала Параска Чорна своєму чоловікові:

- Сідлай, Дмитре, коня і вези ляльку тій дівчинці. Вези, поки не пізно. А то ще не дай Боже помре дитина.

- Я її повезу, а там подумають, що я вкрав, - промовив старий Дмитро.

- Так, подумають, - підтакнула дочка Ірина.

А Параска сказала їм:

- Аби-сте знали, ніщо не може бути дорожче за життя людини. Ні гроші, ні багатство, ані твоя честь, Дмитре. Не даймо тій дитині вмерти.

Дмитро осідлав коня, взяв ляльку. І тут раптом промовила Параска:

- Зачекай хвилику. Дай її сюди.

Вона взяла ляльку, дістала з потаємного місця свою чарівну паличку, заховала її під блюзку і пішла за хату. Та посадила ляльку під смереку, приклала до неї паличку і напружено подумала: "Стань живою! Стань живою! Стань живою!" І лялька кліпнула очима і сказала:

- Бабцю, де я? Заведіть мене до Наталі.

Параска взяла дівчинку на руки й понесла її до чоловіка.

- А це що? - запитав здивований Дмитро.

- А те, що з ляльки вчинилася жива дівчинка.

- Параско, я тридцять років прожив з тобою і не знав, що живу з чарівницею. Що ж тепер буде?

- Нічого не буде. Бери дівчинку і їдь.

І Дмитро поїхав.

А маленька Наталя вмирала. Вся родина стояла над нею. І стояв лікар. Та смерть не зважала ні на кого і забирала дівчинку в свої крижані обійми. Мама благала лікаря, аби щось зробив.

- Я зробив усе, що міг, - сказав лікар.

І дівчинка померла. Усі заплакали, заридали, і ніхто не помітив, що напроти хати зупинився вершник. Побачили його аж тоді, коли зайшов до хати з дитиною на руках.

- Я привіз вам Лялю.

- Де ж ви, чоловічку, були досі? - промовила крізь сльози мама. - Померла вже наша доня.

- Пустіть мене до неї, - промовила мелодійним голосочком Ляля, і всі завмерли від здивування. Заговорила лялька!

Ляля підійшла до померлої Наталі і, піднявши вгору пальчик, покивала, щоб усі мовчали. А тоді нахилилася над дівчинкою і сказала:

- Наталя, прокинься. Це я, Ляля. Вставай.

Напружена тиша тремтіла в кімнаті. Ляля дивилася на лице Наталі і прислухалася. Потім обернулася до всіх присутніх і сказала:

- То неправда, що вона померла. Я чую, як б'ється її серце.

- Якби ж то було так, - тихо мовила мама.

І в цю мить Наталя розплющила очі і ледве чутно промовила:

- Ляля.

Ляля нахилилася над нею, поцілувала її в лице. Наталя хотіла обняти її за шию, але була така квола, що не могла підняти руки.

І не розказати, і не описати, як зраділи батьки і всі присутні. А лікар сказав:

- Тепер усе найгірше позаду. Не міг допомогти я, то допомогло чудо.

А ще кажуть, що не буває чудес. Завдяки чудові батьки не тільки врятували" свою доню, а й ще одну здобули. Тепер у них дві доньки, дві прекрасних сестрички, чорнявенька Наталя і білявенька Ляля. Тож побажаємо їм щасливої долі. А заодно побажаємо щастя усім, хто читає або слухає цю казку.

1994 рік

ШИМПАНЗЮКА

Кажуть, що вже перевелися чарівники, що їх нема. Не вірте тому, вони й тепер є. Ще й сьогодні творять чарівники свої чудеса на диво всім людям. Чого тільки не витворить чарівник! Не то що з окремої людини, а з цілої великої країни може чудо зробити. З багатой й завітчаной може перетворити її на бідну й засмічену. Погляньте навколо себе і ви на кожному кроці пересвідчитесь, що чудотворці були й є.

В одній сім'ї народилося двоє дівчаток-близнючок. І великою була радість батьків, і все було б гаразд, якби не витівка чарівника Мамай. Той Мамай мотався по всьому світі і то щось добре робив, то лихе. Чи то він мстився світові за свою сплюндровану й знедолену вітчизну, чи то просто натура в нього така була. Як би там не було, він сів по світі і добро, і зло.

То в незнаного птаха перекидався Мамай, то в звіря, то навіть у метелика чи жука, під різними личинами з'являвся то тут, то там і дивував світ чарівницькими витівками.

На той час, коли народилися згадувані нами близнючки Галя і Валя, Мамай занесло аж у спекотну Африку. Але якимось незбагненим чином до нього в ту ж мить дійшла вість про народження на його далекій Україні тих дівчаток. І перекинувся Мамай на великого хижого птаха, полетів над буйним африканським лісом і вистежив зграю мавп шимпанзе, які мирно займалися своїми справами і не підозрювали підступів чарівника. Одна мавпа якраз сиділа на розлогій гіллі і годувала своє новонароджене дитинча. І тут раптом налетів великий яскравий птах, так шугонув між гілля, що аж зірване листя полетіло навсідч. Вихопив у матері-мавпи її маленьке мавпенятко і полетів.

Від Африки до нашої України - то неблизька путь. Але чарівники долають відстані так швидко, як тільки їм заманеться.

Першої ж ночі після викрадення мавпенятка Мамай проник непоміченим у хату, де за два дні до того народилися Галя й Валя. І підмінив одну дівчинку мавпеням. І не просто підсунув його замість Валі, а зробив так, що мавпеня набрало подобу викраденої дівчинки.

Вчинив своє лихе діло, забрав Валю і зник. А мати прийшла до своїх дівчаток і нічого не помітила.

Росли дві дівчинки, набиралися сил, і ніхто й подумати не міг, що одна з них мавпа. Були вони однакові на вигляд, як це часто буває в близнят, але неоднаково розвивалися.

На другому році життя Галя почала говорити, а Валя не говорила нічого, тільки вишкірялася та щось безглуздо вигукувала. Показували її лікарям, але ніхто не міг зарадити лихові.

Минуло сім років, прийшов час посилати дівчаток у школу. Мама купила їй все, що треба для навчання. Вранці першого вересня вона вбрала дівчаток у нову учнівську форму, пов'язала на голівки красиві сині банти і повела до школи. Мам несла сумки, а доньки - букети квітів. Ясно світило сонце, і весело і гамірно було коло школи. Після звичних у такий день урочистостей школярі розійшлися по класах і почалося навчання.

Малюків-першокласників теж завели до класної кімнати. Вчителька зразу побачила, що одна дитина зовсім нерозвинена.

- Одна дівчинка не може вчитися, навіть не говорить нічого, - сказала вчителька на перерві директорові школи.

- Викличемо батьків і домовимося, щоб направити її в спеціальну школу.

На виклик прийшла мати. Почула про спеціальну школу і сказала:

- Що? Ви хочете дати мою дитину в дурну школу? Ви думаєте, що моя дитина дурна? Що не говорить, то не говорить, а так, то навіть дуже вона в мене розумна. Все розуміє.

- Та ніхто ж не каже, що дурна, - пояснював директор, - вона просто відстала у розвитку.

- Як відстала, то вчіть так, щоб догнала. А про вашу спецшколу я й чути не хочу. Хай вчителька знаходить до моєї Валі підхід, і все буде добре.

- Та як вчителька навчить, як ваша дитина нічого не говорить? То ж треба читати, розказувати щось.

- Вчіть так, щоб вона заговорила. Вам за те платять. Мої дівчатка мають бути разом, їх розділяти не можна.

І пішла мати додому роздратована й сердита, а директор викликав учительку сказав:

- Партія і радянська влада вимагають від нас, щоб ми навчили всіх. Нема поганих учнів, а є тільки погані вчителі. Знайдіть до тої Валі індивідуальний підхід і працюйте так, щоб вона встигала.

У цьому випадку працювати так, "щоб вона встигала", - це значило поставити їй задовільні оцінки ні за що і перевести її до наступного класу такою ж незнайкою і невмійкою, як вона є тепер. Так вчителька і зробила. Перевела нещасну Валю і другий клас, через рік - у третій. І пішло все, і поїхало як по маслу: педагогічне рада переводила з класу в клас, і на сьомому році навчання Валя була в сьомому класі, хоч знань мала не більше, ніж сім років тому.

І притому всі бачили, що Валя поводить себе не по-людськи. Була вона незлостива але як усміхалася, то якимось дивно вишкірялася, часто без потреби чухалася. І вигукувала не по-людськи.

На канікулах їхній клас повезли на екскурсію в Київ. Там вони побували і зоопарку. І коли підійшли до кліток з мавпами, Валя прийшла у велике збудження і почала щось вигукувати, а мавпи шимпанзе, вхопившись волохатими руками за сталеве пруття кліток, вигукували їй у відповідь. І вчителі, і учні - всі звернули увагу на те, що Валя кричала так само, як і мавпи. Один з хлопчиків, хитрий і меткий Іван Шило, показав на Валю і тихо сказав: "Шимпанзюка". Відтоді це прізвисько прилипло до неї, як реп'ях, і в школі тільки й чути було: "Шимпанзюка! Шимпанзюка!" І Валя зовсім не протривала цьому, бо нічого не тямила. Неприємно було тільки близнючці Галі.

Продзеленчав дзвінок. Директор школи, який ішов на урок до восьмикласників, вже відчинив двері до класу, коли там хтось голосно пропищав: "Шимпанзюка!" Яке неподобство! Директор зайшов і грізним голосом запитав:

- Хто сказав "Шимпанзюка"?

Учні мовчали. Виходило, що ніхто не казав.

- Хто сказав "Шимпанзюка"? - повторив директор, ще більше підвищивши голос.

І тут хитрун Шило стихенька, але так, щоб усі чули, промовив:

- То вона сама сказала: "Шимпанзюка".

- Як це "сама"? - гримнув директор. - "Сама"! Ти добре знаєш, Іване, що вона сама ніколи нічого не сказала і не скаже.

- То за що ж їй ставлять трійки? - небентежно запитав Шило. - За що ж її з класу в клас переводять?

- Ти не будь такий розумний, Іване. Не лізь не в своє діло. Нас не треба вчити, як оцінки ставити, ми це добре самі знаємо. А то яйце хоче курей вчити. Мовчи собі.

Директорові було байдуже, чи шимпанзюка там, чи не шимпанзюка. Йому треба було тільки показати, що він, директор, бореться за порядок. Бо в нас же всі за щось борються. Одні - за високий урожай, інші - за продуктивність, ефективність та різні інші мудрі речі. І всі борються за виконання плану. Так "боролися" кілька десятків років, а потім протерли очі, подивилися - ніде нічого доброго нема. Виходить, пусто-дурно "боролися".

Дні за днями, роки за роками пливли, і добрела Валя Шимпанзюка аж до випускного класу. Закінчилося навчання, Валя "успішно" склала випускні іспити, прийшов урочистий день випуску. Все було обставлено святково. У великій шкільній залі зібралися учні і вчителі. Прийшли й батьки випускників. У кутку зали розмістився духовий оркестр. По-святковому вбрані випускники зайшли останніми і сіли в перших рядах. Директор виголосив коротку промову, і почалася видача атестатів. Усі випускники по черзі виходили на сцену, кожен одержував з рук директора атестат, директор тиснув кожному руку, і на честь кожного щасливого власника атестата грав оркестр.

Надворі буяло сонячне літо, і всі вікна були навстіж відчинені.

Спочатку, як звичайно, виходили за атестатами відмінники, потім ті, які вчилися на "5" і "4",

а пізніше слабші учні. Останньою вийшла на сцену Валя. Директор подав їй атестат, і саме в той момент, як він простяг для потиску руку і оркестр ударив туш, крізь відчинене вікно залетів до зали великий яскравий птах. Від несподіванки музика обірвалася, наче хтось накинув зненацька на оркестр мокре рядно. Усі присутні забули про те, що робилося на сцені, а тільки дивилися на дивного птаха. А він лігав попід стелею, роблячи коло за колом. Спочатку лігав від краю до краю зали, а потім кола почали дедалі звужуватися. Птах уже носився по колу над сценою, над головами членів президії, які сиділи за довгим столом, директора й Валі. Директор злякано зиркнув угору і позадкував у глиб сцени. Потужні крила птаха нагнали такого вітру, що почали розлігатися зі столу похвальні листи й грамоти, які ще мали видавати випускникам. З-за столу висунувся і пустився навтіки вслід за директором голова колгоспу Сокотило, а за ним голова сільради Кочерга і всі інші. А Валя далі стояла самозречено на передньому плані з атестатом у руці.

Строкатий червоно-зелено-синій птах усе знижувався. Уже він лігає на рівні Валиної голови. Помахи його дужих крил стають дедалі швидшими й швидшими. Усі присутні забули про атестати і про все на світі, а тільки дивилися на птаха. Що ж то буде? А він усе кружляв і кружляв навколо Валі, та все швидше, та все швидше. Здавалося, величезна яскрава дзига крутиться на сцені. І раптом, наче наткнувшись на невидиму стіну, птах зупинився перед Валею і став на підлогу, обернувшись широкою спиною до зали. Він зовсім затулив собою дівчину. Розкинув свої широкі крила, помахуючи ними, і здавалося, що він хоче обняти Валею. А тоді склав крила і обернувся дзьобом до зали. І тут усі побачили, що перед ними не птах, а величезний чоловік стоїть. Це був здоровенний козарлюга в червоному кунтуші, синіх шароварах і червоних сап'янових чоботях. Козацькі вуса, козацький оселедець на голові, шабля на боці, а за жовтим поясом - пістоль. Козак ніби щойно зійшов з відомої картини "Запорожці".

Сотні школярів і дорослі дивилися на дивного прихоська. Мамай, а це був він, підкрутив вуса, по-змовницьки моргнув, узявся в боки і голосно зареготав: "Га-га-га..." Невмирущий запорожець-характерник, пройшовши через віки, через усю недолю рідної країни, стояв перед своїми далекими нащадками і громоподібно сміявся.

Він сміявся, а тим часом права рука його потяглася до пояса. Запорожець витягнув пістоля. Його сміх припинився. Він пильно дивився кудись поверх голів присутніх людей. Направлений вниз пістоль почав поволі підніматися вгору, і за кілька секунд усі з жахом побачили, що він направлений на людей у залі. І кожному здавалося, що страшна зброя націлена саме на нього. Хтось приглушено зойкнув.

І тут прогримів постріл. Чарівник стрілив угору. Вся зала наповнилася клубами чорного диму. Все потонуло в непроглядній темряві. Але це тривало якихось півхвилини. Темрява вмить пропала, і в залі стало світло, як перше було. І всі побачили, що запорожець зник, а на сцені стоїть справжнісіньке африканське шимпанзе і тримає у довгій волохатій руці атестат про закінчення середньої школи.

1990 рік

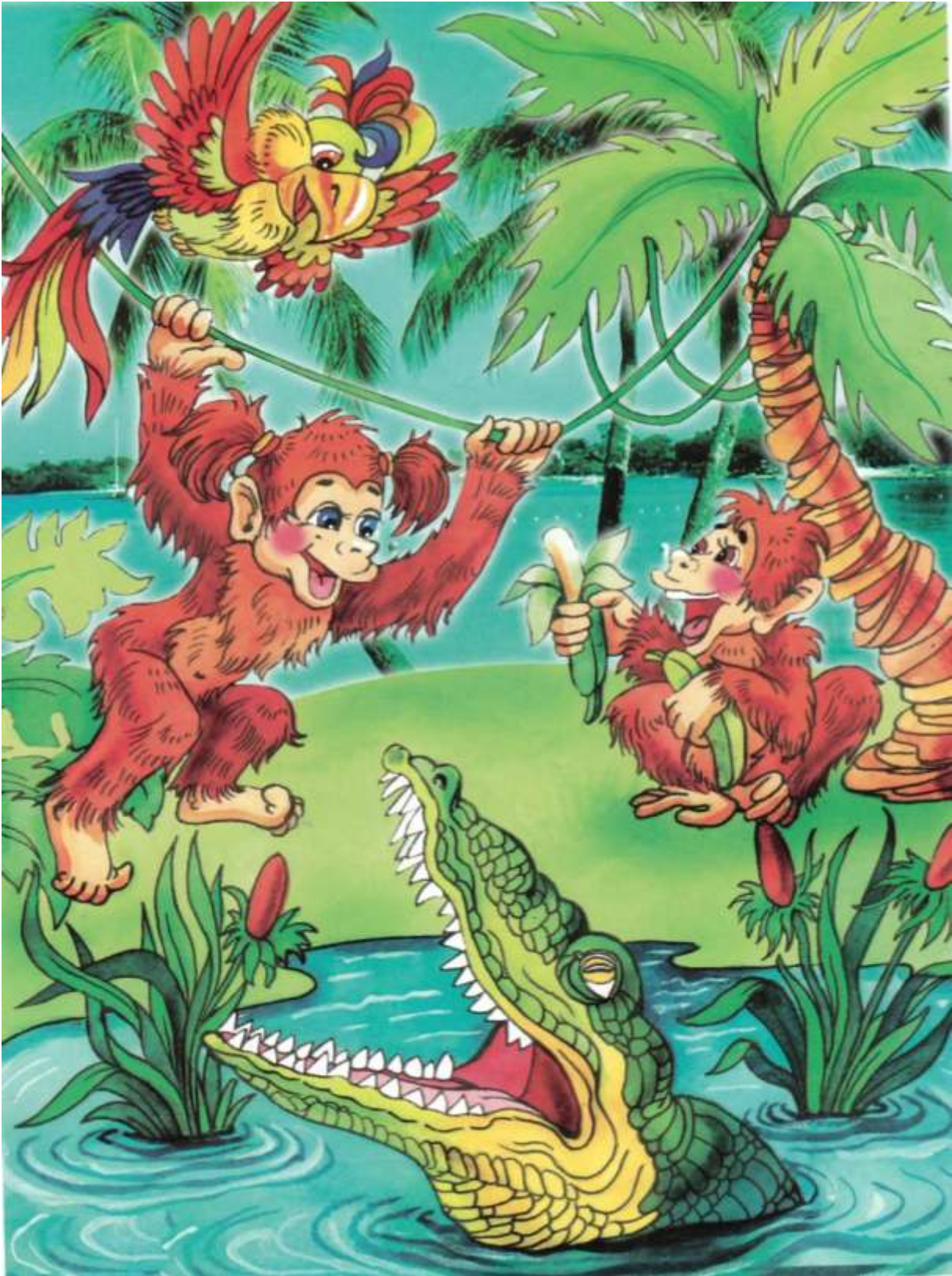
ТУМБА-ЮМБА

Чи пригадуєш ти, читачу, близнючок Галю й Валею, з яких одна виявилася мавпою? І чи не цікавить тебе, що сталося з дівчинкою Валею, замість якої було підсунуто мавпеня? Якщо цікавить, то прочитай цю казку.

Коли сталося чудо і випускниця Валя Шимпанзюка несподівано стала мавпою, найбільше переживала її сестра Галя. Вона була геть убита горем. Як же це так? Ніби була сестра - і нема сестри. І нічого їй так не хотілося, як знайти пояснення цій



Шимпанзюка



Тумба-юмба

події, розкрити таємницю жадливого перетворення. Зрозуміло, поведінка Валі завжди була мавп'ячою, але щоб отак раптово перекинутися на волохату мавпу? До цього причетний чарівник-запорожець і він міг би все пояснити, але де його шукати, того чарівника? Галя радилася з учителями, зі своїми батьками - ніхто не міг нічого порадити. Батько відмовчувався, мати безпорадно плакала.

Розгадку таємниці треба шукати в житті мавп. Так подумала Галя і поїхала з людьми, які відвозили до київського зоопарку мавпу Шимпанзюку. І вступила до університету.

За п'ять років навчання в Києві вона старанно вивчила всі книги про мавп, які тільки могла знайти. А після закінчення університету далі вивчала життя мавп. І ніхто по всій Україні не мав таких знань про мавп, як вона.

Поки Галя вчилася, Україна стала незалежною державою. Усе, здається, йшло до кращого, але дороги, яка вела б до розгадки таємниці Валі Шимпанзюки, не було видно. Що ж робити? Хіба що поїхати туди, де живуть серед природи мавпи шимпанзе, і пошукати Валю серед них. І Галя твердо вирішила побувати в Африці. Це було нелегко - організувати таку експедицію. Але велике бажання і великі зусилля здатні робити чудеса.

Погожого літнього дня з Одеси виїхав корабель, на якому була й наша Галя. Корабель той вів вантажі в одну з країн Західної Африки, і Академія Наук домовилася з пароплаванням, щоб відвезли й Галю. Як би там не було, невдовзі нашу мандрівницю з її спорядженням висадили в одному з африканських портів.

Де водяться мавпи шимпанзе - це молода дослідниця знала. Таких районів у Африці є кілька, і до кожного з них треба діставатися через ліс по бездоріжжю. Галя вирішила відправитися в місцевість, яка була найближче. Тамтешні власті дивувалися, що молода жінка сама насмілюється йти в такий ліс. Їй казали, що це нерозважливо й небезпечно. Але вона з самого початку, ще відтоді, як народилася в неї думка про експедицію, вирішила все робити сама. Йшлося про долю її сестри, і вона не хотіла залучати до цієї справи чужих людей.

Готуючись до подорожі, пройшла добру фізичну підготовку і навіть навчилася влучно стріляти. Як дослідниця, вона мала наукову програму експедиції, але спонукало її до подорожі насамперед бажання знайти сестру. Найближча колонія мавп шимпанзе була в двадцяти кілометрах від берега Атлантичного океану. Людям, які хотіли туди дістатися, за давньою африканською традицією, доводилося все нести на плечах. Для перенесення спорядження й харчів треба було шукати носіїв.

У щоденних підготовчих клопотах проминуло кілька днів. Іноді й страх закрадався в душу дівчини, але вона була тверда в намірі не відступати від задуманого. Та й неможливо вже було відступати.

Одного разу йшла заклопотана Галя морським берегом, коли раптом на прибережний пісок опустився величезний яскравий птах. Вона впізнала його. Це був той самий, який прилітав у школу під час видачі атестатів. Ледве встигла про це подумати, як замість птаха постав перед нею чарівник-запорожець.

- Добрий день, дівчино!

- Добрий день, - несміливо відповіла Галя.

- Ти на правильній дорозі, - сказав чарівник. - Сестра твоя серед мавп у лісах Тумба-Юмба. Цю назву знають усі мешканці навколишніх сіл. Шукай ліси Тумба-Юмба. І нічого не бійся. Ти знайдеш сестру, як не буде страху в серці твоєму. А я допоможу тобі. До побачення.

- До побачення.

Мамай відійшов від неї, перекинувся знову на птаха, потужно махнув крильми, злетів угору і полетів понад берегом океану. А приголомшена дівчина остовпіло стояла на місці, і серце її стукало, мало не виривалося з грудей. І повірила вона в щасливий кінець подорожі.

Галя зразу ж почала розпитувати місцевих жителів, чи не чув хто про, ліси Тумба-Юмба. Ніхто не чув. Тоді вона спитала:

- А чи є якесь село по дорозі до лісу, де живуть мавпи?

- Є одне маленьке село серед лісу.

Вона взяла двох надійних провідників і відправилася в те село.

- Чи чули ви про ліси Тумба-Юмба? - питала людей.

Ні, про ліси Тумба-Юмба ніхто не чув.

І вона вирішила переміститися на інше місце, яке також значилося на її мапі. Довго довелося чекати, поки прибуло судно і вона змогла переїхати. Бо ж у глиб Африки можна було дістатися тільки з океанського берега. У новій місцевості теж були мавпи шимпанзе, і місцеві жителі підтвердили це. Але про ліси Тумба-Юмба й тут ніхто не чув. Довелося з великими труднощами перебиратися на третє місце. І знову зусилля були марними, бо й тут про ліси Тумба-Юмба не чули.

Так вона марно переїжджала аж шість разів. На її мапі лишилося тільки одне місце, де водилися такі мавпи. І дістатися туди було дуже важко, бо та місцевість віддалена від океану на сотні кілометрів і ні залзниці, ні іншої дороги туди не було.

Галя сиділа на березі океану і журилася. О Африко, Африко! Переверті ліанами ліси, тендітні пальми біля берегів. Ананаси й банани, крокодили й бегемоти. Розмаїте птаство і отруйні змії серед розкішної зелені. Галасливі базари й голодні діти біля хатин убогих. Чого тільки не побачиш у Африці! Тільки про сестрицю рідну нічого не чути.

Так уже хотілося їй додому, але як же вертатися без сестри! Африканським лісом іти нелегко. Четверо дужих африканців несли на плечах спорядження й харчі, а Галя з чорношкірою дівчиною Лулу, сестрою одного з носіїв, ішли з легкими сокирами попереду і розчищали шлях. Гіляччя з обох боків нависало над стежкою, і пройти без сокири було неможливо.

Дев'ятнадцятирічній Лулу, студентці педагогічного коледжу, в якій тепер були канікули, припала до серця біла міс Галя, і пішла вона з братом супроводити її.

Подорож тривала уже майже два тижні. Нарешті увійшли до останнього села, за яким уже був тільки дрімучий африканський праліс. Вони йшли сільською вуличкою, обабіч якої були безладно розкидані хатини круглої форми. Назустріч їм ішов чорний підліток і щось голосно наспівував на незнаній Галі мові. І в співі тому несподівано вчулися їй слова "Тумба-Юмба". Вона прислухалася - ті слова все повторювалися і повторювалися в пісні.

- Лулу, переклади мені, про що він співав.

Чорна Лулу виклала зміст хлопчикової пісні по-англійськи:

*Тумба-Юмба, леопарди-людодіди,
Тумба-Юмба, люті змії по лісах.
В Тумба-Юмба не піду і не поїду.
Тумба-Юмба - то великий страх.*

"То великий страх"! Приголомшена такими відомостями, стояла Галя зі своїми супутниками посеред далекого африканського села і думала, що їй далі робити. Чи повертатися назад, так і не досягнувши мети, чи йти далі і наражати себе на смертельну небезпеку?

- А мавпи шимпанзе в лісах Тумба-Юмба є? - запитала Галя хлопця через перекладачку.

- О, там багато мавп. Але вони високо на деревах, і леопарди не можуть їх пожерти.

"Треба продовжувати путь", - подумала Галя. Але як же бути з леопардами-людодідами? Ті леопарди особливо далися їй взнаки. Галя знала, що то небезпечні хижакі, але щоб аж просто-таки людодіди, цього вона не сподівалася.

У тому селі експедиція зупинилася на дводенний відпочинок. І весь цей час Галя потратила на розпитування. Чи справді там є леопарди-людодіди? Дехто казав, що їх там п'ять або шість, інші твердили, що одинадцять, а один юнак, енергійно жестикулюючи і роблячи страшні очі, запевняв, що леопардів-людодів аж сорок.

- Міс, леопарди-людодіди ходять там цілими зграями! Я б туди за мільйон не пішов! - вигукував з удаваним виразом страху молодий негр.

Трохи заспокоїлася Галя тільки після розмови з місцевим шкільним учителем. Цей спокійний лігній чоловік у білих шортах сказав, що леопард уже пожер трьох людей з їхнього села, але він, той хижак, здається, всього лиш один.

- То чого ж його не вб'ють? - запитала Галя.

- Леопарди під охороною закону, - відповів учитель. - У них можна стріляти тільки тоді, коли

рятуєш своє життя. А такої нагоди ще не траплялося, бо леопард кожного разу нападав на безбройних. Він хитрий і спритний. Хоч леопард-людоді і один, але я б вам, міс, не радив туди йти. Розумію, що це важливо для науки - досліджувати життя мавп, але чи варто задля цього ризикувати своїм життям?

І Галя довірливо розказала вчителю дивну історію зі своєю сестрою. Вчитель уважно вислухав, але з виразу його обличчя бачила Галя, що він їй не вірить. Та чим вона могла його переконати?

- Я б вам радив туди не йти. Але якщо ви повернетесь, так і не досягнувши кінцевої мети подорожі, то вас усе життя будуть мучити сумніви. Тож ідіть і переконайтеся, що...

Вчитель хотів сказати, що "ця історія - витвір хворобливої уяви", але він був розумний чоловік і не хотів завдавати болю чужинецькій білій дівчині. А вона, біла дівчина, пригадала в цю хвилину слова, що їй сказав чарівник: "Ти знайдеш сестру, як не буде страху в серці твоєму".

- А ви хоч умієте стріляти? - запитав учитель.

- Умію і, здається, навіть непогано. Маю автомат "Узі".

На другий день, після останнього важкого переходу експедиція досягла нарешті жаданої Тумби-Юмби. Так називалося невелике озеро, з'єднане вузькою протокою з річкою, що протікала трохи північніше. Від назви озера і всі навколишні ліси називалися Тумба-Юмба.

Наближався вечір. Наші мандрівники, незважаючи на втому, взялися до роботи. Поки запала раптова африканська ніч, на галявині неподалік від озера вже стояли два намети. В одному з них розмістилися Галя й Лулу, а в другому - носії. Галя хотіла поставити свій намет біля самого озера, але африканці переконали її, що цього робити не можна, бо в озеро можуть запливти з річки крокодили.

Ніч пройшла без пригод, а вранці носії зняли свій намет і почали прощатися з Галею. Вона мала зостатися сама-одна в повному небезпек африканському лісі. І тут Лулу підступила до свого брата і почала щось швидко говорити йому своєю мовою. Видно, вона переконувала його в чомусь. Брат ніби заперечував, але нерішуче. Нарешті сяюча Лулу обернулася до Галі і сказала англійською:

- Міс, я зостаюся з вами!

Галя дуже зраділа. Це був справжній дарунок долі. Хоч вона й збиралася вести пошуки й дослідження сама, тепер, коли зрозуміла, як страшно й небезпечно тут, товариство чорної подруги дуже їй зрадувало.

Носії попрощалися й пішли, а дівчата залишилися. А як же з мавпами? Шукати їх не довелося. Виявилось, що вони поряд, на сусідніх деревах. Із метушні й вигуків, які чулися згори, видно було, що тут ціла колонія шимпанзе. Але вони не показувалися, лише зрідка можна було зауважити котрусь серед густої зелені. Вести за мавпами спостереження було нелегко, але Галя мала чітко визначені наукові завдання і зразу ж узялася за роботу.

Уже на другий день одна з мавп спустилася на землю. По-старечому зігнувшись і майже досягаючи руками землі, вона сміливо підійшла до Галі. Стала напроти неї і пильно дивилася їй в лице, наче намагаючись впізнати. І бачила Галя в мавп'ячих очах глибокий смуток, якийсь затаєне горе. На третій день мавпа знову прийшла до намету, і, щоб відрізнити її від інших, Галя почепила їй на шию рожеву стрічку.

А потім і інші мавпи почали спускатися додолу, навіть мавпи-матері з малими мавпенятами на руках. Галя вела спостереження, фотографувала, знімала на кіноплівку, іноді давала мавпам ласощі.

Але ніколи не забувала Галя про леопарда, і автомат завжди висів у неї на плечі. А коли лягала спати, він був наготові коло неї. Незважаючи на нестерпну духоту, дівчата на ніч закривалися в наметі, щоб не заскочив який звір або не залізла змія.

Перші шість ночей минули без тривоги. А на сьому не встигла Галя заснути, як її потрясла за плече Лулу. "Слухайте", - прошепотіла вона Галі на вухо. Галя напружила слух, але нічого не чула. "Автомат", - знову прошепотіла Лулу. Галя намацала автомат, звела запобіжник. І тут раптом щось важке впало на намет, і тугий брезент затріщав. Галя вистрілила, щось страшно

крикнуло і зашурхотіло в кущах поблизу намету. І все затихло, але дівчата не могли вже заснути до самого ранку.

Коли розвиднілося, Галя й Лулу побачили в наметі велику діру, а зверху на брезенті були сліди крові.

- Це леопард-людодід, - сказала Лулу, - і ми поранили його.

Але рана, очевидно, була невелика, бо лише кілька крапель крові побачили дівчата на брезенті, а далі, на траві, крові не було.

Довго зашивала Галя намет, і в той день більше ніяких тривог не було, але наступного дня вже з самого ранку почалося щось незвичайне. На деревах поблизу їхнього табору несамовито зарепетували мавпи.

- Обережно! - крикнула Лулу. - Автомат!

Галя зняла з плеча автомат і тримала його напоготові. Але нічого не було. Та мавпи не вгавали. Вони то ніби затихали на хвилю, то починали галасувати ще голосніше. "Не інакше, як леопард-людодід", - подумала Галя. Вся вона затерпла від страху, серце билось часто-часто.

- Шелестить! Бережіться! - крикнула Лулу, яка стояла в кількох метрах збоку.

І тут з-поміж зелених вихопився леопард. Він припав до землі і пружно скочив на Галю, так, ніби його кинула катапульта. Проторохтіла автоматна серія. Але це не зупинило хижака. Він збив Галю з ніг і навалився на неї всією вагою свого тіла. Розпачливо закричала нажахана Лулу. А мавпи з криком і лементом злазили з дерев - їх було дуже багато.

Леопард був мертвий, а під ним непорушно лежала закривавлена, без ознак життя, дівчина. Мавпи підбігли до звіра і почали невміло шарпати його з усіх боків, намагаючись стягнути з людини. Лулу, продовжуючи гірко ридати, теж прискочила до леопарда і, напруживши всі сили, перевернула його набік і припала до залитої кров'ю Галі. З усіх боків її обступили мавпи, і в той, котра на шиї рожеву стрічку мала, котилися з очей рясні сльози. Лулу все ридала, стоячи навколішки перед мертвою, і думала, що ж їй тепер робити. Та раптом Галя розплющила очі і підняла голову. На мить всі замовкли, а тоді радісно загомоніли мавпи, і в Лулу відлягло від серця. Вона допомогла Галі підвестися. Виявилось, що на ній нема жодної подряпини. Вона тільки знепритомніла. А кров на ній була леопардова.

Після пережитого потрясіння Галя почувала себе дуже кволою. Тільки й спромоглася переодягтися і змити з себе кров. Сіла коло намету і до вечора відпочивала. Усі мавпи вернулися на дерева, тільки та, з рожевою стрічкою на шиї, не відходила від Галі цілий день.

А тим часом Лулу здирала з убитого леопарда шкуру. Тіло його прошили аж сім куль. Через годину-другу гарна плямиста шкура хижака вже сохла під пекучим африканським сонцем. А м'ясо людодіда Лулу під вечір поносила в озеро. Хай ним живиться рибка велика й мала. Для своїх потреб дівчата брали воду не з озера, а з річки. Хоч далі було ходити, зате там протічна вода.

І весь час при них була мавпа з рожевою стрічкою на шиї.

- Знаєш що, Лулу, - сказала Галя, - даймо цій мавпі якийсь гарне ім'я.

І назвала Галя мавпу шимпанзе Лялею. І хоч не була мавпа красунею і, як то кажуть, коло красуні й близько не стояла, Галя бачила її прихильність до себе і хотіла віддячитися мавпі бодай теплим словом, бодай гарне ім'я їй дати. Тож і стала мавпа Лялею.

Після такого бурхливого дня дівчата спали як покупані, і ніщо вже не тривожило їх. Але вранці на них чекала нова несподіванка - озеро кишіло крокодилами. Хижих плазунів приваблювало леопардове м'ясо, тепер вони жирували на ньому. Потвори висували з води морди з затиснутими в зубах великими шматками м'яса і з натугою ковтали. Таке сусідство не радувало. Поки що крокодили мали досить їжі, але що буде, коли вони зголодніють?

Наукові дослідження Галі були розраховані на півтора місяця. Треба було продовжувати роботу, незважаючи на крокодилів. Добре, що хоч леопарда-людодіда вже не було. Галя вела спостереження, знімала науково-популярний фільм про мавп. А вони дедалі більше звикали до неї і зовсім їй не боялися. Дівчина почала вилазити до них на дерева.

Спочатку це приводило мавп у збудження, але минуло кілька днів, і вони майже перестали звертати на неї увагу. Галя влаштувала на одному з дерев поміст із нарубаних гілок. Сидячи

на ньому, вона щодня спостерігала за життям мавп і робила нотатки. А мавпа Ляля чимраз більше привертала до себе увагу. Вона почала витворяти речі, яких ще ніхто у мавп не спостерігав. Ляля розпочала небезпечну гру з крокодилами. Перелізла на крислате дерево, що нахилилося над самим озером, після довгих зусиль відчепила від дерева ліану і опустила її над водою. Ліана якраз досягла своїм кінцем води. Ляля опустилася ліаною вниз, майже до самої води. До поверхні води залишалося не більше метра. Крокодили підпливли і зорили хижими пожадливі очима знизу вгору на таку близьку, але недосяжну здобич. А мавпа щось вигукувала, по-мавп'ячому реготалася. Видно було, що вона насміхалася над ними, а кровожерні хижаки нічого не могли їй заподіяти. Натішившись досхочу, мавпа прудко полізла ліаною вгору, а розчаровані крокодили попливли на глибину.

На другий день Ляля пішла в своїх небезпечних іграх ще далі. Вчепилася за ліану і гоїдалася над водою. Та й цього їй було мало. Ляля трималася за ліану обома ногами й одною рукою, а в другій руці мала кінець ліани і, пролітаючи над крокодилами, намагалася стьобати їх по головах. Вона махала ліаною по-мавп'ячому незграбно і рідко вдавалося їй ударити крокодила, але все ж іноді вдавалося. Крокодили хочеш-не-хочеш відпливли набік і спостерігали за докучливою мавпою здалеку.

Така гра дуже подобалася Лялі, і вона повторювала її щодня. Коли вона з'являлася, крокодили відпливали на недосяжну відстань. А Ляля гоїдалася собі, вигукувала щось до них. Але всьому приходить свій кінець і цей кінець буває іноді дуже несподіваним.

Одного дня Ляля, як звичайно, розгойдалася з усіх сил і лігала сюди-туди над озером. І не відала бідна мавпа, що ліана третью об товсту гілляку і от-от перерветься. Раптом це сталося, і Ляля з розмаху шубовснула разом з ліаною в озеро. Вона безпорадно борсалася в воді, хапаючись за ліану і не знаходячи в ній опори. А крокодили з усіх сил попливли до неї. На мавпу чигала неминуча смерть. Галя прожогом заскочила до намету, захопила автомат і випустила по крокодилах довгу серію. Вона знала, що крокодили теж під охороною закону, але що було робити!

Налякані пострілом потвори зникли під водою, але за хвилину випірнули коло самої Лялі. Ще дві-три секунди... і вони розірвуть її на шматки. Але в цю мить з'явився над озером великий яскравий птах, упав каменем униз і вихопив Лялю з води. Налякані крокодили знову сховалися під водою, а птах з мавпою в пазурях важкими помахами велетенських крил піднісся над озером, пролетів над головами дівчат і зник у лісовому верхів'ї.

Галя впізнала того птаха. Це був він, чарівник! Вона зраділа, і надія зажеврила в душі. Обіцяв же їй чарівник, що допоможе. А Лулу була здивована й збентежена. І не знала що їй думати.

Вони сиділи обидві під наметом і обговорювали щойно пережиту пригоду з мавпою Лялею, коли це раптом з-поміж найближчих дерев вийшли двоє. Попереду ступав осяйно усміхнений чарівник-запорожець, а позаду, за його широкими плечима, йшла якась гола людина, її майже не було видно. Чарівник підійшов до них, відступив крок набік, і перед Галею і її чорною подругою постала вродлива біла дівчина, зовсім гола і з рожевою стрічкою на шиї. Вона мовчки стояла і усміхалася до Галі. Приголомшена Лулу раз у раз переводила погляд з Галі на нову дівчину - вони були схожі, як два ананаси на прилавку. Однаковісінкі.

- Дівчино, - сказав чарівник, - це твоя сестра. Я повернув її тобі. І не згадуй мене лихим словом.

Не встигла Галя щось відповісти, як чарівник зник, ніби його й не було. Галя схопилася і почала цілувати сестру, а та стояла і щасливо усміхалася. Тоді Галя завела її в намет і вбрала. І одяг був точно такий, як і на ній, Галі.

Незручність була тільки в тому, що Валя зовсім не говорила, бо серед мавп людської мови вивчити не могла. Галя зразу ж взялася вчити сестру говорити. А та несміливо, ніби соромлячись, повторювала за Галею слова рідної, але незнаної мови.

Галя вважала свою подорож до Африки щасливо завершеною, але незавершеними були її наукові дослідження. До умовленого дня, коли мали прийти носії, залишалося ще майже три тижні. І дослідження продовжувалися.

Та біда була в тому, що закінчувався запас харчів. Адже він був розрахований тільки на

одну Галю, а тепер їх було аж троє. Що ж робити? Галя почала радитися з Лулу.

- Нехай міс Галя не журиться, - сказала Лулу, - харчів є досить. Он вони плавають у озері.

- Крокодили? Та це ж гидота.

- Нігрохи не гидота. Наші люди залюбки їдять їхнє м'ясо. Якби не державна заборона, ми б їх уже всіх поїли. Треба тільки виманити крокодила з води, бо як застрелим у озері, то витягнути не зможем.

На другий день Галя з Лулу засіли в гушавині недалеко від озера. Лулу почала жалібно квилити, ніби якась умираюча тварина. Крокодили зразу вчули це і зацікавилися. Один з них виліз наполовину з води. Його дедалі більше розбирав апетит. Що воно там таке? Крокодил довго не наважувався вилізти з води, але нарешті відважився і швидко поповз просто до дівчат. А інші крокодили повисували з води голови при самому березі і були готові гуртом накинутися на впольовану здобич.

Крокодил був уже зовсім близько. Лулу затихла, і заторохтів автомат. Крокодил кивнув кілька раз хвостом і розпластався на піску. А всі інші зникли в глибинах озера. Незабаром і крокодилиача шкура, і м'ясо його, порізане довгими пасами, - все було порозвішуване на туго напруженому мотуззі і сушилося під спекотним сонцем Африки.

Запас харчів поповнено, і тепер можна було спокійно продовжувати дослідження і чекати приходу носіїв.

І не було більше з ними ніяких пригод. Галя чулася дуже щасливою, бо не тільки сестру знайшла, а ще й вірну подругу - чорну Лулу.

А коли прийшли носії, брат Лулу і його товарищ, їхньому здивуванню не було меж. Як це з одної білої міс зробилося дві?

Отаку незвичайну історію довелося пережити двом сестрам-близнючкам. А ще кажуть, що в наш прозаїчний час не буває чудес.

21 квітня 1993 року

БЕШКЕТНИЙ ДРУГ ЯКО

Микита Микитенко солодко спав. Воно завжди солодко спиться перед ранком. На столі стояв будильник, наведений точно на восьму годину. Саме в такий час уставав щодня Микита, щоб завчасу зібратися і йти в школу.

Правду кажучи, восьмикласник Микита Микитенко не належав до кращих учнів, хоч і здібний був. Причиною його відставання в навчанні були не лінощі, а обставини життя. Його батько був інженер і тепер працював у одній з африканських країн. Разом з ним поїхала й мати, а Микиту лишили вдома під опікою бабусі. Бабуся була добра, аж надто добра. Прекрасно годувала хлопця, слідкувала за його одягом. Але була вона поблажлива, як зазвичай бувають бабусі, і онуковими успіхами з навчанні не дуже цікавилася. Вона вважала, що не варто "перевантажувати дитину тим навчанням", а тільки треба відправити хлопця вчасно до школи, добре нагодованого і акуратно одягненого. А про навчання хай дбають учителі, їх на те вчили.

Отож учився Микита абияк, але школу відвідував акуратно, бо знав, що це обов'язково. От і цього разу він склав вчора в сумку книжки й зошити, подивився по телевізору фільм, навіть будильник на восьму годину ранку і ліг спати.

Був початок травня. Сонце сходило рано. Розвиднілося. Микита спокійно спав, будильник тихо цокав на столі, а бабуся готувала на кухні сніданок для внука.

І тут почулися в Микитиній кімнаті якісь дивні звуки. Ніби хтось тихенько йшов по підлозі. Щось невидиме дійшло до стільця і стукнуло так, ніби вилазило на стілець. Потім шелеснуло на столі. І тут зрушився з місця будильник, який ось-ось мав віддзвонити восьму годину. Хвилинка стрілка, яка вже доходила до позначки "12", хитнулася і поволі поповзла назад, минаючи позначки "11", "10", "9"... Зона зробила майже повний оберт у зворотному напрямку і зупинилася аж коло числа "12", але з протилежного боку. Виходило, що не восьма година вже була, а щойно лиш сьома минула. Потім щось ніби злізло зі столу на стілець, зі стільця на

застелену килимком підлогу і ледве чутно почалапало в куток за диван.

Минула восьма година. І хоч будильник мовчав, хлопець розплющив очі. Подивився на будильник - лиш сьома минула. "Ого, ще можна спати та й спати", - подумав Микита, повернувся на другий бік і задав хропака ще на цілу годину. Бабуся зготувала сніданок. "Щось довго не встає хлопчик", - подумала вона і заглянула в кімнату до Микити. Тоді тихо ввійшла і подивилася на годинник - було тільки двадцять на восьму. "Невже так рано? - подумала старенька. - Може, годинник зупинився?" Приклала його до вуха - ні, цокає. "Як же я так скоро впоралася?" - подумала бабуся і пішла на кухню.

Коли в той день Микита вийшов з сумкою на вулицю, його здивувало, що ніде не видно школярів. Завжди о цій порі йшли до школи хлопці й дівчата. Йшли групами й поодинці і серед пішоходів їх було найбільше. Вони в цей раніший час просто запруджували тротуари, так їх було багато. А сьогодні ані душечки. Що ж це сталося? Може, всі вже пройшли? Може, він запізнився?

Микита прискорив ходу і за кілька хвилин опинився коло школи. На шкільному подвір'ї був гармидер і рух. Значить, усе гаразд, він не запізнився. Микита підійшов до відчинених навстіж дверей школи, і в цей час пролунав дзвінок на урок.

Микита попрямував просто до фізичного кабінету, де за розкладом у його класі мав бути перший урок. А там уже сидів інший клас - 8-Б.

- Чого ви тут? У нас же першим уроком фізика, а не у вас, - сказав здивований Микита.

У відповідь 8-Б вибухнув дружним сміхом. Розгублений Микита стояв з сумкою посеред кабінету і не знав що й казати. І саме в цей момент зайшов учитель фізики. Поки вчитель вігався з учнями, Микита повернувся до дверей, щоб тихо вийти. Але вчитель зупинив його.

- А ти чого тут, Микитенко? І чого ти не був у мене на уроці?

- То що? В нашому класі фізика була?

І клас ще раз гримнув сміхом. Учитель жестом наказав учням заспокоїтися і сказав:

- То ти, Микитенко, проспав цілий перший урок? Нічого собі. Ти б'єш усі рекорди.

- Пробачте, - знічено сказав Микита, щоб якимось виплутатись з цієї ситуації, і вийшов.

Поки він дійшов до кабінету історії, там уже теж почався урок. Він постукав і увійшов, і вийшло так, що він запізнився навіть на другий урок.

Але було б ще півбідни, якби на цьому всі прикрі пригоди й скінчилися. А вони, ті пригоди, видно, тільки починалися. Поки Микита був у школі, те Щось вилізло з-за дивану і перевело стрілки будильника на годину вперед. Коли Микита прийшов додому, годинник, як завжди, показував третю годину. Ніби все гаразд. Хлопець пообідав і займався своїми справами, але думки його все поверталися до годинника. Непокоїв його той годинник. Що то він покаже завтра рано? Увечері він звірив будильник з телевізійною програмою. Виявилось, що він відстає всього на дві хвилини. Микита перевів стрілку на тих дві хвилини і ніби зовсім заспокоївся. Навів будильник на восьму годину, подивився по телевізору фільм і ліг спати. І снилися йому якісь невіразно-тривожні сни.

А опівночі з-за дивану знову вилізло оте Щось, тихо вибралося на стіл і знову перевело стрілки годинника на цілу годину. І на цей раз уже не назад, а вперед. Воно не шукало, не мацало, воно, те Щось, видно, добре бачило в темноті. Тихенько поставило годинник, злізло зі столу і пішло на своє місце за диван.

Настав ранок. Будильник різко задеренчав і Микита схопився. Глянув на годинник - рівно восьма година. Швидко вмився, одягнувся. Але виявилось, що бабуся ще не встигла підготувати сніданок. Це вперше за всі роки таке трапилося з нею. Микита був здивований і навіть обурений. Як це так, він спізнюється до школи? На цей раз уже через бабуся?

- Давайте мені гроші, і я поснідаю на перерві в шкільній їдальні.

- То випий хоч чаю, - сказала бабуся. Їй здавалося, що вона дуже провинилася перед хлопцем.

Микита поспіхом випив чаю, бабуся дала йому гроші на сніданок, і він пішов до школи. Вийшов на вулицю і, дивна річ, знову не побачив ніде школярів. Шуміли шинами тролейбуси, поспішали кудись дорослі, а з учнів - нікого. Невже знов запізнився? Микита йшов до школи сам не свій.

Ось і школа. І тихо коло неї, як на канікулах. Видно, давно вже йдуть уроки. Микита зайшов у вестибюль. Старенька техробітниця, яка протирала шваброю підлогу, подивилася на нього і невдоволено промовила:

- Чого ти так рано прийшов?

- Як "рано"?

- А так. До першого уроку ще ціла година, а ти вже притеребенівся. У школі тисяча учнів, а ти прийшов перший. Думаєш, медаль тобі за це почеплять? Спав би собі краще, ніж отут швендяти дочасно.

Микиті ніби й полегшало на душі, що він не запізнився, але водночас і страшно кому стало. Що ж це робиться? Вчора на годину спізнився, сьогодні прийшов за годину до уроків. Що ж це за біда впала на його голову? Хто ж тут винен?

Микита стояв коло шкільного гардеробу й думав, чи вертатися йому назад, чи чекати тут. Ні, йому не хотілося додому. Дістав з сумки підручник з географії, поклав на підвіконня і став повторювати матеріал заданого параграфа. З'являлися учні, переважно малюки, і Микиті стало трошки легше на душі.

Почалися уроки, і хлопець трохи призабув про свої домашні тривоги. Але не знав він, що чекає на нього вдома.

Перше, що кинулося Микиті в очі, коли він прийшов додому, був незвичайний вигляд бабусі. Зразу було видно, що вона чимось стурбована й налякана.

- Микитко, я не могла дочекатися тебе. Біда в нас.

- А що таке? - злякано спитав Микита.

- Хотіла я зайти в твою кімнату, щоб прибрати. Відчиняю двері, і тут на столі перевернувся годинник. І щось скочило зі столу на підлогу. Я добре чула, як воно скочило. І я зачинила двері. І боюся заходити туди.

- Яке ж воно було, те, що скочило?

- Та я його не бачила. Ніби й не було нічого. Але я добре чула: скочило.

Микиті прийшла на гадку людина-невидимка з фільму за книгою Герберта Уеллса. Моторошно й страшно стало йому. Той невидимка такий жахливий був. Як же його зайти в кімнату, коли там таке страховисько? Бабуся сказала:

- І нащо йому був годинник? Я тобі кажу, це воно винне, що ти вчора на годину запізнився до школи. Воно годинник підкручує.

- Бабусю, вчора я запізнився, а сьогодні прийшов за годину до початку занять.

Бабуся сплеснула в долоні.

- А я ж то думаю: чого ж це я запізнилася зі сніданком? А то воно перекрутило годинник наперед. А тепер воно знов крутило. А я зайшла, і воно втекло.

- Треба перевірити годинник, - сказав Микита. - Я зайду й візьму його.

Микита трошки відчинив двері до своєї кімнати. Там було тихо й спокійно. Він відчинив двері навстіж. В кімнаті було все, як звичайно, тільки будильник не стояв на своєму місці, а лежав на краєчку стола, перевернутий догори циферблатом. Микита сторожко перейшов через кімнату, взяв будильник, повернувся з ним на кухню до бабусі і зачинив за собою двері. Вони почали розглядати годинник.

- Бабусю, я ж недавно прийшов зі школи, а наш годинник уже пів на п'яту накрутив.

І Микита з будильником пішов до сусіда, старенького пенсіонера.

- Пробачте, Василю Денисовичу. Скажіть, котра тепер година?

- Три двадцять дев'ять.

Микита глянув на свій годинник - він поспішав на цілу годину. Хлопець повернувся до бабусі і розказав, що годинник показує неправильно. Вони перевели стрілки на годину назад. Та сіли вдвох на кухні і тихенько (щоб Воно не почуло) радилися, що ж його далі робити. А в кімнаті за дверима було Воно, таємниче й незбагненне.

- Слухай, Микитко, - прошепотіла бабуся, - я піду до телефону і подзвоню в міліцію. Вони придуть і його знайдуть.

- Я б не квапився з міліцією. Треба придумати щось краще.

- Що ж ти тут придумав?

Вони сиділи, думали і тихо обмінювалися думками. І сказав Микита:

- Нам нема чого боятися. Як воно мусило вилазити на стіл, щоб добратися до годинника, то, значить, воно зовсім мале. Це раз. А друге - це те, що воно не лихе. Воно ж у мене в кімнаті не сьогодні завелось. Я ж спав, а воно було в кімнаті і не вчинило нічого злого. Воно просто капосне трохи і більш нічого. Я сам спробую його зловити.

- А може, таки краще в міліцію зателефонувати?

- Ні, бабусю, краще я сам. От побачите, все буде гаразд.

Та хоч як заспокоював Микита бабусю й самого себе, він таки боявся. Намагався побороти в собі страх і не міг. Але він не хотів показувати свій страх перед бабусею і вирішив таки те Щось зловити.

Микита відчинив двері і ступив до кімнати. Він чув, як сполохано б'ється в грудях його серце. Але вирішив нізачо не відступати.

- Гей ти, невидимко, виходь сюди! - голосно сказав Микита.

Тиша.

- Ти думаєш, я не знаю про тебе? Я добре знаю, що ти тут. Покажися!

Тиша.

- Як не показуєшся, то я починаю шукати.

Микита навмисно говорив дуже голосно, щоб заглушити свій страх. Він боявся, але як уже сказав, що починає шукати, то треба було шукати. І Микита пройшов сюди-туди по кімнаті, розставивши руки. Нічого не було. Тоді він, переборюючи страх, поліз під ліжко. Нічого й там не було. Під столом теж нічого не знайшов. Провів рукою по дивану - пусто. Зостався тільки кутик за диваном. Микита розставив руки і помаленьку пішов туди. Йому здалося, що там ніби щось шеберхнуло. А може, то тільки причулося? Він провів рукою сюди-туди - нічого. Зостався тільки маленький кутик між диваном і стіною. Микита простяг туди руку і відсмикнув її назад - там щось було. Він ще ніколи так не лякався. Серце, здавалося, от-от вирветься з грудей, у голові шуміло. Він боявся, але йому було соромно тікати. Оглянувся назад - бабуся, насторожена й бліда, стояла в дверях і не зводила з нього очей. Присутність бабусі додала йому сміливості. "Що буде, те буде", - подумав Микита і простяг обидві руки в той куток. Йому здалося, що він ухопив якусь посудину.

- Я спіймав тебе, невидимко! - крикнув Микита і вибіг на середину кімнати.

Він міцно притискав до себе обома руками те невидиме Щось, а воно мовчало і не ворушилося. "Це таки якийсь неживий предмет, якась посудина", - подумав Микита, але ще раз крикнув:

- Слухай, невидимко, я піймав тебе! Покажися!

Тиша.

- Як не показуєшся, то зараз так гримну тебе об підлогу, що тільки скалки полетять!

А бабуся стояла в дверях і вся тряслася як осиковий лист.

- Я останній раз попереджую тебе! - вигукнув Микита.

І раптом воно заговорило.

- Не треба гримати об підлогу. Я все розкажу.

Микита від несподіванки мало не випустив його з рук. І радість його охопила. Воно заговорило! Нарешті наближається розгадка таємниці.

- То говори, - тремтячим голосом сказав Микита.

- Я - робот номер 1247.

- А як ти опинився тут?

- Я перейшов на режим невидимки і вислизнув непомітно з заводу. Хотілося трохи погуляти. Так я забрів аж на вашу вулицю і, ніким не помічений, проскочив у вашу квартиру.

Воно говорило людським голосом, але якимось не так, як люди. Говорило повільно, байдужо, безбарвно, ніби диктуючи.

- Я належу до партії роботів десятого покоління, що їх виготовляє один із заводів наглого міста. Незабаром нас мають відправити за призначенням, а поки що вся партія лежить на

складі. З кожного робота вийняли основний елемент, і вони лежать на складі мертві. Аж тоді, коли нас привезуть на постійне місце нашої роботи, основний елемент буде поставлено кожному на місце і ми почнемо виконувати наші обов'язки. А з мене через неухважність основний елемент не вийняли. Я переключився на режим невидимки і, коли відчинили двері складу, непомітно втік. Я не назавжди втік, а лиш на чотири місяці, поки не вийде термін дії мого елемента. До того моменту, коли ця дія закінчиться і я перетворюся в нерухому ляльку, я маю повернутися на своє місце. У мене ще є в розпорядженні три місяці і двадцять два дні.

- А чому ж ти саме до нашої квартири прийшов, а не до якоїсь іншої? - запитав Микита, все ще притискаючи невидимого робота до себе.

- Це сталося випадково. Я брів невидимкою по вулиці і побачив, що ти йдеш зі школи. І ти сподобався мені, Микито. Ти цікавий тип. Я вирішив трохи з тобою погратися і непомітно прийшов за тобою у вашу квартиру. А що було далі, ти вже знаєш.

- То покажися мені нарешті, щоб я бачив, який ти.

- Не можу. Ти притиснув мені обидві руки, і я не можу покрутити піпунтик і переключитися на режим видимої діяльності.

- А ти не почнеш тікати, як я тебе пушу?

- Ні. Ми з тобою можемо робити все по-доброму. Я бачу, що ти добрий хлопець, Микито.

Микита випустив робота з рук. Почувся тихесенький звук, ніби хтось покрутив ключик ручного годинника, і робот 1247 з'явився перед очима Микити. Він був справді схожий на якусь комбіновану посудину. Тулуб його становив балон із сірої пластмаси. А на ньому, на тому тулубі, сиділа кругла, схожа на невеликий глобус, голова. Спереду на голові два горизонтальних прорізи. У тих прорізах блищали якісь кристали. Там, де в людини мав би бути рот, у робота 1247 було два горизонтальних рядки дірочок, по сім у кожному рядку. А руки й ноги - тоненькі палички з такої ж пластмаси, з потовщеними накладками на колінах і ліктях. Тільки пальці на руках були дещо схожі на людські.

- То ось ти який, робот номер 1247, - сказав Микита. - Але мені не подобається ця назва - "Робот номер 1247". Треба буде придумати для тебе якесь підходяще ім'я.

Отак вони й познайомилися. А що ж далі? Знову буде робот усякі капості робити? І Микита рішуче сказав:

- Слухай, а нащо ти мені таке виробляв? Нащо годинник крутив?

- Хотів погратися. Подивитися, що з того вийде. Адже наше десяте покоління роботів тим і відрізняється від попередніх, що воно наділене інтересом до навколишнього світу. А інтерес - це, щоб ти знав, Микито, дуже важлива річ. Без нього неможливий ні пошук, ні справжня творча дія.

- Мені не треба ні твого інтересу, ні твоїх жартів. Я беру тебе в мішок і несу в міліцію. І хай тебе розберуть на запчастини, щоб ти не був такий хитрий, не тікав і не капостив людям.

- Не роби цього, Микито. Я не хочу, щоб мене розібрали на запчастини. Не роби цього, і я тобі в пригоді стану.

- Як же ти мені в пригоді станеш?

- Ну, буду тобі допомагати готуватися до уроків.

- А ти вмієш це робити?

- Чого ж не вмію? В мене закладено широку програму знань, бо нас усіх планують зробити помічниками вчителів. Але мені треба вивчити твоє письмо, щоб я міг при потребі виконувати твої завдання своєю рукою.

- То це ж прекрасно! Ти будеш писати, а я подавати вчителям. Отак і будемо їх дурити.

- Дай мені зразок свого письма. Я буду дивитися на нього кілька годин, і воно відіб'ється в моїй пам'яті.

Микита вирішив зразу приступити до діла. Приставив до стола стілець, а на нього кілька книжок, посадив на них робота і поклав перед ним свої зошити.

- Дивись.

А бабуся на кухні ще й досі не заспокоїлася.

- Микитко, може, й справді, краще віднести його в міліцію?

- Ні, бабусю, не треба цього робити. Цей робот - класний хлопець. Він буде допомагати мені в навчанні. І ніякої ж мороки з ним не буде. Ні годувати його не треба, ні одягати - нічого.

Не знав Микита, що морока буде та ще й немала.

І зостався робот 1247 жити в їхній квартирі на правах Микитиноного товариша. Уже на другий день він добре запам'ятав письмо Микити і став писати точнісінько так, як Микита, тільки значно акуратніше. А на четвертий день сів і виконав у Микитиних зошитах усі письмові завдання. І почав повторювати це щодня. А Микита лиш носив до школи все готовеньке.

Не покидала Микиту думка дати роботіві якесь хороше ім'я і робот з цим погодився. Але притому він запитав хлопця:

- Скажи, чого тебе назвали Микитою? Це ж не дуже поширене ім'я.

- Микитою звався мій дід, який трагічно загинув молодим. Мене так назвали на його честь.

- Значить, тебе так назвали неспроста. То й мене треба назвати найбільш підходящим для мене ім'ям. Хоча б отаким: Роботус-Генераціонус-Декус-1247. Це значить...

- Ні, це не годиться, - заперечив Микита.

- Це вичерпне і точне ім'я.

- Дорогий мій, воно дуже громіздке й незграбне. Тобі треба дати якесь коротке й просте ім'я, наприклад, Яків.

- Не підходить. Я не людина і ніколи людиною не буду. Мені треба оригінальне, ніколи не чуване ім'я.

- То скоротимо слово "Яків". І вийде коротке й чітке - "Як".

- Не підходить, так зветься бик у горах Центральної Азії. Я не бик.

- То додаймо до слова "Як" ще одну літеру. І вийде просто й оригінально - "Яко".

- Підходить. Хай буде Яко.

З того часу робот так і звався - Яко. І надалі ми будемо його називати тільки так.

А тим часом у школі виникли труднощі. Хоча вчителі і задоволені були, що в зошитах Микити все гаразд, але в декого виникли сумніви. І не в учителів, а в учнів. І найбільше допікав Тарас Бульба. Той Тарас був однокласником Микити. Його справжнє прізвище було Терещук, а Бульбою його прозвали товариші. Це прізвисько за ним закріпилося, і він уже не противився, коли казали "Бульба". Тарас був розумний і справедливий хлопець, хоча й надто гострий на язик. Але його рідні батьки ще змалечку покривдили сина, систематично переговорюючи його. Вони тішилися, що хлопчик гладшає, і розгодовували його чимраз більше. І він зробився непомірно гладкий. Батьки вже й не раді були, але як виправити становище, не знали.

Оцей Тарас Бульба і псував, як то кажуть, Микиті кров. Він казав, що не сам Микита виконує завдання з математики.

- Це йому хтось робить. Я добре знаю, що він нічого не тямить у математиці.

А позаяк Тарас був одним із найсильніших учнів у класі і всі мали його за справедливого хлопця, то багато хто був схильний поділяти його думку.

А Микита щодня приносив до школи акуратно виконані завдання, і зошити його рябили п'ятірками. Тараса Бульбу це просто сердило, і він сказав деяким учням, що попросить учителя математики викликати Микиту до дошки.

- Хай він при всіх виконає повторно те саме, що вдома. І він того не зробить! Я вам кажу, що не зробить! - запевняв Тарас.

Це донеслося до Микити. "Треба щось робити, - подумав він, - якоесь рятуватися". Микита від природи був здібний хлопець і при бажанні міг подолати шкільні математичні премудрості. Отож, він прийшов зі школи і сказав Якові, яка загроза нависла над ним.

- Ти мені кожного разу пояснюй, як ти робиш приклади з математики. Розтлумачуй усе, щоб я сам після того міг його зробити, те завдання.

І Яко взявся за Микиту. Він розв'язував приклади і все пояснював, а Микита уважно слухав. Учитель з Яко був педантичний і нудний, але тямущий і терплячий. Микиті не хотілося слухати довгі й нудні пояснення, але й посміховиськом перед усім класом не хотілося стати. А Яко не знав ні втоми, ні співчуття. Він годинами вдовбував математичні істини в Микитину

голову і заспокоювався аж тоді, коли переконувався, що Микита справді добре засвоїв усе написане.

Нарешті настав день, коли їхні нелегкі труди дали свій результат. Іван Петрович, як завжди, проходив на початку уроку поміж партами і переглядав, як хто виконав домашнє завдання. Зупинився коло Микити й сказав:

- У тебе знову все гарно зроблено.

І тут піднявся монументальний Тарас Бульба.

- Але ж то не він робив.

- А відки ти це знаєш, Терещук? - запитав учитель.

- Я не знаю, хто робив, але впевнений, що не Микитенко. Я не бажаю йому зла, але хочу, щоб усе робилося поправді. Як ці приклади розв'язав Микитенко, то хай він зробить їх на дошці перед усім класом.

Вчитель подумав кілька секунд і сказав:

- Ну що ж, будемо вважати цю пропозицію слушною. Микитенко, іди до дошки й покажи, що ти це сам зробив. Зошит хай зостається тут. Задачник візьми з мого столу.

Микита встав і впевненим кроком пішов до дошки. Весь клас цікавий був знати, що з того вийде. І Микита легенько упорався з прикладами. За кілька хвилин усе було готове. Вчитель сказав:

- От бачиш, Терещук, ти був неправий. Тобі треба попросити у Микитенка пробачення.

Але впертий Тарас Бульба заперечно похитав головою і лишився при своїй думці.

Двадцятого травня вчитель математики оголосив:

- Завтра підсумкова контрольна робота.

- Отепер і побачимо, на що здатний Микитенко, - сказав Тарас Бульба. - Скоріше я стану чемпіоном світу зі стрибків угору, ніж він напише на трійку контрольну.

Задумався Микита. Він розумів, що Тарас каже правду - контрольну він самостійно не зробить. Що ж робити? Яко зразу помітив, що Микита прийшов зі школи в поганому настрої. І Микита розказав йому про контрольну роботу.

- Тут я тобі не зможу допомогти, Микито. Я ж не знаю, якою буде та контрольна.

І тоді Микита зважився на відчайдушний крок. Він попросив Яка, щоб той пішов з ним у школу. Яко почав розпитувати, яка та школа, бо він же її ніколи не бачив. Микита все розказав.

- Ні, Микито, - сказав Яко, - тут ми з тобою нічого не зробим. Хоч я й буду в режимі невидимки, хтось таки наскочить ненароком на мене. Там же повно школярів. Хтось наскочить, і мене схоплять, і віднесуть для розгляду справи в міліцію. І все викриється, і буде повний провал. Та й писати ж я не зможу. Хоч я й буду невидимкою, але ручку, яка буде писати моєю рукою, зможе побачити кожен. Микита сидів, пригнічений важкими думками. Він уже так далеко зайшов у цій математичній авантюрі, що провалитися було страшно. Треба шукати якийсь вихід. І Микита вирішив таки брати з собою до школи Яка. Той хоч-не-хоч мусив погодитися.

На другий день Микита йшов до школи, а невидимка Яко сидів у нього на плечах, спустивши ніжки йому на груди. Микиті вдалося непомітно пронести Яка через вестибюль і коридори. В кабінеті математики він поставив його в куточок, за шафу з математичними моделями.

Урок алгебри був першим. Учитель швидко роздав зошити для контрольних робіт і повернув дошку, щоб написана задалегідь умова контрольної роботи постала перед очима учнів.

- Приступайте до роботи.

І тут підняв руку Микита

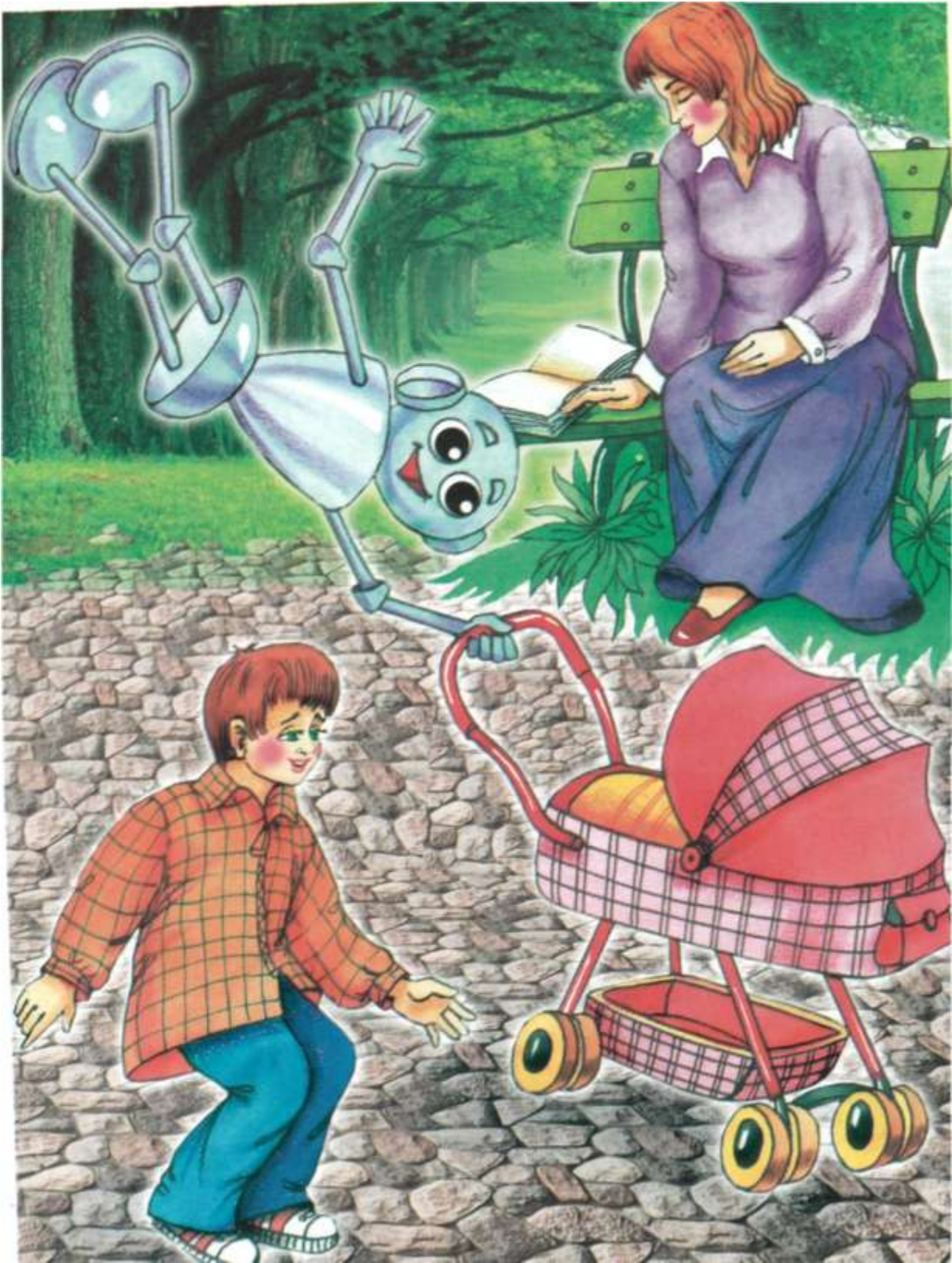
- Чого тобі, Микитенко?

- Дозвольте мені сісти самому на отій задній порожній парті.

- А для чого це тобі?



Бешкетний друг Яко



Бешкетний друг Яко

- Я звик працювати сам і розгублююся, коли кругом мене сидять інші учні. Та й не хочу, щоб казали, ніби я в когось списую.

Учителеві прохання Микити здалося трохи дивним, але він погодився. Микита перенісся на задню парту і поклав сумку з книжками на сусіднє порожнє місце. А з-за шафи уважно слідкував за всім невидимка Яко. Він побачив приготоване для нього місце і підійшов тихенько до задньої парті. Микита окинув поглядом клас. Всі учні були зайняті контрольною, а вчитель писав щось у класному журналі. Тоді Микита нагнувся, взяв невидимого Яка і посадив його коло себе на сумку.

Робота розпочалася. Розв'язував Микита, а поряд на листочку розв'язував Яко. У Микити, ясна річ, виникали труднощі, а в невидимки все йшло як по маслу. Коли учитель проходив неподалік, Яко клав коло Микити ручку, відсував до нього напір і сидів непорушно, поки вчитель не відходив далі. А одного разу, коли вчитель підійшов загрозливо близько, Яко навіть шастьнув під парту і його пластмасові ніжки підозріло брязнули об підлогу. Але, на щастя, Іван Петрович нічого не помітив.

Не минуло й половини уроку, як робота була готова. Яко управився з нею набагато швидше, ніж будь-хто з учнів. Не можна сказати, що сам Микита нічого не робив. Він і сам устиг дещо виконати, але йому було ясно, що без Яка він навряд чи зробив би контрольну хоч на "три".

Микита встав, підійшов до учительського столу, поклав перед учителем зошит і з незалежним виглядом вийшов з класу. А невидимка Яко тихенько заховався в кутку за шафою. Здивований вчитель розкрив зошит - все було зроблено бездоганно. А Тарас Бульба за цей час устиг зробити тільки половину роботи. Вийшовши через п'ятнадцять хвилин, він підійшов до Микити і сказав:

- Пробач, Микито, я був неправий. Як хочеш, я буду тобі другом.

На перерві Микита навмисно затримався в математичному кабінеті. Коли всі пішли, він тихенько підійшов до Яка й сказав:

- Сиди тут до кінця уроків. Я за тобою зайду.

Сказав це і побіг услід за однокласниками.

Микита добре продумав усе. Щоб мати привід ще раз зайти в той кабінет, він "забув" на шафі з математичними моделями свій задачник з алгебри.

Усе йшло в школі, як завжди, але на великій перерві почало творитися щось незвичайне. Переходив з кабінету в кабінет один з п'ятих класів. Дві дівчинки-подружки відділилися від усіх, відійшли набік і про щось собі говорили. А сумки їхні стояли збоку на підлозі. І раптом одна з сумок зрушилася з місця і посунулася по підлозі вздовж коридору. Вона сунулася ривками, ніби хтось невидимий раз у раз шарпав її.

- Дивись, дивись, моя сумка сама волочиться по землі! - крикнула одна з дівчаток.

З інтересом і острахом дивилися обидві подружки на дивне явище. А сумка посунулася далі і зупинилася аж проти дверей до їдальні. І саме в той час двері відчинилися і з їдальні вийшов Тарас Бульба. Він не помітив під ногами сумку, спіткнувся і всією своєю вагою гримнувся на підлогу. Усі учні, які бачили цю сцену, сміялися з Тараса. А він, ні в чому не винний і незаслужено покривджений, зайшов до кабінету фізики, мовчки взяв свою сумку і пішов додому. Ніхто з однокласників навіть не зрозумів, що ж сталося.

Почався наступний урок. Та не минуло й півуроку, як задеренчав дзвінок на перерву. Такого в цій школі ще ніколи не бувало. Але дзвінок є дзвінок, уроки перервалися, учні висипали на коридори. Зі свого кабінету вийшов директор і підійшов до чергової техробітничі.

- Що ви робите? Нащо ви подзвонили посеред уроку?

- Я не дзвонила.

- Як "не дзвонила"? А хто ж це зробив?

- Не знаю. Тут нікого не було. Воно ніби саме подзвонило.

- Не говоріть дурниць. Скажіть, що ви не були на своєму місці і це зробив якийсь малий хуліган з учнів. Подивіться, он і стільчик приставлений до стіни, щоб малий бешкетник міг досягнути кнопки дзвінка.

І тут несподівано знову задеренчав дзвінок. І директор, і техробітничі, і всі учні, які були

поблизу, ясно бачили, що нікого біля кнопки не було. А дзвінок дзвонив.

- Що ж це воно діється? - розгублено промовив директор. - негайно викличте електрика.

Прийшов електрик, перевірів - система сигналізації була цілком справна. Директор не знав що й думати.

А Микита не міг дочекатися кінця уроків. Він здогадувався, що тут не обійшлося без Яка. Мабуть, він утік зі свого місця за шафою і тепер капостить по школі.

Після останнього уроку Микита побіг до математичного кабінету. Звідти виходили останні учні. Вчитель уже хотів замикаати.

- Пробачте, мені треба взяти книжку, - сказав Микита і зайшов до кабінету. Беручи на шафі книжку, він ніби ненароком упустив її за шафу. Нагнувся ніби за книжкою, а хотів намацати в кутку невидимого Яка. Але куток був порожній, Яка не було.

Розтривожений і засмучений Микита поволі брів додому. Раптом хтось торкнув його за руку, і він почув знайомий монотонний голос:

- Не сумуй, Микито, все гаразд.

- Ах ти ж бешкетнику, ах ти ж негіднику малий! - лаяв Микита свого друга, зле на душі йому стало радісно й легко.

Яко, як і Микита, думав, що на цьому всі пригоди того дня й закінчилися. Але це було не так.

Микита завжди любив розповідати про всі свої шкільні справи бабусі. Воно й не дивно, бабуся була для нього вдома єдиним співбесідником. Старенька з цікавістю слухала розповіді онука. А сьогодні справді є що розказувати. Ще ніколи не було в школі такого дива. Захоплено жестикулюючи, розказував Микита про витівки Яка. А бабуся слухала і дедалі більше хмуріла. Зміну її настрою Микита помігив запізно. Помігив і стишив тон своєї розповіді. Коли він сяк-так довів її до кінця, заговорила бабуся. Це була зовсім не та ласкава й поступлива бабуся, яку він знав. Вона говорила твердо і різко, не допускаючи ніяких заперечень і виправдань.

- Микито, чи не казала я тобі, що ніколи не можна робити людям зла? Як не можеш зробити чогось доброго, то краще не роби нічого. А ти що робиш? Ти завів у школу цього паршивця-робота, щоб він там капостив? Та ж ви збавили навчання в школі сотням дітей. А чого варта витівка з Тарасиком! Ти ж сам казав, ще це хороший хлопець. А цей паскудник підставив йому сумку, щоб він впав і побився. Та ще й хвалитеся цим? Я кладу цьому край: зараз же відкручую твому Якові капосну голову і викидаю її геть. Хай нею грають хлопці в футбол. Хай що хочуть роблять з нею. Я не допущу, щоб таке лихе по світі ходило. Якби воно було налаштоване на добро, то хай би жило. А як воно тільки на зло налаштоване, то нема йому місця між людьми. Я б скоротила платню тим інженерам, тим вченим та мудрим, які придумали оце мале опудало. Де він там? Давай його сюди!

Яко побачив, що біда, переключився на режим невидимки і зник з очей. Ясно, що він був тут, але видно його не було.

- Шукай його і давай сюди! - крикнула роздратовано бабуся.

Микита бачив, що впертністю тут нічого не досягнеш. Тільки проханнями і умовляннями можна уласкавити бабуся.

- Бабусю, не гнівайтесь, я вас прошу. Я вам обіцяю, що він нічого такого більше не зробить. А як зробить, то я сам розберу його на запчастини.

- Ти розбереш? Як же ти розбереш, як він за тебе, лінюха, все робить? Про тебе, то хай він капостить скільки завгодно, аби тільки за тебе шкільні завдання робив. Чи не правду кажу?

- Та ж правду, бабусенько, щирю правду кажете, - погоджувався Микита. Він бачив, що злість бабусі уже починає потроху проходити, і хотів виграти час.

- Яко, ти не ховайся, ти ходи до нас, бо, я тобі кажу, з бабусею жарти погані. Ти сам скажи, як ти будеш поводитися.

І Яко з'явився посеред хати, підійшов до бабусі і сказав своїм монотонним голосом:

- Пробачте, бабусю. Я більше ніколи не буду робити людям капостей. А як пожартую трошки, то так, щоб нікому не шкодило.

Бабуся дивилася на Яка, і не розібрати було, чи більше в її погляді презирства, чи співчуття.

- Ну добре. На цей раз прощаю, але більше вже не прощу.

І, глянувши на Микиту, презирливо махнула рукою в бік Яка й промовила:

- Забери його з моїх очей. І пам'ятай, що добро треба робити, а не зло.

- Я так і буду робити, бабуся. Але, повірте, не я один у цьому винен. Мені ж у школі ні разу ніхто не говорив про добро і зло. Різні говорили і різного вчили, а що таке добро і що таке зло, я так і не чув. І в програму Якових знань, видно, теж не закладали поняття про добро і зло. Отого він і робив таку шкоду в школі.

На другий день Микита з легким серцем ішов собі зі школи додому і не знав, що на нього чекає нова несподіванка. Щойно відчинивши двері і глянувши на бабуся, він зразу помігив, ще сталося щось незвичайне.

- Микитко, біда, твій робот пропав. Знов десь уже свої фокуси виробляє.

- Як пропав? - стурбовано запитав Микита. - Може, він заховався десь у квартирі?

Микита старанно обшукав усю квартиру - робота ніде не було.

- Бабуся, ви сьогодні ходили кудись?

- Ходила. В магазин.

- А кудюю ви йшли? Якою дорогою?

- Та через парк.

- Ясно. Він непоміжно вийшов разом з вами і тепер тиняється парком.

Навігь не пообідавши, Микита побіг до парку. Але парк великий, де будеш його шукати? Хлопець ішов поволі одною з алей. Людей у парку було дуже мало. На одній з лавок двоє пенсіонерів грали собі в шахи. Микита порівнявся з ними, і тут один з гравців запитав свого товариша:

- Слухай, а де дівся мій король? Та ж нема на дошці короля.

- Звідки я знаю, де твій король? Пошукай у кишнях.

- Ти не жартуй. Ніхто не міг узяти його, крім тебе. Нікого ж тут більше не було.

- Чого ти до мене причепився? Не брав я твого короля.

- То, може, Бог зняв його з дошки? - уїдливо промовив сивий шахіст.

І не встиг його товариш сказати щось у відповідь, як десь поблизу почувся дивний монотонний голос: "Так, це я, китайський бог Будда, зняв з дошки вашого короля".

- Ти чув? - тихо запитав той, у кого пропав король.

- Та чув.

- І я чув. Або нам обом на старість починає робитися недобре в голові, або на світі справді твориться щось погане. Ходім краще додому.

Вони склали в коробку шахи, встали, взяли свої капелюхи. І під одним із капелюхів знайшовся шаховий король.

- Чудеса та й годі, - сказав один з шахістів, кинув короля в коробку, і вони пішли.

Тоді Микита покликав:

- Яко, підійди до мене.

Тиша.

- Ну, бешкетнику, хай я тебе тільки зловлю. Підійди, перестань жартувати. Я ж знаю, що ти тут! - крикнув Микита трохи голосніше.

Тиша.

І прохання, і погрози, як то кажуть, повисали в повітрі. Яко не обзивався. Микита побрів поволеньки далі.

На лавці сиділа молода жінка і читала книжку, а коло неї стояв дитячий візочок з немовлям. Микита ще здалеку побачив, що візочок почав розхитуватися, а тоді зрушив з місця і покотився доріжкою. Він відкотився вже досить далеко, а заглиблена в книгу жінка не помічала цього. "Отуг я тебе й зловлю", - подумав Микита і пустився бігти вслід за візочком. Жінка почула тупіт, підвела голову і побачила, що візок з дитиною відкотився від неї на добрих двадцять метрів. І якийсь хлопець біжить за візком. Перелякано крикнувши, жінка кинула книжку і побігла вслід за Микитою.

У цей час візок зупинився. Микита добіг до нього перший. Жінка побачила, що він бігає навколо візка і кумедно розмахує руками, ніби ловить когось. Їй здалося, що цей хлопець зазіхає на її дитину.

- Ти що, негіднику, робиш?! - крикнула вона, добігаючи до візка.

- Та нічого. Я так собі, - розгублено промимрив Микита.

- Я тобі дам "нічого"! Нерозумні твої фокуси, скажу я тобі.

І вона пішла, котячи перед собою візок з дитиною, а засмучений і зневірений Микита поплентався додому. І раптом біля нього почувся знайомий голос:

- Усе, Микито. Жарти закінчені. Більше не буду. Даю слово, що не буду.

Микита схопив свого друга-невидимку, підняв його, притиснув до грудей і на радощах поцілував у холодну пластмасову голову.

Закінчився навчальний рік, настали канікули. В передостанній день навчання Яко сказав Микиті:

- З математики підручники ти не здавай, бо нам ще треба попрацювати.

І книжки лежали собі в книжковій шафі, а канікули йшли як звичайно. Микита так подружився з роботом, що навіть водив його містом. І по тому ж парку не раз прогулювалися вони вдвох. Одного разу навіть їздили за місто в ліс. Як би там не було, Микиті було добре з Яком. Але одного разу Яко сказав:

- Микито, через місяць мій основний елемент вичерпується і моя життєдіяльність припиняється. Мені залишилося бути в тебе всього місяць.

- Мій любий Яко, як же я буду без тебе жити?

- Треба зробити так, щоб ти міг успішно зі всім управлятися без мене.

- Що зробити?

- Тобі треба як слід підготуватися з математики.

І вони засіли за книжки. Щодня годину зранку і годину після обіду йшло навчання. Микита звик до монотонної роботової манери викладання, і вона йому навіть починала подобатися. І особливо подобалося йому те, що він починає по-справжньому розуміти предмет навчання. Коли до кінця їхньої спільної праці залишалося всього десять днів, Яко сказав:

- Микито, ці книжки ти вже добре знаєш і вмієш усе розв'язувати. Нам треба знайти для навчання якусь складнішу книгу з математики.

- Яку, наприклад?

- Книгу з більш складними задачами.

Микита пішов книгарнями і знайшов книжку "Математичні задачі із всеукраїнських олімпіад". Яко перегорнув її, подивився і сказав:

- Це саме те, що треба.

Вони сіли над книгою, і Яко на очах у Микити розв'язав одну з задач. І зробив всі необхідні пояснення.

- А тепер ти пробуй розв'язувати, - сказав Яко.

Микита взявся до одної задачі, але скільки він не думав, скільки не бився над нею, нічого не вийшло. Він пробував братися до деяких інших задач тої книги - нічого не виходило.

Після обіду Яко розв'язав ще одну задачу. Коли вона була готова, Микиті здалося, що нічого складного в ній нема, а коли сам узявся за ще одну, знову нічого зробити не міг. Яко розв'язав одну за одною чотири задачі, а в Микити справа з місця не зрушувалася. І він нарешті розсердився. Хотілося сердитися на Яка, але не було за що, і Микита сердився на самого себе. Невже він такий безнадійно тупий!

На другий день у післяобідню пору, коли Яко розв'язував уже сьому задачу, Микита вирішив не йти ні на яку прогулянку. На двадцять дев'ятій сторінці книжки він знайшов, як йому здавалося, підходящу задачу і переписав її акуратно в зошит. А Яка попросив перейти на режим невидимки і зникнути.

Він сидів над задачею і думав. Минула година, друга, а він усе сидів. Такого раніше ніколи не бувало, щоб він у цю пору дня тихо сидів у кімнаті. І бабуся затривожилася. Відчинила тихенько двері, заглянула і знову зачинила. І подумала бабуся: "Щоб хоч той робот не виробив

з дитиною чогось поганого".

Це було нелегко, отак сидіти й думати, й не знати, чи вийде що з того.

Аж під вечір здолав нарешті ту задачу Микита. Все вийшло якось несподівано. Нічого не було ясно, і раптом його осяяла думка: "Та це ж дуже просто!" І він почав швидко писати розв'язання. Коли все було готове, покликав Яка. Той подивився - правильно!

- Ну, Микито, тепер можна сказати, що ти добре підготовлений до вивчення математики в дев'ятому класі. Ти вже можеш обходитися без мене, - сказав Яко, і вони пішли на вечірню прогулянку вулицями міста, білявий школяр-підліток і робот-невидимка.

Але ніщо не стоїть на місці. На зміну лігу приходять осінь і зима, а на зміну радощам - турботи й печалі. Наближався день прощання з Яком. Микита був сумний. Він звик до свого електронного друга і знав, що без Яка йому буде нелегко. І до того ж йому не подобалося, що робота ніби й не засмучувала їхня близька розлука і притому розлука навів.

- Яко, хіба тобі не жаль, що ми розстаємося?

- Ні, зовсім не жаль, - несподівано відповів своїм монотонним голосом Яко.

- Я не знав, що ти мене так не любиш.

- Так, не люблю. Любов, різні там емоції й переживання - усе це недоступне для нас, роботів. Це ви, люди, переживаєте й любите, а ми, роботи, знаємо тільки розрахунок. Розрахунок і більше нічого, якщо не брати до уваги того, що роботи десятого покоління наділені ще інтересом до навколишнього світу. Інтерес і привів мене до тебе. Але головне - розрахунок. І я точно знаю, що завтра, найпізніше післязавтра закладений в мене основний елемент вичерпається. І тому мені треба вчасно з'явитися на завод. Завтра рано ти мене туди віднеси.

На другий день Микита встав набагато раніше, ніж звичайно. Яко переключився на режим невидимки, Микита загорнув його в бабусину хустку і пішов з ним до тролейбусної зупинки. Йому довелося кілька разів пересідати з тролейбуса на тролейбус, поки дістався до того заводу. На ранкову зміну йшли перші поодинокі робітники. Микита розгорнув свій пакунок і поставив невидимого Яка коло себе. Яко мав упізнати того чоловіка, до якого треба було звернутися.

Робітники вже йшли суцільним потоком. І в тому потоці треба було не пропустити, помітити потрібного чоловіка. Яко увалено слідкував. Напружене чекання. Ще хвилина минула, і робот торкнув руку Микити.

- Он він. Отой чорнявий у темному костюмі. На грудях у нього блискучий значок.

Чоловік із блискучим значком уже порівнявся з Микитою і хотів завернути в прохідну. І тут до нього звернувся Микита:

- Дядю, зачекайте, я хочу вам щось сказати.

Чоловік зупинився.

- Чого тобі? Кажі скоро, бо я не маю часу.

Микита підійшов до нього впритул і тихо промовив:

- Це дуже важливо. Я хочу говорити про робота номер 1247.

Почувши це, чоловік аж на лиці змінився.

- Що ти кажеш!

Вони перейшли на другий бік вулиці, де було менше людей.

- Робот тут, коло мене, - тихо промовив Микита. - Він прийшов на своє місце. Це дуже добрий робот. Він мені багато допоміг. І я прошу, щоб ви його не карали за втечу з заводу.

- А як ти його знайшов?

- Не я його, а він мене знайшов. І тепер він виявив бажання повернутися на своє місце. Бачите, яка в нього висока свідомість.

І тут почувся безбарвний голос невидимого Яка:

- Ніякої свідомості. Тут просто розрахунок.

Чоловік зі значком усміхнувся й сказав:

- Хлопче, ти зняв камінь з мого серця. Якби виявилось, що пропав робот, мене б під суд віддали. Велике спасибі тобі.

- Ви нашому Яко, тобто роботу 1247, подякуйте. Це він, а не я, вирішив повернутися на завод.

- Ну що ж, дякую і йому, хоч він мені своєю втечею немало біди наробив. А з тобою, хлопче, ми ще зустрінемося. Дай мені свою адресу.

Він вийняв з нагрудної кишені записничок і записав адресу Микити.

- Мені пора на роботу, - сказав чоловік з блискучим значком. - Де ти там, шибенику?

Він намацав невидимого Яка і взяв його, як пакунок, під руку. А тоді потиснув Микиті, як дорослому, руку, ще раз сказав: "Велике спасибі" і пішов до прохідної.

- Прощай, Яко! - крикнув Микита вслід, і у відповідь до нього долинуло:

- Прощай!

Більше вони ніколи не зустрічалися.

А вдома на Микиту чекала радісна новина. Прийшла телеграма, що завтра прибувають з далекої Африки батьки. Наступного ранку бабуся з Микитою стояли з квітами в аеропорту, чекаючи дорогих гостей. Але наша розповідь підходить до кінця, і ми не будемо описувати ні радісну зустріч в аеропорту, ні все, що було після неї. Ми зупинимося тільки на одній події, що стала прямим завершенням описуваної нами історії.

На другий день після приїзду тато запитав Микиту:

- А тепер розкажи, як у тебе справи з навчанням.

- Чого ти морочиш його тим навчанням? - втрутилася бабуся. - Як може, так і вчиться. У дитини канікули, а ти: "Як там з навчанням?"

- Ясно, що канікули, - спокійно відповів тато, - але все ж таки, як ти вчишся?

-- Як вчуся? Раз краще, раз гірше. У всякому разі не гірше за всіх.

Тато усміхнувся поблажливо і сказав:

- Через три дні починається навчальний рік. Ти не заперечуєш, щоб ми з мамою сходили хоч раз у школу і побували на уроках?

- Що ж тут заперечувати? Приходьте.

І ось почався навчальний рік. Микита знав, що як не сьогодні, то завтра батьки будуть у школі. І треба бути готовим до цього. Якби то знаття, на якому уроці вони будуть! Знав би, де впадеш - соломки підстелив би. А так треба бути готовим до всього.

Через тиждень після початку навчального року тато сказав:

- Завтра ми з мамою будемо в школі. Дивись, щоб ти не здрейфив. Пам'ятай, що ти син освічених людей. Я не хочу, щоб мій син був гірший за інших. Та й ніхто такого не хоче. Ясно?

- Ясно. Думаю, що все буде гаразд.

У той день Микита готувався до уроків особливо старанно. Але ні він, ні його батьки не могли й подумати про те, що станеться завтра на уроці математики.

Перший і другий уроки, хімія й українська література, пройшли як звичайно, Микитиних батьків не було. Після великої перерви мав бути урок алгебри. Пролунав дзвінок, затих гармидер по коридорах. 9-А сидів наготові в математичному кабінеті. Відчинилися двері, і разом з учителем зайшли Микитині батьки. У Микити схвильовано забилося серце. Всі встали, відповіли на привітання й сіли. Вчитель сказав:

- Сьогодні до нас на урок завітали батьки Микити Микитенка. Гадаю, їм приємно буде дізнатися, що їх син останнім часом досяг непоганих успіхів.

При цих словах мама радісно усміхнулася.

Батьки сіли на задню парту, поряд з партою сина. Після перегляду домашнього завдання вчитель викликав до дошки одночасно трьох учнів. Приклади для розв'язування були написані на дошці до уроку.

Серед викликаних, зрозуміло, був і Микита, і він непогано справився з завданням. Потім вчитель дав кожному з них усне питання. Один учень одержав "4", а двоє, в тому числі й Микита, - "5". Усі троє пішли на свої місця, а вчитель сказав:

- Я гадаю, ніхто з вас не має сумніву в тому, який важливий предмет математика. І ми хочемо, щоб найздібніші учні вивчали цей предмет поглиблено. З цією метою я ознайомлю вас із більш складними задачами, ніж ми розв'язуємо на уроках. Ось перед вами книга - "Математичні задачі із всеукраїнських олімпіад".

І вчитель підняв над головою добре знайому Микиті книжку. Микита подумав: "Ну що ж, як удалося розв'язати одну задачу, то, може, й ще якусь розв'язу".

- А тепер, - продовжував учитель, - пропоную вам одну з цих задач. Усі, хто бажає, можуть переписати її і вдома над нею подумати. Може, хтось і розв'яже. Такий учень буде кандидатом на математичний факультет університету і буде в нас навчатися за особливою програмою. Але майте на увазі, при розв'язанні такої задачі недостатньо знати математичні правила й формули. Тут треба таки добре подумати, треба мати трохи математичної кміпливості.

Вчитель повернув одну з класних дошок на другий бік, і в Микити від радощів перехопило дух - це була та сама задача з двадцять дев'ятої сторінки, яку він уже розв'язав! Це була вона, Микита добре пам'ятав її. І він зразу підняв руку. Вчитель питально глянув на нього.

- Я можу розв'язати цю задачу.

- Прекрасно, - сказав учитель, - переписуй умову. Коли розв'яжеш, принесеш до школи.

- Ви не так зрозуміли мене, Іване Петровичу. Я можу розв'язати її зараз, біля дошки.

- А ти не перебільшуєш свої сили, Микитенко? Та й до кінця уроку зосталося всього двадцять п'ять хвилин. За такий короткий час таку задачу не розв'язати.

- Я зроблю її скоріше, ніж за двадцять п'ять хвилин.

Усі очі вп'ялися в Микиту Микитенка. Вчитель розгубився, він не вірив, що Микита на таке здатний. Та й ніхто з учнів не вірив. Але був один чоловік, який повірив. Батько. Він глянув на сина, а тоді виразно подивився на вчителя і кивнув йому енергійно й промовисто. І вчитель сказав:

- Ну що ж, виходь, розв'язуй.

Микита, чітко карбуючи крок, пішов до дошки. А на дошці вишикувалися рівними паралельними рядами цифри й латинські та грецькі літери, наче військо, готове до бою. Але Микита знав, що він уже переміг це військо. Треба тільки, щоб цю перемогу побачили всі.

Він узяв лінійку, акуратно провів горизонтальну лінію для дробових чисел і почав писати розв'язання задачі. Писав і пояснював усно кожну дію. І тут він помітив, що говорить монотонно й рівномірно, як говорив Яко. "Ні, це тут не годиться", - подумав Микита і почав говорити твердо й уривчасто, викарбовуючи кожне слово, як говорив його батько. Але й далі, стоячи коло дошки й пишучи, він уявою бачив перед собою через частокіл лігер і цифр свого друга Яка.

Микита писав і пояснював, але розуміли ті пояснення тільки вчитель, Тарас Бульба та ще двоє учнів. І розумів батько. Всі інші просто сиділи й дивилися.

Ще ніколи не був Микита таким упевненим коло дошки, ще ніколи голос його не лунав так дзвінко й твердо. У коротких паузах між поясненнями чути було, як стукає крейда об дошку. Нарешті Микита закінчив, востаннє стукнув крейдою по дошці, ставлячи крапку, і обернувся лицем до класу. Батько глянув на годинник - Микита розв'язував задачу рівно п'ятнадцять хвилин. І, порушуючи напружену тишу, батько сказав тихо матері:

- Слухай, я поняття не мав, що наш син такий молодець. Та це ж обдарований хлопець.

І Микита почув ці слова, і це була найщасливіша хвилинка в його шкільному житті.

1984 рік

МАЛЕНЬКА ЛЕСЯ

Осиротіла маленька Леся. Стояли наготові її запаковані речі, і далека дорога в невідоме чекала на неї. Їй пригадувалися мамині слова: "Донечко, я вже буду вмирати. Тебе відвезуть до тітки в Запорізьку область. Тітка добра, вона тобі кривди не заподіє. Слухайся її, слухайся вчителів, будь чемною дитиною. Але пам'ятай, там, де ти будеш жити, не в пошані наша українська мова. Багато людей зрадили, зреклися її і говорять мовою чужинців. Не зроби цього, хоч би як тобі важко було. В бою за Україну загинув твій дід. Він був вояк Української Повстанської Армії. За Україну помер у концтаборі твій батько. Шануй пам'ять про них, любя дитино моя".

Привезли маленьку Лесю в заводське селище серед степу. В школі зустріли її непривітно й насторожено. У тій школі викладання велося російською, хоч переважна більшість учнів - діти місцевих українців. Леся сиділа перший день на уроках, слухала пояснення вчителів чужою мовою, і в душі її бриніли мамині слова: "Будь українкою, любя дитино моя". Ой нелегко українкою бути.

У себе вдома, у Львові, чорнявенька Леся була найкращою ученицею в класі. Ніхто в їхньому 7-А не мав таких гарних знань, як вона. І вчителі, і учні любили її. Може, й тому її так любили, що вона маленька на зріст, менша за всіх у класі. І здивувало її, що в новій школі непривітні учні.

На першій же перерві дівчатка підступили до неї, і одна з них запитала:

- Как тебе звать?

- Леся.

Дівчата подивилися одна на одну. Що це за ім'я? Вони ще ніколи не чули такого. А білоголовий Свістунов, який стояв поруч і слухав їхню розмову, вигукнув:

- Леся! Єйо зовут Леся! Леся-Куролєся!

- А откуда ти приехала? - запитала одна з дівчат.

- Зі Львова.

- Ти сматрі! - вигукнув Свістунов. - Да ето же бендера. Там во Львове все бендери.

- А що це таке - бендера? - запитала Леся.

- А ти не знаєш, що це таке? - глумливо вигукнув Свістунов. - Ето которіє людей убівають.

Відтоді Леся тільки й чула від Свістунова, а іноді й від інших: "Леся-Куролєся! Леся-Куролєся! Бендера! Бендера!" І ніхто не заступився за неї, всі були їй чужі.

Одного разу Лесю оточили на перерві дівчата і почали збиткуватися над її ім'ям.

- Ну і што ето у тебя за імя такое - Леся? Вот меня зовут Маша, а других девочек - Наташа, Даша, Паша...

- На пашу корову гоняць, - сказала Леся.

- Іщ, какая умница наплась! "Корову гоняць". Наташа, Даша і Паша - ето красівіє імена.

Тут раптом почувся збоку голос:

- А котра з вас Дураша?

То підійшла стара прибиральниця, тітка Федора.

- То котра з вас Дураша? - повторила тітка. - Ви, мабуть, усі дураші. Чого ви причепилися до дитини? Може, того, що вона краще за вас вчиться? Що розумніша і вродливіша? А ти, дитинко, не дивуй їм. Прийде час, і вони порозумнішають.

Як уже говорилося, навчання в школі велося російською мовою. А Леся на всі запитання відповідала тільки українською, і це викликало невдоволення вчителів. Тільки на уроках російської мови й літератури говорила Леся російською.

Правду кажучи, не всі вчителі були незадоволені такою поведінкою Лесі. Деяким це подобалося, бо іскра українства ще не зовсім згасла в їхніх душах. Та своїх добрих почуттів до Лесі вони виявити не могли, бо це було небезпечно для них самих.

А одна з учительок напала на Лесю на кожному кроці, переслідувала її на кожному уроці. Це була молода вчителька географії Тетяна Микитівна Макогоненкова. Учні звали її Макогонихою. Вона походила з недалекого українського села. Батько Макогонихи - звичайний колгоспник, звався Микита Макогоненко, а дочка стала Макогоненковою. Це стало навіть предметом її гордості, що вона Макогоненкова. З притаманною всім перевертням запопадливістю вона переслідувала все українське. Макогониха й до Лесі зверталася не так, як інші вчителі, - Озірна (таке було Лесине прізвище), а тільки "Азьорная".

- Тетяно Микитівно, - звернулася до неї одного разу Леся.

- Я не "Тетяна Микитівна", а Татьяна Нікітішна, - невдоволено промовила "географічка". - І чтоб ти, Азьорная, больше так ко мне не обращалась.

- А я не "Азьорная", а Леся Озірна.

Якби ви чули, як розкричалася лиха вчителька на дитину! Вона б її в порох розтерла, якби могла. А Леся стояла і мовчала. І на цей раз більшість учнів були на її боці, бо не любили

Макогониху і відчували своїми дитячими серцями, що Лесі вчиняється кривда. Тільки Свістунов не приховував свого задоволення, що вчителька розпікає "Лесю-Куролесю".

Безпросвітнім було Лесине шкільне життя. Вона відпочивала душею тільки тоді, коли приходила додому. Тітка її була добра жінка і жаліла сирітку, але вона не могла вплинути на життя Лесі в школі. Ішла туди дівчинка щодня, як на каторгу.

І тут сталася подія, що зробила Лесине шкільне життя цікавим і сповненим радісних сподівань. Леся йшла зі школи і раптом побачила вгорі дивного темно-зеленого жука. Він басовито гудів, лігаючи кругами над головою дівчинки. І був той жук такий великий, як добрий горобець. Чудо, а не жук. Перехожі задирали голови і дивилися на страховисько, яке гуділо над головою школярки. Леся прискорила ходу, а тоді й побігла. Хотіла втекти від напрасливого жука, та де там! Жук не відставав. А коли вона звернула в свою вуличку, жук полетів уперед і зник з очей. Та не встигла Леся пройти й десяти кроків, як назустріч їй вийшов високий сивовусий дід, вбраний і озброєний по-козацьки. Леся вже бачила таких козаків у Львові в театрі. Вона й тепер подумала, що це артист, бо ж не знала, що існує на світі старий чарівник Мамай.

- Добрий день, - чемненько сказала дівчинка і хотіла розминутися з "артистом", але той, відповівши на привітання, заступив їй дорогу. Леся злякалася. Щоб заспокоїти дівчинку, Мамай лагідно промовив до неї:

- Не бійся, я хочу тобі щось сказати. Ти подумала, що я артист-лицедій. А я справжній козак-чарівник. Це я перекинувся на жука і лігав у тебе над головою. Я знаю про твою біду, бо вже давно слідкую за твоїм життям. Я допоможу тобі, Лесю. Скоро прибуду до вашої школи і зроблю так, що твоє життя геть зміниться на краще. Не журися, Лесю, і чекай на веселі пригоди. Смійся з того, що там тобі в школі кажуть. Усе буде гаразд. Чекай на мене і не здивуйся, коли я приїду не сам. Значить, так треба.

Мамай глянув усміхнено на Лесю згори донизу і раптом зник. А над Лесиною головою знову з'явився жук. Тепер він уже не кружляв над нею, а полетів геть і зразу зник з очей.

Після того Леся всі дні тільки й думала: "Коли ж то прийде той чарівник?" І навіть не звертала уваги, коли викрикував свої дурниці Свістунов. Леся чекала.

І ось через два тижні після зустрічі Лесі з Мамаєм у місті несподівано з'явилися дивні гості. Попереду йшов Мамай, а поруч з ним чоловік у старомодному чорному плащі з блискучою застібкою і в крилатому чорному капелюсі. Це був Старий Чарівник, знаний віддавна дивними й незвичайними ділами. Він здатний був навіть повертати на деякий час до життя давно померлих людей. І тепер три десятки воскреслих запорозьких козаків при зброї йшли за чарівниками.

Ця незвичайна ватага пройшла вулицями міста і повернула до школи. Там якраз почався перший урок. Два козаки стали вартовими при вході в школу. Всі інші зайшли в будинок, і на всіх трьох поверхах стали при всіх дверях по двоє вартових, а двоє величезних козарлюг zostалися при чарівниках. Один з них тримав у руці якусь скриньку. Мамай відчинив перші двері. За ним увійшли до кабінету Старий Чарівник і козаки. Вчитель обірвав на півслові свої пояснення, школярі дивилися на новоприбулих. Мамай обвів усіх пильним поглядом і таємничо промовив: "Спати. Спати". І зробив кілька горизонтальних кругових рухів правою рукою. Усі учні поклали голови на парти і зразу заснули. Вчитель схилився на свій стіл і теж заснув. Тоді вони пішли до другого кабінету, і Мамай повторив те саме. І так ходили з класу в клас, залишаючи за собою сонне царство.

Нарешті вони зайшли до кабінету географії, де якраз мав урок 7-Б клас. Мамай кинув оком по учнях і пізнав Лесю.

- Це Макогониха? - запитав він її, показуючи на вчительку.

Леся усміхнулася і ствердно кивнула головою. (Мамай і сам добре знав, що це вона, але хотів подразнити лиху вчительку.)

- Как ви смеете?! - крикнула Макогониха верескливим голосом. - Кто ви такіє?! Сейчас же оставте помещеніе!

- Ми оставим, оставим, - ехидно мовив Мамай. - їй-Богу, оставим. Не гріх, що забоживсь.

Вони вийшли з географічного кабінету. Мамай обійшов решту класів і напустив сон навіть на малюків. Тоді зайшов до вчительської й кабінету директора і зробив те ж саме.

Макогониха хотіла вийти й поскаржитися директорові, що до класу вторглися сторонні особи. Та вартові нагнали її назад до географічного кабінету. Вона не знала що їй робити. Учні припишкло сиділи, чекаючи, що то з того буде. А Леся радісно хвилювалася в очікуванні приємних для себе змін.

Відчинилися двері, і до класу знову зайшли Мамай, Старий Чарівник і ті самі козаки.

- А тепер приступимо до роботи, - сказав Мамай. - Подай-но мені фуркало.

Козак, до якого звернувся Мамай, відчинив свою скриньку і витяг якийсь пристрій. Це був ремінь з пряжкою. А посеред ременя прикріплена невелика коробка і на ній пропелер. Мамай узяв те фуркало і приступив з ним до Макогонихи. Він хотів підперезати її ременем, але Макогониха почала відмахуватися й репетувати:

- Атстаньте! Чево ви хатіте ат мене?!

Мамай кивнув козакам, ті підскачили і заломили Макогонисі назад руки. Мамай підперезав її так, що пропелер фуркала опинився ззаду, на попереку. Тоді відчинив вікно.

- Викиньте її геть!

Козаки схопили Макогониху і викинули її у вікно. Діти перелякано крикнули, але Макогониха не впала додолу з третього поверху, а зависла в повітрі. Пропелер завертівся, зафуркотів. Лиха Макогониха висіла головою вниз, а фуркало фуркотіло, фуркотіло.

- Це тепер називається науково-технічна революція! - вигукнув Мамай, взявся з боки і зареготав на всі свої могутні груди. За ним зареготали козаки і всі школярі. Фуркало фуркотіло, Макогониха безпорадно совала ногами і кричала: "Памагіте", а трьохсотлітній характерник Мамай, воскреслі з небуття запорожці і школярі кінця двадцятого століття нестримно реготали всі разом. Лише Старий Чарівник незворушно стояв і мовчав. У дітей від сміху вже сльози потекли по щоках.

І тут вступив у дію Старий Чарівник. Він витяг з пазухи свою чарівну хустину І зображенням місяця й зірок, підійшов до вікна, взяв хустину за два рійки і кахнув нею в бік Макогонихи. І та зникла, наче її й не було. І зразу припинився сміх, так, ніби Мамай шаблею своєю його відрубав.

- А ви знаєте, де вона, та ваша погана вчителька, тепер? - запитав Мамай школярів. - У Москві на Красній площі. Біля самого мавзолею Леніна. Як тільки вона посміє повернутися сюди і ви побачите її, то скажіть їй, що я своєю шаблею відділю її погану голову від тулуба.

І Мамай для наочності витягнув свою блискучу шаблюку. А тоді заховав її назад у піхви і сказав козакам:

- Скличте сюди все наше товариство.

За хвилину-другу до кабінету зайшли всі козаки. Вони стали попід стіни, в рядах поміж партами. Тоді Мамай сказав:

- Подай-но друге фуркало.

Та взяв фуркало до рук, кинув очима по рядах школярів і зупинився поглядом на Свістунові.

- Гей, Свистуне, ходи-но сюди!

І, уявіть собі, Свістунов насмілився перечити.

- Я не Свістун, я Свістунов.

Мамай від здивування аж рота роззявив. І скубнув себе за вуса, аби переконатися, що це не сон.

- То ти, блоха кусюча, ще смієш огризатися?! - гримнув Мамай. - Дайте його сюди!

Два козаки вхопили Свістунова і принесли до Мамаю.

- Вийди наперед, Свистуне.

І вийшов наперед один із найстаріших козаків.

- Оце запорожець Свистун, твій прямиий предок, підніжку ти московський. Він боронив Україну, а ти, його нащадок, на Україну плюєш. Скинь, товаришу, сорочку.

Козак Свистун скинув свій старенький синій жупан, скинув сорочку - все тіло його було в шпрамах, а ліва рука відрубана вище ліктя.

- Бачиш, яким був твій предок?! А ти!..

У Мамаю не знайшлося більше слів. Він ухопив Свістунова, причепив йому фуркало і жбурнув його у вікно так, що той, перекрутившись на лету кілька разів, відлетів метрів на п'ять і повис у повітрі. Він висів головою донизу, а задом догори і дригав ногами, а фуркало фуркотіло, фуркотіло, і всі присутні голосно реготали. Реготав Мамай, реготали запорожці, реготали діти. Від часів Запорізької Січі такого, мабуть, ніхто не чув. І під час того козацького сміху, що прорвався з глибин покритої мороком забуття історії, діти сучасності нашої, які теж долучилися до сміху, усім єством своїм відчували, що вони з цими козаками один народ. І в жилах їхніх від глибини століть до нинішнього дня та сама кров тече.

А Старий Чарівник постояв, почекав, поки всі насміються досхочу, а тоді підійшов зі своєю чарівною хустиною до вікна, махнув, і Свістунов зник. І така тиша настала, що, здавалося, всі перенеслися в якийсь інший, зацікавлений, світ. І якось неприродно пролунав голос Мамаю:

- Вже й той біля Кремля. Подай мені, козаче, ще одне фуркало. Чарівник подивився на клас і зупинився поглядом на білявенькій росіяночці

Даші Курочкіній.

- Ходи сюди!

Дівчинка встала і залилася гірким плачем. І тут підвелася зі свого місця маленька Леся.

- Панове чарівники! Прошу вас, не карайте цю дівчинку. Вона нічого не винна. Я дуже прошу вас.

Мамай подивився на Лесю, і лице його посвітіло, подобіло. І він лагідно промовив до Лесі:

- Дякую, Лесю, що ти зупинила мене. Краще залишити непокараними сотню винних, ніж покарати одного невинного. А ти сідай, дівчинко. І вибачай гарячкуватому дідові.

Білявенька Даша сіла, і вираз розпачу зник з її лица. Вона кинула вдячний погляд на Лесю, приязно подивилася на чарівників і запорожців. А Леся продовжувала стояти. Мамай питально подивився на неї.

- І не карайте вже нікого з наших учнів. Вони добрі, їх тільки збили з пуття неправильним вихованням. Я вірю, вони вже зрозуміли, що Україну треба любити.

І Леся сіла. Мамай обвів пильним поглядом учнів і сказав:

- То ви справді зрозуміли?

- Зрозуміли... Зрозуміли....

- То добре, - сказав Мамай. - Сидіть тихенько, а ми ще поговоримо з вашими вчителями.

Чарівники з козаками вийшли на коридор. Мамай пройшов усіма кабінетами і тихо порозбуждував учителів. А учні продовжували спати. Учителів зібрани в актовій залі школи. Вони були збентежені й розгублені. Не розуміли, що сталося. Учителі сіли в крісла, а козаки стали суцільною лавою перед ними. А попереду стояли двоє чарівників. Мамай зробив крок уперед.

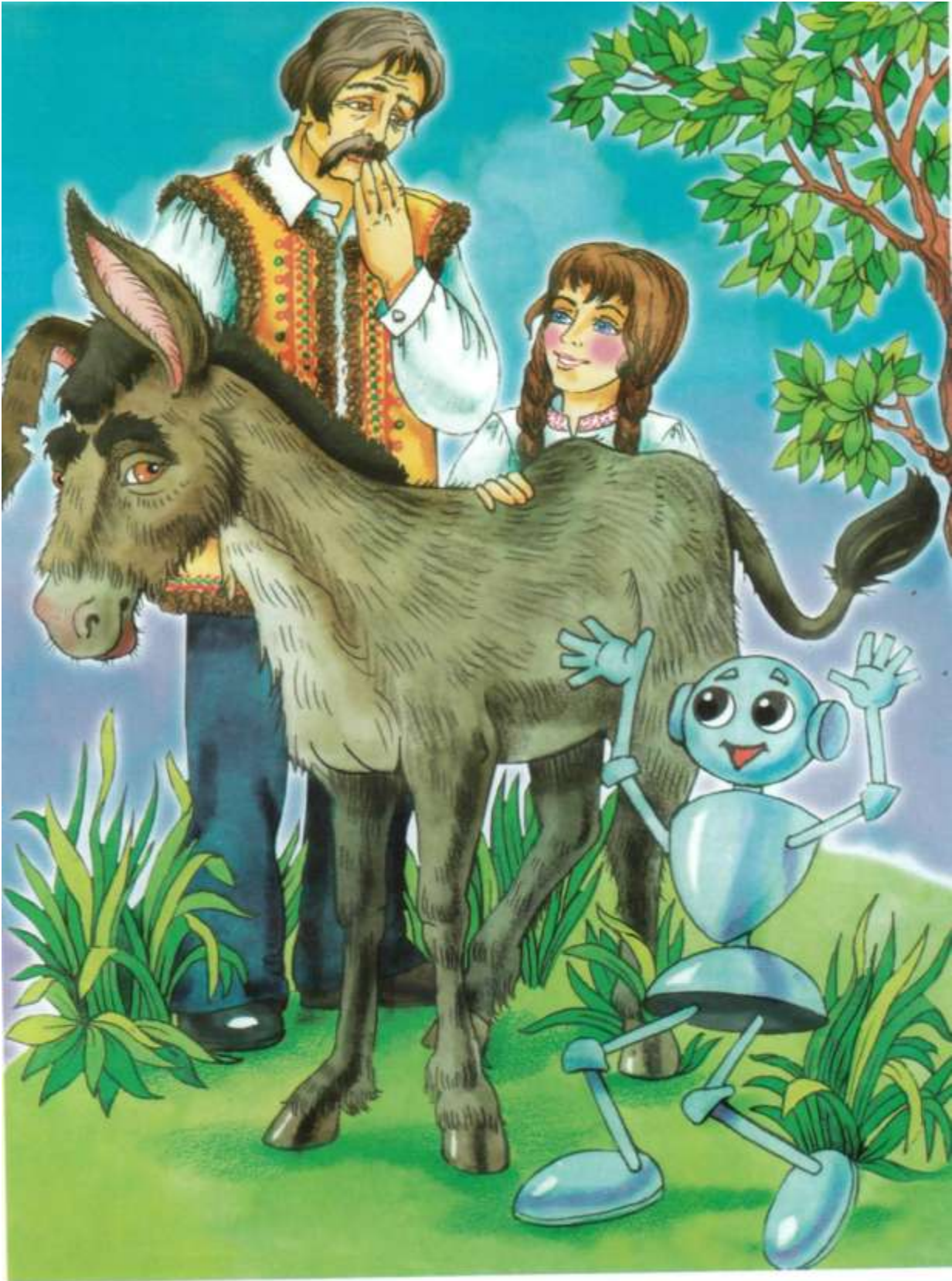
- Панове вчителі! Щоб ви не губилися в здогадках, я скажу вам, хто ми і чого сюди прийшли. Я - запорозький характерник Мамай. Триста років на світі живу, і все моє довге життя болять мене рани України. А це мій товариш, Старий Чарівник. Усі запорожці, яких ви бачите перед собою, давно в сирій землі, але Старий Чарівник, на моє прохання, повернув їх на короткий час до життя, щоб вашу школу до порядку привести.

Козаки були господарями цієї землі, боронили її від ворогів і клали за неї свої буйні голови. А ви, великих предків погані нащадки, занепастили рідну землю. У нас, на Запорізькій Січі, були два неписаних закони: сповідувати православну віру і розмовляти українською мовою.

ви Бога забули і мови рідної зреклися. Ви мучили бідну сироту, маленьку праведницю Лесю, тільки за те, що не цурається рідної мови. Мову чужинців ви взяли за свою і схиляете до того й учнів своїх. Я, що стою перед вами, закінчив Києво-Могилянську академію і знаю латину, вмю говорити по-польськи, по-німецьки, по-московськи, але мови свого народу не відцурався. Мамай обвів очима козаків і сказав:



Маленька Лєся



Леся, Яко і секретар Кабан

- Брате Морозенку, прошу тебе, вийди наперед, хай поглянуть на тебе ці люди.

Наперед вийшов чорновусий козак, вбраний у багаті шати з шовку й оксамиту. Його зброя була оздоблена золотом і самоцвітами, а сам - красень з красенів.

- Це знаний у всіх краях Іван Морозенко. Він закінчив Падуанський університет. А ви хоч знаєте, де, в якому краї місто Падуя знаходиться?

Усі вчителі мовчали.

- Хто знає, де Падуя?

Ніхто не знав, де Падуя.

- То я скажу вам. В Італії. І Морозенко, крім тих мов, що знаю я, ще й мову італійську вивчив. А з вас хто знає італійську? Хто з вас хоч одну, хоч яку-небудь іноземну мову знає?

Ніхто не знав ніяких мов. Навіть ті, хто викладав у школі англійську, не наслідилися заявити, що вони її знають.

- Отож-бо воно й є, що освічених людей серед вас нема. Лиш один дурман московський у головах ваших. І цей дурман ви втовкмачуєте в голови й серця дітей. Такого більше не буде. Я, запорозький козак Мамай, перед лицем моїх давно загиблих товаришів наказую вам, учителям цієї школи, перейти на українську мову. Від нинішнього дня щоб уся наука в школі велася по-українськи. А як ви цього мого наказу не виконаєте, то я перетворю вас у рудих мишей, і ви розповзетеся по світі, і сліду вашого не буде.

І тут секретар партійної організації школи, який сидів серед учителів у першому ряду, кинув з місця репліку:

- Он басні розказиває.

Ошелешений таким зухвальством, Мамай на хвилю втратив дар мови. Його правий вус нервово сіпнувся.

- Що, "басні"? - перепитав він. - Я зараз покажу тобі "басні", ходи сюди!

Секретар не йшов. Тоді Мамай кивнув двом козакам, ті кинулися до сторопілого секретаря, ухопили його, як кажуть, під білі боки і підвели до Мамаю. Мамай дивився примруженими очима на секретаря, і лице його розплилося в усмішці. І та усмішка така хитрюща-хитрюща була.

- Ну й нащо ви привели сюди цього віслюка, - промовив він, розтягуючи слова. - Виведіть його надвір.

Перед Мамаєм поміж двома кремезними козаками справді стояв віслюк. Сірий вухатий віслюк. Козаки, сміючись, вивели його надвір.

- Тепер, сподіваюся, ви зрозуміли? Не виконаєте мій наказ, бути вам мишами рудими.

- Ми виконаємо, - несміливо промовив хтось з учителів.

- То добре, на цьому й закінчимо. Ходімо, панове-товариші. А ви будьте здорові, - сказав спокійно Мамай, обернувшись до вчителів.

І всі козаки вийшли вслід за ним і Старим Чарівником, а приголомшені вчителі zostалися закам'яніло сидіти на своїх місцях.

Козаки пішли гуртом вулицею і незабаром зникли за найближчим поворотом. Старий Чарівник теж пішов. Мамай провів його, а тоді вернувся до школи, пройшов по всіх кабінетах, розбудив учнів і наказав їм тихо сидіти, доки не прийдуть учителі. Та ввійшов до географічного кабінету і приступив до маленької Лесі.

- Я хочу з тобою попрощатися, дитинко моя люба. І даруночок на пам'ять тобі залишити.

Мамай дістав із потайної кишені маленьку іконку Матері Божої в срібній оправі. При іконці був золотий ланцюжок, і чарівник почепив свій дарунок дівчинці на ший. А вона зняковіло й врадувано дивилася на нього знизу догори як на рідного дідуся. Мамай нагнувся і поцілував дівчинку в чоло.

- Хоч я і грішник старий, але хочу, щоб ти праведницею росла. Хай береже тебе Матір Божа. Прощавай, люба дитинко. І ви, діти, прощавайте. І в злагоді, в мирі живіть.

І Мамай перекинувся на жука, з густим гудінням вилетів у відчинене вікно і зник.

А тим часом учителі отямалися і почали обговорювати становище. Що робити? Вирішили спочатку відпустити додому учнів. А тоді взяли віслюка і йти з ним на пораду до райкому

партії. Дехто казав, що треба звернутися до відділу освіти, але врешті-решт зійшлися на тому, щоб іти до райкому, бо то такі більше цабе. Вчителі вийшли надвір, а осла нема. Тітка Федора, прибиральниця, підмігала опале листя.

- Ви, тьотю, не бачили тут осла?

- Та ж бачила. Не знаю, звідки він сюди приволикся. Тут ослів зроду ніхто не держав. Я сама тільки намальованих бачила.

- А де ж він, той осел?

- Я його нагнала зі шкільного подвір'я, то він побрів по вулиці в отой бік.

А осел, побачивши, що в школі йому нема чого робити, потюпав собі додому. Усі перехожі зупинялися і зачудовано дивилися на вухатого віслюка. Ніби коник, а хвіст коров'ячий.

Осел прибіг до свого дому, щасливо вибрався сходами на четвертий поверх і постукав копитом у двері. Його дружина подумала, що це грається хтось із дітей, відчинила, побачила осяччу морду і з переляку так грюкнула дверима, що прищемила нещасному ослові кінчик вуха.

Почувши шум, виглянула жінка з сусідньої квартири, побачила осла і наробила репету. На крик повискакували мешканці інших квартир. Поява осла обурила їх. Вони похапали кому що в руки попало і почали бідну тварину лупцювати. І драма була в тому, що це були його добрі сусіди, давно знайомі люди. Осел з усіх сил шарпався, рвався, а вони били. Нарешті він урвався і пустився навтіки вниз сходами, а кінчик вуха залишився в дверях.

Віслюк вискочив з під'їзду, і тут його зустріли двоє вчителів, яких за ним відрядили зі школи. Вони накинули йому на шию налігач і повели до школи, де на них чекали решта вчителів на чолі з директором. І всі разом рушили до райкому. Попереду директор з віслюком на мотузку, а за ним увесь колектив.

Учителі і віслюк zostалися надворі, а директор пішов на прийом до першого секретаря Івана Івановича Кабана. Секретарка в приймальні запитала, яка в нього справа. Коли він розказав осяччу історію, секретарка подивилася на нього пильно, нічого не сказала і пішла в кабінет до першого. За хвилину-другу вона вернулася і попросила директора зайти.

- То ви кажете, що прийшов чарівник і перетворив секретаря партійної організації на осла? - запитав Кабан.

- Так, перетворив.

Секретар Кабан зняв трубку телефону.

- Це лікарня? Негайно пришліть до райкому швидку. І щоб обов'язково був психіатр.

А в цей час секретарка розказала іншим райкомівцям про дивну поведінку директора школи. За лічені хвилини про осла знав весь райком.

- То ви, значить, кажете, що секретаря шкільної парторганізації Брехунова перетворено на осла? - повторив Кабан.

Директор бачив, що Кабан тільки тягне час, поки приїде "швидка" і забере його, директора, в божевільний дім. "Як за п'ять хвилин я не переконаю його, то треба, не гаючись, тікати геть", - подумав директор.

- Іване Івановичу! Брехунова перетворено на осла в присутності всього педколективу. І весь колектив у складі шістдесяти чоловік прийшов зі мною сюди. Всі вони чекають на зустріч з вами. А ваше припущення, що я психічно хворий... ну... трошки перебільшене.

Перший секретар райкому партії Кабан сидів і роздумував: "Якщо здуріли всі вчителі разом, то це не інакше, як ворожа диверсія. Це імперіялісти з-за океану накинули божевілля на радянських учителів, щоб підірвати нашу державу зсередини. Але треба таки піти подивитися".

Кабан з директором вийшли надвір. Там були вже не тільки вчителі, а й усі райкомівці. Вони оточили осла і оглядали його і спереду, і ззаду, і з боків, і навіть попід черевом.

- То ви кажете, що це і є секретар Брехунов? - запитав нахмурений як ніч Кабан. - А чим ви це доведете?

І тут осел, ніби відповідаючи на запитання, задер голову і зарикав: "Іа-а-а! Іа-а-а!" Це рикання було таке раптове і сильне, що Кабан від несподіванки й переляку мало не впав. У

натовпі вчителів почувся приглушений сміх. Кабан суворо подивився на вчителів, і всі затихли.

- То чим ви це доведете? - повторив Кабан.

- Та ж ми всі бачили, як той дід-запорожець перетворив його на осла.

- Цього недосить, що ви бачили, - буркнув Кабан. - А є у вас якісь письмові, документальні докази?

І тут розмова про осла була перервана появою санітарної машини. Вона об'їхала юрбу, зупинилася коло Кабана й осла, і з неї вийшов лікар-психіатр у супроводі двох дебелих санітарів.

- Добрий день! То кого тут брати? - запитав лікар Кабана.

- Отого, отого беріть! — крикнули з юрби вчителі, показуючи на осла.

А лікар не розібрав, чи то вони на осла показують, чи на самого Кабана, і зразу зметикнув, що тут справа може обернутися лихом для нього самого. Він кивнув санітарам, усі троє швиденько сіли в машину і від'їхали.

Кабан стояв і думав, як же вийти з цієї ситуації. І тут втрутився другий секретар райкому Кукарекін.

- Іване Івановичу! Я можу точно установити, чи це Брехунов. Він же був мій найліпший дружок.

- Ну то й що? - зневажливо кинув Кабан.

- А то, що ми вчора увечері з ним на пару випивали. Випили небагато, усього два літрики вина. І якщо це він, то я те вино зараз від нього почую.

Кукарекін став перед ослom на коліна, розтулив його м'які губи, притулив носа майже до осяччих зубів і почав нюхати.

- А ти понюхай ззаду! - викрикнув хтось невідомий з юрби. Але на цю зловорожу вихватку ніхто не встиг зреагувати, бо Кукарекін радісно вигукнув:

- Це він! Я чую "Ізабеллу"! Саме "Ізабеллу" ми пили вчора! Як не вірите, понюхайте.

Кабану було ясно, що перед ним у образі осла стояв дійсно парторг Брехунов. Але не ясно було, що ж робити далі. Куди ж примістити осла? Як би там не було, а це свій товариш, партієць. Почали радити-гадати, куди осла дати.

Посипалися різні пропозиції. Одні казали, щоб віддати його в зоопарк, інші - зробити з нього опудало і помістити в природничий музей. А один з інструкторів райкому навіть запропонував висадити осячаче опудало на п'єдестал на честь великих звершень комуністичної партії й радянської влади.

- Ні, це все не підходить, - сказав Кабан.

А осел стояв і безтурботно помахував своїм коров'ячим хвостом, і тільки зрідка здригалосся його надірване вухо, коли на нього сідали докучливі осінні мухи.

І тут несподівано питання вирішилося. Звідкись надійшов сільський дядько. Він побачив юрбу, зацікавився, подивився на осла і сказав:

- А ви дайте його мені. На хазяйстві пригодиться.

Усі, в тому числі й перший секретар Кабан, радо пристали на таку пропозицію. Дядько взяв у руку мотузок, і осел слухняно пішов за ним.

Всю оту осячачу історію бачила й маленька Леся, яка з цікавості пішла слідом за юрбою вчителів, аби подивитися, що ж станеться з ослom.

На цьому можна було б нашу історію й закінчити. Але хочеться ще сказати кілька слів про те, що ж робилося після цієї події у школі. Завідувач районного відділу освіти пішов на пораду до Кабана. Що робити?

І вирішено було не шукати більше пригод з чарівниками і перевести школу на українську мову навчання. Бо Кабан боявся, що з'явиться ще раз чарівник Мамай і перетворить його, першого секретаря райкому, в натурального кабана. І що тоді буде? Так недовго й під ніж потрапити, бо ж відомо, як полюбляють тутешні люди сало.

Але ще треба було узгоджувати питання про мову навчання в школі з вищим начальством. І кудись там писали, і все узгодили, і таки перевели школу на українську мову.

І зовсім змінилося становище маленької Лесі. Ставлення інших учнів до неї стало широким, бо всі зрозуміли, яка вона добра дівчина. У Лесі з'явилося багато друзів. І як ви думаєте, котра дівчина найбільше з нею заприятелювала? Ота білявенька Даша.

Життя маленької Лесі стало радісним. То хай же радісним буде і життя читачів казки.

Жовтень 1992 року

ЛЕСЯ, ЯКО І СЕКРЕТАР КАБАН

Настали канікули. Маленька Леся сумувала без веселого шкільного товариства. Відколи в школі побували чарівники й запорожці, все в ній змінилося на краще, і Лесине життя стало світлим і радісним. Але розійшлися на канікули шкільні друзі, і ні з ким було маленькій Лесі проводити час. Господарство її тітки було маленьке, роботи в ньому було мало. На час канікул підрядилася Леся доглядати живий куток при шкільному біологічному кабінеті. Там були золоті рибки, вуж, їжачок і канарки. Щороку вчителька біології під час відпустки піклувалася про живий куток сама, а коли відлучалася, доручала його прибиральниці тітці Федорі. А тепер цю роботу довірили маленькій Лесі.

Сьогодні Леся, як і щодня, йшла до школи. Йшла не поспішаючи. Погода була сонячна, буйно цвіли на клумбах біля школи червоні троянди, і їхні пахощі трохи перебивали запах їдучого заводського диму. Леся зупинилася, задивилася на троянди. І раптом вона помітила, що там щось заворушилося. Один трояндовий куц захитався. Але ж там ніби нічого й не було, бо кущик той був негустий і проглядався наскрізь. Леся пильно дивилася на нього, і він знову хитнувся так, ніби хтось навмисне тряс його. Що воно там? І тут раптом хтось зовсім близько промовив:

- Лесю.

Сказав: "Лесю", і ніде нікого нема. Диво та й годі. Голос той був байдужий, безбарвний, ніби не людський, а якийсь потойбічний.

Леся стояла і чекала, що з того буде. І воно знову заговорило: рівно, спокійно, ніби читаючи диктант:

- Лесю, ти не дивуйся. Зараз тобі все стане ясно. Це з тобою говорить робот-невидимка Яко. Мене привезли до вашої школи за помічника вчителів. З нового навчального року я приступаю до роботи. А поки що мене помістили у фізичному кабінеті школи. Я собі виходжу з того кабінету і прогулююся, знайомлюся з вашим містом.

- А звідки ти мене знаєш, що кажеш "Лесю"?

- Я вже давно звернув на тебе увагу, бо під час канікул тільки ти одна приходиш до школи. Я бачу, що ти добра дівчина, Лесю. Хочеш, щоб ми з тобою були друзями?

Леся не знала що казати. Дружити з роботом та ще й з невидимкою - це якось не вкладалося в її голову.

- Не знаю що тобі казати, - промовила Леся. - Хіба добре людині дружити з бездушною машиною, хай навіть розумною?

- Гадаю, що добре. Я - робот десятого покоління. В мене закладена велика програма знань. Сподіваюся, зі мною тобі цікаво буде вести розмови. То нічого, що я робот.

- Ти що, невидимка завжди чи можеш показатися?

- Я можу показатися, але не хочу робити цього надворі, щоб ніхто сторонній не бачив мене. Зустріньмося десь у приміщенні, і я тобі покажуся.

- То ходім до школи.

І вони пішли до біологічного кабінету. Там Яко перейшов на видимий режим, і вони познайомилися.

Леся скоро переконалася, що робот Яко справді цікавий співбесідник. Він знав масу речей, про які Леся поки що не мала поняття. Довгі бесіди між ними стали Лесі звичною справою. Одного разу зайшла мова про базар. Виявилось, що Яко ніколи не бачив базару і має про

нього дуже приблизне уявлення.

- То чому б тобі не подивитися на нього? - сказала Леся.

- Я з задоволенням подивився б.

- То завтра рано йдемо на базар.

Але прийняти рішення було легко, а здійснити його нелегко. На базарі повно людей, і малий невидимка міг потрапити комусь під ноги. Щоб цього не сталося, вони домовилися: Леся йтиме попереду, а малий Яко позаду впритул за нею. Так вони мовчки обійшли всі ряди базару. Яко оглядав усе з великим інтересом. Особливо сподобався йому сірий віслюк. Він стояв збоку від базарних рядів, запряжений у акуратний візок. А коло віслюка - високий худий дядько Федір. До нього зверталися люди, коли треба було щось підвезти з базару додому або з дому на базар. Вони клали свій вантаж на візок, і ослик, дрібно ступаючи по асфальту, вів його куди треба. Такий симпатичний ослик - одне вухо догори, друге - набік. Праве вухо, те, що звисало набік, було трохи вищерблене. Леся це помітила і впізнала віслюка, не стала говорити про це Якові.

Ослик дріботів копитцями по дорозі, а дядько Федір ішов збоку і тримав віжки. За день малий вухатий трудяга робив кілька рейсів у різні кінці селища і приносив дядькові Федору значний заробіток.

Кумедний і милий був ослик, і Леся з Яком не раз ходили на базар подивитися на нього. Але про той незабутній день, коли побували в школі чарівники й запорожці і секретар Кабан так охоче подарував дядькові Федору ослика з вищербленим вухом, Леся Якові не говорила. Вона не впевнена була, що таку балакучість схвалить чарівник Мамай.

Одного разу Леся з Яком прийшли на базар і стали свідками сцени, яка глибоко схвилювала Лесю і не сподобалася Якові (хвилюватися робот не вмів). На базар прийшли двоє міліціонерів і відібрали в дядька Федора ослика з візком. Дядько не давав, борюкався з ними, але підбіг ще один міліціонер, і вони не тільки віслючка й візок забрали, але й самого дядька Федора повели. Деякі люди на базарі вчинили крик і сварку з міліціонерами, але це не допомогло.

А ще почули притому Леся й Яко, як міліціонери казали, що дядько наживається, що він "нетрудовий елемент". І що відібрати осла наказав сам перший секретар Кабан.

Як же допомогти дядькові Федору?

- Я подумаю, - сказав Яко. - І ти подумай добре. А завтра зустрінемося і поговоримо. Не може бути, щоб ми не придумали нічого розумного. Дядька Федора звільнити, а осла й візок йому повернути - ми цього мусимо домогтися.

На цьому вони й розійшлися. Дядько Федір сидів під арештом, а заарештованого осла прекрасно годували, бо то ж комуніст-однопартієць. А невидимка-робот до самого вечора, а потім цілу ніч думав, як визволити дядька Федора з біди.

А на другий день Яко з Лесею зустрілися, і Яко виклав свій план дій. Леся була від того плану в захопленні, і вони зразу приступили до роботи. Пішли до райкому партії.

На м'яких, як подушка, чорних дверях красувалася табличка з золотими лігерами: "Перший секретар Кабан Іван Іванович". Леся подивилася на ту табличку, на сувору секретарку, яка сиділа за широким столом, і хотіла було взятися за ручку дверей, але секретарка суворо запитала:

- Тобі до кого?

- До товариша Кабана.

- А чого?

- Я маю йому щось дуже важливе сказати.

- Кажі мені.

- Не можу я вам цього сказати. Це великий секрет. Від цього залежить життя товариша Кабана.

Секретарка неохоче встала і пішла в кабінет до Кабана. За кілька хвилин вона повернулася.

- Заходь.

Секретарка широко відчинила перед Лесею обидвоє дверей (бо двері до Кабана були

подвійні: спочатку м'які, а за ними ще одні, звичайні). Леся зайшла, а за нею прослизнув і невидимка Яко. Вони увійшли в просторий кабінет, підлога якого була встелена товстим червоним килимом. У протилежному від дверей кінці кабінету сидів за великим столом сам Кабан. Здоровенний і гладкений. Стіл був застелений червоним оксамитом, а поверх нього лежало товсте скло. По цей бік від столу стояло два великих товстих крісла. Кабан мовчки махнув на одне з них, жестом запрошуючи Лесю сісти. Але якби вона сіла, то з глибини того крісла її зовсім не було б видно. Тому Леся продовжувала стояти.

- Я вас слухаю.

Він так і сказав: "Вас", бо так він казав усім відвідувачам упродовж кількох років його секретарювання. У нього вже давно виробився трафаретний набір слів, що їх він повторював з дня на день, з року в рік.

- Я вас слухаю, - повторив Кабан трохи голосніше.

Лице його було суворе й неприступне.

- Товаришу секретар, - промовила Леся, намагаючись зобразити голосом і виразом обличчя найвищий ступінь хвилювання, - вашому життю загрожує смертельна небезпека.

- Що за небезпека? - запитав Кабан з нотками стурбованості в голосі.

- Учора я прогулювалася поза селищем, ішла понад лісосмугою і раптом чую знайомий голос: "Кабана треба знищити". Я причаїлася за кущами, виглянула обережненько, дивлюся, а то чарівник-запорожець, який в нас півроку тому в школі побував. А перед чарівником тьма-тьмуца різних змій. Стільки тих змій було, як листя на деревах. І сперечається чарівник з ними. Змії хочуть звести Кабана, тобто вас, зі світу своєю отрутою смертельною, а чарівник говорить їм, що перетворить вас на справжнього свинячого кабана і продасть на базарі. "То буде, - каже, - хоч користь з нього, люди будуть їсти сало й м'ясо".

- А чого вона так в'їлася на мене, ота вся нечисть? - запитав Кабан.

- Та за якогось Федора, що нібито за вашим наказом у нього відібрали віслюка й візок, а його самого посадили.

- Той Федір антисоветчик. Він уже сидів сім років у таборах за антисоветську агітацію й пропаганду. Казав, що колгосп - це тюрма для народу.

Леся подумала, що правду казав дядько Федір, але виглядом своїм показала, що вона поведінкою дядька Федора дуже обурена.

- І як він посмів, той мерзотник Федір, проти рідної радянської влади, проти нашої дорогої партії виступати! Та його не то що заарештувати, розстріляти треба було б! Але чи варто через якогось там Федора та його паршивого віслюка гинути такому достойному чоловікові, як ви? Якби така небезпека загрозувала мені, я того Федора з його дурнуватим віслюком відпустила б на всі чотири сторони.

- А ти думаєш, що тут справді має місце небезпека?

- Ще й яка! Я не забула, що той чарівник витворяв у нашій школі.

Кабан розпитав, як її звати, у який клас перейшла. Леся чемно відповіла йому.

- Спасибі тобі, Лесю. Як будеш мати для мене якісь цікаві новини, то приходь і кажи.

І Кабан провів Лесю до дверей. Таку честь він робив тільки окремим, особливо поважним відвідувачам. Зоставшись сам у кабінеті, Кабан, щоб відвести душу, брутально вилаявся і важко сів на своє місце. І не знав нещасний Кабан, що тут, у його кабінеті, сидить і слідкує за ним робот-невидимка Яко, ніби такий нікчемний і водночас такий страшний для нього, Кабана, супротивник.

Подумавши кілька хвилин, Кабан викликав телефоном прокурора.

- Михайле Петровичу, як справа з тим Федором Хліборобенком, що його з ослем на базарі взяли?

- Все ясно. Піде під суд. Незаконна підприємницька діяльність з метою наживи. Та ще й обтяжуюча обставина - був суджений за статтею 62 за антирадянську агітацію й пропаганду. Сидіти йому, як мідному котьолку. А осла й воза по суду буде конфісковано.

- Слухай, Петровичу, а може, не треба цього процесу?

- Як не хочете процесу, то ми й не будемо його проводити. То наші хлопці повідбивають йому

в камері бебехи, лікарі підпишуть акт, що помер від серцевого приступу, та й кінці в воду.

- З бебехами не поспішайте. Чи не можна було б його просто відпустити під три чорти?

- Як то "відпустити"? - здивувався прокурор. - Такі люди для нашої влади становлять більшу загрозу, ніж злодії і вбивці. Приватна підприємницька діяльність!

Кабан задумався. Може, та дівчинка з нього дурня клеїть, може, ніяких гадюк нема? А як є? Ні, краще зі справою того Федора не квапитися, з судом почекати.

- Петровичу, ви з судом не поспішайте.

- А чого?

- Бо виявилось, що той Хліборобенко має в Києві дуже впливову рідню. Краще подалі від біди. Я подумаю і завтра чи післязавтра скажу тобі, як з ним бути. Передай мою думку судді. Поки що хай все буде, як є.

І прокурор пішов. А справу обдумував не Кабан, а невидимка Яко, який уважно вислухав усю їхню розмову. Кабан тільки вичікував. І боявся, і Федора пускати не хотів.

А Леся грала свою роль так, як вони з самого початку домовилися з Яком. На другий день зранку вона пішла до будинку, де розташовувалася міліція, і вертілася там до самої обідньої перерви. Все чекала, що випустять дядька Федора й віслюка, але їх не випустили. Коли в усіх установах почалася обідня перерва, стало ясно, що відпускати дядька Федора не збираються. Леся повернулася додому, а після обіду знову пішла на прийом до Кабана. На цей раз сувора секретарка вже нічого не питала її, а тільки широко відчинила перед нею двері кабінету.

- Іване Івановичу, біда! - вигукнула Леся.

Кабан збілів на лиці.

- Що сталося?

- Пішла я до тої лісосмуги, на те саме місце, виглянула з-за кущів, а там тих змій ще більше, як позавчора було. Чарівника вже нема, а перед зміями виступає двометрова кобра. Та й каже: "Кабан дядька Федора не відпускає. Доручаю тобі, африканська мамба Тринди-Ринди, знищити Кабана, щоб і духу його не було. Дай йому 15 хвилин на роздуми. Як за цей час дядько Федір з возом і віслюком не будуть на волі, кусай його просто в його поганий ніс. А як відпустить Федора, то хай живе, але щоб у цьому місті його не було. Щоб він протягом тижня звідти зник. І не просто зник, а пішов у один з місцевих колгоспів на рядові роботи. Хай попробує, як добре в колгоспі. Зрозуміла?" - "Зрозуміла", - відповіла невидимка- мамба. І я почула, як зашелестіло в кушах. То поповзла до міста невидимка Тринди-Ринди, щоб знищити вас, дорогий Іване Івановичу. Почувши про це, я бігом побігла полем до міста, щоб вас попередити. Встигла тільки забігти в школу, до біологічного кабінету, і подивитися в довіднику про змій, що таке африканська мамба. Виявилось, що справді смертельно отруйна змія. Смерть наступає через дві-три хвилини після укусу.

- Слухай, Лесю, - сказав Кабан. - А може, вся ця твоя історія – звичайна баєчка? Як то кажуть, тринди-ринди, коржі з маком.

Не встигла Леся відкрити рот і щось сказати, як раптом у кабінеті почувся чийсь монотонний голос: "Я вже тут. Так, я, африканська мамба Тринди-Ринди, вже тут. Я виконаю на тобі, Кабане, наш присуд. Даю тобі п'ятнадцять хвилин. Якщо за цей час дядько Федір з його ослон не будуть випущені на свободу, тебе чекає люта смерть. І труп твій за півгодини так розпухне, що буде схожий на тушу бегемота".

Кабан збілів як полотно. Він злякано глянув на годинник, натиснув якусь кнопку на телефонному апараті, ухопив телефонну трубку і розпачливо крикнув:

- Петровичу! Негайно випускайте Федора з ослон. Я одержав грізний наказ із Києва! Казав же я тобі в чім справа. Відпускайте його. Даю вам на цю справу п'ять хвилин.

З трубки долинув голос:

- Та тут міліція впирається. Коли брали того Федора, він вибив одному міліціонерові зуба.

- Плювати на того зуба! - роздратовано крикнув Кабан. - Негайно відпускайте Федора! Скажіть начальнику міліції, що це моє розпорядження. Протягом п'яти хвилин повідомте про виконання.

У кабінеті залягла важка, гнітюча тиша. Кабан усе позирив на годинник. Минуло п'ять

хвилин, минуло десять - тиша. Аж на тринадцятій хвилині тельнюкнув телефон, і прокурор повідомив, що розпорядження виконано, Федора випущено.

- Його вже випустили, - тихо промовив Кабан.

Він виглядав стомленим і умиротвореним, наче гора звалилася з його плечей. І тут знову пролунав голос невидимки:

- Ми, змії, даємо тобі, Кабане, наказ вибратися звідси, щоб і духу твого тут не було. А як за тиждень не зникнеш, на тебе чекає смерть. І не в другий такий кабінет маєш перебраться, а піти в колгосп рядовим колгоспником. Зрозумів?

- Зрозумів, - сказав Кабан.

- То подивись на годинник. Рівно через тиждень, хвилина в хвилину, ми перевіримо, і горе тобі буде, як ти наш наказ не виконаєш.

- Добре, я піду в колгосп.

- То я зникаю звідси, - сказала невидимка "Тринди-Ринди". - Через секунду мене вже тут не буде.

- Бачите, яка напасть, - сказала після невеликої паузи Леся. - Добре, що хоч усе щасливо закінчилося.

Кабан мовчав. Леся попрощалася. Кабан знову провів її до дверей, і коли Леся виходила, невидимка Яко проскочив у двері поперед неї.

На вулиці вони побачили дядька Федора, який вів ослика, а позаду котився порожній візок.

- Дядьку, підвезіть! - крикнула Леся.

- То сідай.

Вона сіла і разом з нею сів невидимка Яко. І вони доїхали аж до краю міста. А коли злізли з візка, Леся запитала:

- Ви знову будете на базарі?

- Та хотілося б. Але ті мордовороти знову нападуть на мене.

- Не нападуть!

- Звідки ти знаєш, що не нападуть?

- Я знаю, - твердо сказала Леся. - Вони одержали наказ не зачіпати вас.

- То я день спочину та й післязавтра візьмуся за діло.

Вони попрощалися, і дядько Федір не знав, що при їхній розмові була ще одна особа - невидимка Яко. І не знав Федір Хліборобенко, яку роль відіграла у його житті ця маленька дівчинка.

Через день дядько Федір знову з'явився зі своїм віслюком на базарі, і це зрадувало багатьох людей.

А Кабан через тиждень з міста зник. Але він таки обдурич "африканську мамбу Тринди-Ринди", ні в який колгосп не пішов, а втік невідомо куди.

А щодо бешкетного Яка, то він пригодами тільки й жив. Можливо, ми ще з ним зустрінемося.

Грудень 1993 року

ПАХОЩІ ТРОЯНДИ

Був собі студент, симпатичний і добрий хлопець. Звали його Олесь. У вільний від лекцій час він усе в бібліотеці пропадав або вірші писав. Усе в книжках та в поезії кохався, бо був за покликанням поет. Розумний і з привабливою зовнішністю, він уникав товариства, особливо дівочого. Дівчата дивувалися, що вони такі гарні й принагідні, а він ніби й не цікавиться ними.

Олесь усе ходив задуманий, і ніхто не знав, що в нього на серці лежить. Бо серце людське - то цілий незвіданий світ, у якому навіть сам господар не завжди зорієнтуватися може. А вже що до інших людей, то їм заблукати в чужому серці дуже легко. Отож і не дивно, що не розуміли дівчата нашого студента. А таємниця була ось у чому. Одной щасливої ночі приснилися студентові очі дівчини. Чорні очі, чарівно глибокі, розумні й сяючі, дивилися на

нього з якоїсь бездонної багряної глибини, і глибокий смуток світився в них.

Ті побачені уві сні очі полонили його всього, стали невід'ємною часткою усього його людського ества. І коли заговорювали до нього дівчата, у хлопця не виникало ніякого інтересу до них, бо внутрішнім зором своїм він бачив ті очі. Дівчата дивувалися: чого він такий? А він знав, що інакшим бути не може. Все читав книжки, писав вірші, а коли лягав на спочинок, разом із сном приходили до нього сяючі чорні очі, і це було його найбільшим щастям. Він бачив ті очі вночі уві сні та носив їх у серці вдень. І цілий день було в нього відчуття польоту на крилах, і в душі бриніла чарівна музика. І так день за днем.

І всі звикли до того, що цей юнак дивакуватий. Дуже здібний, талановитий поет, але дивак. І на його дивацтва перестали звертати увагу.

Навчання в університеті підійшло до кінця, наш студент одержав диплом і призначення в школу на посаду вчителя української мови й літератури.

Правду кажучи, йому не хотілося працювати в школі. Чув у собі покликання до поезії і до університету вступав із метою поринути в принадний і барвистий світ літератури, а не заради вчительської кар'єри. Думав, що не знайде спільної мови з школярами. Його перші друковані поезії високо поцінували критики, і він покладав надії на свій поетичний талант. Не збирався хлопець йти в школу, але обставини склалися так, що треба було йти.

І ось настало перше вересня. Святковий настрій, урочиста лінійка, перший дзвоник. І перший урок, що його наш молодий вчитель мав провести у призначеному йому для керівництва п'ятому класі. А на другий, за розкладом, випало йти у випускний 11-А. Ці учні були всього на п'ять років молодші за нього. Коли він ішов від дверей до вчительського столу, то зразу зауважив, що деякі хлопці вищі за нього. Привітався, учні хором відповіли. Розпочалася вступна лекція про українську літературу двадцятого століття. Вчитель почував себе впевнено. Ерудованість, чітка дикція, мелодійний голос - сподобався новий вчитель випускному класові. А дівчатам сподобався ще й тому, що був гарний на вроду. Він зауважив, що учні слухають зацікавлено, і це його окрилювало.

Учитель розказував, погляд його ковзав по обличчях учнів. І раптом він побачив ті самі очі, які ночами снилися йому. Вона сиділа за третьою партою в середньому ряду. Чорнява, смаглява, а лице замріяне і ніби трошки усмінене. Чорні очі дивилися просто на нього, як дивилися щоночі уві сні.

Побачивши її, вчитель зразу замовк. Йому перехопило дух. Серце забилося швидко-швидко, а по всьому тілу розлилося приємне тепло. Вони дивилися одне на одного, і ніби незрима струна простяглася між їхніми серцями. У класі стояла мертва тиша. Всі учні сиділи й чекали на розповідь вчителя. Вони не розуміли, чому замовк Олесь Петрович. Він сам бачив незручність становища, зусиллям волі відвів від неї погляд і продовжив свою розповідь. Але це вже не був той блискучий виклад, який так сподобався учням на початку уроку. Вчитель часто затинався. Прекрасно володіючи предметом викладання, нездатний був гладко говорити, бо вся увага була на тих дівочих очах. Ні, він не дивився на неї, відводив очі в інший бік, але з глибини душі виринав і стояв перед ним прекрасний образ дівчини на тлі бездонного веселково-багряного неба. Це була картина, яка бачилася йому щоночі уві сні. Силкувався відігнати від себе чарівне видиво, але не міг. Воно напливало на нього знову і знову, заповнювало його всього.

Олесь Петрович ледве дотягнув до кінця уроку. Поки учні виходили на перерву, присів на хвилинку за вчительським столом. Глянув на клас - вона стояла поміж дівчатами і пильно дивилася на нього. Струнка, спортивна, чорне волосся скріплене ззаду блискучою шпилькою - такою тепер стала колишня маленька Леся, сирота зі Львова.

А далі пішли шкільні будні. Година за годиною, з класу в клас. Але будні закінчувалися для Олесь Петровича, коли він приходив до 11-А. Починалося свято. І не так свято, як солодка мука, бо йому важко було зосередитися на предметі викладання, бо серце було сповнене нею. Після школи він приходив у квартиру, сідав і надовго задумувався. Що робити? Завести з ученицею любовний роман - це неприпустимо. А отак дивитися на неї день за днем і горіти у вогні любові - це нестерпно.

Незабаром він помітив, що її однокласники, особливо дівчата, вже зрозуміли в чім справа, і почувалося йому дуже бентежно й незручно. А що буде, як директор школи викличе його до себе й запитає: "Що у вас там в 11-А? Розкажіть мені". Що він тоді скаже? Він, такий розумний і обдарований, такий вольовий і цілеспрямований, тепер не знав, що йому робити.

Шукав виходу в поетичній творчості, сідав вечорами за стіл і на папір лягали рядок за рядком прекрасні поезії - і все про кохання, все про любов. Він був справжнім поетом і закохався, як закохуються поети.

І раптом у цій любовній історії стався крутий поворот. Сталося те, чого Олесь Петрович аж ніяк не міг передбачити. Ішов вулицею зі школи додому, коли це з бічного провулку назустріч йому вийшов кремезний старий чоловік із довгими сивими вусами. "Чистий тобі запорожець", - подумав Олесь Петрович і не знав, що попав, як то кажуть, у саме яблучко - це був справді запорожець, відомий уже нам чарівник Мамай. Він був зодягнений як звичайний селянин, козацький оселедець ховався під вицвілим капелюхом. Учитель привітався, Мамай відповів на привітання і сказав:

- Зачекайте хвилику.

Учитель зупинився.

- Я хочу вам щось сказати, - продовжував Мамай. - Я знаю про ваші справи і хочу з вами поговорити, допомогти вам. Я знаю про вашу любов.

- Яке вам до цього діло, - обурився вчитель. - Та й що ви тут можете допомогти?

- Я все можу. А щоб ви в цьому переконалися, уважно дивіться на мене.

Не встиг Олесь Петрович щось заперечити, як побачив, що перед ним не дід сільський стоїть, а справжній козак із шаблею при боці й пістолем за поясом. Козак примружено усміхався до нього. Але минуло кілька секунд, і дивний чоловік знову повернувся до свого попереднього вигляду.

- Тепер ви зрозуміли? Як треба буде, то я й вас на що завгодно перетворю. А тепер хочу ще раз сказати, що я справді допоможу вам. Вашу дівчину я влаштую на навчання в іншій школі, далеко звідси. Розумію, і їй, і вам буде важко переносити розлуку, але так треба. Ви й без мене знаєте, що так треба. Вона здорова й неушкоджена повернеться до вашої школи на випускний вечір. Коли ви в той вечір сядете за святковий стіл, то зоставте коло себе місце для неї. Вона прийде і сяде коло вас. Зрозуміли?

- Зрозумів, - сказав учитель, і чарівник зник з-перед його очей, а він, збентежений і розгублений, пішов додому.

Наступного ранку до кабінету директора школи з'явився акуратно зодягнений старий сивовусий чоловік. Він чемно привітався і промовив:

- Прошу видати мені документи учениці випускного класу Лесі Озірної. Вона переводиться до іншої школи.

- До якої? - запитав директор.

- Це для вас не має значення. Видайте документи.

І директор школи твердо сказав:

- У цієї учениці є тітка, і на такі теми я можу говорити тільки з нею і більше ні з ким. Я вас не знаю. Леся - наша найкраща учениця, окраса нашої школи, і я не можу отак ні сіло ні впало передати її до рук невідомої людини. Та якби вона була навіть останньою двієчницею, то й то я б вам її не віддав. Про це не може бути мови.

- Не може бути мови про те, щоб ви не віддали, - сказав Мамай з нотками погрози в голосі.

Директор був цілком правий, і йому нічим не можна було дорікнути. Але правий був і Мамай, бо він не своїми інтересами керувався, а хотів зробити добру справу для людей. Це був той випадок, коли вступає в конфлікт правда з правдою.

- То, значить, ви не хочете видати документи? - погрозливо запитав Мамай.

- Не хочу і не можу.

Тоді Мамай виставив уперед руки і зробив ними різкий рух у обидва боки так, ніби він розсував якісь штори. І зник директор, а замість нього стояв перед Мамаєм рогатий чорний баран. Мамай ухопив його за риг і витяг на середину кабінету. А тоді розвів руки на боки і

голосно плеснув у долоні. І з барана знову зробився директор школи у своїй людській подобі.

- Тепер ви зрозуміли, з ким справу маєте? Якщо ви не виконаєте моєї вимоги, то я зараз же перетворю вас на вухатого зайця і викину геть через вікно. І як вас не розірвуть собаки, то будете зайцем до кінця ваших днів, і я вже нічим не зможу вам допомогти.

Директор стояв і мовчав. Його аж ніяк не захоплювала перспектива закінчити своє життя зайцем у чистому полі. Але він же не має права віддати дівчину цьому страшному чоловікові!

А Мамай продовжував:

- А тітку я вже про це повідомив. Вона знає. Це робиться в інтересах самої Лесі і ще декого. І нікому від цього шкоди не буде. Вона повернеться сюди, коли буде випускний вечір її однокласників. Вернеться жива й здорова. Даю вам тверде козацьке слово, що все буде так, як я кажу. Дайте документи. Підпишіть усе, що треба, і дайте. Ми ж люди, робім усе по-людськи.

"Це по-людськи?" - подумав директор. - Зробив з мене барана, а тепер погрожує пустити в світ зайцем. Але тут нічого не вдієш".

Директор виписав довідку, підписав, прибав печатку. Та дістав з шафи особову справу Лесі Озірної і разом із довідкою мовчки подав її Мамаєві.

- Покладаюся на ваше козацьке слово.

Мамай приклав руку до серця, мовчки вклонився директорові, повернувся і вийшов.

- Де зараз 11-А? - запитав він техробітницю в коридорі.

Та глянула в розклад і провела його до кабінету української мови й літератури. Учні зустріли його появу здивовано й насторожено. А Олесь Петрович збілів як стіна і безпорадно дивився на Лесю.

Мамай безпомилково зорієнтувався, котра Леся, і з привітним усміхом сказав їй:

- Лесю, ти переводишся до іншої школи. Підеш зі мною.

На це йому дівчина твердо відповіла:

- Я нікуди не піду.

Мамай ще раз усміхнувся і сказав:

- Так треба, ластівочко.

І не стало дівчини, а на парті сиділа чорненька білогруда ластівочка. Мамай простяг руку, щоб узяти її, але вона злетіла вгору, пролетіла поверх учнівських голів і сіла на плече вчителя. Мамай підійшов і знову хотів її взяти, але вона випурхнула з-під його руки і пересіла на друге плече Олесь Петровича. Вона шукала в нього рятунку, але він нічим не міг допомогти їй. Сидів і мовчав, і заміміло мовчали учні.

Мамаєві нарешті вдалося зловити пташечку. Він розстебнув сорочку і пустив її собі в пазуху.

- Ви за неї не журіться, - звернувся він до учнів. - Повірте мені, що з нею все буде гаразд. Вона повернеться до вас на випускний вечір. До зустрічі.

І він вийшов.

А тим часом директор зателефонував своєму районному начальству. Розказав, що сталося, а начальник не вірив, думав, що директор зсунувся з глузду. За якихось півгодини районне начальство було вже в школі. Поговорили з директором, розпитали вчителя й учнів, опитали всіх працівників, які бачили чарівника, і переконалися, що директор при доброму розумі, а в школі справді сталося чудо.

Наступного дня про це написала місцева газета, а слідом за нею всі газети області. Дехто вірив у написане, але більшість вважала це вигадкою газетярів. Про це багато говорили, але невдовзі інтерес до цієї теми вщух. Люди почали забувати ту дивну подію.

А через тиждень після появи чарівника до школи зайшов якийсь хлопець і подав директорові листа в сніжнобілому незаадресованому конверті. Директор прочитав: "Зі мною все гаразд. Навчаюся в одинадцятomu класі. Скажіть моїй тітці і однокласникам, щоб не турбувалися. Прибуду на випуск.

Леся Озирна".



Пахощі троянди



Білочка

Директор пішов із листом до 11-А, і всі учні були раді, що почули вісточку від своєї товаришки. Дівчата зразу побігли повідомляти про лист Олесь Петровича. Знали дівчата, що робити. В той же день вони побували в її тітці.

І попливли далі день за днем шкільні будні. А до випуску було ще далеко. Довгими осінніми, а потім ще довгими зимовими вечорами сидів Олесь і писав вірші, вкладаючи в них весь свій смуток і всю свою любов.

Але час летить швидко, особливо тоді, коли багато працюєш. Місяць нанизувався на місяць, не встиг оглянутися, а півроку вже й пролетіло. Здається, недавно почався навчальний рік, а тут уже й іспити підходять. Весна. Дні дедалі збільшувалися, а бажання до навчання у школярів зменшувалося. Весна-красна цікавила їх більше, ніж книги й зошити. Нарешті відзвонив останній дзвоник, малюки з полегшенням пішли на канікули, а старші змусили себе ще раз напружити зусилля, особливо випускники. Долаючи один іспит за другим, вони впевнено наближалися до того урочистого дня, заради якого трудилися цілих десять років. Нарешті - випуск! Свігла, урочиста процедура видачі атестатів, а після того - застілля.

У таких випадках і випускники, і їх батьки та вчителі розслаблюються, забувають про всі життєві клопоти і цілком віддаються радісному відпочинкові. А тепер було не те. Сили за стіл, і бентега і хвилювання сповнили серця і випускників, і вчителів, і батьків. Прийде вона чи не прийде? Сили, і ніхто ні до їди, ні до пиття не брався, прийде вона чи не прийде? Усі перемовлялися стиха і позирали то на вхідні двері, то на порожній стілець коло Олесь Петровича, то на Лесину тітку, яка сиротливо сиділа й переживала. Прийде вона чи не прийде?

І тут відчинилися двері і зайшли двоє. Першою ступила до зали вона. Пурпурово-червоне вбрання, а на зачісці з лівого боку велика червона троянда. Другу таку ж троянду вона держала в лівій руці. З її лебединої шиї звисала на синьо-жовтій стрічці золота медаль відмінниці навчання. А в правій руці - атестат про закінчення школи. Вона була сліпучо гарна. Тяжко слова підібрати, щоб описати її красу. А за нею, Лесею, ступив до святкової зали чарівник Мамай, вбраний у чорний, бездоганного крою костюм, із чорною краваткою, яка чітко виділялася на сніжно-білій сорочці. Його козацький оселедець був трохи коротший, ніж завжди, а обличчя світілося урочистою радістю. Лесья поволі пройшла три кроки від дверей, зупинилася і дзвінким радісним голосом промовила:

- Друзі мої! Тьютю! Дорогі вчителі!..

Вона зробила паузу, сяюче подивилася на Олесь Петровича і продовжила:

- Любий Олесь Петровичу! От я й вернулася.

Лесья замовкла, а всі присутні вибухнули радісним гомоном. Тільки він мовчав. Устав з місця, видно, хотів вийти їй назустріч, але не наважився. Тільки дивився на неї і, як то кажуть, поїдав її очима, і на серці у нього ще ніколи так радісно не було, як у ті хвилини.

А вона підійшла й поцілувала залиту радісними слізьми тітку. Поклала перед нею атестат і підійшла до своїх товаришів. Посхоплювалися дівчата, оточили її. Радісні сльози, поцілунки. До дівчат приєдналися й хлопці. А вона, така щаслива, стояла між ними і безладно й уривчасто відповідала на їхні запитання. Так було кілька хвилин. А тоді Лесья сказала тихо подругам: "А тепер я піду до нього". І друзі почали сідати на свої місця, а вона обійшла столи, підійшла до нього і подала йому червону троянду. І всі присутні відчували, як розлилися пахощі прекрасної квітки по всій залі.

А вона сіла коло нього як господиня, як рідна. І не було в ту мить між ними слів, тільки очі очам говорили.

І тоді вступив у дію чарівник Мамай. Стоячи позаду Лесі, він простяг вперед руку. Всі зрозуміли, що він хоче говорити, і замовкли. Мамай голосно промовив:

- Ви чуєте пахощі троянди? Це пахощі великої любові. А чи чули ви музику великої любові? Слухайте.

Звідкись здалеку долинули акорди прекрасної музики Моцарта. Вони бриніли дедалі сильніше й сильніше, напливаючи хвиля за хвилею на залу і всіх присутніх. І зникли, розтанули стіни і стеля зали, всі побачили, що вони перебувають у безмежному просторі. Над

ними було бездонно-багряне небо. І зникли всі присутні люди, і кожен навіть сам себе не бачив, тільки відчував своє людське ество і зачаровано дивився на прекрасне видово. І в цьому безмежжі Всесвіту видно було тільки їх двох. Були тільки Він і Вона. Його чорне і її червоне вбрання гармонійно поєднувалися як символи любові й розлуки та журби. А лиця їхні, осяяні великим почуттям, були чітко, до найменшої рисочки, видні всім незримо присутнім. Вони ніби в невагомості космічного простору були, лиш вони і більше нікого. Тільки бездонне багряне небо, музика Моцарта і пахощі троянди. Музика ніжно стукала в серця. А багряне небо було таке глибоке й чисте, без жодної плямки й хмаринки.

І тут на тлі багряного неба зовсім близько почали проступати обриси великої конусовидної гори. Ті обриси ставали дедалі виразнішими, аж поки всі деталі не стали так чітко видимими, що, здавалося, рукою їх можна торкнутися. Вся гора була забудована прекрасними білими будинками. Знизу доверху опоясували гору концентричними колами вулиці. Поміж домами росли зелені дерева. А вершину гори увінчував прекрасний бароковий храм із золотими грушовидними банями українського типу. На верхівках бань сяяли золоті хрести.

З усіх боків бовваніли на обрії скелясті гори, а на тих горах височіли в різних місцях замкові мури й вежі. В одних замків вежі були гостроверхі, в інших - зубцюваті. Гірський ландшафт із розсіяними по горах замками становив собою велично-фантастичну картину, яку важко витворити найбурхливішій уяві.

А чисте багряне небо почало засіватися зорями, їх ставало дедалі більше й більше. І були вони різних кольорів: жовті, зелені, сині, рожеві, блакитні - різні. Усе небо мерехтіло різнокольоровими зорями, і вони, ті зорі, почали відриватися від неба і поволі падати вниз. Почався небачений зорепад. Міриади різнобарвних зір падали, падали донизу і зникали десь у глибинах Всесвіту, а за ними поволі опускалися додолу дедалі нові й нові міриади, і кожна зоря була ніби яскравою краплею, сповненою кольору й світла. За барвистою завісою зорепаду вже не видно було обрисів фантастичного міста-гори і замків на скелях. І пахощі троянди, і музика Моцарта, і різнобарвний зорепад - усе це злилося в єдину симфонію щастя і несказанної краси.

Та ось зорепад став рідшати, музика віддалятися й затихати, поки нарешті все не зникло. І не було вже ні багряного неба, ні зірок, ні фантастичних красевидів, ні музики. Тільки пахощі троянди zostалися.

У німій порожнечі почали проступати тіні багатьох людей, з'явилися стіни й стеля. Нарешті все набрало чітких обрисів, і знову була зала, а в ній за святковими столами сотня-півтори людей, які зібралися на це свято. Всі були зачаровані щойно баченим фантастичним видовом і ще деякий час сиділи, не наважуючись зронити слово. А характерник Мамай стояв на тому ж місці, і лице його було одухотворене і мудре, як у євангельських святих на картинах видатних митців. І сказав Мамай, порушуючи урочисту тишу:

- Цей вечір закарбується в наших серцях навек. Їжте, пийте і веселіться!

А Леся шепнула щось учителеві, який сидів поруч із нею, і той устав і пішов на інше місце. А вона попросила, щоб коло неї сів чарівник. І налили келихи, і вечір увійшов у те річище, в якому завжди плывуть подібні вечори. Але всі були під враженням щойно баченого і про буденне говорити не хотілося. Проголошували тости і побажання, а найбільше на адресу Лесі й Олесь Петровича. В залі ставало все гамірніше. Директор школи завів свою улюблену пісню "Місяць на небі, зіроньки сяють", усі підхопили її, а за нею пішли інші пісні.

А потім заспівав і чарівник Мамай. Він співав давню козацьку пісню про рани матері-України. Голос Мамає звучав чисто, проникливо і сильно. Закінчивши свій спів, Мамай промовив:

- Всечесне панство! Я прощаюся з вами і жичу вам добра. Це вперше в моєму довгому житті я був присутній на шкільному випускному вечорі. Я його ніколи не забуду. Прощайте!

І тут встала Леся і зі сльозами на очах сказала:

- Ласкавий пане! Я ніколи не забуду всього доброго, що ви зробили для мене. Серце моє буде сповнене вдячністю до вас до кінця днів моїх.

Поруч із нею стояв Олесь Петрович.

- Прийміть і мою подяку, - сказав він.

- Прощай, ластівочко, прощайте обоє. Як буде треба, завжди допоможу вам. Щастя вам обом.

І чарівник пішов. Лесина тітка схопилася і пішла за ним услід. Вона хотіла йому щось сказати. Але ні в коридорі, ні надворі його вже не було. Чарівник зник. Тітка вернулася до зали.

Вечір продовжувався, і не було вже ні чарівного видава, ні чарівника, тільки пахощі троянди zostалися в святковій залі. Пахощі великої любові.

Липень 1996 року

БІЛОЧКА

Людське життя - це нудота й сіра буденщина. Треба подарувати людям чудо. Так

подумав старий чарівник Мамай і відправився в карпатське село Довгопілля.

А в тому Довгопіллі жила школярка Наталочка, яку прозивали Білочкою. Це була дуже мила дівчинка. Таке жваве, таке моторне дівчатко. Зав'язане яскравим шнурочком волосся схоже на білячий хвостик. Білочка та й годі.

У школі закінчувався навчальний рік. Буйний травень прикрасив сади й городи молодою зеленню. А довкола по горах - темно-зелені смерекові ліси.

Білочка йшла зі школи додому. Товаришки звернули хто куди по своїх домівках, і вона йшла сама. Хотіла вже було повертати до свого подвір'я, коли раптом побачила, що навперейми їй біжить вулицею зайчик. Ще ніколи не бачила вона, щоб отак біг зайчик селом. Білочка зупинилася. Зайчик підбіг, став на задні лапки. "Ну й дивина", - подумала Наталочка. І незогледілася вона, як зайчик перетворився на величезного сивовусого дядька, по-козацькому вбраного і при козацькій зброї. Козак примружено дивився на Наталочку і таємничо всміхався.

- Бі-лоч-ка, - промовив він, чітко карбуючи кожен склад.

"Звідки він знає, що я Білочка?" - подумала дівчинка. І в цю мить чарівник Мамай (а це був саме він) тихо і коротко свиснув. Перед очима Наталочки блиснуло сліпуче райдужне світло. Дівчинка заплющила очі і здалося їй, що вона провалюється в безодню. Старий козак знову перекинувся на зайчика і побіг городами геть, а на дорозі замість дівчинки зосталася рудувато-сіренька карпатська білочка. Вона озирнулася сюди-туди, перескочила через свою сумку, яка лежала тут же, прудко перелізла через пліг і кинулася до найближчого горіха. Та легенько побігла по стовбуру вгору і зникла серед горіхового листя.

Надвечір батьки затривожилися, що довго нема Наталочки зі школи. Вийшли за ворота - на дорозі лежить сумка. Ніякі пошуки, ніякі розпитування ні до чого не привели. Дівчинка зникла. Великим було горе батьків, і втішити їх ніхто не міг.

У ті дні батьки Наталочки та її менший брат Василь звернули увагу, що в їхній садибі завелася білочка. До того білки в тутешніх селах не поселялися, їх бачили тільки в лісі. Поява прудкого звірятка могла б зацікавити господарів садиби, та жаль за втраченою дівчинкою був такий великий, що їм було не до білочки.

Але неблаганний час поволі згладжує наші найгостріші переживання. Біль батьків притуплювався, і повсякденні житейські клопоти цілком заповняли їх. Та при всьому тому не могли вони не помітити, що білочка, яка завелася в їхньому саду, поводитья якимось незвичайно. Вона не виявляла страху перед людьми. Близько підбігала до них, зразу внадилася до хати, хазяйнувала в ній як удома. Не відали батьки, що вона справді вдома. Білочка брала на столі те, що їй хотілося, на очах у всіх їла. Навіть брала харчі з рук, і це всім

подобалося. Одна лиш небезпека чигала на неї в хаті. Коли вона з'являлася, загоралися хижим блиском очі kota

Грицька і хвіст його починав ходити ходором від мисливського хвилювання. Kота відгонили подалі від білочки і не спукали з нього очей.

Усе було б гаразд, якби одного разу малий Василь не помігив, що білочка через дірочку в причілку лазить на горище. "Що вона там робить?" - подумав хлопчик. І незабаром це його питання з'ясувалося. Василь полів на горище, щоб набрати собі горіхів. Вони стояли там у великій мисці. Заглянув хлопець до тої миски, а вона порожня. А довкола купи горіхового лушпиння. Ясно було, що це робота білочки.

Розсердився Василь. Він же так любить горіхи, а білка всі поїла. "Я їй дам", - подумав він і почав майструвати лука. Хлопець не збирався вбивати білочку. Хай собі живе. Але хотів її добре полякати та й самому погратися. Зробив дитячого лука, вистругав тоненьку смерекову стрілу, набив на неї гостре вістря з бляхи. "А тепер почнемо полювання на білок", - думав задоволений собою Василь.

І за весь цей час ні Василеві, ні його батькам не прийшла до голови гадка, що може бути якийсь прямий зв'язок між прудкою білочкою в саду і зниклою Наталочкою, яку прозивали Білочкою.

Коли Василь починав своє полювання на білочку, він не знав, у яку трагедію це може вилитися. Стояв собі під горіхом зі своїм луком і вистежував пухнасте звірятко. Але білочка була обережною. Кожного разу, коли Василь брався за свій лук, вона так ховалася, що вполювати її було неможливо. Це ще більше розпалювало мисливський азарт хлопця. "Я таки тебе поцілю", - повторював він і вже не задумувався над тим, чи вб'є він білочку, чи тільки налякає. Лиш у хаті не насмілювався Василь її зачіпати.

Обережною була білочка, але ніхто не може бути однаково обережним довго. Поступово почуття небезпеки притуплюється. Одного разу вона спустилася з горіха і побігла до хати, щоб ускочити у відчинене вікно. Прудко скочила на підвіконня, але в цю саму мить Василь ступив зі своїм луком з сіней. Стріла вп'ялася білочці в шию, вона жалібно крикнула, затряслася в агонії і звалилася в хату, просто на ліжку, яке стояло під стіною напроти вікна.

Мати почула крик білочки, вискочила з кухні й побачила, що на ліжку лежить її доня Наталочка, а з її шиї стримить стріла. Мати вирвала стрілу. З рани цебеніла кров. Дівчинка ще дихала, але за кілька хвилин її не стало.

Смерть Наталочки глибоко потрясла всіх. У селі не було людини, якій би не дотикнулася боляче до серця трагічна загибель дівчинки. На її похорони зібралось все село. Похоронна процесія вже підходила до церкви, а кінець її ще не витягся з подвір'я. Коли труну з тілом загиблої дівчинки поставили коло свіжовикопаної ями, весь народ зайшовся плачем.

І тут раптом з'явився над цвинтарем величезний птах і зв'яз своїми широкими крилами такий вігер, що всі заплющили очі. Птах опустився над труною, вхопив у пазурі тіло мертвої дівчинки і піднявся з ним угору. Крик жаху вирвався з грудей багатьох людей. Важко махаючи крильми, птах піднісся дедалі вище й вище в небо. Він летів просто на південь, досяг найближчого гірського пасма і зник за горами.

Це страхітливе диво так вразило всіх, що люди зацімліло мовчали і не знали, як їм бути. Як завершити похорон, коли забрали померлу?

А там були дві дівчинки, дві подружки Наталочки, які несли в процесії її портрет. Одна з них сказала крізь плач, що можна було б поховати замість Наталочки цей портрет. Батьки порадилися зі священником і директором школи. Та так і зробили. Поклали в труну портрет Наталочки в шкільній формі, і на цвинтарі виросла свіжа могилка. І всі гадали, що на цьому загадкова й скорботна історія з нещасною дівчинкою остаточно закінчилася. Ніхто не припускав, що чудеса будуть продовжуватися, і до кінця історії ще дуже далеко.

стані назавжди. "Хай побуде білочкою, а потім перетворю її знову на дівчинку, - думав старий бешкетник. - А то людям набридла житейська сірятина. Вони раді будуть побачити справжнє чудо". І ось тепер люди побачили чудо і були зовсім не раді. Мамай повернувся, щоб повернути Наталочку до її природного стану, а вона вже мертва. Це глибоко вразило чарівника, бо ніколи ще його чарівництва не призводили до загибелі людей. До того ж йому не доводилося оживлювати мертвих. Він просто нездатний був це робити, бо і його чарівна сила не була безмежною. Мамай мав надію, що оживити дівчинку зможе його знайомий - чорний чаклун Нгугу, який проживав у глибині Центральної Африки. Тому й вихопив тіло дівчинки з труни.

Мамай поклав усі свої чарівницькі сили, щоб добутися до Африки якнайшвидше, бо час не ждав. Коли він нарешті прибув до того африканського села, страшну печаль смерті на лиці дівчинки видно було вже здалеку. Чарівник поклав тіло дівчинки під розлогим хлібним деревом і пішов. За кілька хвилин він повернувся з чорним чаклуном Нгугу. Той чаклун був старий-престарий. Старість поорала його лице глибокими зморшками, а копиця дрібно покучерявленого волосся на голові була сніжно-білою. Нгугу був до пояса голий, а на яскравій тканині його спіднички зображені були різні потвори. На щиколотках босих ніг блищали металеві браслети з брязкальцями. Коли Нгугу йшов, його супроводив цілий оркестр різнотонних дзвіночків на ногах.

Старий чаклун глянув на тіло дівчинки і скрушно похитав головою. Чарівники повели розмову. Розмовляли мовою племені, до якого належав Нгугу. Мамай говорив швидко й запально і раз у раз показував на мертву дівчинку, а Нгугу відповідав йому мляво й невпевнено.

А тим часом сходився народ. Уже цілий натовп чорних чоловіків, жінок і дітей оточив чарівників і мертву Наталочку. Люди слухали розмову чарівників і стиха перемовлялися.

Нарешті Нгугу сказав щось голосно й рішуче Мамаю, а тоді крикнув людям, щоб відійшли. Ті відступили трохи, але Нгугу цим не задовольнився і наказав відійти далі. Люди відійшли, Нгугу підняв тіло дівчинки, відніс його з-під дерева на галявину і обережно поклав на травичку. Та відійшов на кілька кроків, заплющив очі і довго стояв, не подаючи ніяких ознак життя. Тим часом якась стара жінка принесла незапалену свічку і поставила її в узголів'ї мертвої дівчинки. Свічка мала сама засвітитися, коли дівчинка повернеться до життя.

Стояла така напружена тиша, що навколишні люди чули, як б'ються їхні серця. Мамай теж стояв осторонь і напружено чекав. Раптом Нгугу голосно крикнув, підстрибнув і пішов по колу, раз по раз підстрибуючи то на правій нозі, то на лівій і вигукуючи свої заклинання. І в такт його стрибкам дзвеніли брязкальця на щиколотках його ніг. Незважаючи на свій похилий вік, стрибав Нгугу напрочуд легко й високо. І все по колу, і все по колу навколо мертвої Білочки.

Минула година, минула друга, а чаклунське дійство продовжувалася. Нгугу стрибав і викрикував, усі стояли і мовчки дивилися, і спека була немилосердна. Раптом Нгугу зупинився, підійшов до дівчинки і підкликав жестом Мамаю. Двоє чарівників нахилилися над мертвою. Її лице посвіжіло, на щічках з'явився рум'янець. Здавалося, вона пильно дивилася в небесну глибіню.

- Я ж тобі говорив, що ти можеш! - сказав Мамай з сяючим лицем.

- Оце й усе, - відповів його чорний товариш. - Нгугу більше нічого не може. Свічка не засвічується.

- А ти ще попрацюй. І вона засвітиться.

- Не засвітиться. Нгугу знає, що не засвітиться. Ти поглянь! - збуджено вигукнув Нгугу, показуючи на Білочку.

Мамай подивився - по личку дівчинки знову розповзалася мертвотна жовтизна. А очі були вже напівзаплющені. Чорний чаклун продовжував:

- Нгугу не може зробити з мертвої живу. Нехай Мамай щось робить. Нехай шукає.

- Добре, я піду шукати, а ти чекай на мене тут. І не дай, щоб смерть зруйнувала тіло дівчинки. Роби своє діло і чекай на мене.

- Іди. Нгугу буде робити.

І Мамай як стояв, так і пропав раптом з очей. Був і зник. Нгугу постояв ще хвильку і знову пішов по колу.

3

Буйним вітром нісся Мамай на Україну. Він летів і пригадував усе, що зосталося в пам'яті з давніх літ, коли ще була Запорізька Січ. У ті далекі часи розказував йому найбільший запорозький характерник - старий Гайворон, що в Чорній балці є джерело живої води. Треба тільки відміряти п'ять ліктів униз від схожого на постать людини каменя, що стримів на схилі балки. Від Чорного Каменя. Але знав Мамай, що вода в тому місці витікає дуже рідко. І допомагає вона тільки в тих випадках, коли здорова людина загинула насильницькою смертю. Мамай пам'ятав, що лиш кілька раз удавалося старому Гайворону врятувати тою водою загинувших козаків.

Тепер летів Мамай шукати тої живої води. Він ладен був знести що завгодно, аби лиш ту воду здобути, бо чув за собою велику вину. Це вперше за сотні років чарівництва його так мучило сумління.

Степ уже зовсім не такий був, як тоді, коли ходили по ньому козаки. Не хвилювалася морем ковила, не лігали над степом орли. Тут і там виднілися невлаштовані степові села, степ засіяний був. Широко розлився перегороджений Дніпро і від нього тягнуло важким духом гнилизни.

Довго лігав Мамай, шукаючи в степу Чорну балку. Все змінилося - і знайти її було нелегко. Цілий день лігав старий чарівник над степом і аж під вечір побачив ту вигнуту серпом балку. Але його занепокоїло, що до балки в'ється гадюкою дорога. Чого б це комусь їхати до Чорної балки?

Мамай приземлився край балки і вжахнувся - вона була наповнена сміттям. А дорогу наїздили, тому що возили в Чорну балку всіляке сміття. Мамай бридливо пішов по купах різного мотлоху, з якого в деяких місцях сочився їдкий дим. Треба було шукати чорний, подібний до людської постаті камінь.

Той камінь швидко знайшовся, але виявилось, що більш ніж на один лікоть униз не відміряєш, бо далі була товща злежаного сміття. Що робити?

На степ опускалася ніч. Мамай перекинувся на птаха, полетів до найближчого села і незабаром вернувся з лопатою, вилами й киркою. І взявся до роботи: почав відкидати сміття. За все своє безмежно довге життя він ще ніколи не робив такого. Те сміття не то що важко було відкидати, до нього годі було досягнути. Бите скло, просякнуте заводським мастилом ганчір'я, перегорілий жужель - усе це злежалось і зліпилось до купи так, що його навіть киркою нелегко було розбити. Але Мамай подвигувало на труд бажання заглибити свою провину. І мертва дівчинка, яка лежала на землі далекої Африки, була перед його очима. Безупину працював старий чарівник при місячному світлі, і до ранку навколо нього виріс цілий вал відкинутого непотребу. І був той вал такий високий, що свіжовідкинуте сміття вже не перелігало через нього, а сунулося назад у яму. Тоді Мамай виліз на верх тої купи і почав перекидати сміття далі. Вже давно зійшло сонце і припікало чимраз більше. Мамай до пояса роздягнувся. Піт струмками стікав по його засмаглій спині, а він усе працював і працював. Багряне сонце торкнулося своїм краєчком степу на заході і почало поволі ховатися за обрієм. Мамай розігнув спину і почав міряти відстань від основи каменя донизу. П'ять ліктів! Але цього було замало, бо неможливо було шукати воду так низько, на рівні сміття.

Почалася друга ніч, на небо вплив повний місяць, вдалині засвітилися вогні якогось міста, а наш чарівник продовжував працювати. Поки над землею розпростер свої блакитні крила світанок, Мамай встиг заглибитися ще на два лікті. І почав розкопувати схил балки, шукаючи слідів давнього джерела. Земля, спочатку така суха, ставала дедалі вогкішою, а потім і зовсім мокрою. Мамай вигріб із тої заглибини бруд і почав шукати джерело. Став навколішки,

нагнувся і заглядав у ту нішу, та нічого схожого на джерело не було. Але тут йому здалося, що там капає зрідка вода. Прислухався - правда! Він підставив руку, щоб зорієнтуватися, де ж воно капає. Довго водив рукою туди-сюди, поки нарешті не капнуло на долоню.

Зрадуваний Мамай дістав із своїх неосяжних шароварів стародавню чотиригранну пляшку і підставив її під капаючу воду. А сам сів відпочити. Монотонні звуки падаючих крапель були для нього миліші за найкращу музику.

Довго чекав Мамай, поки наповниться пляшка. А тоді почав збиратися в дорогу. Одягнув сорочку, кунтуш, почепив до боку шаблю, заткнув за пояс пістоля. Але тут він зупинився і на хвилину задумався. Та закотив рукав, витяг шаблюку і тикнув нею собі в руку вище ліктя. З рани потекла кров. Мамай почав капати з пляшки на рану, і рана зразу зажила. І вперше за ці дні осяяла старого чарівника радісна усмішка.

4

Чорний Нгугу продовжував свій чаклунський танець по колу. А дівчинка лежала непорушно, і свічка не засвічувалася. Нгугу протоптав таку кругову стежку, що здавалося, ніби вона протоптувалася багато ліг ногами тисяч людей.

Знову налягла на землю чорна африканська ніч. Жінки знову принесли смолоскипи і присвічували чаклунові, а він далі підстрибував по колу і вигукував свої заклинання, і дзвеніли різнотонно дзвіночки на його ногах. Нгугу стрясав піднятими вгору кулаками, погрожуючи невидимій смерті. А смерть не відступала, і свічка не засвічувалася.

І раптом згори ввійнув рвійний вієр. Хитнулася біла шевелюра на голові Нгугу, погасло світло смолоскипа. У кромішній темряві почувся голос Мамає:

- Присвітіть! Допоможіть мені знайти дівчинку!

Одна з жінок побігла за новим смолоскипом, а тим часом хтось невидимий узяв Мамає за руку і обережно повів його. "Дівчинка лежить тут". Старий чарівник опустився на коліна, намацав у п'єм'ї холодне тіло дівчинки, розкрив своїми шкарубкими пальцями її уста і почав потрошку лити їй у ротик і на шию живушу воду. А довкола - тихий шелест і напруження сотень людей, які чекали на чудо. Мамаєві здалося, що мертва здригнулася.

І раптом серед непроглядної темряви засвітилася свічка! Короткий крик радості вирвався з сотень грудей, так, ніби полегшено зігнула вся Чорна Африка.

Свічка кидала на лице дівчинки слабеньке мерехтливе світло. І Мамай побачив на тому лиці переляк. Вона ж не розуміла, де вона, і взагалі нічого не розуміла, тільки невиразно бачила над собою вусате обличчя старого козака. Дівчинка впізнала те обличчя, але це ніпрохи не заспокоїло її.

- Йой, де я? Пустіть мене додому, - жалібно промовила Наталочка.

- Не бійся, донечко. Все буде добре, завтра ти будеш удома.

Це чи не вперше за сотні років так ласкаво говорив старий Мамай з дитиною. Наталочка заспокоїлася і довірливо дивилася на чарівника. А він устав і тільки й зміг сказати:

- Ох, як же я втомився.

Та відійшов на кілька кроків убік, упав горілиць на землю і зразу захропів.

Спекотне африканське сонце вже високо підбилося над саваною, а двоє чарівників, білий та чорний, лежали горілиць і після чарівницьких трудів своїх спали непробудним сном. Сонце пекло, а вони спали. Вночі ніхто й не помітив, що старий Нгугу звалився набік зі своєї стежки й заснув. Дехто навіть наступав на нього ненароком у темряві, але він того не чув. А Мамай теж не помітив, що ліг коло сплячого Нгугу. І тепер вони спали поруч, і ніхто не перешкодив їм.

Першим прокинувся Мамай. Він сів, подивився на сплячого Нгугу і подумав: "А де ж дівчинка?" Пішов її шукати і незабаром побачив під крилатим хлібним деревом зграйку чорних африканських дівчаток. А між ними сиділа Білочка і їла банан.

У Довгопільській середній школі починався новий навчальний рік. Усі школярі вишикувалися на лійку. Урочисто винесли синьо-жовтий прапор. Прийшло багато батьків. Окремо стояли з квітами малюки-першокласники. Виступив директор школи. Усе йшло, як звичайно в таких випадках, коли раптом надлетів великий яскравий птах. Такого птаха ще в цих краях не бачили. Але багатьом здавалося, що це той самий, який ухопив із труни мертво Наталочку. Страх стиснув дитячі серця.

Уже ніхто не слухав, що там говорить директор, а всі дивилися тільки на того птаха. Та й директор за хвилину замовк, бо поява дивного птаха збентежила і його. А він, той птах, пролетів кілька разів над майданчиком, де вишикувалися учні, а тоді приземлився точно в його центрі. І став на повен зріст, як людина. Це був дуже красивий птах. Дзьоб зігнутий, як у орла, голова синя, з довгим чубом, крила й хвіст - чорні, воло й груди - червоні, а шия й спина - зелені. Просто картинка, а не птах. Усі зачудовано дивилися на нього, і ніхто й пари з уст не пустив. А птах обернувся на всі боки, подивився по рядах школярів. І раптом він крикнув голосно й різко, так, що всі з переляку аж здригнулися. І з того перестрашу не зразу всі зауважили, що вже не птах перед ними стоїть, а вусатий дядько в козацькому вбранні і з шаблею біля боку.

Він стояв і таємничо усміхався, а на долоні його простягнутої вперед руки сиділа білочка і безтурботно гризла горішок. Вона поводитися так, ніби це для неї цілком звична обстановка.

- Білочка! - вигукнув хтось із школярів, але ніхто не смів зрушитися з місця. Тільки мати Наталочки, яка стояла збоку поруч з іншими матерями, ніби несамохіть ступила крок уперед, зупинилася, пильно дивлячись на білочку, а тоді знову зрушила з місця і, не спускаючи з білочки очей, обережно, ніби скрадаючись, пішла до чарівника. А той посадив білочку собі на плече, заклав у рот два пальці і голосно свиснув. І напустив чарівник такого туману, що все ніби в молоці потонуло. Ніхто не бачив навіть найближчого сусіда. Усі стояли, мовчали і чекали, що ж буде далі. Де тривало зо дві хвилини, а тоді туман зник, і всі побачили, що нема вже ніякого чарівника, а посеред майданчика стоїть їхня товаришка Наталочка. Стоїть здорова усміхнена, така, як була. Мати її, яку напівдорозі зупинив туман, кинулася до своєї донечки. Десятки дівчаток, а за ними й хлопчики побігли й собі туди. Наталочка з мамою опинилися в центрі некерованої юрби. Що там творилося - писати неможливо. Крик, плач, радісні вигуки й різні запитання - все змішалось, злилося в бурхливу людську стихію.

Коли вщухли емоції, директор дав розпорядження дзвонити на перший урок, і всі пішли по класах. Пішла зі своїми товаришками й Наталочка. А мама ніяк не могла розстатися з донечкою і сиділа в той день з нею на всіх уроках. І не могла намилуватися своєю Білочкою.

Кажуть, усе добре, що має добрий кінець. Будемо сподіватися, що більше з Наталочкою не буде ніяких прикрих пригод.

Травень 1992 року

ЖАЙВОРОНОК

Місто вирувало суєтним, метушливим життям. Центральною вулицею сюди й туди рухалися по викладеному кам'яними плитами тротуару нескінченні потоки людей. А збоку, ближче до мурів, сиділи жебраки. Каліки, дідусі й бабусі з простягнутими руками намагалися зворушити серця перехожих, щоб ті змилосердилися й кинули копійчину. Деякі грали на різних інструментах і співали. І виходило, що вони не жебрають, а таки заробляють.

Серед усього жебрацького розмаїття виділялися двоє. Ці двоє жебраками не були, а таки заробляли. Розмістилися вони поряд із входом до розкішного готелю. На низенькому портативному стільчику сидів чоловік середнього віку з передчасно посивілою головою і без правої ноги. Коло нього стояли приперті до стіни милиці. Чоловік грав на баяні, а поруч з ним стояла дівчинка років п'ятнадцяти, напевно, його дочка, і співала. Але як вона співала! Її оксамитовий голос то піднімався до найвищих нот, то опускався до контральто. Мелодія української пісні, що її співала дівчинка, була ніби й веселою, але звучала в її виконанні якось

невесело. Було в ній щось щемно-болісне. А батько був чудовим музикою, акомпанував віртуозно.

Звуки баяна так вдало поєднувалися зі співом дівчини, так гармонійно переплігалися й зливалися з ним, що багато перехожих зупинялися й заворожено слухали. І копійки безперервно падали з брязкотом у широку бляшанку, що стояла біля ніг співачки.

Люди, послухавши трохи, відходили, а на їх місце приходили інші, і група слухачів не зменшувалася. Серед інших зупинився й молодий хлопець у потертих джинсах і синій тенісці. Він був гарний на вроду, але його красі трохи шкодив шрам на лівій щоці внизу. Він тягнувся навскоси, минаючи рот і досягаючи нижнім кінцем підборіддя.

Хлопець потягнувся лівою рукою до кишені за копійками. Копійки були на дні кишені, а над ними - пачка складених удвічі паперових грошей. Коли він затиснув у кулаці копійки і витягав з кишені руку, разом з нею висунулися й паперові гроші і гепнулися у бляшанку перед ногами дівчини. І в цю мить закінчилася пісня і настала тиша. Люди, які стояли й слухали пісню, побачили, що в бляшанку впали долари, але не всі зрозуміли, чи то навмисно кинув їх юнак, чи вони впали випадково.

А юнак нагнувся, взяв з бляшанки свої гроші і не поклав їх назад у кишеню, а мовчки подав дівчинці-співачці. А та непорушно стояла і грошей не брала.

- Бери, це твоє щастя, - сказав хлопець. - Ці гроші не я дарую, вони самі впали тобі під ноги.

Дівчинка згори вниз питально глянула на батька, і той мовчки кивнув: "Бери". Вона простягла несміливо руку, взяла гроші і подала батькові. Хотіла подякувати щедрому незнайомцеві, поговорити з ним, але він уже зник у потоці перехожих.

І ніхто не звернув уваги, що за сценою дарування грошей уважно спостерігав старий сивовусий чоловік у солом'яному капелюсі.

Під вечір батько з донькою прийшли додому і порахували подаровані незнайомим юнаком гроші - тисяча сто доларів!

- Це буде тобі на навчання в консерваторії. А на цей рік, поки ти будеш навчатися в одинадцятому класі, нам вистачить того, що ми заробимо, роз'їжджаючи два літа по містах. Та ще ж і пенсія моя є.

Обдарована дівчинка вже менше журилася за своє майбутнє.

А юнак зі шрамом прийшов додому і теж порахував гроші. І виявилося, що в нього залишилося сімдесят дев'ять копійок. Долари, що їх він заробив тяжкою працею за кордоном, тепер несподівано для самого себе юнак подарував випадково зустрітій дівчинці. Але він не жалкував за ними. Правда, було йому щемно, що вже нема грошей, але водночас якось легко і радісно на душі. Добрим людям завжди приносить радість зроблене комусь добро.

Юнак із шрамом сидів і думав, що йому далі робити. І вирішив позичити в знайомих трошки грошей і знову їхати на заробітки за кордон, бо в своїй країні можливостей заробити не було.

Через два дні він поїхав. Нема потреби розказувати подробиці його заробітчанського життя. Скажемо тільки, що працював він там з короткими перервами цілих три роки і заробив значні гроші. Він був розумний і сильний і мріяв про військову кар'єру. Кілька років тому гарно закінчив школу і хотів продовжити навчання.

Наш юнак належав до людей, які самі собі пробивають дорогу в житті. Його батько загинув у Афганістані ще тоді, коли йому було всього чотири роки, а мати померла після того, як хлопець закінчив школу. І осиротілий юнак чесно йшов по житті і був на порозі здійснення своєї мрії.

Він їхав із заробітків додому в нещодавно купленому автомобілі. Настрій його був піднесений. Ще півгодини їзди - і він перетне польсько-український кордон. День погожий і теплий, дорога добра і, здавалося, ніщо не віщує біди.

Автострада йшла через ліс. Раптом метрах у двадцяти попереду впало поперек дороги невелике дерево. Невелике, але дорогу перегородило. Він загальмував і зупинився. "Добре, що маю сокиру. Перерубаю його і відкину набік", - подумав подорожній, взяв сокиру і вийшов з машини. І тут з-за кущів вийшли троє в спортивних костюмах.

- Давай гроші.

- Нема в мене ніяких грошей, звідки в мене гроші?
- Не розводь тут базару, бо ми жартувати не будемо. Давай гроші!

Напасники говорили російською. Це, видно, були грабіжники з Росії або України. З тих, що спеціалізуються на пограбуванні своїх співвітчизників і громадян сусідньої держави, які повертаються додому з закордонних заробітків. Роман - так звали хлопця зі шрамом - знав, що цим типам усе людське чуже і вони не зупиняться навіть перед вбивством. "Що робити?" - думав він і знову почав говорити, що не має грошей, а права рука все сильніше стискала топориче.

- Давай гроші! - ще раз крикнув роздратовано той самий грабіжник.

І в цю ж мить сокира метнулася знизу вгору і вгородилася гострим кутом у його горло. Бризнула кров. Бандит навіть не крикнув. Падаючи, він інстинктивно вхопився лівою рукою за праву руку свого товариша, і це перешкодило другому бандитові вчасно вихопити з кишені пістолет. Він таки вихопив його, але вистрелити не встиг, бо дістав такий удар сокирою, що зразу обм'як, випустив пістолет і впав мертвий поруч з товаришем. А третій пустився навтіки. Романа блискавично пронизала думка: "Тікати! До кордону рукою подати". Він прискочив до злочасної деревини, що перегороджувала дорогу, і почав гарячково перерубувати її. І тут поруч зупинився автобус, бо дорога ж була перекрита. Деякі пасажери повистрибували на дорогу, щоб освіжитися. І побачили страшну картину.

- Єзус Марія! - крикнула одна з жінок, а пан у офіцерському строї уже викликав по мобільному телефону поліцію.

Роман здався на волю Божу і приречено стояв біля своєї машини. Через півгодини прибула поліція, і автобус поїхав своєю дорогою, а Романа заарештували.

Потім було слідство і був у місті Любліні суд. Викликані з Москви мати й дружина загиблих бандитів повелися по-різному. Молода агресивна жінка з пофарбованим червоним волоссям вимагала від суду смертної кари для вбивці. А старенька сива мати сказала, що їй дуже жаль за сином. Який би він не був, але то таки її кровиночка була. Та вона в серці своєму не має зла на підсудного, бо він же оборонявся. І нехай суд винесе вирок по закону.

Молодий польський адвокат за добрі гроші енергійно захищав Романа, наводячи все нові й нові пом'якшуючі обставини. Третій грабіжник, якого тоді спіймали в лісі недалеко від місця події, правдиво розказав усе, як воно було, але закінчив своє свідчення так:

- Два трупи - це не жарт. Якби він не поквапився пускати в хід сокиру, то через хвилину-другу надійшов би автобус, і ми змушені були б тікати. І все завершилося б щасливо і для нього, і для нас. Та й не хотіли ми його вбивати, а тільки налякати й забрати гроші.

Такими розміркованнями грабіжник хотів насамперед полегшити власне становище і домогтися меншої кари для самого себе.

Як би там не було, суд виніс Романові мінімальне в таких випадках покарання - два роки позбавлення волі. І за ним на цілих два роки зачинилися, металево брязнувши, двері тюрми.

Нема потреби описувати тюремний режим і всі переживання нашого героя в неволі. Ми зразу перейдемо до розповіді про події того дня, коли він, відбувши покарання, вийшов на волю. Позаду два роки тюрми, а попереду невідоме. Йому віддали його авто і гроші, що їх було вилучено при арешті, і він поїхав додому тією ж дорогою, якою вже їхав два роки тому. Але на цей раз обійшлося без прикрих пригод. Формальності на кордоні зайняли небагато часу, і йому простелився шлях на Львів. А там ще трохи - і він удома.

Коли було вже недалеко до Львова, побачив Роман край дороги старого сивовусого чоловіка в солом'яному брилі. Той простяг руку, показуючи, що просить зупинитися. Роман думав, що старий хоче під'їхати, і зупинився. А той сказав:

- Хлопче, вийди на хвилинку. Мені треба сказати тобі щось важливе.

"Що він може мені сказати?" - скептично подумав Роман, але, поважаючи старшу людину, з машини таки вийшов.

- Куди їдеш, хлопче?

- А нащо вам це знати?

- Не хочеш казати - не кажи, але уважно вислухай мене. Ти сильний, гарний і шляхетної

натури. І вартий того, щоб бути щасливим. Тож послухай, що я скажу. Зупинися у Львові, одягнися по-святковому, купи букет червоних троянд і йди на вечір до оперного театру. Там сьогодні виступатиме відома у всьому світі співачка Леся Жайворонок. Це її останній виступ у Львові. Купи квиток і послухай, як вона співає. А коли виступ закінчиться і шанувальники будуть дарувати їй квіти, підійди зі своїми трояндами й ти. Одним з останніх підійди. Піднеси їй квіти і побачиш, що буде. Оце і все, що я тобі сьогодні можу порадити. І хай допоможе тобі Бог.

Роман спантеличено дивився на дивного діда і не знав, що йому казати і як діяти. Чи не штовхає його цей старий на якусь згубну авантюру? Чи можна йому вірити, цьому кремезному дідові, від якого віє чимось прадавнім і незбагненим? А той, прочитавши його бентежні думки, примружив очі так, ніби придивлявся до чогось малого-малого, і промовив:

- Ти що, не збираєшся мене слухати? То дивись.

І несподівано побачив Роман, що перед ним не дідусь-селянин стоїть, а старий козак-запорожець. Сивий оселедець на голові, сині шаровари й кунтуш, пістоль за жовтим поясом, а збоку шабляка. Приголомшений Роман стояв і не знав що казати.

- Тепер ти зрозумів?

- Зрозумів, - сказав хлопець. - Але хто ви?

- Я - останній козацький чарівник. Я невмирущий і прийшов до тебе крізь темряву століть. Роби, як я кажу, і будеш щасливий. Прощай.

І козак знову перекинувся на селянина і пішов собі узбіччям дороги. А збентежений і заінтригований Роман поїхав до Львова.

Знайшовши надійне місце для свого автомобіля, він заходився готуватися до відвідин театру. Ходив вулицями Львова, і скрізь кидалися йому в очі афіші: "Жайворонок... Жайворонок... Неперевершена Леся Жайворонок!" З усього видно було, що це справді видатна співачка. І цікавість Романа, який досі не бував на концертах таких співаків, підігрілася ще більше.

Та коли він звернувся до театральної каси, йому сказали, що квитків уже нема. Але касирка подивилася на його квіти і завагалася, і Роман це помітив. А зелена доларова купюра, яку він люб'язно підніс їй, остаточно схилила терези в його бік, і квиток для нього таки знайшовся.

До початку вистави залишалися лічені хвилини. Він зайшов у фойє, чужий і незнайомий нікому з людей, які проходили сюди-туди парами і вели приємні розмови.

Нарешті пролунав дзвінок, і всі почали заходити до зали для глядачів. У загальному потоці втягнувся в залу й Роман. Він швидко знайшов своє місце в одному з перших рядів партеру, сів і захопленими очима споглядав пишноту театральної зали, і губився в здогадах, що це все має означати для нього самого.

Львівський оперний театр, порівняно з тою похмурою спорудою, де він ще вчора перебував, видався Романові справжнім раєм. А коли вийшла на сцену осяяна чарівним світлом співачка і полилася прекрасна музика, а зала вибухнула бурхливими оплесками, у Романа було відчуття справжнього щастя.

Молода співачка виступала справді блискуче. Того не описати, те треба почути. Після кожної пісні зала вибухала оплесками знову й знову. На сцену летіли квіти. Вона у відповідь вклонялася з притаманною видатним акторам грацією, а тоді починала нову пісню. То були все українські пісні та арії з українських опер.

Роман не сподівався, що він матиме в театрі таке задоволення, таку велику радість, і подумки дякував старому чарівникові за добру настанову.

Нарешті відлунала остання пісня, замовк останній акорд музичного супроводу і на сцену повалили юрби шанувальників з квітами. А вона брала букети, вклонялася на всі боки, дякувала, а коли квітів набиралася цілий оберемонок, передавала його служителям театру, а ті склали квіти на столі, що, мабуть, для цього й стояв збоку на сцені.

Роман підійшов зі своїми трояндами ближче і став біля сідців, що вели на сцену. А коли побачив, що співачка приймає останні букети, рушив сідцями вгору. Леся Жайворонок уже хотіла йти за лашпунки, але побачила його з квітами і зупинилася. Роман підійшов і подав їй

свої троянди. Вона взяла їх, але не кивнула, як це робила кожного разу в таких випадках, не подякувала, а непорушно стояла. Вона впізнала шрам на його лівій щоці. Руки її опустилися, і квіти впали на підлогу. Служитель підібрав їх і відніс на стіл.

- Нарешті, - з полегшенням промовила вона.

Вона бачила, що він не впізнає її, а сама впізнала його зразу. Отой шрам з першого погляду впав їй в очі, і вона пригадала його шляхетний вчинок.

- Я хочу з вами поговорити. Почекайте на мене тут, я зараз повернуся.

І він, украй збентежений, зостався сам на сцені, а співачка зникла за лаштунками. Незручно було стояти отак посеред сцени, і Роман став біля заваленого квітами столу. А вона переодяглася і незабаром повернулася.

- Ходімо.

Він не питав куди й чого, а тільки слухняно пішов за нею. Вони вийшли надвір. Вечоріло. Під'їхав лімузин і м'яко зупинився біля них.

- Ми поїдемо до мене, - сказала вона, - бо тут для серйозної розмови не місце.

Водій вискочив з машини і відчинив задні дверцята, показуючи йому жестом, щоб сідав. Він сів, і вже хотіла було сідати й вона, але раптом зупинилася й сказала:

- Ой, я щось забула. Почекайте трошки.

І вона швидко пішла назад і через хвилину-другу повернулася, несучи букет червоних троянд. Його букет.

Через якийсь десяток хвилин вони вже були в затишній квартирі співачки. Роман увійшов, глянув і тільки тепер зрозумів у чім річ - він зразу впізнав сивого чоловіка без правої ноги. Підійшов до нього і тепло привітався, а той притяг його до себе і по-батьківськи поцілував. І тоді Роман повернув очі до молодої господині. Вона стояла перед ним, квігуча й усміхнена. Він дивився на неї, а бачилася йому дівчинка, що співала п'ять років тому на проспекті Незалежності у Львові.

- Я не забула вашу тисячу доларів. І ніколи не забуду її.

А він нічого на це не сказав, тільки радісно усміхнувся. І в оселі зразу встановилася атмосфера взаємної довіри й любові, яка буває при щасливій зустрічі рідних людей.

Леся з жінкою-доморобітницею заходилися накривати стіл для вечері, а Роман кидав на неї оком і дивувався, як це він не впізнав її в театрі. І знову й знову поставала в його уяві картина п'ятирічної давності: пачка зелених купюр падає в бляшанку під ногами юної співачки.

І була гостина, і говорили про се, про те, а особливо про той випадок, коли з його кишені випали гроші і він їх подарував дівчинці. Коли почали прибирати зі столу посуд, Роман хотів устати й попрощатися, а вона сказала:

- Сидіть, будь ласка, сидіть.

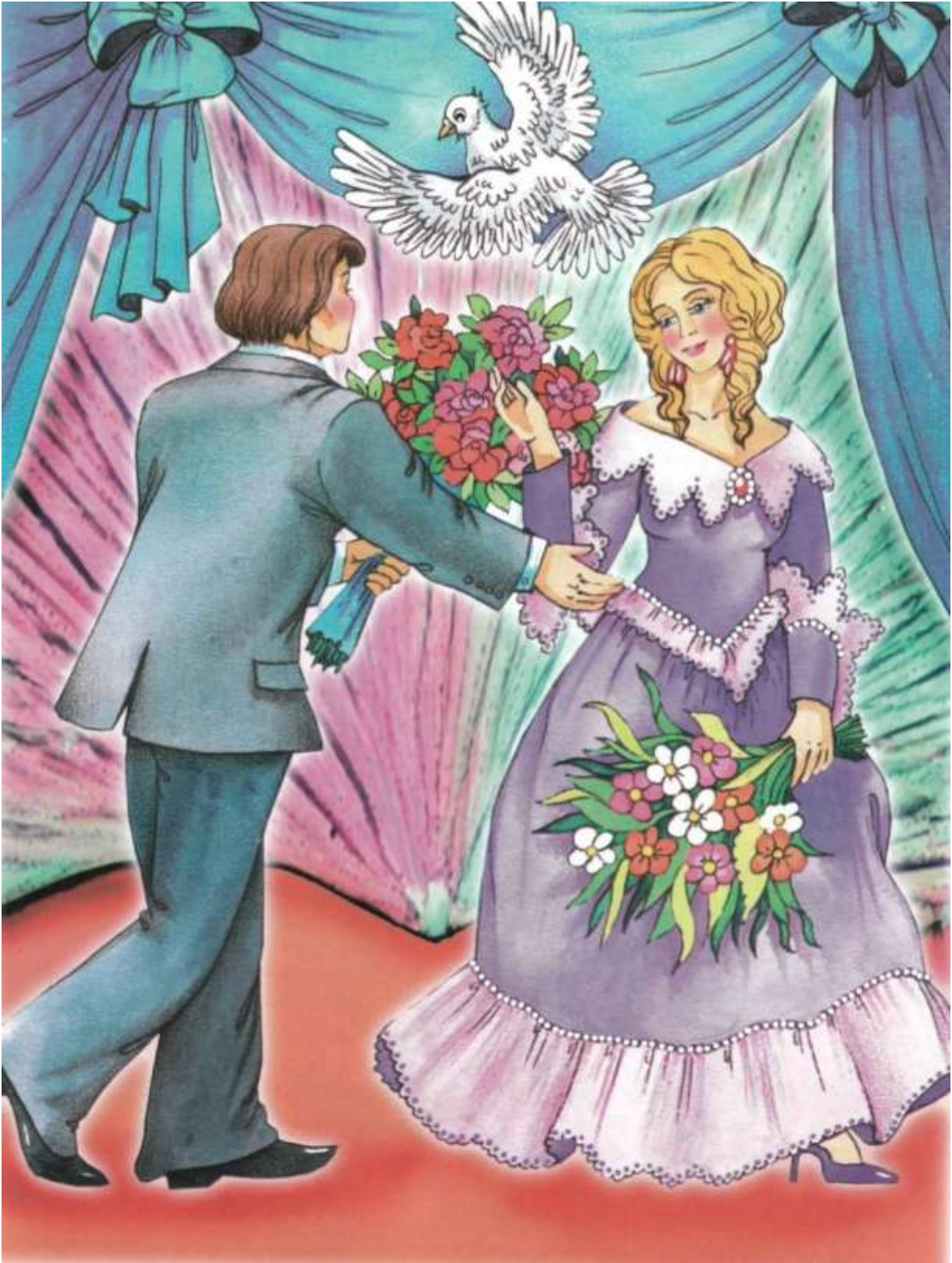
І він зрозумів, що саме тепер почнеться ота серйозна розмова, про яку вона говорила йому, як виходили з театру. Передчував, що вона скаже щось важливе, і хвилювався.

І сказала співачка Леся Жайворонок:

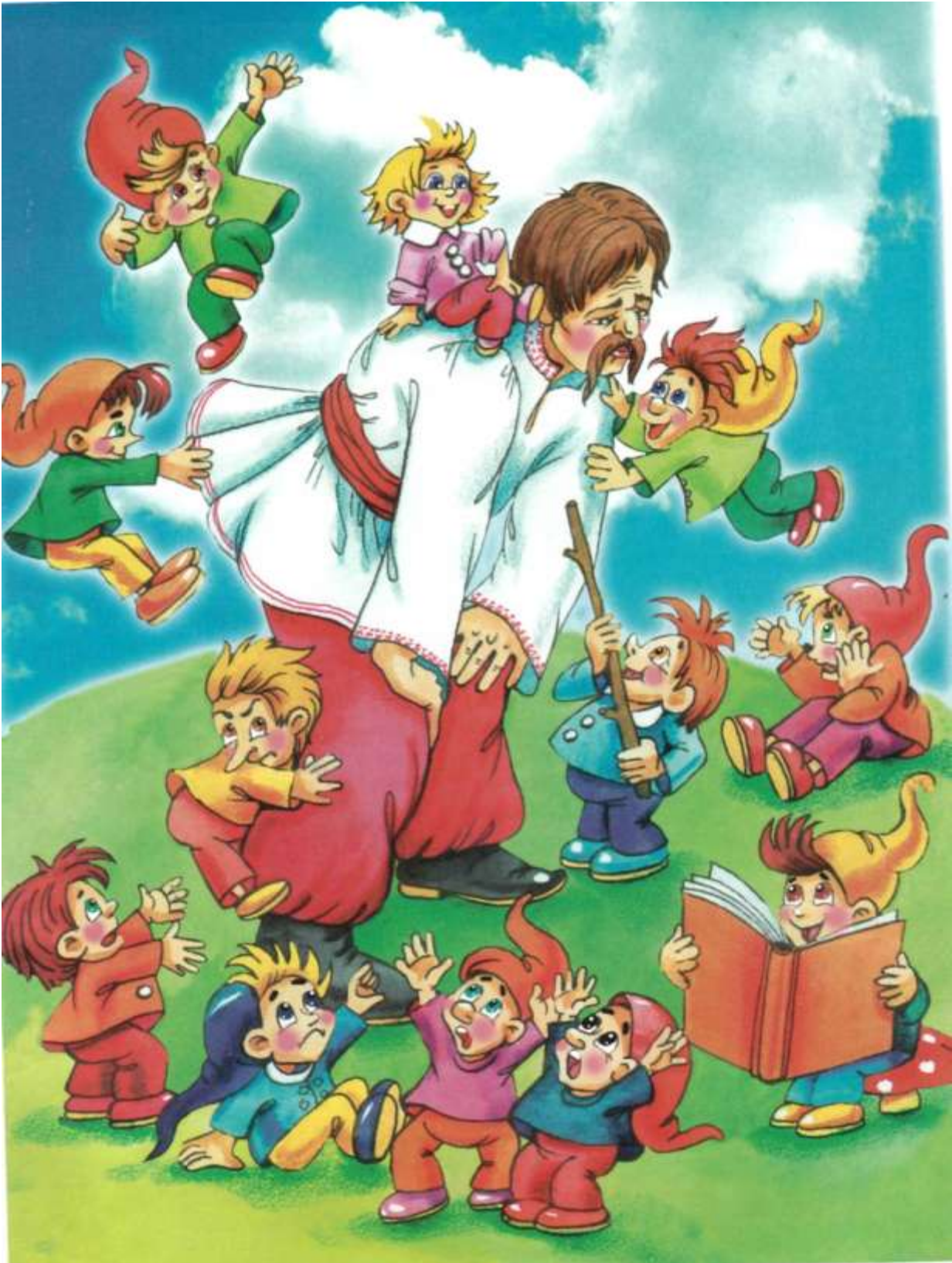
- Я думала про вас усі ці роки. Навіть у тріумфальні хвилини моїх найбільших творчих успіхів, коли від великого щастя іде обертом голова, образ ваш виринав у пам'яті моїй, і я мріяла про зустріч з вами. Скажіть, скільки грошей у вас залишилося після того, як ви подарували мені, зовсім чужій для вас дівчинці, отих своїх тисячу сто доларів?

- Сімдесят дев'ять копійок.

- Отже, ви віддали мені тоді все, що мали. Чи міг ще хто на світі зробити таке? Хіба ж можна залишити таке добродійство без винагороди? Тож знайте, я теж здатна на шляхетний вчинок і зроблю для вас усе, що зможу зробити. Звичайно, найпростіше для мене було б сказати так: "Ти дав мені тисячу, а я даю тобі десять тисяч. І ми квити". Ні! У взаєминах між нами не може бути ніяких розрахунків. Ви ж бо не розрахунком керувалися, коли віддавали мені все, що мали, а лиш почуттями людськими. А тепер скажіть, що ви робили після того, як подарували мені всі свої гроші? Як ви жили?



Жайворонок



Михайло Обцяйло

І він розказав їй про себе все. І про польську тюрму розказав. Сподівався, що, почувши про це, вона спохмурніє, та лице її було світле й радісне. Жодна темна хмаринка не пробігла по ньому. І коли Роман закінчив свою розповідь, вона сказала:

- Саме таким мені і хотілося вас бачити. Ви шляхетний і мужній. І діяльний та роботящий. Ви правдиво і без прикрас розповіли про себе. То розкажу про себе й я. Через рік після того, як ми зустрілися з вами і ви так щедро обдарували мене, я вступила до консерваторії. І тоді дуже придалися мені ваші гроші. Без них я просто не могла б жити. В консерваторії звернули увагу на мій голос, і мій керівник посприяв, щоб я пройшла курс навчання в скорочені терміни. І я за три роки закінчила консерваторію і почала виступати з концертами. Спочатку тільки по Україні, а потім по всьому світі. За півроку об'їздила багато країн і тепер на короткий час повернулася додому, до рідного Львова. Через тиждень від'їжджаю знову. А що думаете робити ви?

- Хотів би десь вчитися. Мріяв бути військовим, але з моєю біографією мене навряд чи приймуть в офіцерське училище.

- Я б вам радила піти в університет на юридичний факультет. До речі, як ви закінчили школу?

- Добре, з медаллю.

- Чудово. То й ідіть в університет. Я охоче оплачу навчання і залагоджу всі питання, пов'язані з вашим влаштуванням. А жити будете тут, у нас. Погляньте, яка простора наша квартира, а мій тато проживає в ній сам-один. Йому сумно й тужно самотньо жити. Вечорами ви б читали ваші правничі книжки, а він щось би інше читав. А потім бесідували б, грали в шахи, дивилися телевизор. І було б добре і татові, і вам. А я б їздила по світі і зрідка навідувала вас.

Він слухав і відчував, що серце його впало до ніг цієї прекрасної дівчини. І водночас розумів, яка глибока прірва лежить між ними. Вона - уже відома співачка, а його тільки вчора з тюрми випустили.

Ця болісна думка до серця йому дотикалась, і тяжко було йому, хоч ніби й добре себе почував. Тільки й зміг запитати її:

- А чому ви саме такий мені шлях у житті вибираєте?

- Я вам скажу, я не буду таїти від вас, що хотіла б в гастролях моїх по нашій прекрасній планеті саме такого, як ви, за супутника мати. Різні угоди від імені мого вкладати і домовлятися про виступи в різних країнах, вести усі мої грошові справи. Ви й адвокат мій були б, і організатор, і оборонець моїх інтересів і честі моєї на кожному кроці.

Серце співало у грудях у нього, як слухав слова її щирі. Це ж Божий дарунок великий спадає на нього із неба. Щось краще в цій хвилині придумати ніхто би не зміг.

І що гріха таїти, у серці у нього зродилась надія, що він не лише співчуття і довіру у неї заслужить. Серце йому віщувало, а розум підказував: "Не заривайся, юначе, бо це зависоке для тебе".

Вона вже замовкла, а він не казав їй ні слова, в мріях солодких купаючись, ніби на крилах чарівних летючи.

- Ви не роздумуйте довго, - сказала вона, - погодьтесь, і все буде добре.

- Я не роздумую. Я радію, бо кращого у житті сподіватись не міг.

- То й прекрасно. В університеті якраз іде набір. Через кілька днів почнуться вступні іспити. Ми полагодимо ваші справи, і я поїду, а ви зостанетеся тут і будете вчитися. І притому постарайтеся оточити турботами мого найкращого в світі татка. Ставтеся до нього так, аби йому здавалося, що ви його рідний син. Скажіть, татку, вас влаштовує такий син?

- Зараз я тобі, дитинко, на твоє запитання нічого не скажу. Ми побудемо з ним рік удвох, і тоді я скажу, чи влаштовує мене такий син. Гадаю, що все між нами буде добре. Ми з ним споріднені вже тим, що я знав його батька, з яким ми разом у Афганістані були. В той самий день, у тому самому місці я втратив ногу, а він життя. Не дивися на мене, синку, так здивовано і вражено. Коли ти розказував тут про свого батька, мені стало ясно, що я його знав. І пригадався він мені так, ніби недавно це було, хоч уже двадцять два роки від того часу минуло.

Все склалося так, як говорила Леся. Незабаром Романа було зараховано студентом, а через

кілька днів після того співачка Леся Жайворонок поїхала на свої зарубіжні гастролі. І як виїжджала, знову просила подбати про татка. А ще наказувала вивчити англійську мову.

А гастролі її, як завжди, були тріумфальними. Мілан! Париж! Лондон! Торонто! Нью-Йорк! Ріо-де-Жанейро! Буенос-Айрес! Сідней! - весь світ аплодував прекрасній українській співачці. Але ми не можемо описувати тут її переміщень і виступів, бо наша розповідь і так затягнулася. Скажемо тільки, що через рік після описаної нами щасливої зустрічі вони зустрілися знову у славному Львові, і батько сказав, що він радий був би мати Романа за сина. А невдовзі після того до величної старовинної церкви прибула прекрасна шлюбна пара. І всі присутні з числа тих, які люблять подивитися на молодого й молоду, одностайно сходилися на тому, що вони обоє дуже гарні і з них гарна пара. А молоді люди, які знали співачку, широко заздрили її обранцеві. І сивий інвалід, який супроводжував свою доньку до шлюбу, теж був щасливий.

Вся увага присутніх у церкві була прикута до священнодійства шлюбу, і ніхто не звернув уваги на старого сивовусого чоловіка, який теж був присутній при тому і теж радів щастю Романа й Лесі.

А коли молоді та їх супровід повернулися з церкви і сіли за стіл, несподівано зайшов старий козак, по-старовинному вбраний і при козацькій зброї, і дорогі чоботи на ньому, і одяг козацький барвистий - усе було дуже гарне, і жоден театр у світі такого вбрання для артистів не мав. Усі гості, які зразу звернули на прихід увагу, подумали, що то на весілля так вирядився артист. А Роман вийшов старому назустріч і шанобливо поцілував його руку. І посадили його коло молодих, і всі дивувалися, за що це старому артистові шана така. А він підняв келих іскристого вина і сказав:

- Чесний козаче Романе і ти, гречна Лесе, велика співачко! Я прибув нині сюди, щоб жичити вам щасливої долі на многі літа...

І сказав старий чарівник, що найкраще в стосунках між людьми - це любов, а найгірше - це зрада.

І лилося вино, і дедалі веселішими ставали гості... Старий козак сидів задуманий, і далеке минуле проходило перед ним.

І військо козацьке струнками рядами ступало за сотнею сотня.

І марш запорізький бадьорий у вухах старого лунав.

А потім Роман хотів щось старому козакові сказати, глянув - а місце порожнє, зник непомітно старий.

А весілля продовжувалося, і ніхто в ті хвилини не думав, що весільний бенкет - це лиш мить щаслива в житті, а що буде далі, те знає один Бог. То дай же Боже, щоб життя Романа й Лесі було щасливим на многі літа.

1998 рік

МИХАЙЛО ОБІЦЯЙЛО

В одному селі жив Михайло, дивний чоловік. Дивний тим, що ніколи не виконував своїх обіцянок. Між людьми споконвіку існує неписане правило: як ти щось пообіцяв, то виконай це. Михайло завжди дотримувався цього правила навпаки - обіцяв, але не робив. Зустрічає його односелець і просить:

- Михайле, позичте мені сорок гривень, бо заслабла дитина і нема грошей на ліки. Я вам через два тижні віддам.

- Добре, позичу, - каже Михайло, - але я не маю при собі грошей. Гроші вдома.

А до Михайла додому далеко було йти. Через годину-дві приходить той чоловік, а Михайло

- Нема грошей. Я вже витратив їх.

- Та ви ж обіцяли.

- Обіцяв, а тепер не обіцяю.

І пішов чоловік ні з чим, а Михайлові аж на серці полегшало, бо одурив ще одного. Що йому

до того, що хворій дитині потрібні ліки?

Той Михайло був столяр. Приходить до нього бідна вдовиця і просить:

- Михайлику, зробіть мені топорище до сокири, я заплачу.
- Добре, зроблю.

Прийшла жінка за топорищем через день - не зробив, прийшла через тиждень - не зробив.

- Михайлику, ви ж обіцяли зробити.

- Обіцяв, а тепер не обіцяю.

Михайло вважав усіх людей, яким він щось обіцяв і не зробив, дурнями. "Обіцянка-цяцянка, дурному радість", - любив казати він.

За те, що Михайло не виконував своїх обіцянок, його в селі прозвали Обіцяйлом. І ніхто вже до нього ні за чим не звертався. Можна було б подумати, що Обіцяйло тому радий. Та ні, його непокоїло й пекло, що ніхто не приходить. Йому ж так хотілося ще когось у дурні пошити, щось пообіцяти й не виконати.

А тут приїхала в село на практику група студентів університету. Вони записували від людей різні народні твори: пісні, казки, легенди та інше. Хтось сказав їм, що Михайло знає народні казки. А він справді знав кілька казок. І прийшли до нього дві студентки. Обіцяйло щиро зрадів їм. Він зробить цих дівчат дурненькими! Коли студентки заговорили про казки, Михайло Обіцяйло випалив:

- Я знаю сорок три великих казки і двісті малих. На цілих три книги! Дівчата були дуже раді, поставили свій магнітофон і попросили його розповідати.

І він дійсно розказав їм одну невеличку казку. Але далі справа не пішла.

- Я не маю часу, - сказав Обіднило, і дівчата пішли. Але оті цифри - сорок три і двісті - закарбувалися в їх пам'яті. І вони плекали надію, що запишуть від дядька хоч півсотні. Та ба! Скільки вони після того не приходили, нічого більше записати не змогли.

Прибувши до свого університету, ті студентки сказали, що такий-то дядько в селі Красному знає аж двісті сорок три казки. Такої кількості казок від одної людини ще ніхто ніколи не записував, і про дивовижного знавця казок було повідомлено в одній з газет. Це повідомлення передрукували зразу три центральних газети, і воно стало відоме багатьом науковцям. Один професор із Академії Наук вирішив негайно їхати в Карпати і записати отих 243 казки.

Було тепле літо. Старенький професор набрав з собою таблеток, бо ж постійно хворів, забезпечився магнітофонними касетами і поїхав у далекі Карпати. Після довгої і втомливої подорожі він прибув у село Красне і допитався до Михайла Обіцяйла.

Той ніби з радістю зустрів його і зразу сказав:

- Ходім надвір, я вам щось покажу.

Вивів Обіцяйло професора на схил гори, показав на скошену траву, що її якраз перевертала граблями його дружина, і сказав:

- Бачите? Сіно треба робити. Це ж лігня пора. Яка тепер може бути мова про казки? Приїдьте восени, коли буде менше роботи.

- Та я ж так далеко їхав, - мовив професор, - я ж так намучився. Як же мені тепер вертатися ні з чим? Розкажіть хоч пару десятків казок.

- Не розкажу жодної, бо не маю часу. А що ви далеко їхали, то я ж вас не запрошував.

І поїхав старий професор до райцентру, там його підтримали, повезли по інших селах, і він таки дещо записав. А роботу з Обіцяйлом відклав на осінь.

Настала пізня осінь. Професор зійшов з автобуса, небагато пройшов і почув на Обіцяйловій садибі дзижчання циркулярної пили. Підійшов і побачив, що Михайло перепилює якісь планки. Привітався професор, а Обіцяйло йому:

- Розказувати не буду. Ви ж бачите, що я зайнятий.

Професор зблід і тільки й зміг сказати:

- Та як же ви так можете?!

- Та можу, бо не маю часу.

І нічого більше не сказав професор. Обперся дрижачою рукою об верстат циркулярки і напружено думав: "Що ж робити?" А Обіцяйло його навіть до хати не запросив.

І тут побачив Общайло, що повертається до райцентру автобус, яким прибув професор. "Зараз я тебе відфутболю", - подумав він, заклав у рот два пальці і свиснув. А тоді махнув рукою, і автобус зупинився. Общайло підбіг і сказав водієві:

- Треба забрати хворого чоловіка. Хай хтось допоможе мені завести його до автобуса.

З автобуса вискочив якийсь молодик, вони з Общайлом вхопили приголомшеного професора попід руки і повели до автобуса. Через пару хвилин автобус рушив, і старий науковець поїхав до райцентру. А задоволений Общайло повернувся до своєї роботи. В той день професор так розхвилювався і розхворівся, що вже не міг нічого робити. Розташувався в готелі, щоб переночувати і повертатися додому. Настав вечір. Професор сидів і читав газету. Коли це тихо відчинилися двері і до кімнати ввійшов старий вусатий чоловік, вбраний по-селянськи.

- Добрий вечір, пане професоре!

- Доброго здоров'я. Ви щось хочете мені сказати?

- Та хочу. Я чув, що ви збираєте казки. То можу розказати вам кілька. Але спочатку розкажіть мені, як вам повелося з казками у Красному.

І професор розповів усе, як було. Вусатий задумався на хвилю, а тоді сказав:

- Якщо той Михайло справді знає двісті сорок три казки, то він вам їх розкаже. Ви побудьте ще день-два тут, поки я з ним поговорю. Гадаю, що все буде добре.

Професор зрадів. Може, й справді, все добре закінчиться! Вони обидва ще трошки поговорили, а тоді чарівник Мамай - а це був саме він - розказав професорові три казки. І радий був професор, бо таких казок ще ніколи не чув.

- А з якого ви села? - запитав професор.

Я здалеку. Аж з-над Дніпра.

І Мамай назвав одне з сіл на Черкащині і прізвище та ім'я старого чоловіка, який за день до того помер. Не міг же Мамай сказати, що він чарівник і йому вже за триста років.

На другий день раненько Мамай був уже в Красному. Общайло зустрів його насторожено. Чого хоче цей дід? Але коли той завів мову про казки, Общайло зразу звеселився. Нарешті він зможе пообіцяти ще одному, оцьому вусатому дурневі. І тут Мамай запитав його:

- Нащо брешеш, що знаєш двісті сорок три казки, як ти їх не знаєш?

- Як то не знаю? Як я сказав, що знаю, то, значить, знаю.

- То чого ж ти не розказав їх людям, які до тебе зверталися?

- Не розказав, бо не мав часу.

- А нащо обіцяв, що будеш розказувати?

- Обіцяв, а тепер не обіцяю.

- Але одну казку тим дівчатам розказав. То зосталося розповісти ще двісті сорок дві. Поки ти їх не розкажеш, двісті сорок дві обіцянки будуть ходити за тобою по п'ятах, де б ти не був.

- Хай собі ходять, - зухвало бовкнув Общайло.

Мамай руки в боки - і зареготав. І вже не дядьком простим він був, а запорозьким козаком. Общайло збентежився і не знав, як йому повестися. А Мамай заявив:

- Як ти хочеш, щоб обіцянки ходили за тобою, то вони й будуть ходити. Наша розмова закінчена. Проведи мене, і на дворі ти щось дуже цікаве побачиш.

Общайло радий був спекатися запорожця і охоче вийшов за ним надвір. Але не пройшов і трьох кроків, як побачив, що він оточений великою зграєю маленьких різнобарвно зодягнених ляльок. Вони юрмилися біля його ніг і викрикували тоненькими голосочками:

- Общайло! Общайло!

- А це що? - розгублено запитав Общайло.

- Це і є твої обіцянки. Їх двісті сорок дві. Як розкажеш професорові тих двісті сорок дві казки, про які ти говорив, ці обіцянки зникнуть. Випаруються, як вранішній туман. А не розкажеш - до кінця життя тобі з ними жити.

І зник запорожець ніби й не було його. А Михайло Общайло з обіцянками зостався. Вжахнувся він, але зразу ж подумав: "Я їх понищу, цих ляльок". Пройшовся подвір'ям, а обіцянки галасливою юрбою волочилися за ним, як курчата за квочкою. Тільки дуже вже

багато було їх, тих "курчат". Аж двісті сорок двоє!

Обіцяйло взяв сокиру і вирубав собі добру палицю. Він думав тих ляльок побити. Але махнув палицею, а їх як вітром здуло. Розлетілися на всі боки, як метелики. І голосно репетували обіцянки:

- Обіцяйло! Обіцяйло!

Михайло гонився за ними, розмахував палицею, але це була війна з вігряками. Жодної обіцянки збутися Обіцяйло не міг. "Заманю їх до хати, а там уже з ними розправлюся", - подумав він. Але жодна до хати за ним не пішла, усі zostалися надворі. Михайло виглянув у вікно - ніби й нема їх уже. Але коли вийшов у двір, вони знову з'явилися і приступили до нього. І зрозумів Обіцяйло, що так просто він їх не збудеться.

А Мамай на другий день повернувся до Красного з професором.

- Пане Михайле, я попросив шановного професора повернутися і записати від вас ваших двісті сорок дві казки.

- Та я не знаю так багато казок.

- Та ж учора ви казали, що знаєте, - чемненько сказав Мамай, підкреслено звертаючись до Обіцяйла на "Ви".

- Вчора казав, а сьогодні не кажу.

- То скільки знаєте, стільки й розкажіть. І стільки обіцянок від вас підуть. Пане професоре, діставайте свій магніфон. А я подивлюся, що з того буде.

І Обіцяйло вже нічого не заперечував, а почав розказувати казки. І розказав їх до вечора аж сім. Професор з Мамаєм хотіли вже їхати в райцентр до готелю. Але господар почав просити їх, щоб zostалися на ночівлю в нього. Вони погодилися, і Обіцяйло та його дружина повелися з ними як з найдорожчими гостями. Справжній бенкет влаштували. І переночували вони в Обіцяйла з повним комфортом. А вранці поснідали, і промовив професор:

- Ну що ж, продовжимо запис казок?

І тут сталося те, чого професор зовсім не сподівався. Михайло Обіцяйло впав перед своїми гостями навколішки і сказав:

- Я не знаю більше казок. Простіть мені, дурневі такому. Ніколи більше не буду обіцяти марно. Тільки заберіть цих ляльок, щоб не ходили вони за мною.

Він замовк і продовжував стояти на колінах, благально дивлячись знизу вгору на Мамаю. А Мамай загадково мовчав. Професор теж мовчки дивився на Обіцяйла і не знав, що йому на це казати. І Обіцяйло заплакав.

Тоді сказав Мамай:

- Ти вартий того, щоб ці лялечки до кінця життя твого були коло тебе. Але ти слізно просиш, і я заберу їх від тебе. Та одна з них лишиться при тобі, як пересторога, щоб ти знову не ступив на той шлях, по якому йшов досі. Нічого нікому більше не обіцяй, а як пообіцяєш - виконай. А тепер прощай і не згадуй нас лихим словом. І ви, господине, прощайте. Ходімо, пане професоре.

І вони пішли на автобусну зупинку.

І змінив свою поведінку Обіцяйло, більше нічого зловмисно не обіцяв. А червоненька лялечка-обіцяночка ходила за ним всюди по п'ятах, і він уже не намагався збутися їй. І всі мешканці села звикли до того, що лялечка ходить за Михайлом. Деякі східно усміхалися, але більшість співчувала йому, бо ж добро в людських душах завжди сильніше за зло.

23-27 березня 2004 року

-

ПОЗИЧАЙЛО

Різні люди вибирають різні шляхи, чесна людина займається чесними справами, а нечесна никає кривими стежками неправди. Вона тратить свої здібності й сили не на добро, а на зло.

Є різного роду шахраї, які зловживають довірою людей і видурюють у них гроші. Одним з таких шахраїв і був Позичайло, про якого йдеться у цій казці. Позичайло

любив випити. А позаяк зароблених чесною працею грошей на випивку було замало, він знайшов нечесне, але прибуткове заняття - позичати в людей гроші, як то кажуть, на вічне віддавання. Позичити і не віддати. Сьогодні в одного видурив, через тиждень - у другого, потім - у третього. І мав собі Позичайло несправедливий прибуток. Але минув деякий час, і перестали люди позичати йому гроші, бо всі вже знали, що він шахрай. До кого б не звертався Позичайло, ніхто грошей не давав. У кого б ще позичити? Він перебрав у думках усіх знайомих людей і нарешті зупинився на Старій Вчительці.

Стара Вчителька самотньо жила у своїй хаті і покидала її тільки для того, щоб сходити до крамниці. У неї була велика бібліотека, а перед хатою щоліга буяли різнобарвні квіти. Всі інтереси Старої Вчительки на схилі життя зосередилися на книгах і квітах. Вона завжди цікавилася ними, але тепер, коли позаду zostалися сорок років роботи в школі, любила книги й квіти як ніколи.

Розрахунок Позичайла виявився правильним. Стара Вчителька рідко вступала в довгі розмови з іншими мешканцями села і про Позичайлову натуру нічого не знала. Його поява була для неї несподіванкою. Як і більшість чесних людей, Стара Вчителька не думала ні про кого погано, і хоч це не раз приносило їй розчарування, вона все одно зоставалася наївно довірливою. Гадала, що Позичайло просто зайшов відвідати її, свою колишню вчительку. Привітно зустріла його, запросила сісти.

- Ганно Іванівно, позичте мені двадцять тисяч, - сказав Позичайло, ласкаво усміхаючись до вчительки.

Треба сказати, що двадцять тисяч (при тодішніх цінах) була не така вже й велика сума, але все ж набагато більша, ніж місячна пенсія Старої Вчительки. Старенька здивувалася і розгубилася. А Позичайло розпочав свій наступ.

- Що, вам шкода позичити двадцять тисяч? У вас же так багато грошей. То не шкодуйте.

- Не позичу я тобі, бо в мене таких грошей нема.

- То позичте десять тисяч.

- Нема в мене й десять.

- То позичте п'ять.

- Я й п'ять не маю, - сказала Стара Вчителька, і це була щира правда.

- То позичте три тисячі.

- Не маю й трьох.

- То позичте дві.

- Не маю.

- То позичте тисячу, - промовив Позичайло, твердо вирішивши далі не відступати. Його підбадьорило те, що вчителька замовкла. Вона не хотіла казати неправду, бо тисяча в неї була. Нарешті Стара Вчителька сказала:

- Не можу я тобі позичити й тисячі. Хоч вона в мене й є, але я зоставила її собі для прожиття до наступної пенсії. Якби я тобі її дала, то не було б за що й хліба купити.

- Та ж я не надовго. Через три дні я вам віддам.

- А як не віддаси? Що тоді буде? У мене ж не буде за що прожити.

- Та віддам я, не журіться. Через три дні віддам. Де ж би я міг таке зробити - не віддати позиченого?

Позичайлова настирливість насторожила Стару Вчительку, і вона вирішила ніяких грошей йому не давати. Та Позичайло не збирався відступати від задуманого. Він розсівся на дивані і не хотів йти з хати. Увагу його привернули книжкові полиці. Позичайло встав, підійшов до них і почав безцеремонно переглядати книги.

- Оцю книжку я візьму почитати, - сказав Позичайло, кладучи собі під руку якраз ту збірку оповідань, яку Старій Вчительці подарував з дарчим написом автор.

- Ні, ні, - сказала Стара Вчителька, - цю книгу я не можу тобі дати.

- А чого не можете? Що, вам шкода, щоб я прочитав?

- Шкода чи не шкода, а книжку не дам, - рішуче сказала Стара Вчителька, взяла від нього книжку і поставила на місце.

Не сподобалася Позичайлові така непоступливість Старої Вчительки. "Книжка книжкою, а гроші ти мені таки даси", - подумав він і знову всівся на дивані.

А за вікнами чорніла ніч. По вулиці проторохтів останній віз, настала повна тиша. Тихо було і в хаті. Стара Вчителька не знала, що їй казати й що робити. Нарешті вона наважилася сказати:

- Иди вже додому, на тебе жінка й діти чекають.
- Хай собі чекають, - сказав Позичайло. - Дайте тисячу, то піду.

Старій Вчительці було неприємно й лячно отак сидіти вночі наодинці з нахабним Позичайлом. "Як же його збутися?" - думала вона. А непроханий гість, ніби читаючи її думки, раптом промовив:

- Я вам напишу розписку, що через три дні віддам. Давайте гроші, та й я піду собі.
- І Стара Вчителька вирішила дати свою нещасну тисячу, аби лиш він пішов. Позичайло написав розписку, взяв гроші і зник.

Минуло три дні - грошей Позичайло не приніс. Минуло й чотири, й п'ять. Одного разу Стара Вчителька подивилася у вікно і побачила на вулиці Позичайлову жінку. Та йшла з сумкою до крамниці. Старенька вийшла на вулицю й перестріла Позичайлиху, коли та поверталася додому.

- Добрий день! - привіталася жінка.
- Добрий день, я хотіла тобі щось сказати. Твій чоловік позичив у мене гроші й не віддав.

І вона розказала усе, як було. На це Позичайлиха їй сказала:

- У мене грошей нема. Ви більше йому не позичайте, бо він ніколи не віддає позиченого. Я сама з ним бідую. Якби не діти, то світ за очі пішла б. Пробачте, Ганно Іванівно, але нічим не можу вам допомогти.

На тому вони й розійшлися. А ввечері Позичайло знову завітав до Старої Вчительки. На цей раз не було вже ніяких посмішок. Позичайло був обурений і злий.

- Нащо ви знеславлюєте мене перед усім селом?
- Яким "селом"? Я говорила тільки твоїй жінці. Бо треба мати совість і віддавати позичене. Ти ж навіть розписку написав.
- Ви ще про совість говорите? Якби вона у вас була, то ви б за своєю паршивою тисячею не допоминалися. А розписочку можете вставити в рамочку і почепити на стіну. Буде для вас пам'ятка від вашого учня.

Стара Вчителька зблідла. Вона була приголомшена. Ще ніколи ніхто не говорив з нею так брутально. А Позичайло бачив беззахисність старої жінки і лаяв, і обзивав її як тільки хотів. А тоді грюкнув дверима й пішов. А Стара Вчителька схилилася на стіл і гірко заплакала.

Тут нам треба сказати, що Стара Вчителька не була такою беззахисною, як це могло здатися на перший погляд. У неї був могутній друг. І цей друг був не хто інший, як трьохсотлітній запорізький чарівник Мамай. Чарівника привабило до Старої Вчительки те, що вона прекрасно знала історію України. Не помічений ніким, він проникав до її хати, і не раз вечорами сиділи вони вдвох і говорили про минуле України. Стара Вчителька розповідала те, чого навчилася з книг, а Мамай пригадував бачене й пережите.

І сталося так, що якраз у той вечір, коли приходив зі своєю сваркою Позичайло, завітав до Старої Вчительки й Мамай. Ледве встиг Позичайло вийти на вулицю, як у відчинену квартиру залетів сивий голуб і за мить перекинувся на запорожця. Сльози вчительки стривожили Мамаю, бо він ще ніколи не бачив, щоб вона плакала.

- Пані вчителько, чого ви плачете? - запитав Мамай.

Стара Вчителька розказала йому про Позичайла, і Мамай зразу почав думати, як покарати нахабного шахрая.

На другий день зранку Позичайло безтурботно йшов на роботу, коли це раптом винирнув з бокової вулиці і повернув йому назустріч дивний чоловік. Це був старий дядько, вбраний і озброєний по-козацьки. Позичайло сприйняв його за артиста.

- Здоров, Позичайло! - привітався, таємничо усміхаючись, запорожець і заступив Позичайлові дорогу.

Така поведінка "артиста" Позичайлові дуже не сподобалася. Його ж ніхто не називав у очі Позичайлом, а тільки Романом усі звали. Та ще й дорогу заступає старий нахаба.

- Ідїть собі, дїду, на зламану шию, поки я не розсердився! - крикнув Позичайло і став у погрозливу позу.

- Чого ти розкукурикався, Позичайлику? - запитав Мамай. - У тебе хвіст росте, а ти й не журишся.

- Який хвіст? Що ви мелете? Ідїть собі геть, а то зараз ухоплю вашу іграшкову шаблю і ваш бутафорний пістоль та й закину в річку. Ви у мене дограєтесь.

- Го-го-го, - розреготався чарівник, і не встиг Позичайло зорієнтуватися, як йому в такій ситуації повестися, що йому діяти, як вусатий дід несподівано безслідно зник. А Позичайло відчув, що якось дивно натягнулися йому ззаду штани. Помацав - щось туге й незрозуміле страшно випнулося йому рогом ззаду під штанами. І раптом штани тріснули, і через дірку випорснув великий чорний хвіст. Він був товстий, як ковбаса. Крїзь рїдкі, схожі на свинячу щетину волоски конячою рипицею лисніла чорна шкіра. А на самому кінчику хвоста красувалася китиця покучерявленого темно-рудого волосся. Хвіст був задертий догори і лїниво помахувався з боку на бїк.

Позичайло злякався й розгубився. Він шарпнув себе за хвіст, намагаючись відірвати його й закинути кудись, щоб його й світ не бачив. Але де там! Скоріше здалося б розірвати навпїл самого Позичайла, аніж відірвати злощасний хвіст. Добре, що хоч нікого не було поблизу і ніхто того дива не бачив. Нещасний шахрай кинувся чимдуж додому. Він перелазив через плоти і перебігав городами, щоб ніхто не зустрівся і не побачив хвоста.

Захеканий Позичайло ускочив до хати з таким поспїхом, ніби за ним гналася сама смерть. Жїнка глянула і обїмліла - хвіст!

- А це що? - тїльки й спромоглася сказати вона.

- Не питай, а бери сокиру та рубай цю бїду, - знервовано крикнув Позичайло.

Жїнка розгублено стояла серед хати. Ще цього бракувало - десь хвоста роздобув собі.

Позичайло вискочив на подвїр'я, вхопив колодку, на якій рубали дрова, занїс її в хлїв. Потїм узяв сокиру і покликав жїнку.

- Рубай!

- Та як рубати? - безпорадно запитала вона.

Справдї, як рубати? Позичайло й сам побачив, що це не так просто. Він подумав хвильку і взявся носити до хлїва великі полїна. Та наскладав штабель до рївня свого хвоста, притиснувся задом до тих дров, і хвіст, лїниво помахуючись, зручно лїг на колодку.

- Рубай.

Жїнка незграбно цюкнула, Позичайло зойкнув, з хвоста цвиркнула кров, але він і не думав відпадати.

- Рубай, рубай! - мало не крїзь сльози крикнув Позичайло. Жїнка знову цюкнула, і знову крикнув від болю Позичайло, а хвіст не піддавався. На крик повибігали з хати дїти і кинулися до хлїва, але Позичайло грїзно рикнув на них, і вони всї троє втекли назад до хати. Жїнка ще раз цюкнула.

- Що ти як не своїми руками рубаєш?! - крикнув розпачливо нещасний. - Ти по-хазяйськи рубай. І не зупиняйся, поки не відрубаєш.

І жїнка цюкала далї, і кожного разу цвиркала з хвоста кров, а хвіст не відлїгав. А Позичайло ойкав і зойкав. У жїнки наростала злїсть і на хвіст, і на самого Позичайла, і на своє нещасливе життя. Вона рубала дедалї сильнїше, а Позичайло безперестану кричав. Жїнка боялася, що на крик збїжаться сусїди, і поспїшала, рубала з усїх сил. І за двадцять першим ударом хвіст відпав. Він упав на землю і ще довго звивався, як поранена гадина, а Позичайло глянув на нього з острахом і пішов з жїнкою до хати. Він радїв, що нарештї позбувся осоружного хвоста.

Зайшовши до хати, Позичайло виявив, що коротенький кавалочок хвоста залишився при ньому. Невеличкий цурпалочок. "То байка, позичу в когось грошей, поїду до хїрурга, підплачу йому добре, і він того цурпалка вирїже". Так подумав Позичайло і вирїшив того дня на роботу вже не йти, а лягти виспатися, заспокоїти себе пїсля пережитого потрясїння.

Прокинувся Позичайло і відчув: щось ворухиться у нього коло правої ноги. Глянув - хвіст! Такий, як і був! Мало не заплакав бідний Позичайло. Він зрозумів, що хвоста йому так просто не збутися.

На другий день Позичайло взяв довгий ремінець і міцно прив'язав собі хвоста до правої ноги. Хвіст пручався, силкувався визволитися, і коли Позичайло одягся то побачив, що ворухіння хвоста помітне крізь штани. І щоб ніхто цього не бачив, шахрай одяг старого плаща і застібнув його на всі гудзики. З неба пекло лігне сонце, а Позичайло працював на будівництві в зашмульганому плащику. Це всіх дивувало. Люди вважали, що Позичайло заслаб на голову. А бідний шахрай думав: "Хай краще мене мають за дурного, ніж за чорта хвостатого".

Так минуло два, а може, й три тижні. І ось одного разу побачив Позичайло, що назустріч йому знову йде дорогою чарівник-запорожець. А що той справді чарівник і що це з його ласки виріс хвіст - у цьому в Позичайла не було жодних сумнівів. У душі його зажевірла надія. Якщо чарівник міг наділити його хвостом, то може й звільнити від нього, як захоче.

Мамай наближався, і на обличчі його грала іронічно-презирлива усмішка. Позичайло, не дійшовши до нього два кроки, впав навколішки і жалібним голосом промовив:

- Дядечку, заберіть від мене хвіст! Все життя буду вдячний вам. Ніколи ніхто не почує більше від мене грубого слова.

Усмішка зникла з лица Мамає. Він подивився на Позичайла згори вниз і промовив:

- Не забери я в тебе хвоста. Ти сам його можеш позбутися, як захочеш.

- А як? Скажіть, як?

- Повернути людям усі гроші, що ти їх напозичав. Як тільки останній борг буде повернуто, хвіст сам собою відпаде. Зрозумів?

- Зрозумів. Але я вже не всіх людей, у яких брав гроші, пам'ятаю. А деякі вже померли. Як же я розрахуюся?

- Спочатку віддай усім, кого пам'ятаєш. А тоді починай давати людям, які дуже цього потребують. Калікам давай, хворим дітям на лікування. Як роздаси стільки, скільки ти набрав у людей, хвіст відпаде. Але це ще не все. Ти маєш більше в рот спиртного не брати. Як ти цей наказ мій не виконаєш, ходити тобі з хвостом до самої смерті.

- Не візьму я його більше в рот. Хай воно згорить, те спиртне. Це воно мене до такого довело...

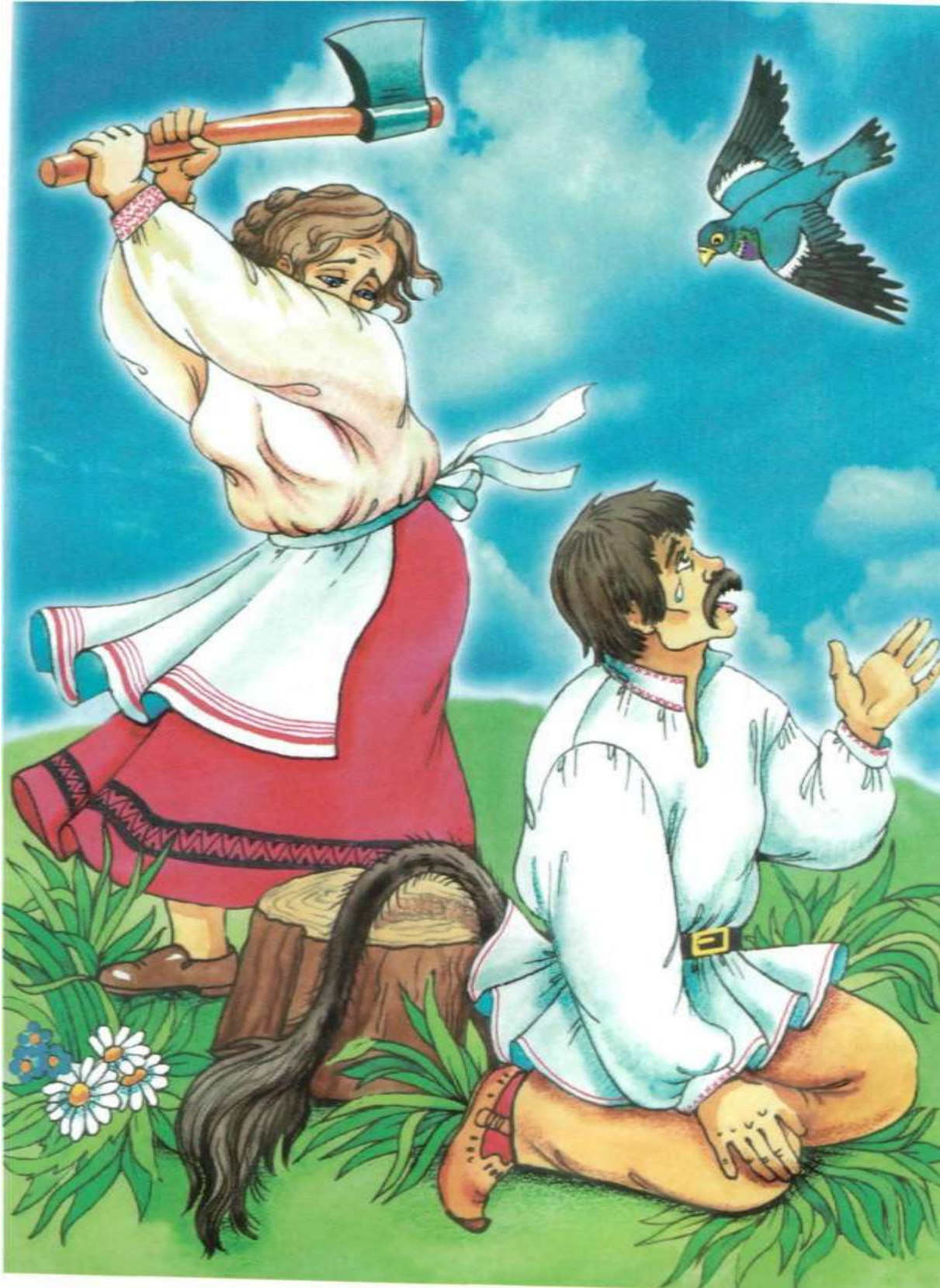
Позичайло хотів ще щось сказати, але глянув - чарівника нема. І підвівся Позичайло з колін, і пішов своєю дорогою.

А йшов він тоді одержувати свою місячну заробітну платню. Одержаних грошей вистачило для розрахунку з трьома людьми. Спершу вирішив віддати Старій Вчительці. Прийшов з роботи і почав збиратися. Йому хотілося постати перед Старою Вчителькою в найкращому вигляді. Свіжий комірець, краватка і букет квітів - таким Позичайла ще не бачив ніхто. Коли він з'явився до Старої Вчительки, та подумала, що це якийсь новий шахрайський підступ, і навіть трохи злякалася. Але Позичайло був чемним і люб'язним.

- Візьміть ваші гроші, Ганно Іванівно. Дякую, що позичили. І пробачте, що так довго не приносив. Я каюся, що тоді повівся з вами як негідник. То горілка мене до такого довела. Більше цього ніколи не буде, горілки в рот не візьму. Ще раз прошу: пробачте. І прийміть від мене ці квіти.

Попрощався Позичайло і пішов, а приємно вражена вчителька стояла і думала, що Добро таки сильніше за Зло. Того дня Позичайло розрахувався ще з двома людьми, і легко було йому на душі, і відчував, що хвіст присмирнів і пручається не так енергійно, як перше.

За кілька місяців Позичайло розрахувався з усіма, в кого колись брав гроші. Але хвіст не відпадав. Значить, були ще якісь борги, про які він забувся. Позичайло губився в думках,



Позичайло



Загублена голова

кому він ще винен, і саме в ті дні було оголошено по телебаченню, що тяжко захворів хлопчик, життя якого може врятувати тільки хірургічна операція за кордоном. Та операція коштувала дуже дорого, і батьки хворого хлопчика зверталися до всіх добрих людей за допомогою. Позичайло вирішив, що саме тут він зможе позбутися решти боргів. Зібрав скільки міг та ще попросив у своїх батьків і в батьків своєї дружини. Та пішов на пошту і переказав усі ті гроші батькам хворої дитини.

Коли він у той день повертався додому, то відчув, що хвіст теліпається коло його правої ноги якимось не так, як завжди. Позичайло спустився стежечкою до річки, став під крутим берегом так, щоб його з дороги не видно було, і почав роздягатися. Була рання весна, річкою пливла крига. Позичайло скинув штани, і серце його радісно забилося - хвіст відпав!

Був він, той хвіст, зів'ялий і зім'ятий і тримався тільки на ремінці, що ним його було прив'язано до ноги. Позичайло швиденько розв'язав ремінець, ухопив того нікчемного хвоста і закинув його на середину річки. А тоді помив руки, одягнувся і пішов додому. І на цьому наша розповідь про Позичайла закінчилася. Зостається тільки побажати, щоб позичайлів більше не було.

1993 рік

ІВАН КОРЗАН

Радянська делегація їхала на міжнародну конференцію з питань сільського

господарства, яка мала відбутися в Сполучених Штатах Америки. Делегацію сформували з керівних працівників. Але в останній момент прийшла згори вказівка, що треба обов'язково залучити до неї хоч одного рядового колгоспника, який працює в тваринництві, притому в горах. Бо ж на конференції мала йти мова про тваринництво в гірських умовах. І залучили заслуженого вівчаря з Карпат Івана Корзана.

І так сталося, що до Америки вони доїхати не змогли. Над Атлантичним океаном знялася буря, їхній корабель був пошкоджений і почав тонути. Усіх пасажирів і екіпаж розметало по океану, і невідомо, хто врятувався, а хто загинув. А нашу делегацію викинуло на невеликий безлюдний острів. Туди ж викинуло багато уламків розбитого корабля і багато різного добра, в тому числі кілька торбин із насінням високоврожайних сільськогосподарських культур. Як тільки буря вщухла, голова нашої делегації товариш Медведенко провів робочу нараду, на якій було прийнято рішення: зобов'язати Івана Корзана збудувати з викинутих на берег уламків хату. Бо ж не може таке поважне начальство жити просто неба.

Іван взявся до роботи, але зразу виявилось, що більшість тих уламків надто важкі. Іван не міг позносити їх до купи. Тоді Медведенко наказав підключитися до цієї роботи всім іншим. А себе він призначив керівником будівництва. За два тижні сяк-так стулили неоковирну халупу, але це вже було щось. А щось завжди краще, ніж ніщо.

А їли в ці дні нові острів'яни те, що викинули на берег океанські хвилі з розбитого корабля. Але минув якийсь час, і вся їжа закінчилася. Медведенко вирішив провести нараду для обговорення становища. Зібралися всі, тільки Івана Корзана не закликали, бо в нього багато роботи.

Зі вступним словом виступив той же Медведенко. Він сказав:

- Ми всі радянські люди і комуністи. Нам треба створити керівний центр, тобто райком і райвиконком. Спочатку оберемо секретаря райкому партії. Які будуть пропозиції щодо кандидатур?

Піднявся Тхоренко і з нотками шанобливості сказав:

- Я пропоную кандидатуру товариша Медведенка.

Звичайно, то не він, Тхоренко, пропонував, а сам Медведенко пропонував себе. А Тхоренкові, як це завжди робилося в таких випадках, Медведенко перед зборами сказав, щоб той виступив із такою пропозицією.

Тоді встав Вовченко.

- Ставлю на голосування пропозицію товариша Тхоренка. Хто за те, щоб першим секретарем райкому став товариш Медведенко?

Проголосували одноголосно. І знову піднявся Медведенко.

- Є така думка: обрати на посаду голови райвиконкому товариша Вовченка.

Проголосували знову одноголосно.

- А товариша Лисенка, - вів далі Медведенко, - пропоную на посаду завідуючого відділом сільського господарства.

Пропозиція пройшла одноголосно.

- А самим сільськогосподарським виробництвом буде займатися колгоспник Іван Корзан, - продовжив Медведенко. - Це для нього звична діяльність. Хто за цю пропозицію, прошу піднести руку.

І ця пропозиція пройшла одноголосно. Тоді Медведенко обвів очима своїх соратників і сказав:

- Нам залишається тільки вирішити питання про товариша Тхоренка. Які будуть пропозиції?

- Пропоную його направити на допомогу Іванові, - сказав Вовченко, - хай працюють удвох.

Тхоренка аж пересмикнуло. Він попросив слова:

- З пропозицією товариша Вовченка не погоджуюся. Товариші! Я ж двадцять років на керівній роботі був. Я ж номенклатура райкому. Мене ж десять разів знімали і після того знову на керівну роботу ставили. Хіба ж ви не знаєте, що я належу до непотоплюваних? Навіть стихія морська не згубила мене, і я вплив на цей острів, а ви, товаришу Вовченко, хочете мене втопити. Де ви коли чули, щоб керівного працівника направили на рядові колгоспні роботи? Моя справа - не працювати, а керувати, організовувати людей на боротьбу за світле майбутнє. Прошу вирішити моє питання по-товариськи, по-партійному.

- Дійсно, товариші, - сказав Медведенко, - якимось воно негарно виходить - кинути товариша-партійця напризволяще. Пропоную Тхоренка на посаду завідуючого відділом культури.

- Це якраз те, що треба! - радісно вигукнув Тхоренко.

- Не скачіть поперед батька в пекло. Вас ще не обрали, - повчально зауважив Медведенко. - Хто за те, щоб товариша Тхоренка призначити завідуючим відділом культури?

Усі були "за".

- Тепер нам залишається довести наші рішення до відома Івана Корзана. Розуміється, в тій частині, яка стосується його самого.

А Іван, на диво всім керівникам, раптом виявив невдоволення. Він сказав, що йому важко буде робити одному на п'ятьох. Треба, щоб усі робили.

Це було нечуване зухвальство. Ставити під сумнів рішення райкому?! Медведенко сказав:

- Товаришу Корзан! Ви забуваєтеся, де ви знаходитеся. Партія і радянська влада довірили вам почесне звання працівника сільського господарства, а вам ще не подобається? Ви кажете, що вам важко одному своєю працею прогодувати п'ятьох? А чи знаєте ви, що кожен американський фермер своєю працею прогодує півсотні людей? Ви п'ять, а він п'ятдесят. Отож, вам буде в десять разів легше, як йому. До того ж американський фермер працює на експлуататорів-капіталістів, а ви на свій рідний народ працювати будете. Знайте, якщо ви й далі будете стояти на антинародних позиціях, то на вас чекає сувора народна кара. Ідіть і працюйте. І щоб ми були забезпечені харчами.

При цих останніх словах усі четверо керівників промовисто показали Іванові свої ікла. І він мовчки пішов. І взявся до роботи.

Іван копав землю, садив і сів. Але ж урожаю треба чекати довго, а їсти керівникам треба вже тепер. Доводилося збирати викинутих водою на берег молюсків. Їх приносив Іван керівникам. Ті морщилися, кривилися, але їли, бо голод не брат.

Іван у поті чола працював, а керівники щоранку спали, аж поки сонце не піднімалося

височенько над морем. А тоді вставали, снідали моллюсками і після того влаштували нараду. Після такої щоденної наради вони з почуттям виконаного обов'язку йшли на морський берег відпочивати. Іноді для різноманітності розлягалися не на прибережному піску, а під тінистим деревом, яке одне тільки й було на острові.

А Іван Корзан працює та й працює.

Майже ніякої рослинності на острові не було. При березі голий пісок, а далі від берега бідненька травиця. Тільки росли високі-високі пальми та оте єдине розлоге ерево. На пальмах висіли поміж листям великі кокосові горіхи, і дуже хотілося керівникам тих горіхів попоїсти. Але вони так високо, як туди вилізти? Зібралися керівники на чергову нараду і внесли в порядок денний питання: як добути горіхів?

- Вони дозріють і самі впадуть, - сказав Вовченко.

- Невідомо, коли це станеться, а горіхів ми хочемо вже сьогодні, - заперечив Медведенко. -

Моя пропозиція така: зобов'язати Івана Корзана вилізти на пальму і нарвати горіхів.

- Але ж він може впасти і вбитися, - несміливо сказав Лисенко.- Хто ж тоді буде нас годувати?

- Ми зобов'яжемо його бути обережним і міцно триматися, - авторитетно заявив Медведенко.

І вирішили керівники, і записали: "Зобов'язати Івана Корзана забезпечити народ горіхами".

Вони думали, що Корзан буде опиратися і відпрошуватися. А він нічого не сказав, тільки плюнув у долоні, обхопив стовбур пальми і поліз аж до самого вершечка. А керівники стояли і дивилися вгору, пороззявлявши роти. Ото молодець Корзан!

Іван зривав горіхи, кидав їх униз і так йому хотілося попасти котромусь у голову, але керівники стереглися і завчасу відскакували.

Глянув Корзан з високості на океан і побачив далеко-далеко на обрії якийсь острів. Відтоді далекий острів на обрії не йшов йому з гадки. Добре було б утекти від цих паразитів на той острів! Але він не був певен, що й там нема таких керівників. На кораблі ж їх було багато. А що, як і на той острів хвилі викинули з десяточок? А може, таки їх там нема? Треба спробувати тікати.

Обдумав усе до ладу Іван Корзан, підійшов до керівників та й каже:

- Горіхи - то горіхи, а чи не хотіли б ви свіжої рибки?

- Та чому б не хотіли, Іване? Але як її зловити? Рибка плаває по дну...

- Для цього треба човен й сіть, - сказав Іван Корзан. - Я можу це зробити.

- То зроби, голубчику. Ми й тобі рибку дамо, як зловиш.

Іван узяв сокиру, звалив оте єдине крислате дерево, обтесав у формі довгого човна і почав видовбувати його. Це була довга й важка робота. Човен був готовий аж через три місяці. Іван сплів сіть, приладнав до човна два добрих весла і спробував зіпхнути човен на воду. Але де там! Човен був такий важкий, що годі було зрушити його з місця. Довелося кликати на допомогу керівників. Ці люди зроду не зробили нічого корисного, але їм хотілося рибки. І вони разом з Іваном напружили всі сили і зсунули човен на воду.

Сів Іван у човен, взявся за весла і почав віддалятися від берега.

- Ти дивись, який гарний човен маємо. Тепер будемо їсти рибку, - сказав Вовченко.

І вони засперечалися між собою, давати Іванові рибку чи не давати. Вовченко був за те, щоб давати. Якусь маленьку, паршивеньку, але дати. Для заохочення. Але всі інші були категорично проти. І вирішили: не давати!

А тим часом Іван Корзан уже далеченько від берега відплив.

- Щоб він хоч цим човном не втік, - зауважив Лисенко. - Подивіться, як жваво пливе.

- Та нікуди він не втече, - заперечив Медведенко. - Кругом океан.

Але тут Іван обернувся до них і голосно крикнув:

- Бувайте здоровенькі! І не кашляйте!

І наліг Іван Корзан на весла. Медведенко гаркнув:

- Зловити його!

Всі кинулися виконувати наказ, але забігли у воду до пояса і зупинилися. Один лиш Тхоренко відважно пустився пливти, але, як то кажуть, далеко куцою до зайця. Незабаром

стомлений Тхоренко вернувся, а човен з Іваном зник у морській даліні.

Іван Корзан щасливо дістався до населеного острова, а звідти й додому, в Україну. І пішов на полонину пасти вівці.

Нам залишається ще відкрити читачеві одну таємницю. Чому острів, на який закинуло Івана та керівників, був безлюдний? Такий гарний острів і кокоси на пальмах, а людей - ні душі. Секрет у тому, що він лежав дуже низько над рівнем моря. Раз на кілька років у тих краях бували такі бурі, що хвилі перекочувалися по всьому острову і змивали все на своєму шляху. Тільки добре вкоріненим пальмам вдавалося уціліти. Незабаром після втечі Івана буря змила керівників разом з хатою в бурхливий океан. І не залишилося й сліду від них на землі.

1991 рік

Дівчина в окулярах

Бувають люди, обличчя яких випромінює радість і щастя навіть тоді, коли для веселощів ніби й немає підстав. Тут ідеться не про ті бездумні веселощі, по яких пізнають недалеких простаків. Ми говоримо тут про людей внутрішньо осяяних, людей з чистим серцем і незаплямованим сумлінням. Їх обличчя сяють добром і красою, що закорінені в усьому їх єстві.

Саме такою була Дівчина в Окулярах, школярка випускного класу однієї з наших шкіл. Ми називаємо її "Дівчина в Окулярах", бо окуляри стали невід'ємною частиною її людської істоти. Білолиця, світловолоса, синьоока, вона була й так гарною дівчиною, а окуляри робили її ще гарнішою.

Із усіх навчальних предметів найбільше любила вона історію і мріяла вивчати її й далі. Закінчити школу і вступити в університет на факультет історії - це була її заповітна мрія, яка переросла в твердий намір.

Дівчина в Окулярах знала, що при вступі на історичний факультет платити не треба, і це вселяло в неї віру, що вона таки буде навчатися там. Але її мама, вчителька сільської школи, не раз казала їй:

- Доню, ми живемо в такий час, що без хабаря ніде ні кроку не ступиш. А ми грошей на хабар не маємо, і я не знаю, що буде з тобою. Вчися, старайся, і хай тобі допоможе Бог.

А доня знала, що має добрі знання, і сподівалася на краще.

Випускні іспити пройшли гарно, відшумів випускний вечір, і Дівчина в Окулярах з атестатом і золотою медаллю вийшла, як то кажуть, на стежку самостійного життя. І завезла документи в університет. Коли хтось казав їй, що без грошей пройти важко, вона кожного разу відповідала:

- Мені треба тільки співбесіду з історії пройти. А історію я знаю.

Вона так говорила, але в її юну душу таки закрадався сумнів. Знала ж бо, що "зривують" і сильних учнів, якщо батьки не дали хабаря.

Весь час між випускним вечором і вступною співбесідою дівчина готувалася. І здавалося їй, що з історії України вона знає все, що треба знати. А мама все повторювала: "Вчи, дитино, і хай допоможе тобі Бог".

Доня ні на хвилину не забувала цих маминих слів і вірила в свої сили і в ласку Божу. І ще сподівалася на те, що не стануть екзаменатори кривдити напівсироту.

І ось прийшов останній день. Завтра вранці вона має їхати на співбесіду. Що то буде?

В цей день уже й навчання їй не йшло. Не могла вона зосередитися, як завжди. Їй уже й їсти не йлося, а все думалося: "Що ж то буде?"

Настав останній вечір перед вирішальним у її житті днем. Вона сиділа за столом, підперши голову руками, і думала. А тоді стала навколішки перед образом Божим і почала молитися. Молилася дівчина вперше в своєму житті. Вона не знала ніяких молитов, тільки просила, щоб допоміг їй Бог у вирішальну для неї годину, і обцяла, що буде доброю, справедливою, милосердною, що ніколи не порушить законів Божих і житиме так, як заповідав Ісус Христос.

- Ісусе Христе, Сине Божий, допоможи мені! - благально промовила вона, перехрестилася

тричі, піднялася з колін, роздяглася і лягла спати.

І приснилося їй, що йде вона рівненькою стежечкою, а довкола квіти, квіти. Такої краси вона не бачила зроду. Іде, дивиться - а назустріч їй Жінка в Білому. І такими ласкавими очима дивиться Жінка на неї. Та підійшла, поклала дівчині руку на плече і промовила:

- Дівчинко, ти не бійся, все з тобою буде добре. Я буду просити за тебе мого Сина. Вони будуть питати тебе тільки те, що ти найкраще знаєш.

Коли дівчина рано-вранці прокинулася, слова Жінки в Білому так пам'яталися їй, ніби не уві сні вона їх чула, а наяву кілька хвилин тому. І утвердилася дівчина в думці, що все буде добре. Швиденько зібралася, ще раз помолилася Богові і пішла на автобусну зупинку. І разом з нею поїхала мама.

Коли перед ними відчинилася залізна університетська брама, дівчину пропустили, а мама зосталася на вулиці, де вже було багато батьків і матерів. Одні сиділи в розкішних машинах іноземних марок і були велично спокійні, бо знали, що все для їхніх дітей у цей день закінчиться добре, а в деяких і незалежно від їхніх знань. Адже належну суму "на лапу" було покладено. Але були і інші батьки. Вони сиротливо стояли перед залізною брамою, і надія ледве жевріла в їх душах, бо грошей на хабар у них не було.

Почалася співбесіда.

Вступники по одному входили, а потім почали так само по одному виходити. І одні були веселі, а інші сумні.

Нарешті настала і Дівчини черга. І вона зайшла. Праворуч за столом сиділо двоє - молодий чоловік і середніх років жінка.

Галя - а саме так звали нашу героїню - знала, що на співбесіду прийшло, крім неї, ще двадцять троє, а вибрати з них мають тільки восьмеро. Всі інші могли, якщо хотіли, складати іспити на загальних підставах.

- Сідайте, - сказав їй молодий чоловік, - і запишіть питання.

І він продиктував дівчині два питання. Дівчина в Окулярах писала ті питання, і лице її дедалі більше осяювала радість, бо нічого важкого для неї в тих питаннях не було.

Екзаменатори побачили, що вона радіє, і лиця їх спохмурніли.

І обоє вони думали те саме: «Видно, вона добре підготовлена, але ж напроти її прізвища в списку помітки нема. Грошей їй батьки не дали, і високі бали їй ставити не можна. Буде нам з нею морока, але ми її таки поставимо на належне їй місце».

Дама сказала:

- Сядьте за один з тих столів, обдумайте ці два питання і письмово напишіть відповіді.

Вона сіла і почала писати відповіді. Зразу було видно, що задані їй запитання виходять далеко за межі шкільної програми. Але якраз із цих питань читала Галя додаткову літературу і могла з успіхом на них відповісти.

Поки один за одним відповідали усно два інших вступники, вона написала вичерпні відповіді на свої питання.

І ось вона знову стоїть перед ними, а вони прискіпливо вчитують написані нею відповіді. Все правильно!

- Так, ви написали ніби непогано, - сказала дама. - Але все вирішиться після того, як відповісте на наших десять усних питань. Сума одержаних за ці питання балів і визначить вашу долю.

Цій підстаркуватій дамі Дівчина в Окулярах не подобалася особливо. І не тільки тому, що не дала хабаря, а й через те, що була вродливою дівчиною. Жіночі заздрощі заграли в душі цієї розумної, але лихої серцем жінки.

І задавали їй усні питання, а дівчина давала правильні і вичерпні відповіді. А ті двоє непомітно переглядалися і думали: "Як же її зрізати?" І питання ставилися дедалі важчі й важчі, але дівчина продовжувала відповідати чітко і ясно. За кожну відповідь вони ставили оцінку, і Галя встигла помітити, що молодий чоловік ставить їй самі п'ятірки, а дама здебільшого четвірки.

Вона закінчила свою відповідь на питання про різницю між історичними концепціями

Михайла Драгоманова і В'ячеслава Липинського, і тут дама сказала:

- Все, ви вільні. Чекайте в коридорі на результат. Ми вас заличемо разом з усіма іншими.
- Пробачте, - несподівано промовила дівчина, - ви казали, що питань буде десять, а було їх усього дев'ять.
- Невже? - з удаваним здивуванням сказала дама і перерахувала питання - так, справді, їх було дев'ять. І подумала злостива дама: "Добре, я тобі зараз таке питання дам, що тобі від нього і в носі закрутить".
- Скажіть, який австрійський імператор скоротив панщину до тридцяти днів на рік?
- Панщину до тридцяти днів на рік скоротив імператор Йосиф Другий, який правив від тисяча сімсот вісімдесятого до тисяча сімсот дев'яностого року.

Галя зрозуміла, що дама хотіла зупинитися на дев'ятому питанні, аби було менше балів. І тепер бачила Галя, що вона перемогла. Але тут дама сказала:

- Відповіли ви непогано, але знаєте... чогось у вас таки не вистачає.
- Я знаю, чого не вистачає, - промовила дрижачим голосом дівчина. - Не вистачає грошей на...
- Замовчіть! - крикнула розгнівана дама. - Ідіть!

І вона вийшла плачучи в коридор, а ті двоє почали пошепки перемовлятися між собою, щоб зміст їх розмови не міг розібрати вступник, який сидів у другому кінці аудиторії і писав письмові відповіді.

Молодий чоловік сказав:

- Її відповідь таки найкраща з усіх, що їх ми сьогодні чули.
- То що ж, зволите поставити її першою по рейтингу?
- А що ж тут інакше зробиш?

У цей час останній вступник закінчив писати свої відповіді і встав. Ті двоє замовкли і відновили свою розмову аж після того, як він відповів на останнє з їхніх питань і вийшов.

Тепер вони говорили голосніше:

- То ви готові поставити її першою по рейтингу і зарахувати на історичний факультет?
- Так, бо вона відповіла найкраще.
- "Найкраще!" - глумливо повторила дама. - Але ж ви добре знаєте, що вона не дала ні цента. Коли ми отак ні за що ні про що будемо розкидатися балами, то не тільки самі нічого не будемо мати, а й Петрович не зможе належної суми отримати. А йому ж треба ще давати нагору, в Київ. Виявимо м'якотіість, пропустимо одного-другого без грошей - і порушиться вся чітко відпрацьована система. І що тоді нам скажуть?
- Та ж так, - сказав молодий чоловік, але в голосі його таки чувся сумнів.
- Скільки ви їй там балів нарахували?
- Шістдесят. Я поставив їй п'ятірки за всі відповіді. А ви?
- Я поставила їй п'ятдесят один бал.
- Як так - "п'ятдесят один"?
- А отак. Це якраз стільки, щоб вона не потрапила до числа зарахованих. І цей п'ятдесят один бал я їй і поставлю у відомість.

І вона присунула до себе відомість і впевненою рукою вивела число "60". І розгублено викрикнула:

- Ой!
- От бачите, - іронічно зауважив молодий чоловік, - ваша ліва рука не знає, що пише права.
- Та я й сама не знаю, як воно так вийшло. Хотіла написати "51", а вийшло "60". Що ж тепер будемо робити?
- Та що вже тут зробиш? Не будемо ж закреслювати або витирати поставлену цифру. Хай уже так і буде. Розписуйтеся.

І дама хоч-не-хоч розписалася і подумала: "Воліла б я сісти на їжака, аніж отаке зробити. Але нічого не зробиш".

Услід за дамою розписався на відомості молодий чоловік. Тоді він пішов до дверей і сказав усім, хто чекав у коридорі:

- Заходьте.

Усі зайшли, посідали. А через хвилину встали, щоб стоячи слухати повідомлення про результати співбесіди. І прізвище Дівчини в Окулярах зачитали першим! Велика радість затопила її. Звучали одне за одним прізвища всіх інших переможців співбесіди, але прізвища ті ніби здалеку долігали до неї, бо дівчина була заглиблена у власні радісні почуття.

Екзаменатори поздоровили переможців з успіхом, а всім іншим побажали успіху в іспитах на загальних підставах. Юнаки й дівчата подякували, попрощалися й пішли.

Галя вийшла надвір і здалеку побачила крізь залізне плетиво брами мамине обличчя.

- Все гаразд! - крикнула вона, радісно всміхаючись і переможно піднімаючи вгору екзаменаційний листок. Напроти сонця поблискували її окуляри, і здавалося, що радісно усміхаються й вони.

1997 рік

ЗАГУБЛЕНА ГОЛОВА

Місячної новорічної ночі поспішав до дівчора Дід Мороз. А в цей час шестикласник Павло Головатий заховався в кущах і курив. Він знав, що це недобре, навіть збирався кинути цю згубну звичку, але відкладав це з дня на день, з місяця на місяць і далі курив. Курить Павло, аж тут Дід Мороз іде. Через плече торба з подарунками, борода й вуса інеем припали.

- Хлопчику, що ти тут робиш? - запитав Дід Мороз.

- Та нічого. Я так собі.

І Павло непомітно кинув цигарку за кущ.

- А як тебе звати?

- Головатий Павло.

- То, значить, ти Головатий, - сказав Дід Мороз і почав уважно розглядати його. - А чого ж у тебе нема голови?

- Як то нема? А це що? - Павло зняв шапку і плеснув себе по голові.

- Це, хлопчику, не голова. Це порожній баняк. Я, Дід Мороз, наскрзь бачу кожного. І кажу тобі: голова твоя порожня.

- Ніяка вона не порожня. Ви подивіться краще.

Дід Мороз зняв з Павла шапку і ще раз обдивився його голову.

- Так і є, правду ти кажеш, Павлику. Твоя голова не порожня.

- От бачите! Я ж казав.

- Але не розумом, а димом наповнена твоя голова. Ти що, куриш?

- Та курю, - невесело відповів Павло.

- Отож я й бачу, що в твоїй голові дим. У тебе навіть з вух дим виходить. Як з коминів. Та що це я кажу: "В голові"? Старий я вже, заговорюватися став. Ніякої голови в тебе нема. Ти загубив голову, а замість неї на в'язах у тебе баняк з димом.

- Та який баняк? Ви подивіться - вуха, ніс. Волосся. Хіба ж це баняк?

- То тільки подоба голови, - сказав Дід Мороз, - щоб було на що шапку одягати. А справжньої, розумної, голови в тебе нема. Ти її загубив.

Павло засмутився.

- То що ж мені робити, Дідусю Морозе? Де мені шукати її? Може, вона десь під кущем лежить, моя бідна голова?

- Ні, Павлику, не лежить вона під кущем. І ніде її не може бути. Ти ж її не цілу загубив, а по частинках, по крупинках розгубив її. А як ти вчишся?

- Я в першому класі відмінником був.

- То було в першому класі. А тепер як?

- На трійки.

- І на двійки?

- Та бувають і двійки.

- То ж не за один день ти зсунувся з п'ятірок на двійки. То ж кілька років минуло, поки ти до

такого дійшов.

- Так, кілька років, - сумно промовив Павло.

- Отож, за тих кілька років ти й розгубив свою голову.

- А як же мені її тепер зібрати до купи, Дідусю Морозе?

- Збирай по книжках. На сторінках книжок мудрість людська розсипана. Збирай ту мудрість по крихітці і назбираєш на цілу голову.

- А як же їх визбирувати, ті літери?

- Не літери збирати треба, а читати й запам'ятовувати прочитане. Насамперед старанно вивчай усе, що проходить на уроках. Та ще читай книжки з бібліотеки. І успіхи в навчанні придуть обов'язково. А як станеш знову відмінником, то знай - голова твоя вже на місці. І не забудь кинути курити.

- Добре, Дідусю Морозе.

- Як добре, то й добре. Але я заговорився з тобою, Павлику. На мене ж чекають діти. Підходить Новий Рік. Бувай здоровий! Роби, як я сказав, а через рік у цей самий час і на цьому ж місці зустрінемося ще раз. І я подивлюся, як у тебе з головою.

- Добре, дідусю. Дякую за гарні поради.

І Дід Мороз пішов, а Павло залишився на галявині. І тут раптом вискочили з усіх боків Сніжинки.

- Ось він, Павло Безголовий! - вигукнула одна з них.

- Не ображай, сестричко, хлопця! - крикнула друга. - Він же має голову. Навіть шапка на голові є.

- Але ж та голова порожня! - вигукнула перша Сніжинка. Вони оточили хлопця і пішли по колу в танок, приспівуючи:

*Була в мене голова, голова,
Ще й розумна голова, голова.
Ой-йой-йой-йой, голова/
Ай-яй-яй-яй, голова!
Та й пропала голова, голова,
Моя бідна голова, голова.
Ой-йой-йой-йой, голова!
Ай-яй-яй-яй, голова!
Де ж ти, моя голова, голова,
Нещаслива голова, голова?
Ой-йой-йой-йой, голова!
Ай-яй-яй-яй, голова!*

Хлопець спочатку стояв посеред кола й слухав, як співають Сніжинки, а тоді почав притупувати їй жалібно приспівувати:

*Нащо мені цей баняк, цей баняк?
Не працює він ніяк та й ніяк.
Ой-йой-йой-йой, та й ніяк!
Ай-яй-яй-яй, та й ніяк!*

Тут Сніжинки розбіглися у різні боки, зникли, а хлопчик залишився сам посеред галявини. Подумав хвилику і сказав:

- Ну що ж, відсвяткую Новий Рік і візьмуся до роботи. Я таки зберу свою голову до купи.

Відшумів у школі Новий Рік. А далі були ігри, розваги на свіжому повітрі. Як то добре на канікулах! Але незчувся Павло, як минули канікули і знову почалося навчання.

Уже на Новий Рік зробив Павло добру справу. Він кинув курити. Від цього йому аж на душі полегшало. Вже не треба було нікого обманювати, ховатися з цигарками, боятися, що тебе викриють. Чесній людині завжди легше, ніж нечесній.

Важко було кинути курити, але ще важче по-справжньому взятися за навчання. Це ж треба було сидіти над книжками, а надворі така гарна погода, такий пухнастий сніг. Але як треба, то треба. Він же пообіцяв Дідові Морозу, а головне, пообіцяв самому собі. Павлик почав

щодня готуватися до уроків. Але всі - і вчителі, і учні уже звикли до того, що він ледар, і його успіхи вважали випадковими. Він ніби й непогано відповідав на уроках, а з трійок не вилазив. Та Павло нічого не казав, як ставили трійки, а тільки працював.

Першою успіхи Павла Головатого відзначила вчителька географії. Вона викликала його до карти після відмінниці Марини Поцілуйко. Павло так гарно відповів, що вчителька аж здивувалася. Він показав не тільки ті острови, про які говорилося в підручнику, а й цілу низку інших, що їх він сам познаходив у географічному атласі.

- Молодець, Головатий, - сказала вчителька. - Ти відповідав не гірше від Марини, і мені не зостається нічого іншого, як поставити тобі "п'ять". Давай щоденник.

І тут хтось з учнів сказав з місця:

- Він відповідав краще за Поцілуйчиху.

Вчителька суворо подивилася на клас - усі мовчали.

За географією пішла історія, потім інші предмети. Вчителі один за одним змінювали думку про Павла Головатого. Найважче було з математикою, але і тут до кінця навчального року справи покращилися. А коли почалося навчання в сьомому класі, він уже був одним із найкращих учнів.

Павло почував себе щасливим. Йому ніби в очах розвиднілося після темної ночі. Книги стали його справжніми друзями. Тепер йому в бібліотеку ходити було не менш приємно, ніж на ковзанку.

І ось знову підходив Новий Рік. Хлопець усе обмацував та обстукував свою голову. Що то скаже Дід Мороз?

Павлик походжав по галявині, а навкруги - зелені ялинки і білий сніг. І тут вийшов з-за ялинок Дід Мороз.

- Добрий день, Павлику! Вітаю тебе з наступаючим Новим Роком.

- Дякую, дідусю. І вас вітаю.

- Ану дай я подивлюся на тебе. Чи є в тебе голова?

Дід Мороз зняв з Павлика шапку, уважно оглянув з усіх боків його голову, навіть обмацав її.

- Слухай, Павлику, та в тебе ж прекрасна голова. У тебе р о з у м н а голова.

Хіба треба казати, як зрадів хлопець, почувши ці слова? Йому хотілося Діда Мороза обняти й поцілувати. Але Дід не мав часу для таких ніжностей. Він попрощався з Павликом і пішов своєю дорогою. Туди, де чекали на нього діти.

І знову набігли з усіх боків Сніжинки. Вони стали в коло навкруг Павлика, побралися за руки і пішли по колу, співаючи радісно й урочисто:

*Ми радіємо за тебе, хлопчику,
Ой зимо-зимонько, снігуронько.
Ми бажаєм тобі щастя, хлопчику,
Ой зимо-зимонько, снігуронько.
Хай буде тобі щасливим Новий Рік,
Ой зимо-зимонько, снігуронько.
Хай буде тобі щасливим цілий вік,
Ой зимо-зимонько, снігуронько.*

Коло Сніжинок розпалося, і всі вони підійшли до Павлика. І сказала одна з них:

- А тепер ходімо всі разом до новорічної ялинки.

Біля ялинки назустріч їм вийшло багато учнів. Вони разом із Сніжинками й Павликом заспівали новорічної пісні:

*Ми з Новим Роком
Поздоровляєм,
Щиро вітаєм,
Добра бажаєм.
Хай усе буде добре в нас,
Хай воно буде так.*

*Хай у нас буде
Всього доволі,
Добра в коморах,
Врожаю в полі.
Хай воно буде так, так,
Хай воно буде так.
Та и ми бажаєм
Нашій державі
Мирного неба,
Добра і слави.
Хай воно буде так, так,
Хай воно буде так.*

1991 рік

ЩАСЛИВА КАРТОПЛИНКА

1

У житті часто трапляються незначні події, на які ніхто й уваги не звертає. Але іноді такий собі незначний випадок започатковує велику справу. Одну з таких історій ми й хочемо розповісти. Навантажений картоплею віз котився з поля додому. Тато сидів на возі і правив кіньми, а Олеся з мамою йшли за возом. Біля залізничного переїзду підвода зупинилася, бо якраз проходив поїзд. І тут Олеся побачила, що на краю дороги лежить гарненька рожева картоплина. Кілька таких же картоплин лежали на дорозі, розчавлені колесами автомобілів. Олеся підняла уцілілу картоплинку і кинула її на віз.

Олесина знахідка лежала на возі з самого верху. Але коли вивантажили картоплю з воза і через діру в підмурку засипали її в лъох, та картоплинка опинилася на самому споді.

Впродовж осені, зими й весни картоплю брали з лъоху і її ставало дедалі менше. Наприкінці квітня багато картоплі було посаджено, а в наступні два місяці спожито й решту. На долівці в лъоху зосталося одне сміття. Збереглася лиш одна картоплина, яка випадково закотилася за бочку з капустою. І волею випадку це була якраз та картоплинка, що її знайшла на дорозі Олеся.

- Олесю, іди прибери в лъоху, - сказала одного разу мама.

Дівчинка взяла помийне відро й березовий деркач, спустилася в лъох, змела сміття на купу, нагорнула у відро і винесла на смітник за хлівом. А коли повернулася до лъоху ще раз, щоб закінчити прибирання, серед сміття опинилася виметена з-за бочки картоплина. Олеся підняла її й обдивилася. Картоплина була зів'яла, зморщена і м'якенька, як порхавка. Вона давно втратила свій ніжний рожевий колір і зробилася непривабливо сірою. З неї відросли на всі боки довгі паростки, бо картоплинка хотіла рости. Але в лъоху було сухо, і паростки посохли. І не впізнала Олеся своєї знайди, і кинула її як непотріб. І вона валялася на смітнику за хлівом.

А то була перша половина липня, немилосердно пекло сонце. Наша картоплинка геть висихала, і в ній згасали останні проблiski життя.

Ще трошки - і вона мала остаточно загинути. Але іноді буває, що в останню, найтяжчу, хвилину на допомогу приходить щасливий випадок. На смітнику з'явилася згряя курей на чолі з набундюченим півнем. Вони почали гребтися в смітті. Одна зозуляста курка подивилася на засохлу картоплину, дзьобнула її і не знайшла у ній нічого вартого уваги. "І бувають же на світі такі непотрібні речі", - зневажливо просокотіла курка і відвернулася від нещасної картоплинки. "Я зараз наведу тут порядок", - гордовито заявив півень і почав по-хазяйськи розгрібати купу висохлих картопляних паростків. І в одну мить нашу картоплинку було відкинуто далеко набік, на сухий злежаний перегній. Потім кури почали гребтися в тому перегній. І так щасливо для картоплини попрацювали вони, що геть пригребли її перегноем.

Але що з того! Перегній же був зовсім сухий.

Та хіба не буває так, що як починає щастити, то навіть у безнадійних ситуаціях усе закінчується щасливо? Отак і з нашою картоплинкою було. Пішов рясний дощ. Він лив до вечора і цілу ніч. І геть промочив перегній, у якому лежала наша щаслива картоплинка. Вона прокинулася від передсмертного забуття і відчула, що її з усіх боків оточує приємна вогка прохолода. Через усі пори почала проникати в засушене тіло картоплинки цілюща волога. І вона набрякала, зморшки на ній розправлялися. Усі її життєві соки збудилися до життя, прийшли в рух, почали швидко переміщатися і вигнали на всі боки ніжні блідо-рожеві паростки. Ті паростки потягнулися вгору, а біля основи кожного з них повитикалися мичкуваті корінці і вкоренилися у вологий м'який ґрунт. Картопля зійшла, почало формуватися листя. А там, унизу, життєдайна земля давала кореням усе нові й нові соки, і корені безперервно гнали їх угору. Картопляні стебла тягнулися до сонця, листків ставало дедалі більше, і на колишньому гнойовищі, поряд зі смітником, буйно розрісся темно-зелений розлогий картопляний кущ.

А на той час була вже середина серпня. Усі картоплі на полях і в городах уже давно відцвіли, відзеленіли, пожухли, і вже дозрів урожай. Наша картоплинка запізнілася на добрих два місяці. Але картопляний кущ буйно ріс. І ніхто з людей того не бачив, бо вся сім'я поїхала на відпочинок у гори, а охороняла дім сусідка, старенька бабуся.

Олеся побачила той кущ аж у вересні, коли почався навчальний рік. Він буйно зацвів рожевим цвітом. Ніколи ще не бачила Олеся такого гарного картопляного цвіту. А кругом люди вже докінчували копати свої картоплі. І подумала Олеся: "Жаль, що ця картопля не встигне дозріти". Та зірвала рожеву квіточку і приколола собі до блюзки.

Але не знала Олеся, що цей сорт картоплі дуже скороспілий і що в цьому році буде тепла довготривала осінь. А осінь справді вдалася дуже погожа й сонячна, ніби на цілих два місяці подовжилося літо. Навіть наприкінці жовтня було ще тепло. І наша картопля дозріла. Коли почалася негода і полилися холодні осінні дощі, картопляний кущ за смітником був уже сухий. Омертвілі стебла поступово перетрухлявіли, розсипалися, і коли настала зима, на поверхні землі від куща не було й сліду. А чи було щось на місці куща в землі, про це нікому не було відомо. Та ніхто й не цікавився цим, бо спогад про знайдену на дорозі картоплину і в самої Олесі вже майже стерся в пам'яті. Над тим місцем, де восени був картопляний кущ, намело високу кучугуру снігу, і не зосталося й натяку на те, що влітку там була якась рослина.

2

- Олеся, заміни землю у вазонах, підживи їх перегноем, - сказала мама погожого квітневого дня.

Дівчина повиносила вазони, обережно повитягувала рослини з горщиків, пообтрушувала стару землю і почала нагортати в горщики перегною. І раптом з перегноем вигорнулася велика рожева картоплина. Олеся помацала в землі - там було ще багато картоплі. Дівчина побігла до хати.

- Мамо, дайте мені миску!

- Візьми он ту мисочку на столі.

- Це мала, мені треба більшої, - сказала Олеся, вхопила велику емальовану миску і побігла, а через кілька хвилин принесла повну миску гарної рожевої картоплі. Картоплини були дуже великі і вже випускали ніжні рожеві паростки. Олеся виклала їх обережно на стіл, порахувала - чотирнадцять картоплин! І мама, і тато, і старший брат, який щойно приїхав з міста, - усі з захопленням дивилися на Олесину картоплю.

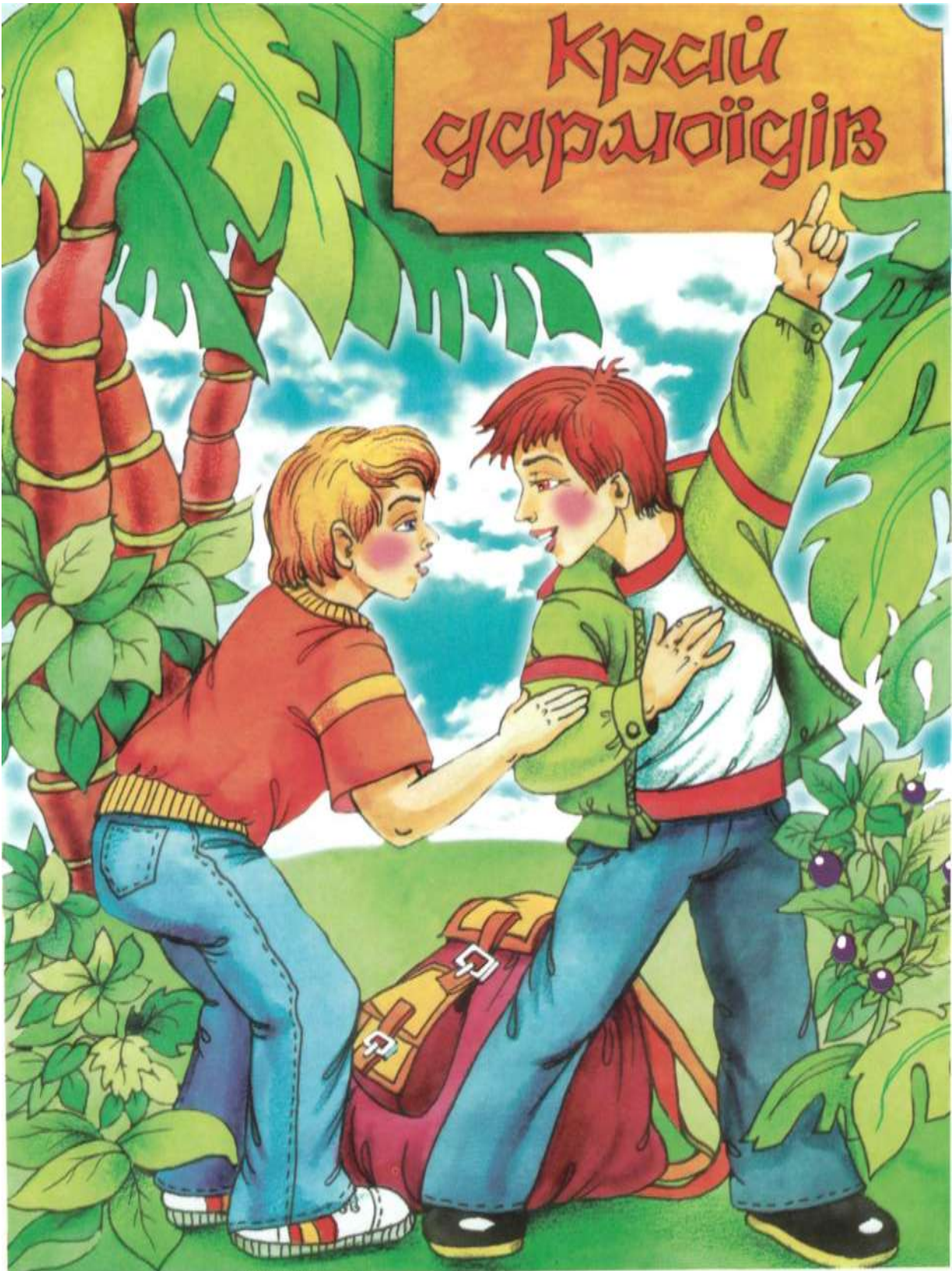
- Де ти її взяла? - запитала мама.

- Виросла за смітником. Це з тої картоплинки, що я на дорозі знайшла, - сказала Олеся.

Вона вже пригадала, що поміж викинутим нею сміттям була зів'яла картоплина, і зрозуміла, що це була саме її знахідка.



Щаслива картоплинка



Краї дармоїдів

- Цієї картоплі нам на кілька обідів вистачить, - сказала мама.

- Ніяких обідів, не дам жодної, - відповіла Олеся.

- Чому?

- Я всю посаджу. Зараз же йду садити. Закінчу роботу з вазонами і беруся до картоплі.

- Та ще рано картоплю садити, - зауважив тато. - Ще тільки середина квітня. Ти не дивися, що надворі тепло. Земля ще холодна.

- А ви подивіться, моя картопля вже паростки повипускала. Значить, пора їй рости.

- Вона збудилася до росту, бо м'який перегній, у якому вона лежала, добре прогрівся сонцем. А на городі земля ще холоднюша.

- То я наношу багато перегною. І підстелю, і вкрию її гарненько.

Олеся скопала грядочку, заскородила її залізними граблями, поробила глибокі рядки і почала носити відром перегній. Щоб дитина не вередилася таким тягарем, тато взяв тачку і сам навозив велику купу.

- Ну що, вистачить?

- Ні, ще мало, - сказала Олеся, і тато ще навозив.

Олеся порізала майже всі картоплини надвоє, натроє й начетверо і посадила свою картоплю, дбайливо обклавши її перегноєм. Тато сказав, що від такої великої кількості добрива картопля збує і вся піде в гичку, але Олеся заперечила:

- А чого ж не збував куц картоплі на самому перегній?

І татові не було що на це сказати.

А на другий день різко змінилася погода. Подув холодний, пронизливий вітер, густо повалив сніг, почалася заметіль. Вернулася справжня зима. Тато й мама, жаліючи свою дитину, нічого не казали Олесі, але деякі сусіди, які бачили, як вона садила картоплю, одверто сміялися з неї. "Це буде зимова картопля", - кепкували вони.

А Олеся мовчала.

Та минув мінливий квітень, знову потепліло, і в першій половині травня Олесина картопля дружно зійшла. Сорок кущів!

Люди ще тільки садили свої картоплі, а Олесина вже зеленіла. Людські картоплі сходили, а Олесина цвіла. І як цвіла! Перехожі зупинялися і дивилися на неї як на прекрасне чудо. Ціла грядка пишних рожевих квітів. Усі дивилися і милувалися ними.

Та ще більше здивування настало, коли картопля дозріла і Олеся почала її копати. Такого врожаю ще не бачив у цих краях ніхто. На маленькій грядочці вродило два мішки добірної рожевої картоплі.

Олеся знову заявила, що їсти свою картоплю не дасть, а хоче всю посадити. Але на цей раз рішуче заперечила мама.

- А ти хоч знаєш, яка вона на смак? Я гадаю, що це кормова свиняча картопля. Бо тільки свиняча може вирости така велика. Треба спробувати, яка вона, а тоді вже будем вирішувати, як з нею бути далі.

Олеся погодилася, і в той же день її картоплі було наварено на вечерю. Коли її з належною приправою подали на стіл, уся сім'я в один голос заявила, що смак чудовий. І залишили всю Олесину картоплю на насіння.

3

Коли наступного літа Олесина картопля зацвіла в полі, всі подорожні зупинялися, щоб подивитися на ту красу. Одного разу їхав дорогим лімузином з іноземними номерами поважний літній пан. Його молодий син вів машину, а він уважно дивився на села й поля. Побачивши рожевий цвіт картоплі, він попросив сина зупинити машину і пішов на поле. З його поведінки видно було, що видиво квітучої картоплі вразило і схвилювало його. Він нахилився, уважно розглядав картопляні кущі і все повторював: "Так, це вона".

На сусідній ділянці працювала жінка. Іноземець підійшов до неї.

- Пані, чи не сказали б ви мені, кому належить ця картопля?

- Скажу. Це картопля моїх сусідів Кухарчуків.

Іноземець на хвильку задумався, а тоді спитав:

- А що це за люди, Кухарчуки? Це порядні люди?

- Навіть дуже порядні. Він - бухгалтер, вона - вчителька, син вчиться в університеті, а донька - у восьмому класі. Приємні люди.

- А ви не могли б проїхати з нами і показати, де ті люди живуть?

- Можу, але почекайте хвилин десять-п'ятнадцять, поки я закінчу свою роботу.

- Добре, ми почекаємо.

І він знову пішов розглядати картоплю.

Досить було іноземцеві зайти до хати і перекинутися з господарями кількома фразами, як він прийшов до переконання, що це справді порядні люди. Після короткого знайомства гість зразу приступив до суті справи.

- Скажіть, де ви взяли оту рожеву картоплю, що цвіте на вашій ділянці в полі?

Мама усміхнулася і сказала:

- А це вже питаєтеся в нашої доньки. Вона картоплю знайшла і вона її розвела.

- Де ти, дівчинко, взяла картоплю? - привітно звернувся до Олесі заінтригований іноземець.

І Олеся докладно розповіла йому все від початку до кінця. Як знайшла картоплинку і що з того вийшло. Іноземець слухав, і його лице дедалі більше прояснювалося. Він дивився на дівчину не то що прихильно, а з дедалі більшою симпатією.

- Ти кажеш, що знайшла картоплину біля залізничного переїзду?

- Так.

- І там було ще кілька таких же картоплин, але розчавлених?

- Так.

- Тоді все ясно. А тепер почну розповідати я. Народився я тут, в Галичині. Коли почалася війна, я був ще малий. Мої два старші брати пішли в Українську Повстанську Армію. Коли в сорок четвертім році зі сходу знову почали наблизитися "визволителі", наша сім'я, рятуючись від репресій, виїхала на Захід. Через кілька років ми опинилися в Канаді. На той час один з моїх братів уже загинув, а другий був у сибірських таборах.

У Канаді я одержав освіту і став працювати на селекційній станції. Тридцять років присвятив я виведенню нового сорту картоплі. Це саме той сорт, який завдяки зусиллям Олесі випробувано на вашому городі. Працюючи над ним, я завжди мріяв, що цим прислужуся землі моїх предків - Україні. Але політичні обставини не сприяли цьому. Та сталося так, що закінчення роботи над сортом збіглося в часі з проголошенням незалежності України. До мене приїхав у гості син мого брата, багаторічного в'язня концтаборів. І я дав йому кілька кілограмів виведеної мною картоплі, аби він випробував її на своєму городі, перш ніж почнуться широкомасштабні випробування сорту по всій Україні. Але на під'їзді додому його в поїзді обікрали, і разом з усіма речами було вкрадено й картоплю. Вона була для злодія зайвим тягарем, і він викинув її через вікно вагону. І так щасливо для картоплі викинув, що частина її впала на дорогу біля переїзду. Олеся підбрала одну з уцілілих картоплин.

- Завдяки зусиллям Олесі, - продовжував іноземець, - уже зараз можна сказати, що в умовах українського лісостепу сорт мій дав гарний результат, і це мене дуже радує. Тепер залишається випробувати його по всій Україні. Я приїхав сюди для переговорів з українськими науковими установами про випробування мого сорту. І виявилось, що завдяки вашій Олесі випробування вже успішно почалися. Я прошу вас, щоб ви і в цьому році картоплю мого сорту на харч не споживали. Її у вас закуплять на дуже вигідних для вас умовах наукові установи. Для них це зручніше, ніж везти картоплю для випробувань аж з Канади.

А Олесю я хочу винагородити, бо вона цього варта. Цей сорт картоплі я назву "Олеся".

Дівчина сяяла. Батьки поглядали то на неї, то на свого гостя, і їм було дуже приємно.

- А тепер скажіть мені, як вона вчиться в школі? - запитав гість.

- Дуже добре, - сказала мама. - Мені здається, що вона найсильніша учениця в нашій школі. Може, я трохи перебільшую, бо це моя дитина, але вчиться вона таки добре.

- То й добре. Я радий буду через три роки, після того, як вона закінчить вашу школу, влаштувати її на навчання в Альбертський університет у канадському місті Едмонтоні. Саме в цьому місті проживає моя сім'я. Моя наукова робота тісно пов'язана з Альбертським університетом.
 - Але ж там треба багато платити за навчання, - сказав тато. - Це для нас сьогодні, на жаль, недоступне.
 - Я беру всі витрати, пов'язані з її навчанням і утриманням, на себе. Вона цього в мене цілком заслужила. До того ж я цим виконаю свій патріотичний обов'язок перед Україною. Вивів потрібний для України сорт картоплі і підготую з Олесі фахівця-селекціонера. Звичайно, якщо вона сама цього хоче.
 - Я цього дуже хочу, - сказала Олеся. - І я буду дуже вдячна вам.
 - Але в мене, Олесю, є одна умова. Щоб ти після закінчення освіти в Канаді не залишилася там назавжди, а повернулася в Україну.
 - Та я б і не подумала таке зробити - не вернутися додому.
 - Це ти зараз так говориш, а як побачиш, наскільки в Канаді ліпше жити, ніж у теперішній Україні, то в тебе може виникнути спокуса там і зостатися.
 - Обіцяю і вам, і моїм батькам, що я цього ніколи не зроблю.
 - То й добре. Але до закінчення школи ще більше трьох років. Чи не пропаде в тебе інтерес до цієї справи?
 - Це вже я вам гарантую, що інтерес у неї не пропаде, - сказала мама. - Я свою доню добре знаю.
 - І ще одне, - сказав канадець. - Яку іноземну мову вивчають у вашій школі?
 - Англійську, - відповіла Олеся.
 - То й добре. Справа в тім, що ти маєш досконало вивчити англійську мову, бо без цього навчання в канадському університеті просто неможливе.
 - Ми вже за це потурбуємося всі разом, - сказав тато. - Англійську мову вона буде знати.
 - І якнайбільше уваги до біології.
 - Я за це потурбуюся, бо саме я викладаю цей предмет, - сказала мама.
 - У всіх був чудовий настрій. Мама сказала:
 - Ми дуже вдячні, що ви завітали до нас і виявили таку прихильність до нашої дитини. Будьте гостем у нас. І почувайте себе як удома. Передусім заженіть на подвір'я свою машину.
 - Канадець вийшов, лімузин загнули на подвір'я, і за кілька хвилин він повернувся до хати зі своїм сином, молодим вродливим хлопцем. Мама і Олеся почали накривати стіл. І сказала тихенько Олеся мамі на кухні:
 - А ви казали: "Свиняча картопля".
- Серпень 1995 року*

КРАЙ ДАРМОЇДІВ

У дитячу виправну колонію прийшов наказ - виділити сорок чоловік для спеціального поселення. Начальство колонії вибрало сорок здорових п'ятнадцятирічних юнаків і сказало їм:

- Ми веземо вас у спеціальне поселення, на далекий острів. Там ви будете жити, аж поки ми не заберемо вас. А тоді всі розійдетесь по домівках.

Загуркотів гігантський гелікоптер, і сорок хлопців полетіли на невідомий острів. Довго летіли: спочатку над суходолом, потім над океаном і нарешті прибули на місце. Острів зеленів буйними травами. Ліниво помахували величезними листками пальми на океанському березі.

Гелікоптер приземлився біля самого берега. Хлоп'яча ватага висипала на вогкий прибережний пісок. Начальник вишикував їх у дві шеренги й сказав:

- Ви будете жити тут цілих три роки, аж поки ми не прилетимо за вами. Бачите оцю вузьку дорогу? Ви по ній пройдете кілька кілометрів - аж до роздоріжжя. Там дві дороги розійдуться

у протилежних напрямках. На двох таблицях край дороги побачите написи. Прочитайте їх, розділіться на два рівних загони по двадцять чоловік і йдіть: одні в правий бік, а другі - в лівий. І обидва загони прийдуть на приготовані для них місця. Харчі на дорогу ви маєте, все інше знайдете на місцях. Зрозуміли?

- Зрозуміли! - бадьоро вигукнули всі.

- То щасливої вам дороги!

- Дякуємо! - дружно вигукнули хлопці.

Гелікоптер загудів, піднявся в повітря і полетів додому, а галаслива хлоп'яча юрба пішла вказаною доріжкою в глиб острова. І все йшло добре, поки не прийшли до роздоріжжя.

На роздоріжжі, праворуч і ліворуч, були дві таблиці. На таблиці ліворуч було написано: "Хто піде цією дорогою, буде мати всього доволі. Прекрасні харчі в повнім достатку і гарний відпочинок на березі океану. Але група має бути не більша двадцяти чоловік". Зовсім інші слова були на таблиці праворуч: "Хто піде цією дорогою, мусить добувати собі все для прожиття тільки власною працею".

Зрозуміло, що всім хотілося йти в лівий бік. Майже ніхто не хотів йти в правий.

Тут ми мусимо сказати, що між тими хлопцями було два визнаних авторитети: Цар і Чесний. Незважаючи на свої п'ятнадцять років, Цар був уже досвідченим злочинцем. І притому він був сильний, сміливий і енергійний. Він зразу згуртував навколо себе в колонії групу таких, як сам, і верховодив серед них. Вони й прозвали його Царем. Справжнє ім'я його мало хто знав, для всіх він був Цар.

Інакшим хлопцем був Чесний. Виріс він у великому приміському селі, під час шкільних канікул часто бував з батьком у полі, допомагав йому як міг. Уже в чотирнадцять років він міг водити трактор, добре знався на сільському господарстві. До того ж він гарно вчився і був добрим спортсменом, постійно їздив до міста на заняття секції боксу. Таким був Чесний. Це був справді чесний, добрий хлопець.

А ти, читачу, я знаю, хочеш запитати: "Як він такий хороший та чесний, то чого ж його запроторили у виправну колонію?" В колонію його посадили заслужено. Навчившись водити трактор, він почав думати, що знається на машинах взагалі. Одного разу напроти їхньої сільської їдальні зупинився важкий автомобіль-самоскид. Водій зайшов пообідати, а машину лишив. А той водій був близькою ріднею нашого Чесного. Тому Андрій - саме так звали цього хлопця - сміливо заліз у кабінку автомобіля і ненароком пустив машину в хід. Величезний самоскид рушив з місця і поїхав вулицею, а розгублений хлопець сидів у кабінці і не знав що робити, як зупинити машину. Закінчилося все великою аварією і притому було покалічено кількох людей. Та й сам хлопець тільки чудом уцілів. За це він і потрапив до колонії. Там йому вчорашні злодюжки дали іронічне прізвисько - Чесний. І він не став противитися цьому. Але коли спробували знущатися над ним, він так обробив двох своїми натренованими кулаками, що іншим відхотілося зачіпати його.

Як тільки новоприбулі поселенці прочитали обидва написи, Цар став коло лівої таблиці і голосно крикнув:

- Хто зі мною, до мене!

І зразу ж усі кинулися до Царя. Навколо нього зібралася ціла юрба. А посеред дороги, недалеко від правої таблиці, був тільки Чесний. Ще троє хлопців стояли осторонь і тихо радилися. А порадившись, підійшли до Чесного і мовчки стали коло нього.

Цар оглянув критичним оком свою групу і сказав:

- Забагато. Я зараз переберу вас. Зі мною підуть лиш ті, кого я виберу. Ми йдемо на культурний відпочинок. І мені потрібні тільки культурні хлопці, а не мелоч пузата.

І Цар брав кожного за лацкан куртки, оглядав і промовисто кивав, в який бік йому йти. Кому ліворуч, а кому праворуч, до Чесного. Нарешті процедура відбору закінчилася, Цар перелічив усіх своїх і виявилось, що одного бракує.

- Візьми мене, - попросив веснянкуватий хлопчина, якого прозивали Шпаком.

- Не подобається мені твоя фізіомордія, - зневажливо кинув Цар і взяв іншого.

- За мною! - крикнув Цар, і весела гомінка ватага подалася дорогою до ситого і безтурботного

життя.

Два дні вів Цар свою групу, поки нарешті прийшли на місце. Перед їхніми очима красувалася на воротах яскрава вивіска: "КРАЙ ДАРМОЇДІВ".

- Нехай буде "дармоїдів"! - крикнув Цар. - Хай називають нас горшками, аби тільки у вогонь не пхали.

І вся ватага пройшла попід вивіскою далі.

Те, що вони побачили, перевершило всі їхні сподівання. Недалеко від океанського берега стояв прекрасний білий дім, а трошки далі - кілька господарських будівель. Вони зайшли в той дім. Світлі просторі кімнати, білосніжні постелі, чистенька кухня, а поряд із нею - їдальня з акуратно розставленими столиками й стільчиками. На одному зі столів лежала в'язка ключів і коло неї записка. Цар прочитав:

"Це ключі від продуктових комор. Ви маєте запас продуктів на три роки. Вони в трьох коморах. Як випорожните першу комору, відчиняйте двері до другої; випорожните другу - знайдете двері до третьої. А як вам буде замало, то буде у вас худоба і урожай на полі. Щасливого вам перебування на острові".

Хлопці зразу пішли до першої комори. Цар відімкнув двері. Чого там тільки не було! І консервоване, і мариноване, і в бочках посолоне, і так, кавалками. І приправи різні, і делікатеси - все, чого душа забажає.

- Їж, братва, що хто хоче! - вигукнув Цар. - На цілих три роки маєм курорт.

І "братва" пожадливо накинулася на їжу. Кожен брав, що йому подобалося і скільки хотілося. Їх не тривожило, що це були не їхньої праці плоди. Нероби не цінують чужої праці. Багато дечого не доїдали і безтурботно кидали недоїдки на землю.

Понаїдавшись, всі побігли до океанського берега, скупалися, відпочили, а тоді почали оглядати своє господарство далі. Серед розлогих дерев стояв великий хлів, а в ньому дванадцяторо уже величеньких телят.

- Маємо живе м'ясо! - вигукнув хтось із хлопців.

- Випускай їх на пашу, хай пасуться. Та й не буде мороки з ними, - розпорядився Цар.

Телят випустили, і вони пішли собі пасучись по острові. Ніхто їх не пас, ніхто не заганяв до хліва. Ще кілька днів їх бачили в околицях поселення, а потім стадо пішло далі і зникло з очей. І ніхто цим не журився, бо їжі було досхочу й без худоби.

А ще оглянули нові поселенці склад з машинами і різними знаряддями. Стояв новенький трактор, а біля нього причіпні плуги, борони, сівалка, причеп для перевезення вантажів. Лежали лопати, сапи, вила, граблі, сокири, коси, серпи, ціпи - все, що треба для господарювання в селі. Навіть ручні жорна стояли в кутку. Але ні трактор, ні ручні знаряддя наших поселенців не зацікавили.

Поряд з тим складом була ще одна комора. Там лежало різне зерно й насіння городніх культур, а в сусідньому приміщенні - бочки з пальним і мастилом. Це теж не зацікавило хлопців.

- Це все для роботи, а від роботи коні здихають, - сказав Цар, і всі радо погодилися з ним.

Але зовсім ухилитися від роботи вони таки не могли. Треба було пекти хліб варити їжу. Хліба пекти ніхто з них не вмів, але навчилися ліпити і сяк-так випікати коржі. А куховарити не хотілося нікому. Тоді Цар почав щодня посилати в наряд на кухню тих, які чимось перед ним провинилися. Робота на кухні стала покаранням. Зрозуміло, що страви були нікудишні, і багато звареного викидалося. Але це нікого не тривожило, бо в коморі харчів було досить.

За кілька днів хлопці вивчили околиці свого поселення. Місцевість була дуже гарна. Шелестіли на вітрі різні тропічні дерева. На деяких деревах були їстівні плоди. Зеленіли високі трави. Недалеко від дому протікала річечка з кришталево чистою водою. Рай та й годі. В поселенців утвердилася впевненість, що три рок вони проживуть тут без нужди і клопоту.

Але минуло кілька місяців, і трава на полях висохла. З зелених вони зробились жовтими. Не стало плодів, обсипалося з дерев листя. Почався сухий сезон.

У цих краях так було щороку, але хлопці не знали про це. Хоч кожен з них вивчав на уроках географії в сьомому класі про сезонність клімату в тропіках, але вони цього не засвоїли, як і

всього іншого, чого їх учили в школі. Та якби вони знали про сухий сезон, то не дуже журилися б, бо харчів було досить, а річечка хоч і обміліла, на пиття й готування їжі постачала прісної води вдосталь. Цілим днями купалися вони в прибережних водах або лежали на піску, підставляючи боки грайливим хвилям, що раз у раз набігали на берег.

Минуло півроку, і сухий сезон закінчився. Щодня дощило, все кругом зазеленіло. А в Краю Дармоїдів усе було, як перше. Досхочу їли, досхочу купалися і нічого і робили. Але неробство набридло їм. Треба було знайти вихід хлоп'ячій енергії, працювати не хотілося, бо не привчені до праці. Від неробства почалися між ними незгоди, сварки, бійки. Навіть Цар, який був для них найвищим авторитетом, уже не міг навести серед них ладу.

А тут прийшла біда - у прибережних водах з'явилися акули. Хижі тварюки своїм мисливським чуттям зразу збагнули, що тут для них багато здобичі, і вже перший день пожерли трьох. Троє загинули, а інші й не поміпили цього. Увечері Цар побачив, що їх нема, але ніхто не знав, де вони ділися. Наступного дня пропали двоє. І аж тоді, коли в акулячій пащі опинився сьомий бідолаха і всі побачили це і почули його передсмертний крик, стало їм ясно, де ділися їх товариші. І в воду більше ніхто не ліз.

Знову почався сухий сезон. Пекло сонце, а вони понуро тинялися морські берегом. Деякі обережно зачерпували відрами морську воду і обливалися, щоб хоч трохи освіжитися. Відер було мало, і за них сварилися й билися.

А сам Край Дармоїдів до невпізнання змінився. Вся місцевість була засмічена, закидана бляшанками, банками, битим склом та різним іншим мотлохом. А в кімнатах було брудно, постелі зім'яті й чорні як земля, бо ніхто не хотів нічого прати.

Ще двох років не минуло, а дві комори були вже цілком порожні.

- Нічого, якось воно буде, - сказав Цар і пішов відмикати третю комору.

Виявилось, що в тій коморі майже нічого нема. Був там тільки мішок муки, мішок цукру, ящик солі і ящик консервів, на якому чорніли дві великі літери: "НЗ" ("недоторканий запас"). І лежала записка: "Як не вистачить цього, то харчуйтеся продуктами з худоби і оброблених вами полів". А де вона, та худоба? Де ті оброблені поля? Усі зрозуміли, що на них чекає голод. Згадали, що на складі є трактор, є різні знаряддя й насіння. Але на тракторі ніхто з них не розумівся. Єдиний, який трошки знав тракторну справу, давно вже загинув у пащі акули. Взялися було копати землю, але працювати їм не хотілося. Та й не вміли вони працювати. Сяк-так засадили городиною маленький клаптик землі. А пшеничку й ячмінь змолоти на жорнах і з'їли.

Трохи полегшувало їхнє становище те, що на деяких деревах були плоди. Але ось настав новий, третій, сухий сезон, і почався справжній голод. Убогий урожай, що виріс на їхньому полі, з'їли дуже скоро. А в коморі зосталася тільки сіль і ящик з "НЗ". Цар заховав ключі і того "НЗ" розпочинати не дозволив.

- Це буде на чорний день, - сказав він.

- А хіба це не чорний? Хіба ще треба чорнішого? - скиглили бідолахи.

- Ні, це вам ще не чорний день. Чорний день ще буде, - сказав, таємничо усміхаючись, цар.

Поселенці їли молюсків, ящірок, комах і дедалі більше спадали з сил. Але вони не знали, який на них чекає удар. Цар, їх визнаний ватажок, разом з двома своїми найближчими приятелями украли консерви "НЗ" і під покровом ночі втекли, зоставляючи своїх товаришів на голодну смерть.

А тепер піде мова про те, як улаштувався на новому місці і як жив загін Чесного.

Група Чесного прийшла до такого ж гарного дому. Були там і комори, і хлів, і склади. Був і трактор, і різний інвентар. Але харчів у коморі було всього на три місяці, а в хліві тільки двоє теляток.

Телят було випущено на пашу, і одного з хлопців, найменшого й слабосилого, Чесний призначив пастухом.

- Оце й буде твоя постійна робота. Відповідаєш за телят головою.

Чесний оглянув навколишні поля і встановив, що де сіяти.

- Ну а тепер обід. І до вечора буде повний відпочинок.

Харчів Чесний видав по нормі і досить таки скупенько. Деякі ремствували, що мало, але Чесний сказав:

- Завтра ми почнемо засівати наші поля й городи. Але врожаю треба буде чекати три-чотири місяці. З'їмо передчасно наші припаси, то що будем робити?

І всі хоч-не-хоч погодилися з ним.

На другий день після сніданку Чесний заправив трактор і вивів його на подвір'я. І сказав усім вишикуватися в дві шеренги.

- А це що за новина?! - крикнув один з хлопців.

- Хто тобі таке право дав - командувати тут?! - вигукнув інший.

Юрба невдоволено зашуміла. Тільки ті троє, які першими приєдналися до Чесного, мовчки стояли коло нього і всім своїм виглядом показували, що підтримують його.

Тоді вигукнув Чесний, перебиваючи своїм голосом гомін юрби:

- Хлопці, мене справді ніхто не обирав за старшого. Але ви знаєте, що без дисципліни й порядку армії гинуть. А ми ж на безлюдному острові, і ніхто нам не допоможе, як ми самі собі не дамо раду. Не буде порядку між нами - загинемо всі. Попереду цілих три роки, а харчів у нас лиш на три місяці. Пропадемо, як уже сьогодні не візьмемось до роботи. Договорімось так: я покерую вами тиждень; упродовж цього тижня ви будете мене слухатися і будете робити, що я скажу. Може, комусь і неохота буде, але потерпіть. А через тиждень проведемо вибори і оберемо собі старшого. Чи оберете мене, чи когось іншого, то вже ваша воля. Згода?

І вони погодилися. Тоді Чесний знову дав команду вишикуватися по два, і вони вишикувалися. Чесний сказав:

- Зараз я буду орати і сіяти. А ви всі купайтеся, відпочивайте. Набирайтеся сил, бо завтра буде робота для всіх. А сьогодні мені треба до трактора двох помічників. Хто бажає?

Бажаючих було багато. Чесний узяв двох. Вони причепили до трактора плуги і виїхали орати цілину. А всі інші, крім пастушка й чергових на кухні, пішли купатися.

До вечора було зорано і засіяно гарний шмат землі. Ще одну велику ділянку підготували під кукурудзу, картоплю й городину.

На другий день на роботу вийшли всі. Хоч, правду кажучи, більшість з них працювати на землі не вміли, а багатьом цього й не хотілося, але немало значив особистий приклад Чесного. Він працював сам і показував іншим як що робити, і робота йшла. За три дні все було посіяно й посаджено. Зосталося тільки насіння кавунів, для нього не вистачило місця. Тоді Чесний зорав ще одну ділянку і посадили кавуни.

І коли прийшов день виборів, за старшого одностайно обрали Чесного.

Щодня йшли дощі. Посіви швидко посходили і пішли в ріст. Колоністи потроху втягувалися в роботи на городі. Дедалі менше було нарікань, а потім і зовсім їх не стало. Колонія зажила розміреним трудовим життям. Почався сухий сезон, і весь урожай було зібрано. І зерна, і картоплі, і різної городини, і кавунів та динь - усього було так багато, що можна було прогодувати не то що двадцять, а й багато більше людей. Правда, не було ні м'яса, ні молока, але була надія на те, бо росли телята.

Поки почався другий сезон дощів, усі роботи на полі пройшли дуже гарно. А через кілька днів трапилася радісна подія. Вони не сподівалися, вони навіть гадки не мали, що таке може статися - до їхньої колонії прийшла ціла черода худоби, аж дванадцять шук. Колоністи поняття не мали, звідки їм привалило таке щастя.

Вся худоба не поміщалася в їхньому хліві. Хлопці дружно взялися до роботи і за два дні зробили в затінку дерев гарну загороду. А пасти стали по черзі, щодня по двоє.

Минуло кілька місяців, і їхнє стадо почало множитися. Тепер у них було молоко. І його було аж забагато. Чесний навчив їх збивати масло, виготовляти сир. Добре їм було, але збільшилося й роботи, бо треба було доглядати й доїти велику череду.

Наближався новий сухий сезон, підійшов час готувати сіно. Косити вмів тільки Чесний, але від нього швидко навчилися всі. Хлопці косили, а Чесний клепавав коси. І виросло кілька стіжечків сіна.

Колоністи звикли до праці, втягнулися в неї, і вона вже не обтяжувала їх. Якби два роки

тому хтось сказав, що вони будуть отак працювати, вони б не повірили. А тепер працювали і були задоволені собою.

Почався третій сухий сезон. Колоністи підросли, подорослішали.

Всього півроку їм зосталося бути на острові. І раптом приплентався до колонії Цар із двома своїми товаришами. Брудні, зарослі, обшарпані, вони були не схожі на людей. Уся колонія збіглася дивитися на таке чудо. Їх нагодували і почали розпитувати, як вони до такого стану дійшли. Цар сказав, що в їхній колонії голод, їм трьом удалося дістатися сюди, а всі інші, мабуть, уже вимерли. Зрозуміло, Цар не зізнався, який злочин він вчинив.

- Тих умираючих треба врятувати, - сказав Чесний, і колоністи підтримали його. А Цар і його друзі, здавалося, не зраділи цьому.

- Ви все одно не встигнете, вони вже там пропали, - запевняв Цар.

Але колоністи його не слухали. Чесний виділив трьох юнаків, найбільш енергійних і сильних. Навантажили на причеп харчів, завели трактор і всі троє відправилися в Край Дармоїдів.

Через два дні вони щасливо дісталися в дармоїдське поселення. Запустіння і смерть - ось що побачили вони там. На брудних зім'ятих постелях лежали обтягнуті темною шкірою скелети. Ноги у всіх попухли з голоду. Один уже був мертвий, а дев'ять інших - близькі до смерті. З великим трудом удалося трьом рятувальникам поставити їх на ноги. На це пішов цілий тиждень. Нещасні дармоїди розказали, що вчинив їхній ватажок Цар.

Новоприбулі оглянули господарство Краю Дармоїдів. Виявилось, що трактор і агрегати ще не були в роботі. Лежало купами різне знаряддя, стояло непочатим пальне й мастило.

Через тиждень, коли мешканці Краю Дармоїдів трохи оклигали, прибулі юнаки посадили їх на причеп і відправилися в зворотну путь. Почувши гуркіт трактора, колонія висипала їм назустріч. Тільки Цар і його двоє товаришів чогось не хотіли зустрічатися зі своїми товаришами-дармоїдами. Всі дев'ятеро новоприбулих злізли з причепа, і першим їхнім запитанням було:

- А де Цар?

Вони знайшли Царя і накинулися на нього, як зграя голодних вовків на ситого бика. Убити його негайно - таким було їхнє бажання. Але Цар був сильний і вправний у бійках, а вони кволі й слабосилі. Вони оточили його з усіх боків, а він кидав ними об землю і бив руками й ногами. Та їх було дев'ять, а він один. Вони обчепили його з усіх боків і звалили на землю. Почалася страшна розправа. Нема нічого страшнішого у людських взаєминах, як розправа юрби над окремою людиною. Але Цар заслужив того. Він стогнав, квилив, просився, а вони били й били без жалю й співчуття. Тоді Чесний крикнув своїм хлопцям:

- Припиніть це!

Розлючених дармоїдів повідривали від їхнього колишнього ватажка і повідводили набік. Цар ще полежав деякий час, а тоді поволеньки підвівся і пішов митися.

Лице Царя так почорніло й розпухло, що на другий день його важко було впзнати. Він нічого не говорив і навіть не хотів їсти. На довершення всього до нього підійшов веснянкуватий Шпак і ехидно промовив, намагаючись наслідувати манеру розмови самого Царя:

- Слухай, Царику, не подобається мені твоя фізіомордія.

І Царик не посмів нічого на це відповісти.

Від того часу прізвисько "Цар" було відкинута. Колишнього ватажка стали звати Цариком, вкладаючи в це слово зневагу до недавнього кумира.

Новоприбулі колоністи з числа дармоїдів та й сам Царик були тихі й слухняні. Вони працювали разом з іншими, хоч їм і не хотілося

Нарешті закінчився термін їхнього перебування на острові. Точно через три роки, день у день, прибув на острів той самий гелікоптер з начальником на борту. Начальник оглянув колонію і був дуже задоволений. А коли йому сказали про крах поселення в Краю Дармоїдів, він сказав:

- Від Царя нічого кращого я не чекав. Жаль, що загинуло восьмеро хлопців. Хоч і дармоїди

- були, але жаль. З них ще можна було зробити порядних людей.
Почалися радісні приготування до від'їзду. І тоді сказав начальник:
- А як же ви залишите напризволяще все господарство? Як же ви худобу залишите?
- Не повеземо ж ми худобу з собою у вертольоті, - невпевнено промовив котрийсь. Видно було, що колоністи не готові до такого запитання.
- Моє рішення таке, - сказав начальник. - Вся група Чесного їде додому, а ті дванадцять, які прибули з Краю Дармоїдів, зостануться ще на місяць тут. За цей час треба навести повний порядок у колонії, яка називалася "Край Дармоїдів". Випрати все, вимити, прибрати сміття. А вивіску "Край Дармоїдів" зняти й спалити, щоб ніхто більше не бачив її. Через місяць я привезу на острів нову зміну, нових сорок чоловік на три роки. Прошу завезти в ту колонію харчів і різного насіння, щоб нова зміна могла обсіятися. І відігнати туди половину худоби. А я привезу пальне, сіль, мило, медикаменти. І друга зміна поселиться, а вас я заберу. Ясно?
- Ясно, - сказали колоністи з Краю Дармоїдів.
- Може, хто не задоволений? То хай підніме руку.
Ніхто руки не підняв.
- Ми цей острів орендували в іноземній державі на тридцять років, і через кожних три роки сюди буде прибувати нова зміна таких, як ви.
Від'їжджаючи почали займати місця в гелікоптері. Чесний стояв коло начальника і разом з ним слідкував, як його товариші входять по одному у вертоліт. Він мав увійти останнім. Ті, хто мав зостатися на острові, стояли збоку і дивилися. І тут вийшов з групи Царик, став перед начальником на коліна і почав проситись:
- Громадянине начальнику, заберіть і мене з собою, бо вони мене вб'ють.
Начальник подивився на нього і сказав:
- Підведися. І йди у гелікоптер. Але знай, що ти випробування не витримаєш. Не додому ти пойдеш, а назад у колонію, а через місяць прийдеш сюди у складі нової зміни. Ті хлопці тебе не будуть знати, і постарайся показати себе людиною.
Царик кивнув на знак того, що він усе добре зрозумів, і поліз у гелікоптер. Уже хотів заходити туди й Чесний, коли з групи, що залишалася на острові, крикнули:
- Чесний, почекай, ми хочемо тобі щось сказати.
Чесний зупинився.
- Що таке?
- Зостанься з нами на цей місяць. Ми тебе просимо, зостанься, бо без тебе тут ладу не буде.
Чесний подумав і сказав:
- Я не заперечую. Питайте начальника, чи він дозволить.
- І начальник дозволив. І навіть радий був, що Чесний зостанеться на острові. Гелікоптер загуркотів і піднявся над землею. А всі, хто залишався на острові, стояли і дивилися йому вслід, аж поки він не зник з очей.
- Ну що ж, хлопці, до роботи, - сказав Чесний.
І всі пішли до роботи.

Травень 1988 року

ЗМІСТ

Хрук і Рябий.....	7
Свиняча позиція, або П'ять хлібів на рубля	16
Вітер Забуття	19
Друг Вовк.....	23
Чорний ворон і Стая.....	27
Рудик.....	35
Необачний шпачок.....	39
Зозуляста курочка	43
Гризонько.....	45
Зачарована лебідка.....	49
Снігуронька і зайчики	53
Хлопчик з горішка.....	61
Собачий правитель.....	66
Розумна шапка.....	75
Чарівна скринька.....	80
Дарунок веселки	83
Дерево Щастя	92
Чарівна сопілка.....	99
Лариса і Білонька	105
Брати-жайворонки.....	113
Темні сили підземелля.....	118
Пісні Старого Вігряка	125
Пригоди хрестового короля..... «.....	134
Світ навиворіт	143
Чарівне яйце.....	151
Українська Білосніжка	158
Мільйон.....	167
Сучасна одіссея	172
Сокотило.....	181
Ляля.....	187
Шимпанзюка.....	189
Тумба-Юмба	193
Бешкетний друг Яко	201
Маленька Леся.....	219
Леся, Яко і секретар Кабан	230
Пахощі троянди.....	236
Білочка.....	244
Жайворонок.....	251
Михайло Обіцяйло.....	260
Позичайло.....	264
Іван Корзан	270
Дівчина в Окулярах.....	274
Загублена голова.....	279
Щаслива картоплинка	283
Край Дармоїдів	289

Літературно-художнє видання

З і н ч у к Микола Антонович
ЧАРІВНІ КАЗКИ
Ілюстрації
С а в є л ь є в о ї Тетяни Борисівни

Редактор *Ольга Максимова*
Художній редактор *Ігор Шутурма*
Технічний редактор *Леся Пелехата*
Коректор *Оксана Сенишин*

Здано на складання 11.03.2004. Підписано до друку 17.10.2006.

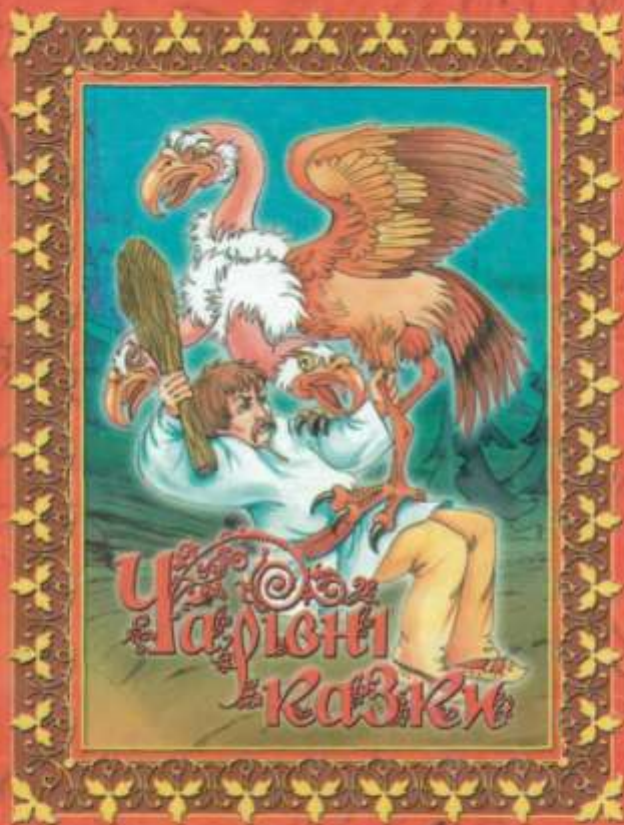
Формат 84x108/16. Гарнітура School Book. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 31,5+16 вкл. Облік.-вид. арк. 25,76+3,75 вкл.
Зам. 53-7.

Видавництво «Каменяр». 79000, Львів, МСП, Підвальна, 3.
Свідоцтво Держ. реєстру: серія ДК, № 462.
Тел./факс: 72-19-49; ел. адреса: vud_kamenyar@tai1.Mu.ua

Видавництво «Навчальна книга - Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга - Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008
тел. факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
publishing@budny.te.ua, office@bohdan-books.com
www.Bohdan-Books.com

віддруковано з ГОТОВИХ ДІАПОЗИТИВІВ
на ВАТ «Львівська книжкова фабрика» "Атлас"
79005. м. Львів, вул. Зелена, 20



ISBN 978-966-408-145-7



9 789664 081457



"Kavita mandira"
A/C 329
w. Teymurov, 48003 (333) 287489
mail@bukhara-books.com

+99 (333) 430044, 230907, (944) 2968004
E-mail: publishing@bukhara.tv.ua
office@bukhara-books.com
www.bukhara-books.com